

Limes – 2018

*A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve*

*Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II*

*Scientific Bulletin
of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education*

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ ФЕРЕНЦА РАКОЦІ ІІ

LIMES

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ

2018
Том V

Берегове–Ужгород
2018

Науковий вісник «LIMES» засновано у 2014 році та видається за рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ. У науковому віснику публікуються наукові статті викладачів та студентів Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ, а також дослідження українських та іноземних учених угорською, українською та англійською мовами. Цей том «LIMES» об'єднує праці з економіки, математики, фізики, біології, педагогіки, історії та суспільствознавства.

**Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія KB №20762-10562P від 08.05.2014 р.**

*Рекомендовано до друку Вченою радою Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ
(протокол № 5 від 19.12.2018 р.)*

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Льдіко Орос, кандидат педагогічних наук (кафедра педагогіки та психології, ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ)

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР:

Єлизавета Молнар Д, доктор філософії з гуманітарних наук, спеціальність «історія»
(кафедра історії та суспільних дисциплін, ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Адальберт Бовді, доктор фізико-математичних наук, професор
(кафедра математики та інформатики, ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ)

Адальберт Рац, доктор філософії з природничих наук, спеціальність «науки про землю: петрологія»
(кафедра історії та суспільних дисциплін, ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ)

Бейла Надь, кандидат біологічних наук, доцент (кафедра біології та хімії, ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ)

Віра Протопопова, доктор біологічних наук, професор (кафедра біології та хімії, ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ)

Золтан-Шандор Варга, доктор біологічних наук, професор-емерит
(кафедра еволюційної зоології та біології людини, Дебреценський університет)

Йосип Молнар, кандидат географічних наук (кафедра географії та туризму, ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ)

Лорант-Денеш Давід, габілітований доктор у галузі «регіональні науки», професор
(Інститут економіки та розвитку регіонів, Університет ім. Святого Іштвана)

Маргарета Кейс, кандидат історичних наук (кафедра філології, ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ)

Марія Ген, кандидат біологічних наук, габілітований доктор у галузі «науки про довкілля»
(кафедра ботаніки, Університет ім. Святого Іштвана)

Олександр Бергхауер, кандидат географічних наук (кафедра географії та туризму, ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ)

Роберт Бачо, доктор економічних наук (кафедра обліку і аудиту, ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ)

Юрій Жигуц, доктор технічних наук, професор (кафедра математики та інформатики, ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ)

ВІДПОВІДАЛЬНИ ЗА ВИПУСК:

Василь Брензович, кандидат історичних наук (Благодійний фонд за ЗУІ)

ТЕХНІЧНЕ РЕДАГУВАННЯ: Олександр Добош

ВЕРСТКА: Вікторія Товтін, Олександр Добош

КОРЕКТУРА: Льдіко Гріца-Варцаба, Томаш Врабель, Олександр Кордонець

ОБКЛАДКА: Ласло Вежел

УДК: Бібліотечно-інформаційний центр «Опаці Черє Янош» при ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ

За зміст опублікованих статей відповідальність несуть автори.

Друк наукового вісника здійснено за підтримки уряду Угорщини:

Засновник: Благодійний фонд Закарпатського угорського педагогічного інституту (від 2016 року Благодійний фонд За Закарпатський угорський інститут)

Видавництво: Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ (Адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90202. Веб-сторінка: www.kmf.uz.ua Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua Тел.: (00 380-3141) 4-28-29) та ТОВ «РІК-У» (Адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88000. Електронна пошта: print@rik.com.ua)

Поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»

UKRAJNA OKTATÁSI ÉS TUDOMÁNYOS MINISZTERIUMA
II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA

LIMES

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

2018
V. évfolyam

Beregszász–Ungvár
2018

A „LIMES” című tudományos évkönyv 2014-ben alapított és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsának határozata alapján jelenik meg. A tudományos évkönyv a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanárainak, hallgatóinak munkáit, valamint ukrainai és külföldi tudósok magyar, ukrán és angol nyelvű tanulmányait adja közre. A „LIMES” jelen kötete a közgazdaság-, matematika-, fizikai, biológiai, nevelés-, történelem- és társadalomtudomány különböző területeit öleli fel.

Nyomatott tömeg tájékoztatói eszközök állami nyilvántartásának igazolása:
széria: KB № 20762-10562P; kiadta: Ukrajna Állami Nyilvántartási Szolgálat 2014.05.08-án.

*Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa
(2018.12.19., 5. számú jegyzőkönyv).*

FŐSZERKESZTŐ:

dr. Orosz Ildikó, PhD (Pedagógia és Pszichológia Tanszék, II. RF KMF)

FELELŐS SZERKESZTŐ:

dr. Molnár D. Erzsébet, PhD (Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék, II. RF KMF)

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

dr. Bacsó Róbert, a közgazdaság-tudományok doktora (Számvitel és Auditálás Tanszék, II. RF KMF)

dr. Berghauer Sándor, PhD (Földtudományi és Turizmus Tanszék, II. RF KMF)

prof. dr. Bódi Béla, a fizika- és matematika tudományok doktora (Matematikai és Informatika Tanszék, II. RF KMF)

prof. dr. habil. Dávid Lóránt Dénes (Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet, Szent István Egyetem)

dr. habil. Höhn Mária, a biológiai tudományok kandidátusa (Növénytan Tanszék, Szent István Egyetem)

dr. Kész Margit, PhD (Filológia Tanszék, Magyar Tanszéki Csoport, II. RF KMF)

dr. Molnár József, PhD (Földtudományi és Turizmus Tanszék, II. RF KMF)

dr. Nagy Béla, a biológiai tudományok kandidátusa (Biológia és Kémia Tanszék, II. RF KMF)

prof. dr. Protopopova Vira, a biológiai tudományok doktora (Biológia és Kémia Tanszék, II. RF KMF)

dr. Rácz Béla, PhD (Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék, II. RF KMF)

prof. dr. Varga Zoltán Sándor, a biológiai tudományok doktora, professor emeritus
(Evolúciós Allattani és Humánbiológiai Tanszék, Debreceni Egyetem)

prof. dr. Zsiguc György, a műszaki tudományok doktora (Matematikai és Informatika Tanszék, II. RF KMF)

A KIADÁSÉRT FELEL:

dr. Brenzovics László, PhD (Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Jótékonyági Alapítvány)

Műszaki szerkesztés: Dobos Sándor

Tördelés: Tótin Viktória, Dobos Sándor

Korrektúra: Grica-Varcaba Ildikó, Vrabely Tamás, Kordonec Olekszandr

Borítóterv: Vezsdel László

ETO-besorolás: a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára

A közölt tanulmányok tartalmáért a szerzők a felelősek.

A tudományos évkönyv megjelenését Magyarország kormánya támogatta:

KÉSZÜLT A MAGYAR KORMÁNY
TÁMOGATÁSÁVAL

MINISZTERELNÖKSÉG
NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG

BETHLEN GÁBOR
Alap

Alapító: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola Jótékonyági Alapítványa (2016-tól Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Jótékonyági Alapítvány)

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (Cím: 90202 Beregszász, Kossuth tér 6. Honlap: www.kmf.uz.ua E-mail: foiskola@kmf.uz.ua Tel.: (00 380-3141) 4-28-29) és a „RIK-U” Kft. (Cím: 88000 Ungvár, Gagarin u. 36. E-mail: print@rik.com.ua)

Nyomdai munkák: „RIK-U” Kft.

© A szerzők, 2018

© A szerkesztők, 2018

ISSN 2411-4081

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
FERENC RÁKÓCZI II TRANSCARPATHIAN HUNGARIAN COLLEGE OF HIGHER EDUCATION

LIMES

Scientific Bulletin
of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

2018
Volume V

Berehove–Uzhhorod
2018

The scientific bulletin "LIMES" was established in 2014 and is published according to the resolution of the Academic Council of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. The scientific bulletin publishes in Hungarian, Ukrainian and English languages students' and teachers' academic studies of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, and researchers' academic articles from Ukraine and abroad. The given volume of "LIMES" contains academic studies and articles in Economics, Mathematics, Physics, Biology, Pedagogy, History and Social Sciences.

**Certificate of State Registration of Printed Mass Media, Series KB, No. 20762-10562P,
Issued by the State Registration Service of Ukraine on the 8th of May, 2014**

*Recommended to publication by the Academic Council of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian
Hungarian College of Higher Education, record No. 5 of December 19, 2018*

EDITOR-IN-CHIEF:

Ildikó Orosz, PhD (Department of Pedagogy and Psychology, Transcarpathian Hungarian College)

MANAGING EDITOR:

Erzsébet Molnár D., PhD (Department of History and Social Sciences, Transcarpathian Hungarian College)

EDITORIAL BOARD:

Béla Bódi, D.Sc. in Physics and Mathematics, professor
(Department of Mathematics and Computer Science, Transcarpathian Hungarian College)

Béla Nagy, C.Sc. in Biology (Department of Biology and Chemistry, Transcarpathian Hungarian College)

Béla Rácz, PhD (Department of History and Social Sciences, Transcarpathian Hungarian College)

József Molnár, PhD (Department of Geography and Tourism, Transcarpathian Hungarian College)

Lóránt Dénes Dávid, PhD, habilitation, professor
(Institute of Regional Economics and Rural Development, Szent István University)

Margit Kész, PhD (Department of Philology, Hungarian Departmental Group, Transcarpathian Hungarian College)

Mária Höhn, C.Sc. in Biology, habilitation (Department of Botany, Szent István University)

Róbert Bacsó, D.Sc. in Economics (Department of Accounting and Auditing, Transcarpathian Hungarian College)

Sándor Berghauer, PhD (Department of Geography and Tourism, Transcarpathian Hungarian College)

Vira Protopopova, D.Sc. in Biology, professor
(Department of Biology and Chemistry, Transcarpathian Hungarian College)

Yuriy Zhiguts, D.Sc. in Technical Sciences, professor
(Department of Mathematics and Computer Science, Transcarpathian Hungarian College)

Zoltán Sándor Varga, D.Sc. in Biology, professor emeritus
(Department of Evolutionary Zoology and Human Biology, University of Debrecen)

RESPONSIBLE FOR PUBLISHING:

László Brenzovics, PhD (Charitable Foundation of Transcarpathian Hungarian College)

Technical editing: Sándor Dobos

Page proof: Viktória Tótin, Sándor Dobos

Proof-reading: Ildikó Gríca-Varcaba, Oleksandr Kordonec, Tamás Vrabely

Cover design: László Vezsdel

Universal Decimal Classification (UDC): The Apáczai Csere János Library of Transcarpathian Hungarian College

Authors are responsible for the content of academic studies and articles.

The publication of the scientific bulletin is sponsored by the government of Hungary:

Founder: Charitable Foundation of Transcarpathian Hungarian Pedagogical College (after 2016 Charitable Foundation "In support of the Transcarpathian Hungarian College")

Publishing: Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education (Address: Kossuth square 6, 90202, Berehove, Ukraine. Website: www.kmf.uz.ua E-mail: foiskola@kmf.uz.ua Tel.: (00 380-3141) 4-28-29) and "RIK-U" LLC (Address: Gagarin Street 36, 88000 Uzhhorod, Ukraine. E-mail: print@rik.com.ua)

Printing: "RIK-U" LLC

© The Authors, 2018

© The Editors, 2018

3MICT-TARTALOM-CONTENT

CSEHNÉ PAPP IMOLA-VINÁRNÉ BELLÁSZ ZSUZSANNA: <i>Új jelenségek a munkaerőpiacon: a munkaerőhiány</i>	11
--	----

R. FEDOR ANITA: <i>A kisgyermekes nők emberi tőkeberuházása a gyermekgondozási szabadság alatt</i>	23
---	----

ZHIGUTS, YURIJ-KUDLOTYÁK, CSABA-PALLAY, DEZSŐ: <i>Perspective Hardening Technologies Are Based on Laser Surface Hardening and Self-propagating High-temperature Synthesis</i>	37
--	----

VOLOSCHUK MIKLÓS: <i>Kárpáti Bioszféra Rezervátum. Története, nemzetközi elismerések, területi struktúrája, természeti és kulturális értékek, védelem</i>	41
--	----

AMBRUS JENŐ: <i>Hivatalos rendezvények protokollja</i>	47
---	----

SZUPERÁK ALEXANDRA: <i>A magyar nyelvű színjátszás fejlődésének lehetőségei Kárpátalján a rendszerváltás éveiben</i>	79
---	----

BÚS, IMRE: <i>Virtuality and Development: Philosophical, Aesthetic, Psychological and Pedagogical aspects</i>	87
--	----

КІШ, ЮЛІАННА: <i>Педагогічні аспекти діяльності дитячих інструментальних ансамблів</i>	97
---	----

NAGY BÉLA-KOHUT ERZSÉBET-MOLNÁR LÁSZLÓ-ABLONCI ANNAMÁRIA: <i>A természettudományi oktatás gyakorlatának és a diákok természettudományos érdeklődésének vizsgálata magyarországi és kárpátaljai tanárok és diákok körében</i>	105
---	-----

SZERB GYÖRGY-SZERB BOGLÁRKA: <i>A szabadidősport-események helye a magyar felsőoktatásban és a Kaposvári Egyetemen. A sportesemények mint a vállalkozások, a közösségépítés és az egyetemi imázs építésének eszközei</i>	117
---	-----

SZABÓ, NOÉMI: <i>The importance of cross-linguistic interaction in third language learning</i>	125
---	-----

KACSUR, ANNAMÁRIA: <i>Motivation to learn English of learners of upper primary forms</i>	139
---	-----

СЕМРАД, ОМЕЛЯН: В.І.Вернадський – перший президент Української академії наук (до 100-річчя заснування НАН України).....	151
---	------------

RÁCZ BÉLA: Adalékok Beregszász mai területének legkorábbi történetéhez.....	155
--	------------

DANCS GYÖRGY: Közegészségügy és orvosi eljárások az 1831-es kolerajárvány idején Bereg vármegyében.....	163
---	------------

SZAKÁL IMRE: Az első világháborúban elesett beregszászi katonák emlékezete.....	179
--	------------

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola ESEMÉNYNAPTÁRA a 2016/2017. tanév I–II. félévére	203
---	------------

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola ESEMÉNYNAPTÁRA a 2017/2018. tanév I–II. félévére	209
---	------------

ÚJ JELENSÉGEK A MUNKAERŐPIACON: A MUNKAERŐHIÁNY

CSEHNÉ PAPP IMOLA¹ – VINÁRNÉ BELLÁSZ ZSUZSANNA²

¹ PhD, egyetemi docens, Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
e-mail: papp.imola@gtk.szie.hu

² tanszéki mérnök, Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
e-mail: bellasz.zsuzsa@gtk.szie.hu

A kilencvenes évek óta a posztszocialista országok mindegyikében a munkanélküliség két és fél évtizedig a gazdasági és társadalmi élet állandó velejárója volt. Kelet-Közép-Európa munkaerőpiacán csak az ezredforduló után tűnt fel, hogy a vállalatoknak nehézséget jelent szakképzett munkaerőt találniuk. Különösen jellemző ez az építőiparban és a vendéglátás területén. Miközben bővült a meghirdetett állások mennyisége, addig az EUROSTAT adatai szerint 5 év alatt átlagosan ötödére esett vissza a jelentkezések száma. A munkaerőpiac néha egészen furcsa dolgokat is produkál: a gazdasági és társadalmi rendszerváltás után negyed évszázaddal, napjainkban egyszerre van munkaerőhiány és munkanélküliség. A tanulmány a munkaerőhiány kérdéskörét járja körbe az új munkaerőpiaci jelenségek és trendek kontextusában.

ABSTRACT

Починаючи з 90-х років XX століття, у всіх постсоціалістичних державах протягом двох з половиною десятиріч безробіття було незмінним супутником економічного та суспільного життя. На ринку робочої сили Східної та Центральної Європи тільки у новому тисячолітті почала спостерігатися тенденція, коли підприємствам важко знайти кваліфіковану робочу силу. Особливо це помітно у будівельній промисловості та в ресторанно-готельній сфері. Кількість вакансій зростає, натомість, згідно з даними EUROSTAT, число заявок на такі вакансії протягом 5 років впало на 20%. Ринок робочої сили показує часом доволі дивні тенденції: через 25 років після падіння соціалістичних режимів одночасно спостерігаємо нестачу робочої сили та безробіття. У статті досліджується питання нестачі робочої сили у контексті можливостей нового ринку робочої сили та сучасних трендів.

BEVEZETÉS

A Világgazdasági Fórum (World Economic Forum, WEF) által 2016 januárjában kiadott kötet (The Future of Jobs: Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution¹) tartalmazza az új ipari forradalom munkaerőpiacra gyakorolt hatásait. Kiemelt fogalmai: képességek, közösségi gazdaság, foglalkoztatás helyett a 'foglalkoztathatóság' (employability), gender, demográfiai kihívás, a robottechnológia fejlődése, a közvetlen (peer to peer) kommunikáció. A kiadvány rámutat, hogy

a teljes automatizálás, a globális hálózatosodás korában bizonyos munkák feleslegessé válnak, ezzel párhuzamosan azonban ma még nem is ismert munkahelyek és foglalkozások fognak megjelenni. A foglalkozási szerkezet átrétegződése számos új kihívással fog járni. Mind közül a legszokatlanabb a munkaerőhiány, mivel a posztszocialista országok mindegyikében a munkanélküliség két és fél évtizedig a gazdasági és társadalmi élet állandó velejárója volt.

FEJLŐDÉSI IRÁNYOK

A technológia soha nem látott mértékű fejlődésen megy keresztül, ez pedig az egyes ipar-

¹ http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf

ágak jelentős átalakulásához vezet, amelyek a munkaerőpiacon is leképeződnek. A mai munkaerőpiac megállíthatatlan trendjei az alábbiak szerint foglalhatók össze (Dolphin et al. 2014; Gallie 2017; Verdugo-Allègre 2017):

- Nagymértékben csökken a munkaerőforrás nagysága a természetes fogyás, a kivándorlás és a magasabb foglalkoztatottság miatt. 2050-re Európa teljes népességének 40%-a, az aktív népesség 60%-a lesz 60 évnél idősebb; ezáltal a nyugdíjkiadások is növekedni fognak (Földházi 2014). Az elöregedés folyamata felgyorsul, és az aktív, munkaképes korosztály körében drasztikus csökkenés várható, ami kiemelt probléma a gazdasági versenyképesség és a szociális jóléti rendszerek sérülékenységére szempontjából. Bár összességében Európa népessége elöregedő, ez nem igaz a metropoliszterületekre, nagyvárosi régiókra és a tengerparti övezetekre (Honvári et al. 2015).
- A népesség és a munkaerőforrás csökkenése miatt nőni fog a munkaerőhiány, hiszen nemcsak az alacsony bérek és a rossz munkakörülmények, hanem a demográfiai sajátosságok is közrejátszanak a munkaerő-kínálat csökkenésében. Jellemző lesz egy társadalmi kommunikációs zavar: az egyidejű munkanélküliség és munkaerőhiány tömeges jelensége.
- Ennél fogva sokkal komolyabban kell venni a munkaerő-toborzást és a munkaerő-megtartást. Az ösztönzésmenedzsment fő célja egy olyan szervezeti gyakorlat kifejlesztése, amely elősegíti a vállalat küldetésének teljesítését a megfelelő munkatársak megszerzése, megtartása és motiválása útján. A kulcsemberek megtartása határozott koncepciót feltételez. Mindez olyan tudatos beavatkozást igényel, amely csak akkor járhat eredménnyel, ha az érintettek a külső irányítást is belső motivációként élik meg.

A motivációs technikák ismerete, tudatos és célirányos alkalmazása szükségszerűvé válik (Bertalan–Boldizsár 2016).

- A munkavállalókat nem lehet kizárólag az anyagi érdekek és a pénzügyi célkitűzések mentén motiválni és elkötelezteni a vállalat felé (ez már sok cégnél most is így van). Középpontba kerül a munkavállalói élmény fejlesztése. A cégeknek is nagyobb hangsúlyt kell fektetniük a pihentető és egészséges munkakörülmények megteremtésére. Emellett a munkavállalói juttatási csomagok kreatív összeállítása is kiemelt jelentőségű lesz. A Z és az Y generációhoz tartozó munkavállalók a jó márkanévvel rendelkező munkáltatókat keresik elsősorban. A nagyobb, közismertebb cégeknek számukra kifejezetten vonzóak. Ezzel párhuzamosan jellemző rájuk, hogy akkor is keresnek állást, amikor stabil munkahelyük van (Fodor 2015).
- Nagyobb hangsúlyt kell fektetni a jövőben a foglalkoztathatóságra, a tudatos álláskeresésre, a karrier brandingre, az utánpótlás nevelésre. A foglalkoztathatóság az érintett személy munkára való megfelelőségét jelenti. Ez feltételezi a munkáltatók és a kormányok hozzájárulását a munkavállalók munkával kapcsolatos kompetenciáik fejlesztéséhez. A munkaerőpiaci tudatosság azt jelenti, hogy az illető képes modellt alkotni a munkaerőpiacról, ismeri annak elemeit, az azok közötti kapcsolatot, működését, és a modellnek megfelelően tud cselekedni is (Csehné Molnár 2016).
- A munkaerőpiacon pillanatnyilag jelenlevő 4 generáció a munkáltatók számára az eltérő igények miatt újonnan felmerülő nehézségeket okoz. Kommunikációs stílus: Míg a baby boomerek (az 1945–1964 között születetteket) jellemzően zárközottabbak, az X és Y generáció (1965–1981, illetve az 1981–1994 között születettek)

már sokkal nyitottabb, jobban kedveli a személyes kommunikációt. Míg az idősebb korosztály a kommunikációban is követi a formalitásokat, addig a fiatalok azonnali visszajelzésekre vágnak. A fiatalok többre értékelik a rugalmas munkaidőt, a képzési lehetőségeket, valamint a munkahelyi sokszínűséget, mint idősebb kollégáik. Míg az idősebbek számára fontosabb a biztos munkahely, valamint a vállalat pénzügyi stabilitása. A digitalizáció a legtöbb munkakörben egyre inkább része a mindennapoknak, ugyanakkor a baby boomer nem ebben a közegben nőttek fel, így sokkal nehezebben sajátítják el a digitális tudást (Fodor et al. 2017; Merétei 2017).

- A földrajzi határok elmosódása miatt a munkavállalók a képességeiket bárhol értékesíthetik: megnő a munkaerő mobilitása és a migráció. A migrációs folyamatok egyensúlyban tartásához szükséges, hogy egy hatékony migrációs politika kerüljön kialakításra. A nemzetállami szintű migrációs politika helyett szakma specifikus szintű migrációs politika kialakítása lenne indokolt, amelyet célszerű összehangolni a foglalkoztatáspolitikai irányvonalakkal. A kelet-közép-európai térben komoly kihívást jelent a munkanélküliség kezelése, amely szintén erősen hatással van a migrációs folyamatok élénkülésére (Lipták 2015).
- Az információtechnológiának köszönhetően a munka és magánélet egyre inkább egymásba mosódik. A munka és a család összehangolásának fontosságát mára az állam és a szervezetek is felismerték, hiszen az egyensúly hiányából olyan diszfunkciók származhatnak, melyek sem az egyén, sem a tágabb társadalmi környezet számára nem kívánatosak. Ilyen többek között a csökkenő termékenységi ráta, pszichológiai problémák, vagy a munkahely esetében a koncentrációhiány, illetve a teljesítmény-visz-

szaesés. A munka és a magánélet közötti egyensúly kialakítására irányuló gondolkodás mindkét nem képviselői között népszerűnek számít, különösen az ún. millenniumi generáció (az 1980-as években és azóta született dolgozók) körében. Emellett jelentős ilyen irányú nyomás tapasztalható a magasan képzett munkavállalók között (Gesztler 2014).

- 24/7 virtuális munkahelyek jönnek létre. A jövő generációja a hét mind a 7 napján, és a nap 24 órájában elérhető munkaerővé válhat, aki nem ismer határokat a munkában: jellemzőjük a flexibilis munkaidő és az atipikus foglalkoztatási formák, főként a távmunka. A munkavégzés hatékonysága szempontjából munkaadói és munkavállalói oldalon is erős a távmunka támogatottsága, amikor a munkavégzés helyszíne lehet kávézó, bérelhető iroda, coworking munkahely, vagy akár az egyének otthona. Az internet és a felhő technológiák fejlődése révén a távolból történő munkavégzés lehetősége a dolgozók számára segít kialakítani a munka és a magánélet egyensúlyát, mivel lehetővé teszi, hogy a feladatok elvégzését rugalmasan osszák be.
- A gig economy, azaz a „haznigazdaság” erősödik. A szabadúszók, a kölcsönzött munkavállalók, ideiglenes bedolgozók mind-mind frissülést hozhatnak az emberi erőforrásban, és hatékonyabbá tehetik a szervezetek működését. Ez összhangban van a fiatalabb generációk elvárásaival is, akik arra vágnak, hogy bármikor válthassanak, kipróbálhassanak új, ismeretlen dolgokat.
- Tovább terjed fix alkalmazás helyett a tevékenységek kiszervezése, az outsourcing. (Siskáné Halász 2017).
- Az igazi nagy változást a munkaerő felhőszerezése jelenti. Számos olyan szabad-

úszó van, akik elérhetőek távoli helyekről is felhőszolgáltatásokon keresztül. Ha éppen szükség van rájuk, online platformokon licitálhatnak egy-egy feladatra. A két legnagyobb ilyen oldal az Amazon's Mechanical Turk és az Upwork.

- Megállíthatatlan trend a halmozottan sokféle munkaerő: diversity menedzsment. A társadalmi identitás (pl. a nemek, a faj, az etnikum, az életkor) alapján a sokszínűség a közzsféra és a magánszféra szervezeteinek elsődleges problémájává vált, hiszen a mai globalizált világban különféle munkaerőre van szükségük tudás, készségek és képességek tekintetében. Ugyanakkor sokkal kevésbé nyilvánvaló, hogy hogyan érhető el az a változás, amely által a szervezetek sokszínűbb munkahelyekké alakíthatók. Ezért még mindig ritkák a szervezeti gyakorlatban (Benschop et al. 2015).
- A szakmai ismeretek elsajátításán kívül számos személyes és társas kompetenciára is szükség van ahhoz, hogy sikeres karriert építhessen a szakember az adott pályán. A munkaadói oldal a fiatal munkavállalókkal kapcsolatban a gyors helyzetfelismerést, alacsony bizonytalanságtűrést, a technológia iránti erős bizalmat, a magas fokú technológiai önállóságot, a kiváló motorikus mozgást és a rögzült automatizmusokat hangsúlyozta. A legfontosabb készségek a problémamegoldás, kritikai gondolkodás, kreativitás, az együttműködés, az érzelmi intelligencia, a döntéshozatali képesség, a kognitív rugalmasság.
- Egyre inkább felértékelődik a számítástechnikai gondolkodás és a digitális tudás. A digitális kompetencia az információs társadalmi technológiák (IST) magabiztos és kritikus használatát jelenti a munkára, szórakozásra és kommunikációra. Olyan alap-

vető infokommunikációs (ICT) készségek határozzák meg, mint a számítógép használata információ visszakeresésére, kiértékelésére, tárolására, előállítására, bemutatására és cseréjére, valamint az együttműködő/társas hálózatokban való kommunikációra és részvételre (Bokor et al. 2018).

- A negyedik ipari forradalom enyhíteni fogja a mostani munkaerőhiányt, mert lesznek olyan gyárak, ahova nem kellenek betanított munkások, csak a gépek üzemeltetésére, karbantartására lesz szükség a gyártósorinál jóval magasabban kvalifikált technikusokra és mérnökökre. A pozitív következmény az lesz, hogy az ipar számára szükséges szakembereket egyre nagyobb arányban maguk a vállalatok fogják kiképezni, mert ezekkel a változásokkal az állami iskolarendszer egyre kevésbé bírja a lépést tartani. A vállalatokat egyre kevésbé fogja az állami végzettség érdekelni.
- A gyors információáramlás miatt a tudás naprakészen tartása lesz az oktatás elsődleges feladata. A motivált, boldog és önbi-
zalommal rendelkező felnőtt tanuló képes lesz tudását oly módon bővíteni, hogy az hatással legyen a társadalom és a gazdaság fejlődésére (Kálmán–Nyéki 2017).
- A termékek szállítási infrastruktúrájában az internet szerepe lesz meghatározó. De az anyag- és energiatakarékosság, a környezettudatosság a mainál sokkal jobban át fogja hatni mind a fogyasztók, mind pedig a termelők gondolkodását. Az új paradigma egyik fő motívuma a fenntarthatóság lesz környezeti és társadalmi értelemben is, és a mainál erősebb lesz a törekvés az inkluzivitásra is (Szanyi 2018).

Mindezeket a várható változásokat tartalmazza (1. ábra) az a Vitadokumentum is, amelyet az Európai Bizottság készített Európa Szociális Dimenziója címmel 2017-ben.

1. ábra. A munka jövőbeli világát érintő kihívások az Európai Bizottság szerint

Mostanáig	Jövőbeli trendek
 Fokozatos innováció	 Diszruptív innováció
 Az emberek gépeket működtetnek	 Az emberek felügyelik a gépek működését
 Hosszú távú szerződések és beralapú foglalkoztatás	 Rugalmas szerződések és új foglalkoztatási formák
 Előzetes oktatáson alapuló lineáris pályafutás	 Dinamikus pályafutás időszakos továbbképzésekkel és egész életen át tartó tanulással
 Készségek szerinti szakosodás	 Több területen alkalmazható kompetenciák és kreatív készségek
 Munkavégzés a munkahelyen, a munka és a magánélet szétválasztása	 Munkavégzés bármikor és bárhol, a munka és a magánélet összefonódik

Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A52017DC0206>

Erre a valóságra kell az európai vállalatoknak, iskoláknak, képzési központoknak és egyetemeknek az európaiakat felkészíteniük.

A MUNKAERŐHIÁNY OKAI NAPJAINKBAN

Az elmúlt évben a gazdasági és üzleti világ fókuszában a tehetséges munkaerőért vívott harc állt. A munkaerőhiány az a munkaerőpiaci jelenség, amikor a rendelkezésre álló munkahelyek betöltése a kevés számú munkavállaló miatt nem valósítható meg. Egy verseny által szabályozott gazdaságban adódhatnak olyan helyzetek, amikor a munkaerő iránti kereslet átmenetileg nehezen elégíthető ki, hiszen időbe telik, hogy a bérek alkalmazkodjanak a szűkösebbé vált munkaerőhöz.

Számos friss hazai kutatás (Kiss–Barizsné 2016; Csehné–Szabó–Schwarczová–Hajós 2017; Rudnák–Hordós 2017) is rávilágít arra, hogy a fiatalok munkaerőpiaci részvételének egyik legnagyobb akadályja, hogy kevés olyan lehetőség van, amely összeköti az oktatást és a munkavégzést, megkönnyítve ezáltal az átmenetet a képzésből a munka világába. Különös hiány mutatkozik a tanulmányi területnek megfelelő szakmai gyakorlat és gyakornoki

állás biztosítása terén. Ez lényegesen megkönnyítené a fiatalok, pályakezdők részére a munkaerőpiacra való bejutást és a helytállást. Czeglédi–Juhász (2015) kutatásai arra is rámutattak, hogy a cégek között például igen magas a pályakezdőkkel szembeni negatív előítélet.

A munkaerőhiány egyik oka az, hogy a rendelkezésre álló munkaerő nem azokkal a képességekkel és tudással rendelkezik, mint amire a munkaerőpiacon éppen szükség lenne (Csehné 2007, 2009; Keczer, Szabó 2016). Egyfelől, napjainkban sokan szereznek felsőoktatási végzettséget és kevesen tanulnak szakmát. Másfelől, már az általános és középiskolai szinten is súlyos problémák vannak az oktatási rendszerben, amit a PISA-tesztek eredményei is alátámasztanak. Az oktatási rendszer még mindig a fiatalok lexikális tudására helyezi a hangsúlyt problémamegoldó készség javítása helyett. Ez a jelenség a legtöbb felsőoktatási intézmény esetében is fennáll. Az is gondot jelent, hogy a fiatalok proaktivitása ezen intézményekben nem fejlődik megfelelő mértékben (Mészáros 2017). Ugyancsak fontos tényező a használható nyelvtudás hiánya.

A munkaerőhiány Magyarországon demográfiai okokra is visszavezethető. A munkaképes korú népesség csökkenésének köszönhetően évente nagyjából 40-50 ezerrel kevesebb munkavállaló dolgozik hazánkban. Megközelítőleg 90 ezer gyermek születik évente, míg az '50-es években 220-230 ezer volt. Ez a csökkenés erősen meglátszik a munkaerőpiacon, és még rosszabb lesz, ha az úgynevezett Ratkó-gyerekek elmennek nyugdíjba.

A munkaerőhiány további oka a hazai gazdaságra jellemző regionális egyenlőtlenség, valamint a földrajzi mobilitás hiánya. A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a közép-magyarországi régióban található meg az üres álláshelyek több mint fele. Sajnos a munkaerő-állomány legnagyobb része nem ott él, mint ahol ténylegesen szükség lenne rájuk. A munkavállalók nem elég mobilak, és nem szeretnének az ország távolabbi vidékein dolgozni.

Az **Európai Unió**n belüli munkaerő szabad áramlásával Magyarországon is elkezdődött egy munkaerő-kiáramlási folyamat, mely során bizonyos munkavállalói réteg az ország elhagyása mellett döntött a magasabb munkabér miatt, a jobb megélhetés reményében. Becslések szerint 400-500 ezer értelmiségi és szakmunkás ment el dolgozni külföldre az utóbbi években. Az országok az „agyelszívás” (brain drain) miatt számos költséggel szembesülnek, mint a jól teljesítő munkások hiánya vagy az oktatásba fektetett közpénzek alacsony megtérülési rátája.

A munkaerőhiány oka lehet napjainkban az alacsony bérek szintje. Bár létezik munkaerő tartalék az országunkban, de vannak olyanok, akik alacsony bérért cserébe nem ajánlják fel a munkaerejüket. A magas járulékok miatt a bérekben jelentős lemaradás következett be még a régiós versenytársakkal szemben is.

A vállalatok belső szervezeti problémái okozhatnak a munkaerőhiányra. Ha sok a konf-

liktus, ha nem megfelelő a munkakörnyezet, ha rossz a szervezeti kultúra, ha a munkavállalók túlterheltek, ha a karrierfejlődés nem biztosított, vagy ha az összetartás teljes hiánya mutatkozik meg, akkor a dolgozók elhagyják a szervezetet egy idő után, megemelve a fluktuációs költségeket. Ezek gyökerei leggyakrabban a vezetésben keresendők.

Napjainkban a munkaerőhiány okai közé tartozik az úgynevezett „vándormadarak” jelenség. Vándormadaraknak hívjuk azokat a munkavállalókat, akik egy régióon belül körbejárnak, magasabb fizetség és jobb körülmények reményében. Sok munkavállaló követi ezt az elvet, ezért magas fluktuáció alakul ki, ami további gondokhoz vezet. Azoknál a cégeknél, ahol gyártó tevékenységeket alkalmaznak, különösen rossz az állapot.

A MUNKAERŐHIÁNY SZÁMOKBAN

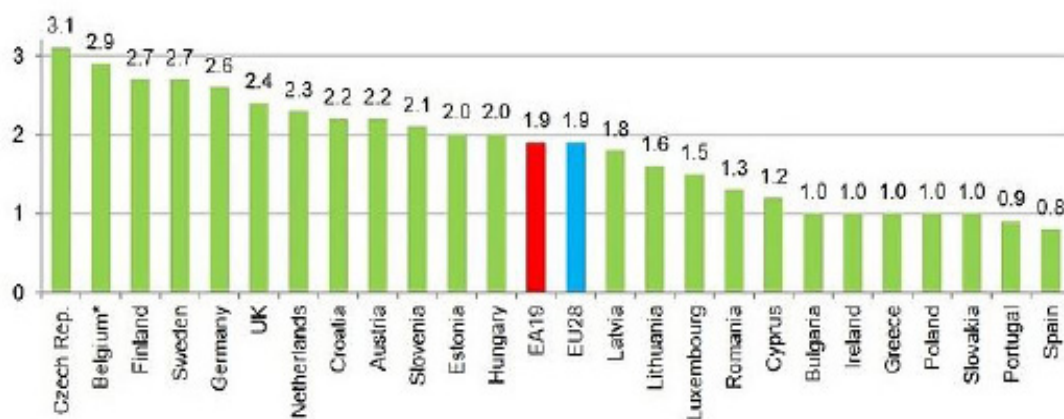
Éves összehasonlításban 2017-ben 2 százalékra emelkedett az üres álláshelyek aránya az Európai Unióban és az euró övezetben is az előző év 107 százalékos értékéhez képest. Azokban a tagállamokban, ahol összehasonlítható adatok rendelkezésre állnak, a legmagasabb betöltetlen állásarányt Csehország (4,1 százalék), Belgium (3,6 százalék), Németország (2,7 százalék), valamint Ausztria és az Egyesült Királyság (egyenként 2,6 százalék) jelentett. Magyarország 2,4 százalékkal az első harmadban található. Ezzel szemben a legkisebb arányban Görögországban (0,5 százalék), Bulgáriában, Spanyolországban és Cipruson (0,8 százalék), valamint Portugáliában (0,9 százalék) voltak betöltetlenek az állások (2. ábra).

A párhuzamba állítható adatokkal rendelkező tagállamok közül tizenkilenc állam esetében emelkedett éves összehasonlításban a betöltetlen állások aránya. Legnagyobb mértékben Csehországban (0,7 százalékpont), Hollandiában, Ausztriában (egyenként 0,6 százalékpont),

valamint Belgiumban és Szlovéniában (egyenként 0,5 százalékpont); négy országban nem változott, csökkent viszont Cipruson (0,2 százalékpont), Bulgáriában, Görögországban és Szlovákiában (egyenként 0,1 százalékpont). Az EU-ban az iparban és az építőiparban összesen 1,6 százalékos volt a betöltetlen állások aránya, a szolgáltató szektorban viszont már 2,2 százalékos.

A betöltetlen álláshelyek szemszögéből a legrosszabb helyzet Győr-Moson-Sopron megyében volt tapasztalható, ahol az üres álláshelyek száma 26 százalékkal meghaladta a nyilvántartott álláskereső létszámát. Ezzel szemben Baranya megyében egy helyre 7, Somogy megyében 12 álláskereső jutott. A legtöbb új munkaerőigény Budapest, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg

2. ábra. A betöltetlen álláshelyek rátája az EU-tagországokban (%) 2017 második negyedévében

Forrás: <https://www.portfolio.hu/gazdasag/nemcsak-magyarorszagot-az-egesz-eu-t-sujtja-a-munkaerohiany.271333.html>

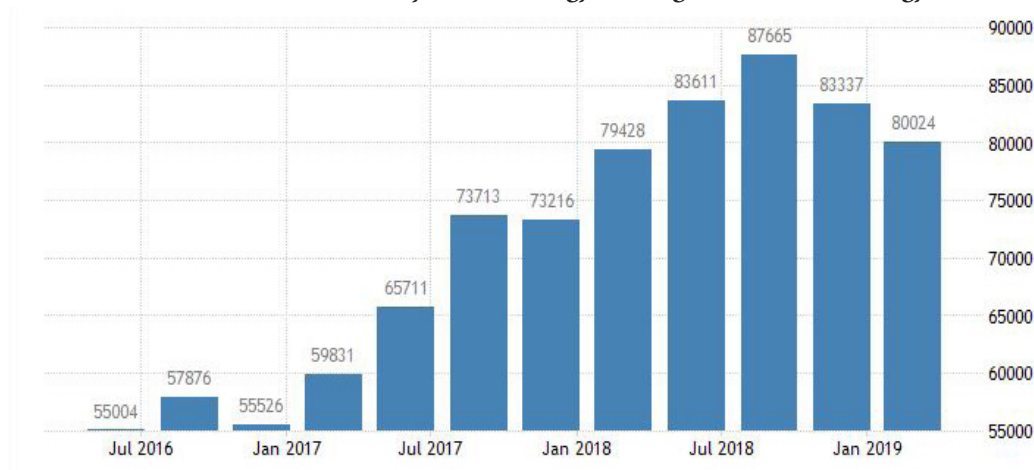
Az adatok rávilágítanak, hogy a munkaerőhiány csaknem az összes országot érinti.

Magyarországon a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján 2017-ben a teljes nemzetgazdaságot tekintve 73 713 álláshely maradt betöltetlen (ennek 72 százaléka a versenyszférában lévő állást jelent). Ezek legnagyobb része, 30 százaléka az ipar területére koncentrálódik. A legnagyobb létszámot foglalkoztató nemzetgazdasági ág, a feldolgozóipar gazdálkodó szervezetei közel 16,5 ezer betöltésre váró álláshelyet jelentettek. A mezőgazdaságban és a kereskedelemben közel minden negyedik, míg az iparban minden második cég tervez létszámbővítést. A versenyszférán belül az információ és kommunikáció nemzetgazdasági területén volt a legtöbb betöltetlen állás (3. ábra).

megyéből érkezett, az összes igény 43,9 százaléka. Mivel a magyar munkavállalók földrajzi mobilitása az országon belül rendkívül alacsony, ezek a földrajzi különbségek nehezen tudnak kiegyenlítődni.

A vállalatok körében a leggyakoribb hiány a szakmunkások esetében tapasztalható. Legsúlyosabban az építőipart érinti a hiány, a cégek 94 százaléka nem talál szakmunkást. Hasonlóan rossz a helyzet a fémiparban is, 93 százalékos a hiány által sújtott cégek száma, a képzeletbeli dobogó harmadik helyén pedig holtversenyben áll az élelmiszeripar és a gépipar található. Minden harmadik betanított munkást is keres, és minden ötödiknél kevés a diplomás. Adminisztratív területeken azonban gyakorlatilag telített a pálya.

3. ábra. A betöltetlen álláshelyek száma Magyarországon 2017 második negyedében

Forrás: <https://tradingeconomics.com/hungary/job-vacancies>

A Központi Statisztikai Hivatal 2017-re vonatkozó tájékoztatója alapján, Magyarországon a munkanélküliek létszáma átlagosan 192 ezer fő volt, 43 ezer fővel kevesebb, mint 2016-ban. A munkanélküliségi ráta 4,2%-os értéke 1,0 százalékponttal volt alacsonyabb az előző évinél². A férfiakat alacsonyabb munkanélküliségi ráta jellemezte, mint a nőket, esetükben a javulás mértéke is nagyobb volt. Ez az adat is a relatíve könnyen mozgósítható munkaerő-tartalék rohamos fogyását jelzi, hasonlóan a potenciális munkaerő-tartaléknál számításba vehető csoportok létszámalakulásához. Az Európai Unió által definiált és meghatározott kategória az úgynevezett potenciális munkaerő-tartalék (Mohácsi 2016), melynek jelentős része nehezen foglalkoztatható, mert többségében képzetlenekről van szó.

KÖVETKEZMÉNYEK ÉS MEGOLDÁSI LEHETŐSÉGEK

Az elmúlt években folyamatosan csökken az új állásokra jelentkező pályázók száma, amely munkaerőhiány recessziót idézhet elő. Ha ugyanis nincs elég megfelelő munkaerő, elmaradnak a fejlesztések, kisebb lesz a növekedés,

a bérek viszont megnőnek. Hosszú távon a jelentkezők alacsony száma miatti betöltetlen állások a cégek fejlődését hátráltathatják, visszavetheti a termelést, csökkentheti a vállalkozások beruházási kedvét, ami súlyos következményekkel járhat akár egy ország, vagy régió gazdasági életére. A munkaerőhiány egyik legkényesebb következménye pedig a tehetséges munkavállalók elégtelensége (Héder, Dajnoki 2007), ami megnöveli a fluktuációt.

A magyarországi munkaerőhiány tartós megoldására ma még kevés használható ötlet vetődött fel. Egy biztos, a munkaerőhiány kérdését komplexen kell vizsgálni, amelyre számos külső és belső tényező hat.

Nyugati országok ebben is nagyon haladóan gondolkodnak, hogyan lehet a középkorúakat nagyobb létszámban bevonni a gazdaságba. Itthon sok prekoncepció él velük szemben, és általánosan elmondható, hogy bizonyos munkaköröket, vezetői pozíciókat leszámítva érezhető a diszkrimináció a korosztály irányában. A korosztályban megbúvó tartalék hatalmas. Bizonyos munkakörök profiltisztítása esetén lehetőség nyílna a toborzási csatornát a 45 év felettiekkel szélesíteni. Az idősödésről és az

² <http://www.ksh.hu/gyorstajekoztatok/#/hu/document/mun1712>

idősekről való gondolkodás megváltoztatására hívja fel a figyelmet Szellő–Nemeskéri–Zlatics (2017) tanulmánya is, kiemelve a deficitmodell fejlődésmodellre történő átváltását. A fejlődésmodell a meglévő képességek megőrzése, a rejtett készségek előhívására fókuszál. Ennek érdekében az időssekkel szembeni negatív sztereotípiák csökkentésére, a generációk közötti kapcsolatok és együttműködések fejlesztésére, a foglalkoztatás, munkaerőpiaci részvétel erősítésére, az alternatív képzési lehetőségek bővítésére az időskori jövedelembiztonság megteremtésére van szükség.

A minél magasabb foglalkoztatási szint eléréséhez a munkaerőpiac és az oktatási rendszer összehangolása szükséges, ez utóbbi megújításával és átalakításával. Közel 10-12 évnek kellene eltelnie, hogy az oktatási rendszer kiengedje a reform utáni generációt a munkaerőpiacra. Kutatási eredmények rámutattak, hogy a gyakorlati képzésekre alapozott és a piaci igényekre figyelő szakmunkásképzés, valamint a szakképzésben, foglalkoztatásban érdekelt szervezetek hálózatos együttműködése lehet a záloga a térségi fenntartható foglalkoztatásnak.

A munkaerőhiánynak és a költségek csökkentésének egyik esélye a robotok alkalmazása, mellyel az egyszerű, ismétlődő termelési lépések kiválthatók, viszont ezek elkészítése, üzemeltetése számban kevesebb, de magasabban képzett munkavállalót igényel. Hasonlóan javítják a hatékonyságot a korszerű termelés-irányítási rendszerek és egyéb korszerű informatikai megoldások, viszont ugyanúgy képzett munkavállalókat és tőkét igényelnek. Az Ipar 4.0-nak nevezett folyamat voltaképpen az automatizálásnak és a termelési folyamat digitalizálásának az együttese. Társadalmi hasznosságának feltétele a jobb oktatás, hogy a termelés megemelkedett színvonalának elvárásaihoz a munkavállalók képességei igazodjanak.

A helyzet enyhítésére esetleges megoldásként a járulékcsoökkentések alkalmazásának lehetősége kormányzati intézkedés keretében opcióként szerepel, azonban hosszú távon nem alkalmas eszköz a munkaerőhiány megszüntetésére, csupán néhány területen hozhat pozitív hatást (pl. munkáltatók kedvezőbb költségek mellett tudnak foglalkoztatni, aminek hatására nagyobb mértékűek lehetnek a beruházások, melyek további munkahelyeket hoznak létre).

Végül, a foglalkoztatás javításának érdekében elkerülhetetlen a munkaerőpiaci intézmények modernizálása és megerősítése, különös tekintettel a foglalkoztatási szolgálatokra, továbbá a foglalkoztatási, képzési és átképzési lehetőségek jobb átláthatósága és hozzáférhetősége.

A gazdasági **prognózisok** szerint a jövőben fent említett okok miatt tovább fog nőni a munkaerőhiány. Az Európai Unió által definiált és meghatározott kategória az úgynevezett potenciális munkaerő-tartalék reintegrációja a munkaerőpiacra nem valós lehetőség, mert jelentős része nehezen foglalkoztatható, hiszen többségében képzetlenségről van szó (Mohácsi 2016). A fejlett társadalmakban a munka és a foglalkoztatás szerkezetében bekövetkező változások eredményeképpen minden bizonnyal a készségek fokozatos javítására és a munka minőségére, valamint a munkahelyi bizonytalanság csökkentésére helyeződik a hangsúly (Gallie, 2017). Ilyen környezetben fontos feladat felkészíteni a munkavállalókat arra, hogy képesek legyenek élni az adódó lehetőségekkel, tudjanak a körülményeknek megfelelően reagálni, változni és változtatni, saját tanulási útjukat és karrierútját menedzselni. Az életpálya-építési kompetenciák, vagyis a munka világában való eligazodás, az álláskeresési készségek, a képzési lehetőségek ismerete, valamint az önismeret kialakítása és fejlesztése segíthet

az egyén számára a nehézségek leküzdésében (Dolphin et al 2014; Hegyi–Halmos 2018).

ÖSSZEFOGLALÁS

A gazdaság szerkezeti átalakulása, a foglalkoztatás csökkenése, az általánosan instabil munkaerőpiaci környezet miatt minden vállalat, iparágtól és mérettől függetlenül, nagy kihívások elé néz a foglalkoztatás területén. A változó elvárások miatt a munkaerő vonzása és megtartása érdekében a munkáltatóknak egyre rugalmasabb foglalkoztatási rendszereket kell kialakítaniuk. Az egyre gyorsabb ütemben vál-

tozó világ megváltozott elvárásokat támaszt a munkavállalók felé is, melyekre nagyon hamar kell reagálniuk. A digitalizáció és az automatizáció hatására számos munkakör meg fog szűnni a közeljövőben, ugyanakkor felértékelődnek a kreativitást igénylő foglalkozások. A megfelelő készségekkel, kompetenciákkal és szakmai tudással rendelkező munkatársak megléte iparágtól és mérettől függetlenül az egyének és a vállalatok sikerességének egyik alapvető közös eleme a jövőt illetően. Ugyanakkor a jövőben jellemző lesz egy társadalmi kommunikációs zavar: az egyidejű munkanélküliség és munkaerőhiány tömeges jelensége.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Benschop, Y., Holgersson, C., Van den Brink, M., Wahl, A. (2015): Future challenges for practices of diversity management in organizations. HANDBOOK FOR DIVERSITY IN ORGANIZATIONS, Oxford University Press, Oxford, pp. 553–574.
2. Bertalan, P., Boldizsár, B. (2016): Globális trendek és a HR. ACTA SCIENTIARUM SOCIALIUM, 18(44).pp. 151–160.
3. Bokor, T., Székely, L., Pelle, V., András, H., Tóth, T., Tóth, A., Myat, K. (2018): Kommunikáció az információs társadalmak korában. Egyéni, szervezeti és társadalmi szintű változások azonosítása és leírása. http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/3327/1/FSA_kutatasi_terv_FIN.pdf
4. Czeglédi Cs.–Juhász T. (2015): Mit várunk el a pályakezdőktől? Vélemények és szempontok a cégek oldaláról. Gödöllői konferencia (2015.05.09.) STUDIA MUNDI Vol. 3. pp. 55–63.
5. Csehné Papp I. (2007): Az oktatás és a munkaerőpiac állapota közötti kapcsolat Magyarországon, GAZDÁLKODÁS, 1, pp. 60–66.
6. Csehné Papp I. (2009): A felsőoktatás munkaerő-piaci kimenete. In: SPECIÁLIS KÉRDÉSEK ÉS NÉZŐPONTOK A FELSŐOKTATÁSBAN, (szerk. Karlovitz J. T.), Neveléstudományi Egyesület, Budapest, pp. 91–96.
7. Csehné Papp I.–Molnár K. (2016): Vágyvezérelt munkakeresés vs. foglalkoztathatóság? A Z generáció munkaerőpiaci ismeretei, elképzelései és motivációi. XIX. Apáczai-napok. Tudományos Konferencia. Tanulmánykötet: GONDOLKODÁSISTRUKTÚRÁK ÉS KREATIVITÁS. Győr, 2015.10.21–2015.10.22. Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar, pp. 29–37.
8. Csehné Papp I., Szabó K., L. Schwarczová, Hajós L. (2017): Ocakavania a predstavy „Z” generácie univerzitnych studentov od thru práce. ACTA OECONOMICA UNIVERSITATIS SELYE 6: (1) pp. 23–38.
9. Dolphin, T., Gottfried, G., Raikes, L., Silim, A., Thompson, S. (2014): EUROPEAN JOBS AND SKILLS - A COMPREHENSIVE REVIEW 2014. Institute for Public Policy Research. 149 p.
10. Fodor M., et al. (2015): Employer Branding: Milyen a jó munkáltató? In: TANULMÁNYKÖTET-VÁLLALKOZÁSFEJLESZTÉS A XXI. SZÁZADBAN V., pp. 109–120.
11. Fodor M., Jäckel K., Nagy O. (2017): Employer Branding a Z generáció szemével. Milyen munkahelyre vágnak és milyen szempontok alapján döntenek a munkahelyválasztásról a Zk? In: TANULMÁNYKÖTET-VÁLLALKOZÁSFEJLESZTÉS A XXI. SZÁZADBAN VII. pp. 145–153.
12. Földházi E. (2014): Magyarország népességének várható alakulása 2060-ig – különös tekintettel a nemzetközi vándorlásra. DEMOGRÁFIA, 57(4), pp. 241–269.
13. Gallie, D. (2017): The Quality of Work in a Changing Labour Market. SOCIAL POLICY & ADMINISTRATION. Volume 51, Issue 2. March. pp. 226–243.
14. Geszler N. (2014): A munka és a család konfliktusának forrásai az európai férfiak életében. SZOCIOLÓGIAI SZEMLE 24.2 pp. 65–89.

15. Héder M., Dajnoki K. (2017): The Characteristics of International and Hungarian Talent Shortage. ANNALS OF THE UNIVERSITY OF ORADEA ECONOMIC SCIENCE XXVI:(1st Issue) pp. 621–636.
16. Hegyi-Halmos N. (2018): Az életpálya tanácsadás nemzetközi trendje. OPUS ET EDUCATIO, /1
17. Honvári P., et al. (2015): Európai tapasztalatok a társadalmi-gazdasági modellezésben. http://www.regscience.hu:8080/jspui/bitstream/11155/1105/1/honvari_europai_2015.pdf
18. Kálmán A.–Nyéki E. (2017): Érzés vagy racionális tény? – Az önbizalom mint a LLL egyik kulcstényezője. OPUS ET EDUCATIO, 4(4).
19. Keczer G.–Szabó F. (2016): A szakmaszerkezeti döntésekben támogatott és nem támogatott szakmák piaci relevanciájának vizsgálata. In: Árpási Z.–Bodnár G.–Gurzó I. (szerk.) A MAGYAR GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM A 21. SZÁZAD GLOBALIZÁLÓDÓ VILÁGÁBAN 2. KÖTET: "30 ÉVES A BÉKÉSCSABAI FELSOÓKTATÁS" – JUBILEUMI KONFERENCIA. pp. 29–35.
20. Kiss Zs.–Barizsné Hadházi E. (2016): Műszaki diplomások munkaerő-piaci sikeressége. INTERNATIONAL JOURNAL OF ENGINEERING AND MANAGEMENT SCIENCES / MŰSZAKI ÉS MENEDZSMENT TUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK 1:(1) pp.
21. Lipták, K. (2015): Foglalkoztatási lehetőségek a határon túl – avagy a migrációs folyamatok vizsgálata a kelet-közép-európai térben. DETUROPE. THE CENTRAL EUROPEAN JOURNAL OF REGIONAL DEVELOPMENT AND TOURISM. 3. pp. 28–49.
22. Meretei, B. (2017): Generációs különbségek a munkahelyen – szakirodalmi áttekintés. VEZETÉSTUDOMÁNY/BUDAPEST MANAGEMENT REVIEW, 48(10), pp. 10–18.
23. Mészáros A (2017): A Te életed, te felelsz érte! In: Lakatosné Szuhai Gy., Poór J. (szerk.), TUDATOS ÉLETVEZETÉS, PROJEKTSZEMLELET A MAGÁNÉLETBEN, Budapest: Rublió Kiadó pp. 175–200.
24. Mohácsi M. (2016): Foglalkoztatás és munkaerőpiac: munkaerőpiaci elvárások. In: AZ OKTATÁS- ÉS TUDÁSMENEDZSMENTDIMENZIÓIAZEUROPA2020STRATÉGIAPRIORITÁSAINAKTÜKRÉBEN. OKTATÁS-ÉSTUDÁSMENEDZSMENTKUTATÁSI TANULMÁNYOK. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 92–109.
25. Rudnák I., Hordós V. (2017): Pályakezdő magyar fiatalok külföldi munkavállalási motivációi 2016-ban. In: Varga E (szerk.) KOMMUNIKÁCIÓ A KORTÁRS TÉRBEN (COMMUNICATION IN THE CONTEMPORARY SPACE): INTERDISCIPLINARITÁS MINT LEHETŐSÉG A KORTÁRS TÉR MEGFORMÁLÁSÁRA (INTERDISCIPLINARITY AS AN OPPORTUNITY FOR SHAPING THE CONTEMPORARY SPACE). 146 p. Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó, pp. 138–136.
26. Siskáné szilasi B., Halász L. (2017): Globális munkaerőpiaci kihívások az új gazdaságföldrajzi folyamatok tükrében. FOLDRAJZI KOZLEMENYEK. 3. pp. 263–274.
27. Szanyi M. (2018): Műszaki fejlődés és hosszú távú gazdasági ciklusok. In: MŰHELYTANULMÁNYOK 122. Január. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézet. pp. 1–48.
28. Szellő J., Nemeskéri Zs., Zlatics J. (2017): Az idősödő korcsoport munkavállalását meghatározó stratégiai tényezők. OPUS ET EDUCATIO, 4.
29. Verdugo, G., Allègre, D. (2017): Labour Force Participation and Job Polarization: Evidence from Europe during the Great Recession. SCIENCES PO OFCE WORKING PAPER no 16, 39 p.
30. World Economic Forum. (2016). The future of jobs: EMPLOYMENT, SKILLS AND WORKFORCE STRATEGY FOR THE FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION. World Economic Forum, Geneva, Switzerland.

A KISGYERMEKES NŐK EMBERI TŐKEBERUHÁZÁSA A GYERMEKGONDOZÁSI SZABADSÁG ALATT

R. FEDOR ANITA

főiskolai tanár, Debreceni Egyetem, Egészségügyi Kar,
Szociális és Társadalomtudományi Intézet, Társadalomtudományi Tanszék

A kisgyermeket nevelő nők munkavállalási attitűdjének, munkaerőpiaci integrációjának sikeressége nagymértékben függ a gyermekvállalást megelőzően megszerzett iskolai végzettségtől, munkaerőpiaci tapasztalattól. A gyermekgondozási szabadságról a munka világába való visszatérés nem mindig könnyű feladat az érintett nők számára, hiszen az gyermekkel otthon töltött időszakban tudásuk elavulhat, státuszuk, munkahelyük megszűnhet. Ebben az esetben a munka világába való visszatérést segítheti, ha az anyák a gyermekgondozási szabadság alatt bekapcsolódnak valamilyen képzésbe – lehet ez nyelvi vagy számítógépes képzés, vagy akár egy diploma megszerzése is – mintegy felkészülve a munkaerőpiaci integrációra. Jelen tanulmányunkban azt vizsgáltuk, hogy a gyermekükkel gyermekgondozási szabadságon lévő anyák mennyire készültek tudatosan a munkaerőpiaci visszatérésükre, vagyis hogy az otthon töltött időszakban beruháztak-e az emberi tőkéjükbe.

ABSTRACT

Успіх інтеграції трудових відносин та інтеграції жінок, що виховують маленьких дітей, на ринку праці значною мірою залежить від рівня освіти та досвіду на ринку праці, отриманого до пологів. Повернення на роботу з відпустки по догляду за дитиною до роботи не завжди є легким завданням для зацікавлених жінок, тому що в період, який вони, знаходячись удома, проводячи з дитиною, їх знання можуть стати застарілими, їх статус або їх робота можуть бути усунені. У цьому випадку повернення до світу роботи може бути корисним, якщо матері під час підготовки до інтеграції ринку праці беруть участь у певному тренінгу під час відпустки по догляду за дитиною - незалежно від того, чи це мовна або комп'ютерна підготовка, чи навіть диплом - тільки щоб підготуватися до інтеграції ринку праці. У нашому дослідженні ми вивчали, наскільки матері під час відпустки по догляду за дитиною свідомо готувалися повернутися на ринок праці, тобто чи вони інвестували вдома в свій людський капітал.

BEVEZETŐ

A szülést követően, a gyermekkel otthon töltött időszakban az anya legfontosabb feladata a gyermek ellátása, gondozása. Kétségtelen, hogy a gyermek első éveiben meghatározó az anya maximális jelenléte, mely nagyban hozzájárul a gyermek kognitív és érzelmi fejlődéséhez. Mindemellett több hazai tanulmány – Bukodi és Róbert (1999), Váradi (2006), Gábos (2008) – említi, hogy a hosszú gyermekgondozási szabadság rontja az anyák

munkaerőpiaci esélyeit. A munka világától távol töltött időszak erodálja a munkaerőpiacon hasznosítható tudást, készségeket, növeli az anya emberi tőke-vesztését. Ezzel ellentétben az anya túl korai visszatérése csökkenti a gyermek nevelésére fordított időt, s ezáltal kiéleződik a család-munka konfliktusa. A munkahelyi rossz közérzet, az esetleges túlóra nem kedvez a két terület harmóniájának, melyet tovább ront az anya lelkiismeret-furdalása, melyet a korai visszatérés miatt érez.

Elemző munkánkban nem vállaljuk e két megközelítés disszonanciájának feloldását. Inkább azt vizsgáljuk, hogy az anya a gyermekkel otthon töltött időszak alatt készül-e tudatosan a munkaerőpiaci visszatérésre. Tett-e és ha igen, milyen lépéseket annak érdekében, hogy a visszatérés a lehetőség szerint gördülékenyen történjen. Ezzel kapcsolatban azt vizsgáljuk, hogy az anya a gyermekgondozási szabadság alatt élt-e az emberi tőkeberuházás valamelyik eszközével. Ezt két szempont szerint vizsgáltuk az otthon töltött időszakra vonatkozóan. Az emberi tőkeberuházás egyik színtere a munkaerőpiac, ahová a kisgyermeket nevelő anyák a gyermekgondozási szabadsággal párhuzamosan bekapcsolódhatnak. A másik terület pedig a gyeden/gyesen lévő anyák képzésbe, átképzésbe történő bekapcsolódása. A gyermekkel otthon töltött időszakban végzett, fent említett két tevékenység hozzájárul az anya emberi tőkéjének gyarapításához. A gyes melletti munkavégzés azáltal, hogy az anya így kevésbé szakad el teljes mértékben hosszú időre a munkahelyétől, s így a gyermekgondozási időszakban tovább gazdagíthatja munkaerőpiaci tapasztalatát. A gyes lejárta előtt bekapcsolódva a munkaerőpiac vérkeringésébe, tudását, készségeit frissen tartva megkönnyíti végleges munkaerőpiaci integrációját. Az oktatásba való bekapcsolódással, a tudás gyarapításával a későbbiekben lehetőségük nyílik az anyáknak arra, hogy más, a megváltozott családi körülményeihez jobban illeszkedő munkahelyen álljanak munkába a gyermekgondozási szabadság lejárta után. Az említett két területen történő emberi tőkeberuházás hozzájárul a család összevételének növekedéséhez, s a család jövedelmi helyzetének javulása egyben lehetővé teszi a gyermekre fordított kiadások növekedését, mely segíti a gyermek emberi tőkeberuházását (Gábos 2008).

Jelen írásunk alapját a *Kettős kötődés – A munkaerőpiaci karriertől a familiarizmusig* című kutatásunk adja, melyben a kisgyermek-

kes nők munkaerőpiaci integrációs esélyeinek vizsgálatát vállaltuk Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Kutatásunk fő kérdése az volt, hogy az édesanyák meddig maradnak/maradtak otthon gyermekgondozási szabadságon, mikorra tervezik/tervezték a munka világába történő visszatérést, döntéseiket milyen tényezők befolyásolták. Vizsgálatunkban megkíséreltük annak feltérképezését, hogy a nők részt vesznek-e valamilyen szervezett képzésben, s végeznek-e fizetett munkát a gyermekgondozási szabadság alatt, s ha igen, akkor ez milyen motivációk mentén történik, s mennyiben alakítja munkaerőpiaci visszatérésüket. Vizsgálatunkat két alcsoport bevonásával bonyolítottuk le. Az egyik csoportot a megkérdezés időpontjában gyermekgondozási szabadságon lévő nők, a másik csoportot és a gyermekvállalást követően már újból munkába állt kisgyermekes anyák alkották. Adatgyűjtési módszerként surey módszert alkalmaztunk. A lekérdezett 500 kérdőívből 427 db-ot ítéltünk további feldolgozásra alkalmasnak.

Terjedelmi okok miatt az említett vizsgálat egy szegmense, az emberi tőkébe történő beruházás kerül bemutatásra. Ehhez kapcsolódóan a következő hipotézist, illetve alhipotéziseket fogalmaztuk meg: Feltételeztük, hogy nagyobb eséllyel térnek vissza a munkaerőpiacra azok a nők, akik a gyermekgondozási szabadság ideje alatt részt vettek valamilyen képzésben, ugyanis Koltai (1999), Török (2006) és Szűcs (2005) megállapításaira hivatkozva azt vártuk, hogy a képzésbe való bekapcsolódás javítja a munkaerőpiaci pozíciót. Bukodi (2005) állítása szerint a nőknél az iskolai végzettség jobban befolyásolja a munkaerőpiaci esélyeket és kockázatokat, mint a férfiaknál. Azt vártuk, hogy, aki tanul az otthon töltött időszakban, azt azzal a céllal teszi, hogy a gyermekvállalást követően megváltozott életkörülményeihez jobban illeszkedő munkát találjon. Továbbá kérdésként vetődik fel, hogy a már többször bizonyított pozitív partnerbónuszhatás kimutatható-e a

kisgyermekes anyák tanulásba való bekapcsolódásának magyarázó változójaként, hasonlóan a család gazdasági tőkéjéhez. Vagyis vizsgálatunk fő kérdése, hogy a társadalmi, az emberi tőke valamint a gazdasági tőke jellemzői mentén megrajzolható-e az anyák oktatásba való részvételének valamiféle mintázata.

EMBERI TŐKEELMÉLETEK – EMPIRIKUS MUNKÁNK ELMÉLETI KERETEI

Számos hazai empirikus vizsgálódás eredménye (Kovács 1983; Kertesi és Köllő 2001; Szanyi 2005; Galasi 2004; Kertesi és Varga 2005) alapján kijelenthetjük, hogy az iskolai végzettség, a munkaerőpiaci tapasztalat jelentősen befolyásolja az elhelyezkedési esélyeket. A kisgyermeket nevelő nők megszerzett képességei – attól függően, hogy mennyi ideig tartózkodnak otthon gyermeknevelés céljából, illetve, hogy a gyermekvállalást megelőzően milyen végzettséggel, képzettséggel rendelkeztek – leépülhetnek elértéktelenedhetnek. Ezen probléma megoldásának egyik legkézenfekvőbb alternatívája a képzésbe való bekapcsolódás. Ez a tevékenység irányulhat egy teljesen új szakma elsajátítására, az aktuális végzettség megerősítésére, továbbfejlesztésére, vagy akár valamilyen kiegészítő jellegű, gyakorlati ismeretek (számítógépes ismeretek, pályázati tanfolyamok, nyelvtanulási lehetőség) megszerzésére. Az oktatásba való bekapcsolódás megtérülésével nemcsak a munka világában számolhatunk. Egyúttal kizökkenti a nőt a mindennapok egyhangúságából, monotonitásából (Váradiné 2006).

A tőke a közgazdasági elmélet szerint a gazdasági tevékenység alapja, s mint ilyen egyben termelési tényező. Már a klasszikus közgazdászok is jelentőséget tulajdonítottak a tudásnak, melyet a társadalmi differenciálódás, a társadalmi mobilitás forrásának tekintettek. Közülük elsőként William Petty és Adam Smith használta az emberi tőke fogalmát

(Varga 1998). A modern közgazdaságtanban a tőke fogalmának több szempontú vizsgálata az '50–60-as években kapott nagyobb hangsúlyt, mikor a közgazdászok kutatni kezdték a gazdasági növekedés forrását. Az emberi tőke teóriájának első képviselői Schultz, Rosen és Coleman az emberi erőforrásokba és a fizikai tőkeállományba történő befektetések között kapcsolati viszonyt feltételeztek. Az emberi tőke koncepciójának első kidolgozója Schultz volt. Elmélete szerint a gazdaságilag racionálisan cselekvő egyénnek az emberi erőforrásba való beruházása a későbbiekben megtérül oly módon, hogy a beruházás költségeit meghaladja annak haszna. A megtérülés egyik területe a munkaerőpiac. Schultz e gondolatkör mentén dolgozta ki az emberi tőkeberuházás fogalmát. Az emberi tőke beruházást a gazdasági növekedés motorjaként definiálta (Lengyel és Szántó 1998).

Rosen szerint „az emberi tőke olyan tőke, melyet az emberek képességei és produktív ismeretei alkotnak” (Rosen 1998:71). Schultz ennél tágabb értelemben gondolkodott az emberi tőkét alkotó tényezőkről. A tudás megszerzésén, az oktatásba való befektetésen túl a fejlődés forrásának tekinti a javuló egészségi állapotot, a születéskor várható átlagos életkort, a csecsemőhalandóság csökkenését, a gyermeknevelésre fordított családi erőforrások növekedését (Schultz 1998).

Az emberi tőke gazdasági növekedésre gyakorolt hatásának másik aspektusa a szegénység problematikájának kezeléséhez fűződik. A közgazdászok érdeklődése így a jövedelem és a kereset egyének közötti elosztásának magyarázatára irányult. Ezzel összefüggésben azt találták, hogy a tanulás és az egyéni gazdasági siker között kapcsolat van. Az emberi tőkebefektetés jövedelmi hatását körbejáró elemzési terület fogalmi kereteit Becker dolgozta ki. Elméletének középpontjában a beruházás hozadékrátája állt, mely szerint „a racionálisan cselekvő egészen addig a pontig folytatja

a beruházást, amíg a befektetés marginális hozadékrátája egyenlő nem lesz a pénzalap lehetőségköltségével” (Rosen 1998:74), tehát a jövedelem növekedése az addigi beruházás költségeit kompenzálja.

A TANULÁSBA TÖRTÉNŐ BEKAPCSOLÓDÁS HOZAMA

Az emberi tőkébe történő beruházás munkaerőpiaci haszna vitathatatlan. Kutatási témánk szempontjából azonban az is érdekes nézőpont, hogy a már rendelkezésre álló iskolai végzettség és a megszerzett munkaerőpiaci tapasztalat hogyan befolyásolja a gyermekgondozási szabadságon lévő nőknél a munkába állás időzítését. Megfigyelhető-e valamilyen mintázat, kirajzolódik-e valamilyen tendencia a munkaerőpiachoz lazábban és erősebben kötődő nők munkába lépéssel kapcsolatos döntéseiben.

Egy másik érdekes szempont, hogy az otthon töltött időszak alatt végzett tanulmányok mennyire jellemzik a vizsgált mintát és, hogy ennek háttérében milyen motiváció húzódik meg. Ennek a kérdésnek a vizsgálatához elengedhetetlen az emberi tőke jelenlétének mint befolyásoló tényezőnek az áttekintése, melyeket saját empirikus kutatásunk prediktoraként definiálunk. A következőkben ennek a gondolatkörnek az elméleti kereteit mutatjuk be.

Az emberi tőke elmélet szerint az egyén az oktatásba, képzésbe történő bekapcsolódását egyfajta beruházásként értelmezi, melynek költségei ettől eltérő időpontban a munkaerőpiacon térülnek meg (Varga 1998). Az emberi tőke fejlesztésére irányuló befektetés és megtérülés viszonyának vizsgálata a közgazdaságtanban mikroökonómiai alapokon nyugszik, a szociológiai aspektus a státuszmegszerzési modellek gyakorlatát követi. A két megközelítés közötti alapvető különbség, hogy míg a közgazdaságtan a befektetés/megtérülés viszonyát objektív mérce, materiális

keretek mentén vizsgálja, addig a szociológiában az egyén szubjektív elégedettségi mutatói is megjelennek mint magyarázó változók. Az iskolai végzettség gyengülő munkaerőpiaci esélyeket előrejelző hatásáról számolnak be a legfrissebb státuszmegszerzési vizsgálatok (Altörjai és Róbert 2006). Bár a diplomával rendelkezők aktivitási rátája magasabb, mint az alacsonyabb iskolai végzettségű csoportké, 2000 óta esetükben is visszaesés tapasztalható (Scharle 2008).

Az emberi tőke ez egyén ismereteinek és képességeinek összessége. Mikor az emberi tőkébe beruházunk, növeljük szakértelmünket, melynek előnyeit a munkaerőpiacon élvezhetjük. Amennyiben a munka világában történő érvényesülésünket az emberi tőke hozamaként fogjuk fel, úgy az emberi tőke termelése növeli az egyén alkupozícióját. Bár a szó klasszikus értelmében azt jelenti, hogy a rövidebb oldal elve értelmében azok vannak kedvezőbb helyzetben, azok alakítják a feltételeket a munkaerőpiacon, akik kevesebben vannak. Jelen esetben azt feltételezzük, hogy minél több emberi tőkére tesz szert valaki, annál inkább képes irányítani saját sorsát, annál inkább kizárhatja a külső korlátozó tényezőket a döntési mechanizmus során. Nem kell lejjebb adni a munkakörülmények, fizetéssel szemben támasztott igényéből. Például, mikor egy nő a gyermekvállalást követően visszaáll a munkába, mérlegeli saját, illetve családja helyzetét, erőforrásait. Összeveti azokat a tényezőket, melyek otthon tartják azokkal a tényezőkkel, amelyek a munka felé orientálják. Fenti okfejtés szerint, a szubjektív megítélés is szerephez jut, tehát, hogy a gyermeket nevelő nő, hogyan ítéli meg saját munkaerőpiaci helyzetét, tart-e az állásvesztéstől, vagy biztonságban érzi-e magát mint munkavállaló.

A tanulással kapcsolatos döntést számos tényező alakítja. Ilyen például a családi háttér, az adott személy képessége, motivációja

(Becker 1998). Ezek a tényezők jelentősen befolyásolják, korlátozhatják az oktatásba bekapcsolódás lehetőségét. Ezeket a korlátokat hivatott enyhíteni az oktatáspolitikai intézkedései, melyek a hátrány jelenlétét – pl. felsőfokú intézményekbe való jelentkezés esetén a felvételi eljárásnál többletpont megajánlásával - kompenzálják. A tanulni vágyók pénzügyi lehetőségei hátráltatják a továbbtanulást, ugyanis a tandíj – még ha támogatott is –, a tanulással összefüggő közvetlen költségek csak egy részét alkotja (Rosen 1998). Tehát a gazdasági hátrány jelentős magyarázó tényező a tanulással kapcsolatos döntések tekintetében.

Az oktatásba való bekapcsolódás és a megszerzett jövedelem, a foglalkoztatási esélyek közötti kapcsolat igen erős. Azok az állások, melyek betöltéséhez magasabb iskolai végzettség szükséges, kedvezőbb alternatívát jelentenek, materiális és nem materiális szempontok szerint is (Rosen 1998). A jövedelem emelkedésén túl, a magasabb iskolai végzettség hozamaként értelmezhetők a jobb és egészségre kevésbé ártalmas munkakörülmények, a kényelmesebb munkavégzés, a megnövekedett szabadidő. Ezek az oktatás úgynevezett externális vagy járulékos hozamai. Rosen (1998) szerint, „a szabadidő mennyiségének és minőségének betudott értéket minden jóléti mércében számításba kell venni” az emberi tőke jelentős értéket képvisel az otthoni termelésben azoknak az embereknek, különösen a nőknek a körében, akiknek a tevékenysége a piaci és a nem piaci szektor között váltakozó” (Rosen 1998:93).

Szűcs (2005) kisgyermekes nők országos mintáján végzett kutatásában egyértelműen rávilágított, hogy a tanulás egyik jelentős indítéka a megváltozott körülményekhez – a kisgyermek gondozásához, neveléséhez – jól igazítható foglalkozás elérése. Még ha jövedelmi szinten visszalépést is jelent, a megnövekedett szabadidő értéke meghatáro-

zóbbá válik. A nők továbbtanulási szándékát gyakran korlátozzák családi kötelezettségeik, és ezért fektetnek kevesebb emberi tőkét a formális gazdaságba. A nők hiánya a hatalmi pozíciókban pontosan ezzel magyarázható. Az alacsonyabb humán tőke nemcsak korlátozza a munkaerőpiaci esélyeket, de Parcel (2006) szerint részben tükrözi a preferenciákat és aspirációkat. Becker (1981) – aki a háztartásokat, mint gazdasági egységeket vizsgálta – megállapította, hogy a racionális kalkuláció eredménye, hogy míg a nő több energiát/tőkét fektet az otthoni feladatok elvégzésébe és a gyermekek gondozásába, addig a férj a fizetett munka felé irányítja energiáit.

A szociológusok többsége a preferenciákat és törekvéseket a szocializáció eredőjeként értelmezi, mely elsősorban a családgondozói szerepet erősíti a nőkben (Marini és Brinton 1984). Talán ezzel magyarázható, hogy a nők elsősorban olyan munkát keresnek, melyet össze tudnak egyeztetni a családi feladatokkal, főleg míg gyermekük kicsi és gondozásuk több odafigyelést, energiát követel.

AZ EMBERI TŐKÉBE TÖRTÉNŐ BERUHÁZÁS HATÁSA A MUNKAERŐPIACI VISSZATÉRÉSRE

Az emberi tőkeelméletek szerint a magasabb iskolai végzettség, az oktatásban eltöltött idő hossza, a munka világában megszerzett tapasztalat arra ösztönzi az egyént, hogy a megszerzett emberi tőkéjét a munka világában kamatoztassa. Vagyis a magasabb iskolai végzettség a mihamarabbi elhelyezkedésre sarkall, mely a családalapítás, a szülés elodázását vonhatja maga után.

Mint azt már említettük, a nők a gyermekvállalás időszakára megszakítják kereső tevékenységüket, majd különböző tényezők figyelembe vétele mellett döntenek a visszatérés időpontjáról. Ezzel összefüggésben többen vizsgálták az iskolai végzettség gyer-

mekvállalási tervekre kifejtett hatását. Mivel a gyermekvállalás halasztása és a bizonytalan elhelyezkedési esélyek kapcsolatát számos hazai és külföldi kutatás bizonyította, ezért ebben az alfejezetben azokat a kutatási eredményeket mutatjuk be, melyek az érintett nők iskolai végzettségét, munkaerő-piaci beágyazottságát tekintették a fő magyarázó változónak.

Az anyai emberi tőke hatását itthon Bukodi és Róbert (1999), Szűcs (2005), Spéder (2006), Frey (2002) és Váradiné (2006) vizsgálta. Bukodi és Róbert vizsgálatának alapját képező adatfelvétel a rendszerváltozást közvetlenül követő időszakban készült. Azt kutatták, hogy a házas anyák gyermekvállalás után visszalépnek-e a munka világába. Ma több mint húsz év elteltével már nem az a kérdés, hogy az anyák újra munkába állnak-e, hanem inkább az, hogy a szülést követően meddig maradnak otthon, és mikorra időzítik visszatérésüket. Spéder, az *Életünk fordulópontján* című nagymintás kutatásában a gyermekvállalási hajlandóság munkaerőpiaci hatásait tárta fel. Frey és Váradiné tanulmányukban a MEF (Munkaerőpiaci felmérés) adatain keresztül, Szűcs országos reprezentatív adatbázisán keresztül a gyermekes anyák munkaerő-piaci helyzetét vizsgálta. Az anyai emberi tőke munkaerőpiaci hatását vizsgáló munkák kivétel nélkül arra az eredményre jutottak, hogy a munkaerőpiaci beágyazottság negatívan befolyásolja a munkaerőpiacról távolmaradás hosszát. Vagyis, minél több időt fektet be a nő a foglalkozási karrierjébe, annál kevésbé éri meg huzamosabb ideig távol maradnia a munka világától. Fent említett kutatások eredményei alátámasztották a emberi tőke elméletek téziseit, mely szerint a munkaerőpiaci tapasztalat pozitívan befolyásolja a fizetett munkába való visszalépést.

A nők magasabb iskolai végzettsége, foglalkozási státusza pozitívan befolyásolja a visszatérést a munkaerőpiacra. A vezetőkhöz

és értelmiségiekhez tartozók körében igen magas azok aránya, akik a szülési szabadság első három évében visszatérnek, szemben a rutin szellemi foglalkozásúakkal, illetve a szakképzetlenekkel (Bukodi és Róbert 1999). A kedvezőbb társadalmi pozíciójú nők arra töreksenek, hogy megőrizzék munkaerő-piaci karrierjük folytonosságát, hiszen megszakítása „haszon áldozatot” jelent. A tudásba többet befektető nők foglalkozási, szakmai ambícióit akadályozhatja az otthon töltött időtartam kitolódása, hiszen ezalatt „az emberi tőkének a foglalkozási karrierhez leginkább kötődő részét rombolja le (speciális képzettségek, tudás, kapcsolatok)” (Bukodi és Róbert 1999:222). Ezzel összefüggésben Frey (2002) és Váradiné (2006) megállapítja, hogy a gyermekgondozási szabadság alatt a megszerzett tudás elértéktelenedik, melyet a kvalifikáltabb nők úgy kerülnek ki, hogy korábban visszatérnek a fizetett munka világába, illetve képzik magukat ez alatt az időszak alatt.

Kenjoh (2005) összehasonlító vizsgálatában az anyák foglalkoztatási jellemzőit tanulmányozta az Egyesült Királyságban, Németországban, Hollandiában, Svédországban és Japánban. Az iskolázottsági szint emelkedésének erős pozitív hatását mutatta ki az elhelyezkedésre, különös tekintettel a teljes munkaidős foglalkoztatásra. Ezt többek között azzal magyarázta, hogy a magasabban képzett nők körében tapasztalt kedvezőbb munkaerőpiaci bér a fizetett munka világába való visszatérésre sarkallja az egyént. A végzettség pozitív hatását észlelte mind az Egyesült Királyságban, Németországban, Hollandiában és Japánban, bár eltérő mértékben. A legerősebb hatást a holland nők körében tapasztalta. Kenjoh vizsgálata nem mutatott ki szignifikáns összefüggést a gyermekkel rendelkező svéd nők munkaerőpiaci részvétele és a képzettség milyensége között, mint ahogy korábban Gustaffson és Stafford (1994) is hasonló következtetésre jutott. Utóbbi ezt a nappali ellátást biztosító intézményi lehetőségekhez

és a fizetett szülői szabadsághoz való hozzáférés egalitárius jellegével magyarázta.

Gerson (1985) az emberi tőke jelentőségét hangsúlyozza a gyermeket vállaló nők újbóli munkába állásának motivációjaként. Amerikai nők körében végzett kutatásában azt találta, hogy az iskolai végzettségnek, a foglalkozási hierarchiában elfoglalt helynek és a munkaerőpiaci tapasztalatnak van a legnagyobb szerepe a munka világába való visszatérésben.

Boushey (2008) vizsgálatának motivációs hátterét (USA) a magasan képzett, harmincon túli anyák körében megfigyelt, gyermekvállalással összefüggő jelentős arányú munkaerőpiaci kilépés adta. A „Current Population Survey’s Annual Social and Economic Survey” (ASEC) adataira támaszkodva azt vizsgálta, hogy valóban jellemzőbb lett-e a gyermekvállalással összefüggő munkaerőpiaci kilépés az érintettek körében. A szerző megállapítása szerint a „gyermekhatás” (child-effect) enyhülése figyelhető meg az 1970-es évek végétől. Ekkor a „gyermekhatás” 21,8% volt, mely az elmúlt két évtizedben folyamatosan csökkent, 2005-re 12,7%-ra apadt. A tanulmány eredményei nem támasztották alá a fenti feltételezést, inkább ennek ellentmondó eredményekről számol be a szerző. Meglátása szerint a főiskolát, egyetemet végzett, és az egyedülálló anyák esetében a gyermekvállalás munkaerőpiactól távol tartó hatása inkább gyengült.

Stier és Yaish (2008) a női foglalkoztatás dinamikáját meghatározó tényezőket kutatta izraeli nők körében. Vizsgálatuk a nők emberi tőkéjére épült. Korábbi kutatásokra hivatkozva azt feltételezték, majd eredményeikkel megerősítették, hogy azok a nők, akik nagyobb munkatapasztalattal rendelkeznek, illetve akiknek magasabb a munkaerőpiacon betöltött hatalmi pozíciója, foglalkozási presztízse, valószínűbb, hogy hosszabb periódusú munkaviszonyt képesek fenntartani,

mint azok, akiknek az emberi tőkéje kisebb.

Henau et al. (2010) 15 európai országban vizsgálták a gyermekek foglalkoztatásra gyakorolt hatását az anya iskolai végzettségének tükrében. Munkájukban a szokásostól eltérően nem három, hanem két iskolázottsági szintet különböztettek meg, a kevésbé képzettek és a magasabban képzettek (közép-, és felsőszintű végzettséggel rendelkezők) csoportját. Hipotézisük szerint a háztartásban nevelkedő kiskorú gyermek kedvezőtlenül hat a foglalkoztatásra, s ez a negatív hatás abban az esetben erősebb, ahol az anya alacsonyan képzett. Feltételezésüknek megfelelő eredmények születtek. A magasabb iskolai végzettséggel rendelkező kiskorú (jelen esetben 15 év alatti) gyermeket nevelő nők foglalkoztatási esélyei és jellemzői szinte egybeesnek az idősebb gyermeket vagy gyermeket egyáltalán nem nevelő nőkével. Vagyis, a gyermek jelenlétének foglalkoztatásra gyakorolt negatív hatását az anya iskolai végzettsége determinálja, mely kedvezőtlen hatást a gyermek életkorából adódó hátrányok tovább fokozzák. Kivételt képeznek az Egyesült Királyság, Németország és Ausztria. Megállapításuk szerint az Egyesült Királyságban és Ausztriában a kedvezőtlen családpolitika rovására írható, hogy a magasan képzett anyák esetén is egyfajta diszsonancia figyelhető meg a foglalkoztatásba való újbóli bekapcsolódáskor. Ez a megfigyelés bár mérsékeltbben, de igaz Németországra is.

A CSALÁDTÁMOGATÁSOK RENDSZERE MINT AZ EMBERI TŐKÉBE TÖRTÉNŐ BEFEKTETÉS EGYIK ESZKÖZE

A családtámogatási rendszer alapvető funkciója a gyermekvállalással kapcsolatos anyagi terhek enyhítése. Gábos (2008) új megvilágításba helyezi a családtámogatások eszközeit. Véleménye szerint felfoghatók úgy, mint az emberi tőkébe beruházást, felhalmozást elősegítő tényezők összessége, melyek megtérülésé-

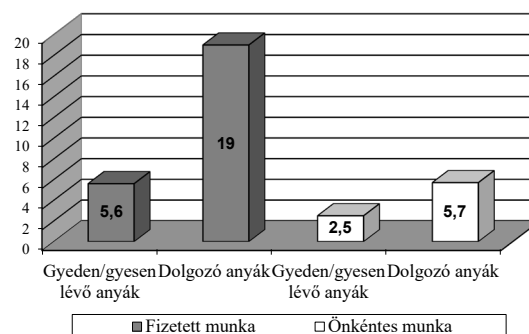
nek négy területét említi. Egyrészt hozzájárulnak a gyermekszám növekedéséhez, másrészt hatnak a gyermekek érzelmi és kognitív fejlődésére. Az elégtelen anyagi, emberi, kulturális erőforrással rendelkező szülők gyermekeinek elősegíti az emberi tőkefelhalmozását. Végül, a munkavállalás és gyermeknevelés összehangolásának elősegítésével csökkentik az anya emberi tőkevesztését (saját vizsgálatunkban ez utóbbira fókuszálunk). Ennek érdekében lehetőség van a gyes melletti munkavégzésre, mely megakadályozza, hogy az anya hosszú időre kiessen a munka világából. Frey (2002) és Várad (2006) rámutattak, hogy azoknak a kisgyermekes anyáknak, akik a gyes alatt dolgoztak, és így tartották a kapcsolatot a munkahelyükkel, problémamentesebb volt a munkaerőpiaci integrációjuk, mint azoknak, akik nem.

A gyermekgondozási szabadság ideje alatt történő jövedelemszerző tevékenység szabályozása 1999. óta többször módosult. Jelenleg gyes és gyet alatt lehet munkát vállalni, azonban csak részmunkaidőben. 2006-tól 2011 közepéig ez a lehetőség a teljes munkaidőben történő foglalkoztatásra is kiterjedt. Adatfelvételünk ebbe a köztes időszakban történt (2010), így válaszadóink még élhettek a gyes melletti teljes munkaidős foglalkoztatás lehetőségével. Az országos tapasztalat szerint, az ILO-OECD definíciója alapján, a kisgyermekes anyák elenyésző része, átlagosan 4%-a végzett jövedelemszerző munkát az ellátás igénybevétele alatt. Az MEF (munkaerőpiaci felmérés) erre irányuló adatai kedvezőbbek, felmérésükben a fenti 4%, 15–20%-ra módosult. Ennek az az oka, hogy utóbbi adatfelvétel a legális munkán túl a rejtett munkát is mérte (Ferge 2010).

Saját kutatási eredményeink a két említett felvétel által megállapított mutatók között helyezkednek el, de inkább a MEF országosan mért átlaghoz közelítenek. Kérdésünkben nem határoztuk meg konkrétan a jövedelem-

szerző tevékenység definícióját, egyszerűen arról érdeklődtünk, hogy az érintettek végeztek vagy végeznek-e valamilyen fizetett vagy önkéntes munkát a gyermekkel otthon töltött időszakban. A teljes mintában szereplő anyák 11,5%-a végzett fizetett munkát a gyermekgondozási szabadság alatt, s 5,4%-uk monda azt, hogy valamilyen önkéntes tevékenységben vett részt. Meg kell jegyezni, hogy a dolgozó és gyeden/gyesen lévő anyák közötti részvételi arány jelentősen eltér. Előbbiek 19%-a, utóbbiak 5,6%-a dolgozott, s kapott bért a gyermekgondozási szabadság alatt. Ez a különbség magától értetődő, hiszen a gyeden/gyesen lévők egy későbbi időpontban megjelenhetnek még a munkaerőpiacon. (1. ábra)

1. ábra. A gyermekgondozási szabadság alatt munkát végző nők aránya

A gyermekgondozási szabadság alatt dolgozók közel háromszor annyian végeztek fizetett munkát, mint valamilyen önkéntes tevékenységet. A fizetett munkát végzőkön belül a legtöbben, 53,1% részmunkaidőben, 37,5% esetenként, s mindössze 9,4% választotta a teljes munkaidejű, rendszeres munkavégzést.

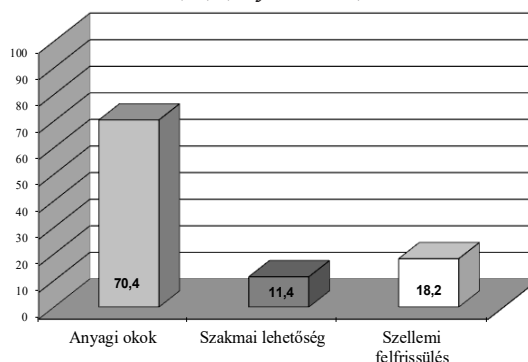
Talán nem meglepő, hogy a gyessel párhuzamosan dolgozók munkaerőpiaci aktivitása elsősorban a gyermekvállalást megelőzően munkaviszonyban állók számára adatott meg. A szülést megelőzően nem dolgozó anyák közül mindössze két fő jelezte gyes alatti munkavégzésének tényét. Ők az esetenként dolgozók körébe tartoztak, tehát egy esetlegesen adandó bevételi forrásra mondtak igent.

Eredményeink azt a már sokak által megfogalmazott tényt támasztják alá, mely szerint a munka világához kevésbé kötődő anyák munkavállalási lehetősége kedvezőtlenebb, mint a magasabb munkatapasztalattal rendelkezőké, s ez a gyermekgondozási szabadság periódusában is tapasztalható.

A gyes mellett dolgozók legnagyobb arányban a magasabb iskolázottságú rétegeknél figyelhető meg, mégpedig mind az érettségivel, mind a diplomával rendelkezők körében kétszer magasabb volt a fizetett munkát végzők aránya, mint az általános vagy szakiskolát végzeteknél. Az okok számbavételénél magyarázó tényezőként jelenik meg az a tény, hogy a gyermektámogatási rendszert igénybevevők körében 1995–2003 között nőtt azoknak a száma, akik a gyermekvállalást megelőzően nem rendelkeztek munkaviszonnyal. Így ennek a csoportnak a munkaerőpiaci kötődése igen gyenge, ők nagyobb valószínűséggel „ragadnak bent” a rendszerben. Ezeknek a kisgyermekeseknek a munkavállalási lehetőségei korlátozottabbak nemcsak a gyes/gyet alatt, de azok lejártá után is (Bálint és Köllő 2007).

A gyermekgondozási szabadsággal egy időben munkát végzők jelentős része (70,4%) anyagi okok miatt tért vissza hamarabb a munka világába, ettől jóval kisebb arányban voltak azok, akiket a szellemi felfrissülés, a szakmai előmenetel lehetősége motivált. A diplomával rendelkezők munkavégzésének indokai mutatták a legváltozatosabb képet, míg a többi iskolai végzettségű csoport indokai homogénnek tekinthetők. Utóbbiak közül, két fő kivétellel (ők a szellemi felfrissülést jelölték meg), mindenki anyagi okokkal magyarázta a gyes alatti munkavégzését. A diplomásoknál is a pluszpénzkereseti lehetőség volt a meghatározó tényező, de közülük kerültek ki az előmeneteli lehetőségekre, a szakmai felfrissülésre vágyók, és a túl hosszú távol maradást hátrányosan értékelők is. (2. ábra)

2. ábra. Munkavállalási motivációk (%) (teljes minta)

A vártak megfelelően a jelenleg gyermekükkel otthon lévő anyák közül igen kevesen (5,6%) dolgoztak a megkérdezés pillanatában. Meghatározó részük fizetett munkát végzett, melyet inkább anyagi okokkal indokoltak. A szakmai előmenetel lehetősége ebből az almintából senkit sem buzdított munkaerőpiaci szerepvállalásra.

Eredményeink alapján megállapíthatjuk, hogy az általunk vizsgált kisgyermekes anyák tekintetében a családtámogatás azon típusa, mely a gyermeknevelés és a munka összhangjának megteremtését elősegítő eszközként definiált Gábos (2008), az országos adatoknak megfelelő mértékben járult hozzá az emberi tőkebefektetéshez, hiszen a dolgozó anyák almintában a megkérdezettek 11,5%, a gyeden/gyesen lévő anyák 5,6%-a került vissza a munkaerőpiaci vérkeringésbe a gyermekgondozási szabadság alatt. Az emberi tőkebefektetés megtérülése inkább azzal szemléltethető, hogy közülük kerültek ki zömében azok a válaszadók, akik úgy nyilatkoztak, hogy főnökeik, kollégáik inkább támogató, illetve nagyon támogatóan fogadták őket, mikor újra munkába álltak, s a munkahelyi ritmus felvételének nehézségeitől, időbeli kitolódásától is ők féltek a legkevésbé. Ilyen értelemben a gyes mellett végzett fizetett munka hozadéka a jövedelem növekedésen túl egy könnyebb, feszültségektől mentes munkaerőpiaci

integráció, melynek nemcsak az édesanya, de a családban nevelkedő gyermek/gyermek és a férj/társ is hasznélvezője.

TANULÁSI ATTITÚDOK AZ OTTHON TÖLTÖTT IDŐSZAKBAN – EMPIRIKUS VIZSGÁLATUNK ALAPJÁN

Ahogy fentebb említettük, a kisgyermekes nők munkaerőpiaci integrációját feltáró empirikus munkánk egyik aspektusában az érintett anyák emberi tőkébe történő befektetésének mintázatát tártuk fel, melyet oktatásba, képzésbe való bekapcsolódás mértékével mértünk. Vizsgálatunk eredményei szerint az otthon töltött időszakban a megkérdezett kisgyermekes nők 19%-a kapcsolódott be valamilyen képzésbe. Legtöbben az érettségizettek döntöttek a gyermekgondozással párhuzamos tanulás mellett. A diplomások és a legfeljebb nyolc általánossal, szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkezők részesedése közel azonos.

A dolgozó anyák 21,2%-a tanult az otthon töltött időszakban. A legtöbben valamilyen OKJ-s és felsőfokú szakképzésben vettek részt, de jelentős még az első és második diploma megszerzését megcélzó aránya is.

1. táblázat. Képzésben résztvevők megoszlása képzéstípusonként (%) (N=81)

	Dolgozó anyák	Gyeden/gyesen lévő anyák
Érettségit adó képzés	4,4	9,5
OKJ	26,2	23,8
Nem OKJ-s	-	-
Felsőfokú szakképzés	6,5	23,8
Szakirányú továbbképzés	26,1	9,5
Nyelvtanfolyam	8,7	14,3
Diplomás képzés (első)	15,2	4,7
Második v. többedik diploma	21,7	14,3
PhD-képzés	2,2	-

Az iskolai végzettség és a tanulás kapcsolatát vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy az érettségizettek közel egynegyede, a diplomások

18,3%-a, az érettségivel sem rendelkezők 17,2%-a képezte magát a gyermekgondozási szabadság alatt.

A tanuló anyák 83,6%-a válaszolta azt, hogy partnerük támogatón viszonyult továbbtanulási szándékukhoz, 10,4% párja közömbösségéről számolt be, s mindössze 1,4% monda azt, hogy társa nem támogatta tanulmányait. Az egyedülálló édesanyák közül egyetlenegy fő tanult az otthon töltött időszakban. Mindez azt jelzi, hogy a tanulás elsősorban a házasságban és élettársi kapcsolatban élőket jellemzi. Ezt támasztja alá az is, hogy a tanulásra, képzésre fordított időtartam alatt a gyermekfelügyeletet az esetek 32,5%-ában a férj/élettárs látta el. A nagyszülői segítség igénybevétele még ennél is jelentősebb (44%). A többiek bölcsődébe írátták (19,6%) és más rokonokra (3,9%) bízta a gyerekeket a képzés időtartama.

A továbbtanulás gondolata vélhetően azokban merült fel, akik úgy gondolják, hogy a tanulásba, képzésbe való bekapcsolódás elősegítheti későbbi elhelyezkedési lehetőségeiket, a munkahelyváltást, esetlegesen munkahelyi hierarchiában való előrelépésüket, munkahelyük megtartását. A gyermekgondozási időszakban tanuló, dolgozó anyák almintához tartozók tanulási motivációi is ezt jelzik. A válaszokból kiderül, hogy a dolgozó anyák közel ugyanannyian, 18% és 19% gondolták azt, hogy a gyes alatti tanulmányok egyáltalán nem, illetve jelentősen befolyásolják munkaerőpiaci lehetőségeiket. A megkérdezettek derékhada egyfajta „középutas” véleményt fogalmazott meg. Álláspontjuk szerint a képzésbe való bekapcsolódás valamelyest javítja lehetőségeiket (59,3%). A jelenleg gyeden/gyesen lévő 13%-a szerint egyáltalán nem befolyásolja, 14%-a szerint jelentősen befolyásolja, és 62% szerint valamelyest befolyásolja a tanulás a későbbi munkaerőpiaci érvényesülést. A képzések jótékony munkaerőpiaci hatásáról nagyobb arányban vélekedtek pozi-

tívan azok, akik az otthon töltött időszakban tanultak.

A képzésben résztvevők 55,6%-a előző munkahelyre ment vissza dolgozni azonos beosztásba, 17,8% más beosztásba került. 15,6% más munkahelyet keresett, s a továbbtanulók 13,3%-nak nem volt a szülést megelőzően munkahelye. Utóbbi csoport a munkaerőpiac történetét boldogulás egyetlen eszközeként tekintetett a képzésre. Ezzel szoros kapcsolatot mutatnak a továbbtanulás indokaként megjelölt tényezők. A legtöbben, a válaszadók fele azzal magyarázta tanulási szándékát, hogy a képzéssel felfrissítse, továbbfejlessze ismereteit. Egynegyedük célja a munkaerőpiaci pozíciójuk megerősítése volt, a többiek pedig egyszerűen csak ki akartak mozdulni otthonról. A gyeden/gyesen lévők körében azonos arányban vannak azok, akik a tanulást követően előző munkahelyükre szeretnék visszamenni és azok, akik más munkahelyet keresnek.

A férj/élettárs iskolai végzettségét összevetve az anyák tanulási magatartásával az tapasztalható, hogy a legfeljebb nyolc osztályt végzetek kivételével, nem érzékelhető értékelhető különbség. Ezen felül minden iskolai végzettségi csoportból szinte azonos (egyharmad) arányban kerültek ki a férfiak.

Az oktatáshoz kapcsolódó kiadások, tandíj, útiköltség, tankönyvek megvásárlása jelentős terhet róhat a családra. Valószínűleg ez az egyik oka annak, hogy a tanuló anyák egy kivételével a párkapcsolatban élő nők köréből kerültek ki, hiszen ezekben az esetekben a gyermekgondozási pénzügyi ellátás kiegészül a férj/társ munkából származó jövedelmével, mely egyfajta finansziális biztosítékot képez. Az anyagi terhekkel kapcsolatos vélekedésünket támasztja alá az is, hogy annak ellenére, hogy a megkérdezettek 21,2%-ra (dolgozó anyák) és 9,5%-a (gyeden/gyesen lévők) tanult az otthon töltött időszakban, arra a kérdésre,

hogy ha ingyenes lenne a képzés, akkor szívesebben tanulnának-e, mindkét almintába szereplők 72,5–72,3%-a igennel válaszolt.

A megkérdezés idején gyeden/gyesen lévők esetében szintén vizsgáltuk a tanulási magatartást. Mivel ebben az esetben egy folyamatban lévő gyermekgondozási periódusról van szó, nem ért váratlanul minket a mindössze 9,5%-os tanulási hajlandóság. Közülük legtöbben szakirányú továbbképzésre és első diplomás képzésre jelentkeztek. A kisgyermekes nők csoportján belül a gyermekgondozási szabadságon lévő nőket külön vizsgálva megállapítható, hogy az otthon töltött idő alatt a megszerzett tudás elavul, munkaerőpiaci értéke megkopik, így a gyermekgondozás melletti tanulás egyfajta felkészülésként értelmezhető, mely megkönnyíti a munkaerőpiacra való visszatérést, egyéni karrierstratégiák kiépítését. Az oktatásba való bekapcsolódás nem más, mint az emberi tőkébe történő beruházás, s mint ilyen költségekkel jár. A tanuláshoz kapcsolódó költségek megfizetése azonban gondot jelenthet a családoknak, mely derékba törheti a tanulásra motivált, ám anyagi terhekkel küzdő anyák terveit. Ez a munkaerőpiaci esélyek romlásához, végső soron kirekesztődéshez vezet. Ezért a képzésbe való bekapcsolódás állami támogatása elengedhetetlen.

EREDMÉNYEINK

Vizsgálatunkban azt feltételeztük, hogy azok a nők, akik tanultak az otthon töltött időszak alatt, a megszerzett tudást mihamarabb szeretnék a munkaerőpiacon érvényesíteni, tehát hamarabb térnek vissza a munka világába. Ez a feltevésünk nem igazolódtott, a tanulásba való bekapcsolódás egyik minta esetén sem alakítja a visszatérés már megvalósult és vélt időpontját statisztikailag releváns módon. Így megállapíthatjuk, hogy a gyed alatt végzett tanulmányok nem jelzik előre a korábbi munkaerőpiaci megjelenést. Inkább arról van szó,

hogy a tanulás előkészíti a fizetett munkába állást. Ezzel összefüggésben megvizsgáltuk, hogy azok, akik nagyra értékelik a gyēs alatti tanulmányok munkaerőpiaci hasznát, vajon nagyobb valószínűséggel vesznek-e részt valamilyen képzésben. Ebben az esetben azt feltételeztük, hogy aki magasra értékeli az otthon töltött időszakban végzett tanulmányok munkaerőpiaci megtérülését, az nagyobb valószínűséggel realizálja továbbtanulási szándékát. Feltételezésünk nem nyert megerősítést egyik almintá esetében sem a (Kruskal–Wallis $p=0,111$, $p=0,381$).

Mivel a tanulás költségekkel jár, azt feltételeztük, hogy akinek magasabb a bevétele, az nagyobb valószínűséggel kezd tanulni. A család jövedelmi helyzete és a tanulási hajlandóság közötti összefüggés csak a jelenleg otthon lévő anyák csoportján belül igazolódott, melynek háttérében az áll, hogy a család jövedelmi helyzete minden valószínűséggel jelentősen változott a gyermekvállalás és ezáltal az anya munkából való kimaradásának hatására. A jövedelemcsökkenés értelemszerűen a dolgozó anyák gyeden/gyesen lévő időszakára is jellemző volt, azonban esetükben a két változó közötti kapcsolatot nem tudtuk alátámasztani. Mindemellett azt tapasztaltuk, hogy a tanulás költségeinek esetleges állami átvállalása kedvez az anyák tanulási kedvének. A képzések ingyenessége növeli az oktatásba való bekapcsolódás hajlandóságát. A válaszadók közel fele tanulna szívesen, ha a képzés lehetősége a kisgyermeket nevelő anyáknak ingyenes vagy kedvezményes lenne. Azonban szignifikáns kapcsolatot csak a gyeden/gyesen lévő anyák csoportjánál találtunk (Kruskal–Wallis $p=0,027$).

A dolgozó anyák képzésbe való bekapcsolódásának hajlandóságát a tanulás ingyenessége és kedvezményessége vélhetően azért nem növeli statisztikai értelemben kimutathatóan, mert egy részükre még érvényes volt az akkori gyesen lévő anyák tanulására vonatkozó sza-

bályozása, mely értelmében a gyermekgondozási szabadságon lévők tandíjmentességet kaptak. Másrészt a válaszokban az is tetten érhető, hogy a dolgozó anyáknál, a „*Ha lehetőségük lett volna a gyeden/gyesen lévőknek az ingyenes vagy kedvezményes tanuláshoz, szívesebben tanult volna*” kérdés már aktualitását veszítette.

A hazai kutatási eredmények azt mutatják, hogy a tandíjmentesség lehetőségével az érintettek elenyésző hányada élt. Így saját eredményeink tekintetében az ingyenességgel kapcsolatos magasabb tanulási hajlandóságot azzal magyarázzuk, hogy maga a költségvonzat nélküli tanulás azok számára is vonzóvá válik, akik annak munkaerőpiaci hozamával nem számolnak, vagy legalábbis nem valamilyen konkrét cél irányítja őket az iskolapadba. Ebben az esetben a tanulásba való bekapcsolódás motivációs háttérében inkább a mindennapi monotonitásból való kiszakadás, illetve a *Majd jó lesz valamire...* álláspont tükröződik vissza.

KÉPZÉSI ALKOMPONENS MINT LEHETSÉGES MEGOLDÁS

Több hazai kutatás rámutatott, hogy az otthon töltött idő egyik hátránya, hogy a gyermekvállalást megelőzően megszerzett tudás és készségek elavulnak. Az otthon töltött időszakban végzett tanulmányok ezt a problémát részben kezelhetik. Nemkülönben lehetőséget nyújt az anyák számára, hogy újonnan szerzett tudásukkal a megváltozott családi körülményeikkel jobban összeegyeztethető munkát végezzenek. Azonban a képzés költségvonzatai alááshatják az anyák tanulási szándékait, mint ahogy ez saját kutatásunkban bizonyítást nyert. Erre vonatkozóan egy úgynevezett *képzési alkomponens* mint családpolitikai eszköz kiépítése lehetne a megoldás. A családi pótlék szülőkomponensébe beépülve azoknak a családoknak nyújtana lehetőséget, ahol egyik vagy másik gyesen lévő szülő tanulni szeretne, tehát a *képzési alkomponens*

beépülne a családi pótlék eszközébe, enyhítve a gyesen/gyeden lévő kisgyermekesek képzésbe való bekapcsolódásának anyagi terheit. Vagyis magasabb családi pótlékot kapna az a család, ahol valamelyik szülő tanul. Elképzelésünk szerint a *képzési alkomponens* fix összegű lenne, csak egy szülő után járna abban az esetben, ha a család jövedelmi viszonyai ezt indokolnák. Fenti elképzelés utópikusnak tűnhet, mégis egyetlen hátrányával szemben (korlátozott források)

számos előnye említhető. Elsősorban elősegíti a kisgyermekes nők munkaerőpiaci helyzetének javulását, enyhíti a gyermekszegénységet, ösztönzi a megváltozott munkaerőpiaci kívánalmakhoz való alkalmazkodást. Másrészt kitölti azt az űrt, melyet a 2007 januárjában megszüntetett gyesen/gyeden lévő nők tandíjmentességének eltörlése, és a 2010 januárjában a tandíjak adójóváírásának eltörlése kapcsán keletkezett (R. Fedor 2010).

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Bukodi Erzsébet (2005): Női munkavállalás és munkaidő felhasználás. In: Nagy Ildikó–Pongrácz Tiborné–Tóth István György (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről*. Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, TÁRKI, Budapest, 14–43.
2. Bukodi Erzsébet–Róbert Péter (1999): A nők munkaerő-piaci részvállalása és a gyermekvállalás. *Statistikai Szemle* 77, 4, 201–223.
3. Gábos András (2008): Családtámogatási rendszer és a családok helyzete. In: Kolosi Tamás–Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport*. TÁRKI, Budapest, 304–323.
4. Ferge Zsuzsa (2010): *A Munkaerő-felmérés 15 évének tanulságai a gyermekes családok szempontjából*. www.gyermekesely.hu Letöltve: 2012. március 03.
5. Frey Mária (2002): A gyermeknevelési támogatásokat igénybe vevő és a családi okokból inaktív személyek foglalkoztatásának lehetőségei és akadályai. *Demográfia* 4, 406–437.
6. Koltai Dénes (1999): A felnőttoktatás feladatai. *Educatio* 1, 14–21.
7. R. Fedor Anita (2010): Képzési-komponens mint családpolitikai eszköz. In: Kozma Tamás–Ceglédi Tímea (szerk.): *Régió és oktatás: A Partium Esete*. Debrecen, 2010, CHERD-Hungary: Center of Higher Education Research and Development–Hungary, 243–247.
8. Szűcs Ildikó (2005): *Kisgyermekes nők belépési és visszatérési esélyei a munkaerőpiacra a család és a foglalkoztatás-politika viszonyrendszerében*. www.echosurvey.hu
9. Letöltve: 2011. december 06.
10. Török Balázs (2006): Felnőttkori tanulás-célok és akadályok. *Educatio* 2, 333–347.
11. Váradi Leventéné (2006): *Visszatérés a munkaerőpiacra gyermekvállalás után*. KSH, Budapest.

PERSPECTIVE HARDENING TECHNOLOGIES ARE BASED ON LASER SURFACE HARDENING AND SELF-PROPAGATING HIGH-TEMPERATURE SYNTHESIS

ZHIGUTS, YURIJ¹–KUDLOTYÁK, CSABA²–PALLAY, DEZSŐ³

¹D.Sc. in Technical Sciences, professor, Uzhhorod National University

²adjunct, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

³adjunct, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

The article is devoted to the study of the influence of combined surface material processing, which combines self-propagating high-temperature synthesis and laser surface hardening. The authors carried out theoretical calculations of the adiabatic temperature of the synthesis reaction. In addition, the authors discovered the microstructure of steel after a combined treatment, which consists of classical carbon steel (base) and carbides of various types. A separate study revealed the properties of phases and the microhardness of the surface material and the possible applications of synthesized alloys.

ABSTRACT

A cikk a kombináltanyag-feldolgozás hatásának tanulmányozására irányul, amely ötvözi az önterülő magashőmérsékletű szintézis és a lézeres felületi keményedést. A szerzők elvégezték a szintézisreakciót és kiszámították az adiabátikus hőmérsékletét. Ezenkívül a szerzők egy kombinált kezelés után fedezték fel az acél mikrostruktúráját, amely klasszikus szénacél (bázis) és különböző típusú karbidokból áll. Egy külön kutatás felfedezte a fázisok tulajdonságait és a felszíni anyag mikrokeményességét, valamint a szintetizált ötvözetek lehetséges alkalmazását.

INTRODUCTION

The laser surface hardening (*LSH*) of metals was discovered in 1965. It has won strong positions in the technology of metals [1]. Nowadays in the whole world hundreds of patents have been awarded to branch inventions including those dealing with combination of *LSH* with *SHS* (self-propagating high-temperature synthesis). One of them is dedicated to combining of *LSH* (Laser Surface Hardening) with *SHS* (self-propagating high-temperature synthesis) [2-4]. Formerly *SHS* was combined with other technologies of surface hardening of components [5-9].

THEORETICAL AND EXPERIMENTAL RESEARCH

The important problem within the *LSH* is the decreasing of the losses of beam energy because of its reflection by the surface of metal under machining. In the given investigation, as well as in the invention [1,2], the mixture of powders *Ti* (65%), carbon in black state (18%) and *Fe* (14% by mass) were used in the role of light-absorbing paint. The mixture was damped by solution of 2 % latex in gasoline, and then it was put on the surface of stalls of mark 10 and 20 and was dried in an open air, forming a 80, 200 or 500 mkm thick

layer. Thermochemical calculations showed that in such a mixture practically all Ti interacts, thanks to non-oxygen combustion, with carbon, forming the carbide TiC . The seer plus of carbon and a very small account of Ti alloy the iron forming liquid steel of condition, which under fast cooling turns into troostite in 80 mkm thick layers.

This reaction is strongly exothermic and is accompanied by great decreasing of Hibbs free energy:

$$\Delta G^{\circ} = -183,0246 + 0,01008T \text{ kJ}\cdot\text{mol}^{-1}, \\ T = 298 - 1155 \text{ K};$$

$$\Delta G^{\circ} = -186,9709 + 0,01325T \text{ kJ}\cdot\text{mol}^{-1}, \\ = 1155 - 2000 \text{ K}.$$

The adiabatic temperature of non-oxygen combustion of equiatomic mixture $Ti-C$ equals to 3200 K. The real temperature of combustion of selected mixture 68% (% in mass particles) is more than 1850 K that provides the formation of hard-liquid dross (TiC -melding) with the large interval liquids solid use. The formation of dross instead of one-phase alloy influences positively the quality of surface of hardened layer after its full growing hard and cooling as well as the supporting of this layer even on inclined planes.

It is important to note that in the mentioned non oxygen combustion none of nonmetallic phases is formed. Welding of hardened layer with basic metal is obtained automatically „metallurgic ally”, excluding the necessity of soldering or other methods of connecting one alloy (e.g. instrumental) with another (e.g. with the basis of cutting tool).

In typical microstructure of metal in cross-cut of harded layer got under density of power 17 $\text{W}\cdot\text{m}^{-2}$, diameter of „spot” – 0,4 mm, the speed of scanning 12 min/s and expense of argon (for the defense of Ti from air oxidation) – 0,5 l/s

is shown. The thickness of alloy is ~500 mkm. This layer consists of ~50% particles TiC and ~50%(by volume) of metal link-instrumental carbon steel of type “Y8” (fig. 1).

The investigations made have proved that the microhardness of carbides TiC is higher than the hardness of steel almost 10 times. Thus, in the given work we managed to organize the SHS process in comparatively thin layer thanks to using of LSH technology simultaneously for solving of two tasks: for heating, flashing and carbonating of an iron; for flashing Ti particles and its „combustion” in carbon with forming of carbides TiC .

In the figure, the two TiC carbides during their synthesis "burnt" steel with high local heat release and deeply rooted in the bond, shown with two vertical arrows (fig. 1). It is also evident that in the zone of intense thermal influence the microstructure of steel acquired a very shallow columnar structure with a slight inclination of thin dendrites.

Figure 2 demonstrated full cross section of the microstructure, and the range of changed microhardness by depth of structural components of the surface layer ($Fe-C-Ti$ system) within 1220-1570 HV.

The substitution of a part of iron powder by the powder of carbon ferrochrome (e.g. 12% Fe +2% $FeCr$ instead of 14% Fe in the formulae of SHS mixture) allows to get layers of carbidosteel with the link not in the shape of steel “Y8” but from alloyed steel “X12” which after fast cooling of these layers thanks to accelerated drain of heat to cold metal of the basis gets austenite-martensite-carbide structure. In the process of work of the instrument such metal link additionally grows hard thanks to pre-transforming of austenite into martensite and getting harder than the latter one. The hardness of such a carbidosteel reaches HV1400 (14000 MPa).

Fig. 1. Microstructure of the strengthened layer with semi-fused TiC particles

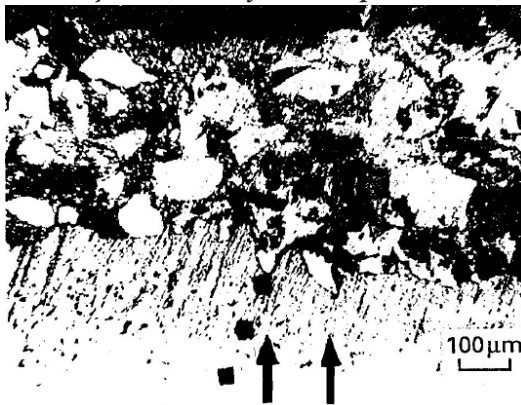

Fig. 2. Microstructure of cross-section of steel microsection after combined strengthening of LSH and SHS. A light arrow shows the direction along which the wells from the meter of the microhardness are located. The etching was carried out by nital

The substitution of a part of iron in the SHS-mixture by ferrochrome increases greatly corrosion resistance of carbidosteel and decreases its oxidizing wear in the process of its exploitation. The substitution of carbon in SHS-mixtures by the powder is also long-range. The same effect is obtained also with the substitution in another field of hot machining of metals namely the using of SHS-reactions for in moulding process (modification within of the form) in casting manufacturing.

The substitution of carbon in SHS-mixtures by the powder of boron is also perspective. In such a case it is possible to reach the liquidus-solidus interval of 1500 K that in other technologies it is practically impossible to meet. Thus, with the above mentioned method on the one hand high refractory diborides TiB_2 and CrB_2 (with high hardness) are formed and, on the other hand, very easily melted complex eutectics are formed.

CONCLUSIONS

1. Combination of LSH and SHS in one operation allows to solve the whole complex of technical problems connected with producing of materials with high hardness like carbidosteels and hard alloys on metal surface.
2. Evolution of inner chemical heat in SHS-mixtures allows to decrease the power of laser radiation.
3. New complex technological process allows to build up wearied surfaces of parts of machines and devices to the hight of 0,5 mm.

REFERENCES

1. Жигуц Ю. Ю., Лазар В. Ф. *Технології отримання та особливості сплавів синтезованих комбінованими процесами* // Ужгород: Видавництво «Інватор», 2014. – 388 с.
2. Жигуц Ю. Ю., Опачко І. І. *Вплив лазерного поверхневого зміцнення і СВЧ на структуру обробленого матеріалу* // Міжвузівський збірник Луцького національного технічного університету «Наукові нотатки». – 2015. – № 49. – С. 58 - 61.
3. Жигуц Ю. Ю., Лазар В. Ф., Хом'як Б. Я. *Перспективні технології засновані на комбінованих процесах* // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Журнал наукових праць. – № 22 (17). Мукачів. 2017. – С. 29 - 40.
4. Жигуц Ю.Ю., Опачко І. І., Хомяк Б. Я. *Особливості ефективного напилення шаруватих структур періодичними лазерними імпульсами* // Міжвузівський збірник Луцького національного технічного університету «Наукові нотатки». – 2017. – № 59. – С. 112 - 118.
5. Zhiguts Yu. Yu., Vivtharskuj O. V. *Using SHS for synthesis of nanostructures in hard alloys and karbidostal's* // Clusters and nanostructured materials (CNM-4'2015) Комплексне забезпечення якості технологічних процесів та систем: 4 international meeting, 12-16 October 2015.: materials conf. – Uzhorod: Ukraine, 2015. – С. 141.
6. Жигуц Ю. Ю., Лазар В. Ф., Хом'як В. Я. *Перспективи використання твердих сплавів та карбідосталей для металообробного інструменту* // Прогресивні технології в машинобудуванні: 5-а Всеукраїнська науково-техн. конф., 08-12 лютого 2016 р.: збірник наукових праць. – Львів: Національний університет «Львівська політехніка», – 2015. – С. 45 - 48.
7. Zhiguts Yu., Lazar V., Skyba Yu. *Novel technologies of synthesizing nihard by metallothermic methods* // Міжвузівський збірник Луцького національного технічного університету «Наукові нотатки». – 2016. – № 54. – С. 130 - 134.
8. Zhiguts Yu. Yu., Opachko I. I. *Conditions of effective deposition of superhard materials in medicine* // Deutscher wissenschaftsherold» ("German Science Herald"). "Inter GING" № 2 (15). Gamel'n. 2016. – С. 49 - 51. ISSN (print) 2509-43.
9. Zhiguts Yu. Yu., Antalovskyy V. V., Hom'ak B. Ya. *The possibility of synthesis of hard alloys* // Prospects of world science: 12 international scientific and practical konf., 30 july – 07 august 2016.: V. 3. materials conf. – Sheffield UK: "Science and Education" LTD, 2016. – V. 22. – S. 56 - 59.

KÁRPÁTI BIOSZFÉRA REZERVÁTUM. TÖRTÉNETE, NEMZETKÖZI ELISMERÉSEK, TERÜLETI STRUKTÚRÁJA, TERMÉSZETI ÉS KULTÚRÁLIS ÉRTÉKEK, VÉDELEM

VOLOSCSUK MIKLÓS

PhD, laboratóriumvezető, Kárpáti Bioszféra Rezervátum, Botanikai Laboratórium
NGO, Ecoclub "Carpathian edelweiss"

A Kárpáti Bioszféra Rezervátumot 1968-ban alapították. A rezervátum nyolc természetvédelmi területből áll. Bennük őrződött meg leginkább az eredeti kárpáti ökoszisztéma, amely számos ritka és veszélyeztetett növény- és állatfaj élőhelye. Itt található az UNESCO Világörökségébe bejegyzett ősbükkös erdő is. Ez a terület természetvédelmi és kulturális örökséget is hordoz magában.

ABSTRACT

Карпатський біосферний заповідник було створено у 1968 році (50 років). Складається з 8 відокремлених заповідних масивів. Тут охороняються унікальні збережені екосистеми Карпат і місця поширення рідкісних видів флори і фауни. Тут охороняються давні букові праліси, які увійшли до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Тут зберігаються природні і культурні цінності Закарпаття.

A KÁRPÁTI BIOSZFÉRA REZERVÁTUM 50 ÉVES!

A Kárpáti Bioszféra Rezervátum (KBR) Ukrajnában, Kárpátalján a Rahói járásban található. Az egyik legnagyobb kiterjedésű védett terület [5]. Összterülete 58035,8 hektár, ami Kárpát-alja területének körülbelül 4%-át teszi ki [2].

A KBR az Északkeleti-Kárpátok délnyugati részén a Tisza völgyében helyezkedik el. Itt őrződött meg leginkább az eredeti kárpáti ökoszisztéma, amely számos ritka és veszélyeztetett növény és állatfaj számára biztosít élőhelyet [4]. A terület Ukrajna Környezetvédelmi Minisztériumának fennhatósága alatt áll.

TÖRTÉNETE ÉS NEMZETKÖZI ELISMERÉSEK

A XIX. század végén, az Osztrák–Magyar Monarchia idején alapították itt az első

őserdő-rezervátumokat a korabeli fenyő és bükkkelegyes vegyes erdők területén, a Máramarosi- (1907-ben) és a Csornohora-hegygerincen (1912-ben).

A Kárpáti Bioszféra Rezervátumot 1968-ban alapították Kárpáti Állami Védett Terület néven. A rezervátumot a legértékesebb földi ökoszisztémák közé sorolták, 1992-től, az UNESCO Bioszféra Rezervátumok Világhálózatainak a része. Az Északkeleti-Kárpátok természeti rendszereinek megőrzéséért és tanulmányozásáért a rezervátumot 1997-ben, 2002-ben, 2007-ben, és 2012-ben az Európa Tanács oklevéllel tüntette ki [4].

2007-ben a Kárpáti Bioszféra Rezervátum az ukrán-szlovák UNESCO Világörökségébe is bekerült *Kárpáti ősbükkös erdők* néven.

TERÜLETI STRUKTÚRÁJA

A KBR-t négy övezetre oszthatjuk:

- szigorúan védett terület, azaz a magzóna (16 505 hektár),
- pufferzóna vagy ütközőövezet, amely védi a magzónát a károsító külső hatásoktól (15 047 hektár),
- szabályozottan védett zóna (3268 hektár),
- antropogén zóna: emberalkotta táj vagy hagyományos gazdálkodási terület (18 810 hektár) [4].

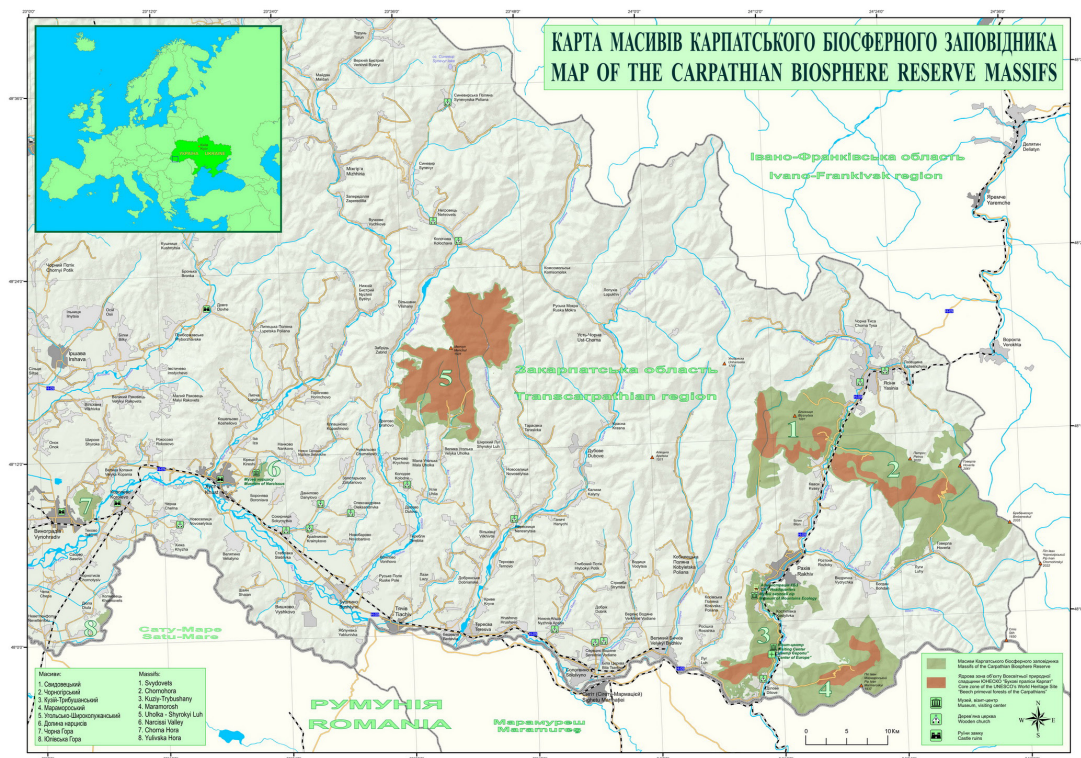
A KBR területén az Ukrán-Kárpátok ökoszisztémájának minden növényi-éghajlati övezete fellelhető: az alföldi (180–200 m tengerszint feletti magasságban), lombhullató (tölgy és bükk), erdők sávja (200–600 m), lombhullató

és tűlevelű vegyes erdők (600–1200 m), tűlevelű erdők (1200–1600 m), törpefenyvesek (1600–1700), szubalpesi övezet (1450–1800), alpesi övezet (1800–2061) [4].

A bioszféra rezervátum adminisztrációs központja Rahó városban (ukránul: Рахів) található. Területei a Rahói, a Técsői, a Huszti és a Nagyszőlősi járásra terjednek ki[1]. A rezervátum nyolc természetvédelmi területből áll:

1. Szvidoveci Természetvédelmi Terület (Rahói járás);
2. Csornohorai Természetvédelmi Terület (Rahói járás);
3. Máramarosi Természetvédelmi Terület (Rahói járás);
4. Kuzijszkij Természetvédelmi Terület (Rahói járás);

1. ábra. A Kárpáti Bioszféra Rezervátum természetvédelmi területei
(1. Szvidoveci; 2. Csornohorai; 3. Máramarosi; 4. Kuzijszkij; 5. Uglya–Sirokoluzsanszkij;
6. Nárciszok Völgye; 7. Fekete-hegy; 8. Gyulai-hegy)

5. Uglya–Sirokoluzsanszkij Természetvédelmi Terület (Técsői járás);
6. Nárciszok Völgye Természetvédelmi Terület (Nárciszok völgye, Huszti járás);
7. Fekete-hegy (Csornahora) Botanikai Védett Terület (Nagyszőlősi járás);
8. Gyulai-hegy Botanikai Védett Terület (Nagyszőlősi járás).

A Szvidoveci Természetvédelmi Terület a szvidoveci hegyek legmagasabb részein – 600–1883 méteres tengerszint feletti magasságban helyezkedik el, 6580 hektáros területen a Rahói járásban.

A Csornohorai Természetvédelmi Terület a Csornohora-gerincen található 600–2061 méteres tengerszint feletti magasságban, a Rahói járásban. Összterülete 16 375 hektár.

A Máramarosi Természetvédelmi Terület, a Rahói hegyek északi lejtőin helyezkedik el, 750–1940 méteres tengerszint feletti magasságban. Területe 8990 hektár.

A Kuzijszkij Természetvédelmi Terület a Szvidoveci-hegygerinc déli részén található, 350–1409 méteres tengerszint feletti magasságban, a Rahói járásban. Területe 4925 hektár.

Az Uglya-Sirokoluzsanszkij Természetvédelmi Terület 400–1280 méteres tengerszint feletti magasságban helyezkedik el a Técsői járásban. Kiterjedése 15 580 hektár.

A Nárciszok Völgye Természetvédelmi Terület 180–200 m tengerszint feletti magasságban, 256,5 hektáron terül el a Huszti járásban. Európa legnagyobb síksági nárciszmezője (*Narcissus angustifolius* Cupt.).

A Fekete-hegy és Gyulai-hegy Botanikai Védett Területek a Nagyszőlősi járáshoz tartoznak. A **Fekete-hegy** területe 765 ha, magassága 508 m. A **Gyulai-hegy** a Vihorlát-Gutin hegygerincen található, területe 176 hektár [4].

TERMÉSZETI ÉS KULTURÁLIS ÉRTÉKEK

A KBR területén ered a Tisza, amely olyan országokon folyik keresztül mint: Ukrajna, Románia, Magyarország, Szlovákia és Szerbia.

A KBR területének nagyobb részét, azaz 82%-át erdő borítja. Megközelítőleg 14%-ban szubalpesi, alpesi és erdei rétek húzódnak. Ezen élőhelyek ritka növényei a: *Rhododendron myrtifolium* Schott & Kotchy, *Salix herbacea* L., *Dryas octopetala* L., *Loiseleurea procumbens* (L.) Loisel. [7]. A KBR nagy része magaslati övezet: hegyaljai tölgyesek, hegyi bükkös, vegyes (bükk-fenyő) és fenyőerdő, szubalpi és alpi övezet: törpefenyves, magashegyi rétek és havasok. Az erdő határ 1600–1700 m magasságban húzódik a **Máramarosi és Csornohorai Természetvédelmi Területen**. Gyakori fafajták: lucfenyő (*Picea abies* (L.) H. Karst.), jegenyefenyő (*Abies alba* Mill.), bükk (*Fagus sylvatica* L.), kocsányos és kocsánytalan tölgy (*Quercus robur* L., *Q. petraea* (Matt.) Liebl.), közönséges gyertyán (*Carpinus betulus* L.), magas kőris (*Fraxinus excelsior* L.), hegyi és korai juhar (*Acer pseudoplatanus* L., *A. platanoides* L.). Megtalálható még a közönséges nyír (*Betula pendula* Roth), a hamvas és enyves éger (*Alnus incana* (L.) Moench, *A. glutinosa* (L.) Gaertn.) és más fafélék. Tiszta bükkerdők csak bizonyos területeken alakultak ki. Sajátosságuk, hogy a déli hegyoldal barna termőtalaját részesítik előnyben. Tölgyerdők csak az alsó gipszometrikus lapályokon fordulnak elő. A hegyi patakok mentén lévő keskeny területen szürke égerfacsoportok nőnek. A lombhullató erdőkben 1200 méteres tengerszint feletti magasságig a bükk az uralkodó fafaj, ezt követően már csak fenyvesek és törpe fenyvesek alakulnak ki [4].

A KBR területén 4003 növényfaj található, 194 faj szerepel Ukrajna Vörös Könyvében [6]. A 3514 állatfaj közül 82 szerepel Ukrajna Vörös Könyvében.

A Csornohorai Természetvédelmi Területen találhatóak az Ukrán-Kárpátok legmagasabb

pontjai: a 2 061 méter magas Hoverla (Hóvár), a Brebeneszkul (Kökörcsines, 2035 m), a Petrosz (Pietrosz, 2020 m), Hutin-Tomnatik (Ősztető, 2018 m), Rebra (2001 m), Turkul (Bölényhavas, 1933 m).

Ugyancsak egyedülállónak számítanak a hegyi tavak: az Ozirne, a Breckul, a Brebeneszkul-tó stb. Utóbbi glaciális eredetű, azaz a jégfelszín formáló ereje következtében jött létre. A Brebeneszkul (1801 m) a Hutin-Tomnatik gerincei között fekszik. Az ovális alakú tó hossza 135 méter, szélessége a legkeskenyebb részén 29 m, míg a legszélesebb részén 45 méter, mélysége átlagosan 3,2 méter. Partjai meredek, magasak. Csapadék és talajvíz táplálja.

A Máramarosi Természetvédelmi Területen a glaciális Johán-tó (Bukovec) a Pop Iván (Pip Ivan) és a Berlebászka-havas között alakult ki. Innen, 1245 m tengerszint fölötti magasságban ered a Fehérpatak (a Tisza bal oldali mellékfolyója), továbbá sok hegyi vízesés, pl. a Jalinszkij (Kőhát) -vízesés.

A Szvidoveci Természetvédelmi Terület glaciális tavai közé tartozik az Ivoraz Drahobratszke, illetve hegyi vízesések közé a Trufanec vagy a Kuzijszkij Természetvédelmi Területen lévő Lihij (Chőrjberda) stb.

A magasabb területeken tőzegmohák, lápok alakultak ki csőrös sással (*Carex rostrata* Stokes, *Sphagnum* sp.) és ritka lápi növényekkel (*Saussurea porcii* Degen, *Swertia perennis* L., *Pinguicula alpine* L. (havasi hízóka), *Paranassia palustris* L. (fehér májvirág) stb.) [6].

A Kárpáti Bioszféra Rezervátum területén, nem messze Rahótól, Terebesfehérpatak (Gyilove) határában, a Tisza jobb partján egy obeliszek jelöli Európa földrajzi középpontját. Ezt a pontot 1887-ben az Osztrák-Magyar Monarchia Térképészeti Intézete határozta meg. A kőre a következő latin nyelvű szöveget vészték: „LOCUS PERENNIS/ DILIGENTISSIME CUM LIBELLA LIB-/RATIONIS QUAE EST IN AUSTRIA/ ET HUNGARIA CONFECTA CUM MEN-/SURA GRADUM

MERIDIONALIU ET/ PARALLELORUM QUAM EUROPEUM/ MDCCCLXXXVII” [3].

Varga András, a Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának tudományos kutatójának, főkönyvtárosának szó szerinti helyes fordítása így hangzik: „EMLÉKHELY/ VÍZSZINTEZŐ LIBELLÁVAL – AMELY AUSZTRIA-MAGYAR-/ORSZÁGON KÉSZÜLT – A MERIDIONÁLIS ÉS/ PARALLEL(US) FOKOK MÉRÉSE RÉVÉN (MEGÁLLAPÍTOTT)/ EURÓPAI KÖZÉPPONT/1887”.

A havasokon juhnyájakat és szarvasmarhacsordákat terelnek. Nagy mennyiségben készítenek különböző állati eredetű biotermékeket.

A rezervátum kiváló helyszín a téli pihenésre, ideális a téli sportok üzésére, síelésre. A Drahobrátszke-csúcs adottságai révén téli olimpiai sportágak versenyeinek megrendezésére is alkalmas.

Jódos-savas és savanyú gyógyvizéről híres a rahói járási Kvaszi (Tiszaborkút) településen lévő *Hirszka Tisza* (Hegyi Tisza) szanatórium és gyógyfürdő, melyhez hasonló csupán kettő van a világon. Több mint 30 ásványvízforrás tör fel a vidéken. Az erdőkben rengeteg a különféle gomba, az erdei bogycs gyümölcs és a vadászható állat.

Az Uglya-Sirokoluzsanszkij Természetvédelmi Területen több mint harminc karsztképződményt azonosítottak, köztük az Ukrán-Kárpátok legnagyobb barlangját, a Druzsba (Barátság) barlangot. A Druzsba járatainak összhossza több mint egy kilométer. Szintén itt található a régészeti lelőhelyről híres Molocsnij kaminy (Tejkő) barlang: késő paleolitikumi leleteket tártak fel ezen a helyen.

A Máramarosi és Kuzijszkij Természetvédelmi Területen lévő elhagyatott tárnák tíz különböző denevérfajnak nyújtanak menedéket, köztük ritka és eltűnőben lévő fajoknak.

Terebes-Fehérpatak (Gyilove) falu mellett hegyipisztráng-gazdaság működik. A Kuzijsszkij Természetvédelmi Területen volt vadászház, ahol a XIX. század végén, az Osztrák–Magyar Monarchia idején a Habsburg család tagjai is megfordultak egy-egy vadászat alkalmával [3].

A Csornohorai- és Máramarosi-hegygerincen volt Magyarország történelmi határa, itt húzódik a második világháború alatt kiépített védelmi vonal, az Árpád-vonal, melynek számos bunkere ma is látogatható.

Felkereshetők a vidéken a több száz éves régi fatemplomok, mint például az 1824-ben épült Kőrösmezői (Jaszinya) Sztruktivszka Fatemplom, a hucul építészet kiemelkedő alkotása,

melyet az UNESCO a világörökség részévé nyilvánított.

A Kárpáti Bioszféra Rezervátum területén Ökológiai és Természethasznosítási Múzeum működik. A múzeum kiállítása két különálló, mégis egymással szorosan összekapcsolódó állandó tárlatból áll. Az első a *Kárpátok élővilága*, a másik pedig a *Környezeti értékek hasznosítása az Ukrán-Kárpátokban* címet viseli.

A Kárpáti Bioszféra Rezervátum területén a természettudomány iránt érdeklődő diákok vagy azt kutató főiskolai, egyetemi hallgatók számos gyakorlati ismeretre tehetnek szert.

Klimája ideális a turisztikai céllal ideérkezők számára.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Hamor F.D. Carpathian Biosphere Reserve: Conservation and sustainable utilisation // Natural forests in the Temperate zone of Europe – Values and utilization: Proceedings Internat. conf. (Mukachevo, October 13 – 17, 2003). – Birmensdorf: WSL, Rakhiv: CBR, 2005. – P. 30–35.
2. Hamor F. Global recognition of the primeval beech forests of the Carpathians: history and management. Proceedings dedicated to the 10th anniversary since the designation of the UNESCO World Heritage Property „Primeval Beech Forests of the Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany”. – Lviv, Tysa, 2017. – 248 p.
3. Natural Forests in the Temperate Zone of Europe – Values and Utilization: Proceedings of Conference (Mukachevo, Ukraine, October 13 – 17, 2003) / Eds.: Commarmot B., Hamor F. – Birmensdorf: Swiss Federal Research Institute (WSL) – Rakhiv: Carpathian Biosphere Reserve (CBR), 2005. – 485 p.
4. Phytodiversity of nature reserves and national nature parks of Ukraine. P.1. Biosphere reserves. Nature reserves / ed. V.A. Onyshchenko and T.L. Androenko. – Kyiv, 2012. – 406 p.
5. The National parks and Biosphere reserves in the Carpathians. The last nature paradises / Ed. I. Voloschuk – Tatarska Lomnica: ACANAP, 1999. – 244 p.
6. Ziman S., Bulakh E., Hamor A. “Hot spots” within the High-Mountain Floras as the sectors of the integrity of the rare species (on the model of the Ukrainian Carpathians) // Plant, Fungal and Habitats diversity investigation and conservation: Abstracts IV Balkan Botanical Congress (Sofia, June 20-26, 2006). – Sofia, 2006. – P. 92.
7. Voloshchuk M. Tendencies of *Rhododendron myrtifolium* Schott et Kotschy community dynamics in the Ukrainian Carpathian alpine areas // Transylvanian Review of Systematical and Ecological Research “The Upper Tisa River Basin”. V.11. – 2011. – S. 109-114.

HIVATALOS RENDEZVÉNYEK PROTOKOLLJA

AMBRUS JENŐ

nagykövet, miniszteri főtanácsadó, korábbi állami, miniszterelnöki protokollfőnök; szakterülete az állami protokoll, rangsorolás és szertartásrend; e tárgyban a Nemzeti Közszerzői Egyetem óraadó tanára, a tankönyv és a Diplomáciai Lexikon társszerzője, előad a Széchenyi István Egyetemen is

Hivatalos rendezvény az, melyet jogszabály ír elő, vagy amelyet egy közhatalmi szervezet kezdeményez. Egy ilyen ünnepség szervezése alkalmas arra, hogy felidézze és megerősítse elkötelezettségét a közös értékek, hagyományok iránt. A protokollszabályok betartása és betartatása, a zászlódísz, a koszorúk elhelyezése érzékeny pontot érinthet egy nyilvános hivatalos rendezvényen. A jogszabályok, az előírások betartása, de főként a hazai és a helyi szokások, a gyakorlat és a jó módor az, mely a legnagyobb segítség egy sikeres ünnepség megrendezéséhez.

ABSTRACT

Офіційним вважається захід, проведення якого передбачене законодавством або який ініціюється органами влади. Організація таких урочистостей дає можливість суспільству, громаді згадати спільні цінності та традиції, посилити відчуття єдності. Дотримання вимог протоколу, розміщення прапорів, покладання вінків є чутливим моментом на публічному офіційному заході. Дотримання норм законодавства, правил протоколу, але особливо вітчизняних та місцевих традицій, практика та хороший тон є найбільшою допомогою та запорукою успішного проведення свята.

RENDEZVÉNYTÍPUSOK

Hivatalos megemlékezések:

A nemzeti megemlékező rendezvények célja az adott esemény, annak szereplőinek vagy áldozatainak felidézése, az eseményhez kapcsolódó közös nemzeti emlékezet fenntartása és erősítése.

Állami ünnepek, emléknapok

1. A magyarországi németek elhurcolásának és elűzetésének emléknapja (január 19.)

Jogalap: 103/2013. (XII. 20.) országgyűlési határozat

2. A kommunizmus áldozatainak emléknapja (február 25.)

Az Országgyűlés 2000. június 16-án elfogadott határozatával minden év február 25-ét kommunizmus áldozatainak emléknapjává

nyilvánította. (58/2000. (VI. 16.) országgyűlési határozat) 1947-ben ezen a napon Kovács Bélát, a Független Kisgazdapárt főtitkárát a megszálló szovjet hatóságok jogellenesen letartóztatták, majd a Szovjetunióba hurcolták. A mentelmi jogától megfosztott képviselő nyolc évet töltött börtönökben és munkatáborokban.

3. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc évfordulója (március 15.)

Nemzeti ünnep az 1848-as forradalom és szabadságharc emlékére (Alaptörvény Alapvetés J) cikk (1) bekezdés a) pont)

4. A holokauszt magyarországi áldozatainak emléknapja (április 16.)

2001 óta minden év április 16-án a holokauszt magyarországi áldozataira emlékezünk. (1/2004. (IV. 6.) országgyűlési politikai nyilatkozat) 1944-ben e napon kezdődött a magyarországi zsidók gettókba tömörítése

Kárpátalján. Az ezt követő hónapok során több mint 400 000 zsidót zártak gyűjtőtáborokba, majd hurcoltak el Magyarországról Auschwitz-Birkenaubá. Később a nemzetiszocialista rendszer más csoportokat is üldözött vagy próbált megsemmisíteni, így a romákat, a fogyatékkal élőket, a homoszexuálisokat és a rendszer politikai ellenségeit.

5. A magyar hősök emlékűnepe (május utolsó vasárnapja)

A magyar hősök emlékének megörökítéséről és a magyar hősök emlékűnepéről szóló 2001. évi. LXIII. törvény

6. A nemzeti összetartozás napja (június 4.)

Június 4-én, az 1920-as trianoni békediktátum aláírásának évfordulóján nemzetünk határokon átvélő egységére emlékezünk. (101/2010. (X. 21.) országgyűlési határozat)

7. Nagy Imre és mártírtársai újratemetésének emléknapja (június 16.)

Több évtizedes néma gyász és eltemetett fájdalom után, 1989. június 16-án Nagy Imre egykori miniszterelnök és a jeltelen sírba temetett áldozatok végre valódi megnyugvásra lelhettek. Az esemény jelképezi a hazugság erőszakos, évtizedekig tartó hatalmának megszűnését, az igazság és a szabadság eszményeinek érvényre jutását. Az újratemetés méltó szimbóluma a rendszerváltoztatás ígéretének és a demokratikus Magyarország létrejöttének. (59/2002. (IX. 20.) OGY-határozat az 1956. évi forradalom és szabadságharc eseményeivel, valamint Nagy Imre miniszterelnök mártírhalálával összefüggő történelmi ünnepnapi méltó megünnepléséről.)

8. A nándorfehérvári diadal emléknapja (július 22.)

A nándorfehérvári diadal a magyar-oszmán/török háborúk egyik legjelentősebb eseménye. 1456. július 4–21. között a

keresztény magyar és szerb katonák, Szi-lági Mihály vezetésével hősiessé védtek Nándorfehérvár várát II. Mehmed török szultán hatalmas túlerőben lévő seregével szemben, majd július 22-én, Hunyadi János és Kapisztrán János vezetésével a vár melletti csatában győzelmet arattak az oszmán/török csapatok felett. (58/2011. (VII.7.) országgyűlési határozat.)

9. Államalapító Szent István ünnepe (augusztus 20.)

Augusztus 20-án I. István szentté avatásának napjára (1083. augusztus 20.) emlékezünk, amely 1991-től államalapító Szent István napjaként ismét hivatalos állami ünnep. (Alaptörvény Alapvetésének J) cikk (1) bekezdés b) pont)

10. Aradi vértanúk emléknapja (október 6.)

Az aradi vértanúkat a szabadságharc bukása után, 1849. október 6-án végezték ki, a bécsi forradalom és Theodor Baillet von Latour császári hadügyminiszter meggyilkolásának első évfordulóján. Azóta a forradalom és szabadságharc vérbefojtásának gyásznapiaként emlékezünk október 6-ára. (A nemzeti gyászról szóló 237/2001. (XII.10.) korm. rendelet)

11. A szabadság napja, az 1956-os forradalom és szabadságharc évfordulója (október 23.)

Október 23-án emlékezünk az 1956-os forradalomra és szabadságharcra, amely a magyar nép a sztálinista diktatúra elleni forradalma és a szovjet megszállás ellen folytatott szabadságharca, a XX. századi magyar történelem egyik legmeghatározóbb eseménye volt. A honlapon megtalálhatóak a nemzeti ünnep programjai, történelmi kronológia, korhű rölapok, személyes történetek, valamint egy kvíz 1956 eseményeihez kapcsolódóan. (Alaptörvény Alapvetés J) cikk (1) bekezdés c) pont)

12. A nemzeti gyász napja (november 4.)

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverésének emléknapja. (A nemzeti gyászról szóló 237/2001. (XII. 10.) korm. rendelet)

13. A Szovjetunióba hurcolt magyar politikai rabok és kényszermunkások emléknapja november 25. (41/2012. (V. 25.) oOrszággyűlési határozat)14. Magyarország karácsonya (korm. határozat 1.b) pont bk) alpont)

Ezeket a megemlékezéseket jogszabály írja elő, és a közösségeket a kormány megbízott felkéri a megünneplésére. A nemzeti ünnepek megtartása természetes, a többi eseményről nem emlékezik meg minden közösség minden évben. Ugyancsak a közösség történelmétől és hagyományaitól függ, hogy a nem kötelezően előírt megemlékezések közül melyikeket tartja meg.

Egyéb rendezvények:

A hivatalos nemzeti rendezvényeken kívül a polgármesterek szabadon dönthetnek az állampolgárok, helyi és központi hivatalos személyiségek fogadásáról a különféle, általuk szervezett helyi rendezvényeken (avatás, jókívánságok átadása, köszöntések, megemlékezések, falunap). A protokoll megtartása ezeken is kötelező.

RANGOK ÉS ELSŐBBSÉGEK

I. Főszabály a testületek és személyek rangsorolására, ha a hivatalos állami rendezvényt Budapesten szervezik, és a résztvevők személyre szóló meghívót kaptak (tehát nem testületként):

I. Meghívó az államfő, kormányfő és az Országgyűlés elnöke:

1. Köztársasági elnök
2. A korábbi köztársasági elnökök hivatali idejük sorrendjében

3. Miniszterelnök

4. A korábbi miniszterelnökök hivatali idejük sorrendjében

5. Az Országgyűlés elnöke

6. Az Országgyűlés korábbi elnökei hivatali idejük sorrendjében

7. Az Alkotmánybíróság elnöke

8. Az Alkotmánybíróság korábbi elnökei hivatali idejük sorrendjében

9. A Kúria elnöke

10. A Kúria, illetve LB korábbi elnökei hivatali idejük sorrendjében

11. A legfőbb ügyész

12. A történelmi egyházak vezetői

13. Miniszterelnök-helyettes

14. Az Országgyűlés háznapja

15. Az Országgyűlés alelnökei

16. Az Alkotmánybíróság elnökhelyettese

17. A Kúria elnökhelyettese

18. A legfőbb ügyész helyettese

19. Kormánytagok (MK, ME, tárcák ábécérend szerint)

20. Az Alkotmánybíróság tagjai

21. Az ÁSZ elnöke

22. A Költségvetési Tanács elnöke

23. Az alapvető jogok biztosa

24. Az Országos Bírósági Hivatal elnöke

25. Az OGY pártjai elnöke, frakcióvezetői

26. Az Országgyűlés főigazgatója

27. Az ÁSZ alelnöke

28. Az Egyenlő Bánásmód Hatóság elnöke

29. A Gazdasági Versenyhivatal elnöke

30. A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság elnöke

31. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság elnöke

32. A Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal elnöke

33. Az MNB elnöke

34. Az MTA elnöke
35. Az MMA elnöke
36. A főpolgármester
37. Az MK és a ME államtitkárai
38. A tárcák államtitkárai (abc)
39. Az MK és a ME közigazgatási államtitkárai, a tárcák közigazgatási államtitkárai (abc)
40. Kormánybiztosok
41. A Közbeszerzési Hatóság elnöke
42. Az Egyenlő Bánásmód Hatóság elnökhelyettese
43. A Gazdasági Versenyhivatal elnökhelyettese, a Versenytanács elnöke
44. A Nemzeti Adatvédelmi és Információs szabadság Hatóság elnökhelyettese
45. A Nemzeti Választási Iroda elnöke
46. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke
47. Az Országos Atomenergia Hivatal főigazgatója
48. A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala elnöke
49. A Nemzeti Adó- és Vámhivatal elnöke
50. A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal elnöke
51. A Kormányzati Ellenőrzési Hivatal elnöke
52. A Magyar Nyelvstratégiai Intézet igazgatója
53. A Nemzetstratégiai Kutatóintézet elnöke
54. A Nemzeti Kommunikációs Hivatal elnöke
55. A Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal főigazgatója
56. A Terror-elhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ főigazgatója
57. Az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő főigazgatója
58. Az Állami Egészségügyi Ellátó Központ főigazgatója
59. A Klebelsberg Intézményfenntartó Központ elnöke
60. Az Oktatási Hivatal elnöke
61. A Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő mb. főigazgatója
62. Az Országos Gyógyszerészeti és Élelmezés-egészségügyi Intézet főigazgatója
63. Az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság főigazgatója
64. Országos Tisztifőorvosi Hivatal vezetője, országos tisztí főorvos
65. A Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság főigazgatója
66. A Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal elnöke
67. Az Országos Meteorológiai Szolgálat elnöke
68. A Nemzeti Befektetési Ügynökség elnöke
69. Az Európai Támogatásokat Auditáló Főigazgatóság főigazgatója
70. A Magyar Államkincstár elnöke
71. A Nemzeti Akkreditáló Hatóság főigazgatója
72. A Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Hivatal főigazgatója
73. A Magyar Bányászati és Földtani Hivatal elnöke
74. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság elnökhelyettese
75. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Hivatala főigazgatója
76. A Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal elnökhelyettese
77. Az MNB elnöke helyettese
78. Az MTA elnöke helyettese
79. Az MMA elnöke helyettese
80. A főpolgármester helyettese
81. A miniszterelnöki biztosok
82. A miniszterelnöki megbízottak
83. A KEH főigazgatója és igazgatói
84. Az OGY bizottságainak elnökei
85. Elnöki titkárságvezető, Országgyűlés Hivatala

86. Az Országgyűlés Hivatala főigazgató-helyettesei
87. Az Országgyűlés Hivatala külügyi igazgatója
88. Az Országgyűlés Hivatala közgyűjteményi és közművelődési igazgatója
89. A Független Rendészeti Panasztestület elnöke
90. Az Alkotmánybíróság főtítkára
91. Az Állami Számvevőszék főtítkára
92. Az alapvető jogok biztosának helyettese
93. Az Alapvető Jogok Biztosa Hivatala főtítkára
94. Az Országos Bírósági Hivatal elnökhelyettese
95. A Nemzeti Földalapkezelő Szervezet elnöke
96. A Nemzeti Emlékezet Bizottsága elnöke
97. A Magyar Kormánytisztviselői Kar elnöke
98. Az MK és a ME helyettes államtitkárai
99. A tárcák helyettes államtitkárai (abc)
100. A Közbeszerzési Hatóság Titkársága főtítkára
101. A Közbeszerzési Döntőbizottság elnöke
102. A Nemzeti Választási Iroda általános elnökhelyettese
103. A Nemzeti Választási Iroda gazdasági elnökhelyettese
104. A Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese
105. Az Országos Atomenergia Hivatal főigazgató-helyettese
106. A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal elnökhelyettesei
107. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Hivatala főigazgató-helyettese
108. Az Országgyűlés Hivatala igazgató-helyettesei
109. Az Országgyűlés Hivatala, elnöki titkárságvezető-helyettes

110. A Független Rendészeti Panasztestület tagjai
111. Az Állami Számvevőszék számvevő igazgatói
112. A Nemzeti Emlékezet Bizottsága tagjai
113. A fővárosi és megyei kormányhivatalok vezetői
114. Miniszteri biztosok, továbbá:
115. Egyetemi rektorok
116. Múzeumok, kulturális intézmények vezetői
117. Kiemelkedő személyiségek (országgyűlési képviselő, nemzetiségi szószóló, EP-képviselő)

Budapesten szervezett rendezvények esetében, ha azon a köztársasági elnök, a Kormány nem vesz részt, a budapesti kormány megbízottat illeti a második hely az Országgyűlés elnöke után.

II. Rendezvény Budapesten, meghívó a főpolgármester, akit a második hely illet meg a fővendég után, mint meghívó házigazda:

1. Köztársasági elnök
2. A korábbi köztársasági elnökök hivatali idejük sorrendjében
3. Miniszterelnök
4. A korábbi miniszterelnökök hivatali idejük sorrendjében
5. Az Országgyűlés elnöke
6. Az Országgyűlés korábbi elnökei hivatali idejük sorrendjében
7. Az Alkotmánybíróság elnöke
8. Az Alkotmánybíróság korábbi elnökei hivatali idejük sorrendjében
9. A Kúria elnöke
10. A Kúria, illetve LB korábbi elnökei hivatali idejük sorrendjében
11. A legfőbb ügyész
12. A történelmi egyházak vezetői

13. Miniszterelnök-helyettes
14. Az Országgyűlés háznapja
15. Az Országgyűlés alelnökei
16. Az Alkotmánybíróság elnökhelyettese
17. A Kúria elnökhelyettese
18. A legfőbb ügyész helyettese
19. Kormánytagok (MK, ME, tárcák ábécérend szerint)
20. Az Alkotmánybíróság tagjai
21. A vezérkari főnök
22. Az országos rendőrfőkapitány
23. A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara elnöke
24. A budapesti kormány megbízott
25. A főváros országgyűlési képviselői
26. A fővárosi közgyűlés elnöke
27. A főpolgármester helyettese
28. A budapesti egyetemek rektorai
29. A Fővárosi Törvényszék elnöke
30. A fővárosi ügyész
31. A budapesti rendőrfőkapitány
32. Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara elnöke
33. Az ÁSZ elnöke
34. A Költségvetési Tanács elnöke
35. Az alapvető jogok biztosa
36. Az Országos Bírószági Hivatal elnöke
37. Az OGY pártjainak elnöke, frakcióvezetői
38. Az Országgyűlés főigazgatója
39. Az ÁSZ alelnöke
40. Az Egyenlő Bánásmód Hatóság elnöke
41. A Gazdasági Versenyhivatal elnöke
42. A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság elnöke
43. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság elnöke
44. A Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal elnöke
45. Az MNB elnöke
46. Az MTA elnöke
47. Az MMA elnöke
48. Az MK és a ME államtitkárai
49. A tárcák államtitkárai (abc)
50. Az MK és a ME közigazgatási államtitkárai, a tárcák közigazgatási államtitkárai (ábécérend szerint)
51. Kormánybiztosok
52. A Közbeszerzési Hatóság elnöke
53. Az Egyenlő Bánásmód Hatóság elnökhelyettese
54. A Gazdasági Versenyhivatal elnökhelyettese, a Versenytanács elnöke
55. A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság elnökhelyettese
56. A Nemzeti Választási Iroda elnöke
57. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke
58. Az Országos Atomenergia Hivatal főigazgatója
59. A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala elnöke
60. A Nemzeti Adó- és Vámhivatal elnöke
61. A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal elnöke
62. A Kormányzati Ellenőrzési Hivatal elnöke
63. A Magyar Nyelvstratégiai Intézet igazgatója
64. A Nemzetstratégiai Kutatóintézet elnöke
65. A Nemzeti Kommunikációs Hivatal elnöke
66. A Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal főigazgatója
67. A Terror-elhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ főigazgatója
68. Az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő főigazgatója
69. Az Állami Egészségügyi Ellátó Központ főigazgatója
70. A Klebelsberg Intézményfenntartó Központ elnöke

71. Az Oktatási Hivatal elnöke
72. A Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő mb. főigazgatója
73. Az Országos Gyógyszerészeti és Élelmezés-egészségügyi Intézet főigazgatója
74. Az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság főigazgatója
75. Országos Tisztifőorvosi Hivatal vezetője, országos tisztí főorvos
76. A Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság főigazgatója
77. A Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal elnöke
78. Az Országos Meteorológiai Szolgálat elnöke
79. A Nemzeti Befektetési Ügynökség elnöke
80. Az Európai Támogatásokat Auditáló Főigazgatóság főigazgatója
81. A Magyar Államkincstár elnöke
82. A Nemzeti Akkreditáló Hatóság főigazgatója
83. A Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Hivatal főigazgatója
84. A Magyar Bányászati és Földtani Hivatal elnöke
85. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság elnökhelyettese
86. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Hivatala főigazgatója
87. A Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal elnökhelyettese
88. Az MNB elnöke helyettese
89. Az MTA elnöke helyettese
90. Az MMA elnöke helyettese
91. A miniszterelnöki biztosok
92. A miniszterelnöki megbízottak
93. A KEH főigazgatója és igazgatói
94. Az OGY bizottságainak elnökei
95. Elnöki titkárságvezető, Országgyűlés Hivatala
96. Az Országgyűlés Hivatala főigazgató-helyettesei
97. Az Országgyűlés Hivatala külügyi igazgatója
98. Az Országgyűlés Hivatala közgyűjteményi és közművelődési igazgatója
99. A Független Rendészeti Panasztestület elnöke
100. Az Alkotmánybíróság főtítkára
101. Az Állami Számvevőszék főtítkára
102. Az alapvető jogok biztosának helyettese
103. Az Alapvető Jogok Biztosa Hivatala főtítkára
104. Az Országos Bírósági Hivatal elnökhelyettese
105. A Nemzeti Földalapkezelő Szervezet elnöke
106. A Nemzeti Emlékezet Bizottsága elnöke
107. A Magyar Kormánytisztviselői Kar elnöke
108. Az MK és a ME helyettes államtitkárai
109. A tárcák helyettes államtitkárai (abc)
110. A Közbeszerzési Hatóság Titkársága főtítkára
111. A Közbeszerzési Döntőbizottság elnöke
112. A Nemzeti Választási Iroda általános elnökhelyettese
113. A Nemzeti Választási Iroda gazdasági elnökhelyettese
114. A Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese
115. Az Országos Atomenergia Hivatal főigazgató-helyettese
116. A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal elnökhelyettesei
117. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Hivatala főigazgató-helyettese
118. Az Országgyűlés Hivatala igazgató-helyettesei
119. Az Országgyűlés Hivatala, elnöki titkárságvezető-helyettes

120. A Független Rendészeti Panasztestület tagjai
121. Az Állami Számvevőszék számvevő igazgatói
122. A Nemzeti Emlékezet Bizottsága tagjai
123. A fővárosi és megyei kormányhivatalok vezetői
124. Miniszteri biztosok, továbbá:
125. Egyetemi rektorok
126. Múzeumok, kulturális intézmények vezetői
127. Kiemelkedő személyiségek (országgyűlési képviselő, nemzetiségi szószóló, EP-képviselő, tábornokok)

A helyi protokoll-lista a 20. hely, az Alkotmánybíróság tagjai után illeszthető be a körülmények mérlegelése függvényében. Ha nyomós körülmény nem indokolja a vegyes ültetést, akkor járunk el helyesen, ha a helyi protokoll külön szektorban és a saját helyi protokoll szerint foglal helyet, a vendégek pedig saját rangsoruk szerint. Mindez nem érinti a meghívó (k) kitüntetett, fővendég utáni második helyét.

III. Testületek és személyek rangsorolása, ha a hivatalos állami rendezvényt nem Budapesten szervezik, s azon köztársasági elnök vagy miniszterelnök elnököl.

A kormány megbízott, mint vendéglátó és állandó kísérő az Országgyűlés elnöke után rangsorol.

1. Köztársasági elnök
2. A korábbi köztársasági elnökök hivatali idejük sorrendjében
3. Miniszterelnök
4. A korábbi miniszterelnökök hivatali idejük sorrendjében
5. Az Országgyűlés elnöke
6. Az Országgyűlés korábbi elnökei hivatali idejük sorrendjében
7. Az Alkotmánybíróság elnöke

8. Az Alkotmánybíróság korábbi elnökei hivatali idejük sorrendjében
9. A Kúria elnöke
10. A Kúria, illetve az LB korábbi elnökei hivatali idejük sorrendjében
11. A legfőbb ügyész
12. A történelmi egyházak vezetői
13. Miniszterelnök-helyettes
14. Az Országgyűlés háznapja
15. Az Országgyűlés alelnökei
16. Az Alkotmánybíróság elnökhelyettese
17. A Kúria elnökhelyettese
18. A legfőbb ügyész helyettese
19. Kormánytagok (MK, ME, tárcák abécérend szerint)
20. Az Alkotmánybíróság tagjai
21. A polgármester, a megyei közgyűlés elnöke
22. A város, megye országgyűlési képviselője
23. Érintett nemzetiségi szószóló(k)
24. A városi, megyei rendőrfőkapitány
25. A körzet katonai parancsnoka
26. A helyi egyetem rektora, az oktatási intézmények vezetői
27. A helyi Törvényszék elnöke
28. A városi, megyei ügyész
29. A helyi Kereskedelmi és Iparkamara elnöke
30. A történelmi egyházak helyi vezetői
31. A megyei közgyűlés tagjai
32. A helyi önkormányzat tagjai
33. A jegyző
34. Az ÁSZ elnöke
35. A Költségvetési Tanács elnöke
36. Az alapvető jogok biztosa
37. Az Országos Bírósági Hivatal elnöke
38. Az OGY pártjai elnöke, frakcióvezetői
39. Az Országgyűlés főigazgatója
40. Az ÁSZ alelnöke
41. Az Egyenlő Bánásmód Hatóság elnöke

42. A Gazdasági Versenyhivatal elnöke
43. A Nemzeti Adatvédelmi és Információs szabadság Hatóság elnöke
44. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság elnöke
45. A Magyar Energetikai és Közműszabályozási Hivatal elnöke
46. Az MNB elnöke
47. Az MTA elnöke
48. Az MMA elnöke
49. Az MK és a ME államtitkárai
50. A tárcák államtitkárai (abc)
51. Az MK és a ME közigazgatási államtitkárai, a tárcák közigazgatási államtitkárai (abc)
52. Kormánybiztosok
53. A Közbeszerzési Hatóság elnöke
54. Az Egyenlő Bánásmód Hatóság elnökhelyettese
55. A Gazdasági Versenyhivatal elnökhelyettese, a Versenytanács elnöke
56. A Nemzeti Adatvédelmi és Információs szabadság Hatóság elnökhelyettese
57. A Nemzeti Választási Iroda elnöke
58. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke
59. Az Országos Atomenergia Hivatal főigazgatója
60. A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala elnöke
61. A Nemzeti Adó- és Vámhivatal elnöke
62. A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal elnöke
63. A Kormányzati Ellenőrzési Hivatal elnöke
64. A Magyar Nyelvstratégiai Intézet igazgatója
65. A Nemzetstratégiai Kutatóintézet elnöke
66. A Nemzeti Kommunikációs Hivatal elnöke
67. A Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal főigazgatója
68. A Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ főigazgatója
69. Az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő főigazgatója
70. Az Állami Egészségügyi Ellátó Központ főigazgatója
71. A Klebelsberg Intézményfenntartó Központ elnöke
72. Az Oktatási Hivatal elnöke
73. A Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő mb. főigazgatója
74. Az Országos Gyógyszerészeti és Élelmezés-egészségügyi Intézet főigazgatója
75. Az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság főigazgatója
76. Országos Tisztifőorvosi Hivatal vezetője, országos tiszti főorvos
77. A Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság főigazgatója
78. A Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal elnöke
79. Az Országos Meteorológiai Szolgálat elnöke
80. A Nemzeti Befektetési Ügynökség elnöke
81. Az Európai Támogatásokat Auditáló Főigazgatóság főigazgatója
82. A Magyar Államkincstár elnöke
83. A Nemzeti Akkreditáló Hatóság főigazgatója
84. A Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Hivatal főigazgatója
85. A Magyar Bányászati és Földtani Hivatal elnöke
86. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság elnökhelyettese
87. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Hivatala főigazgatója
88. A Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal elnökhelyettese
89. Az MNB elnöke helyettese

90. Az MTA elnöke helyettese
91. Az MMA elnöke helyettese
92. A főpolgármester helyettese
93. A miniszterelnöki biztosok
94. A miniszterelnöki megbízottak
95. A KEH főigazgatója és igazgatói
96. Az OGY bizottságainak elnökei
97. Elnöki titkárságvezető, Országgyűlés Hivatala
98. Az Országgyűlés Hivatala főigazgató-helyettesei
99. Az Országgyűlés Hivatala külügyi igazgatója
100. Az Országgyűlés Hivatala közgyűjteményi és közművelődési igazgatója
101. A Független Rendészeti Panasztestület elnöke
102. Az Alkotmánybíróság főtítkára
103. Az Állami Számvevőszék főtítkára
104. Az alapvető jogok biztosának helyettese
105. Az Alapvető Jogok Biztosa Hivatala főtítkára
106. Az Országos Bírósági Hivatal elnökhelyettese
107. A Nemzeti Földalapkezelő Szervezet elnöke
108. A Nemzeti Emlékezet Bizottsága elnöke
109. A Magyar Kormánytisztviselői Kar elnöke
110. Az MK és a ME helyettes államtitkárai
111. A tárcák helyettes államtitkárai (ábécérend szerint)
112. A Közbeszerzési Hatóság Titkársága főtítkára
113. A Közbeszerzési Döntőbizottság elnöke
114. A Nemzeti Választási Iroda általános elnökhelyettese
115. A Nemzeti Választási Iroda gazdasági elnökhelyettese

116. A Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese
117. Az Országos Atomenergia Hivatal főigazgató-helyettese
118. A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal elnökhelyettesei
119. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Hivatala főigazgató-helyettese
120. Az Országgyűlés Hivatala igazgató-helyettesei
121. Az Országgyűlés Hivatala, elnöki titkárságvezető-helyettes
122. A Független Rendészeti Panasztestület tagjai
123. Az Állami Számvevőszék számvevő igazgatói
124. A Nemzeti Emlékezet Bizottsága tagjai
125. A fővárosi és megyei kormányhivatalok vezetői
126. Miniszteri biztosok, továbbá:
127. Egyetemi rektorok
128. Múzeumok, kulturális intézmények vezetői

Ha a polgármester nem jogszabályban előírt központi rendezvényt szervez, akkor mint meghívót, a második hely illeti meg az állam képviselője után.

A helyi protokoll-lista a 20. hely, az Alkotmánybíróság tagjai után illeszthető be a körülmények mérlegelése függvényében. Ha nyomós indok nem követeli meg a vegyes ültetést, akkor járunk el helyesen, ha a helyi protokoll külön szektorban és a saját helyi rangelsőség szerint foglal helyet, a vendégek pedig saját rangsoruk szerint. Mindez nem érinti a kormány megbízott kitüntetett, házigazdai és állandó kísérői, fővendég utáni helyét.

IV. Budapesten kívüli hivatalos állami rendezvényen, ha azon a testületek és hatóságok tagjai részt vesznek:

1. A kormány megbízott mint az állam képviselője
2. A helyi polgármester/a megyei közgyűlés elnöke
3. Országgyűlési képviselők
4. A Szent István Rend, a Magyar Érdemrend, a Becsületrend helyi kitüntetettjei
5. Az Európai Parlament képviselői
6. Nemzetiségi szószólók
7. A körzet katonai parancsnoka, rendőri vezetője
8. A helyi bíróság elnöke, az ügyész
9. A történelmi egyházak helyi vezetői
10. A megyei közgyűlés tagjai
11. A helyi önkormányzat tagjai
12. A helyi oktatási intézmények vezetői
13. A helyi kereskedelmi és iparkamara vezetője
14. A jegyző
- V. Meghívó a polgármester, a megyei közgyűlés elnöke (önkormányzati rendezvény, a meghívó házigazdát a második hely illeti meg a fővendég után):**
 1. Köztársasági elnök
 2. A korábbi köztársasági elnökök hivatali idejük sorrendjében
 3. Miniszterelnök
 4. A korábbi miniszterelnökök hivatali idejük sorrendjében
 5. Az Országgyűlés elnöke
 6. Az Országgyűlés korábbi elnökei hivatali idejük sorrendjében
 7. Az Alkotmánybíróság elnöke
 8. Az Alkotmánybíróság korábbi elnökei hivatali idejük sorrendjében
 9. A Kúria elnöke
 10. A Kúria, illetve az LB korábbi elnökei hivatali idejük sorrendjében
 11. A legfőbb ügyész
 12. A történelmi egyházak vezetői
 13. Miniszterelnök-helyettes
 14. Az Országgyűlés háznapja
 15. Az Országgyűlés alelnökei
 16. Az Alkotmánybíróság elnökhelyettese
 17. A Kúria elnökhelyettese
 18. A legfőbb ügyész helyettese
 19. Kormánytagok (MK, ME, tárcák ábécérend szerint)
 20. Az Alkotmánybíróság tagjai
 21. A kormány megbízott
 22. A polgármester, a megyei közgyűlés elnöke
 23. A város, megye országgyűlési képviselője
 24. Nemzetiségi szószólók
 25. A városi, megyei rendőrfőkapitány
 26. A körzet katonai parancsnoka
 27. A helyi egyetem rektora, az oktatási intézmények vezetői
 28. A helyi Törvényszék elnöke
 29. A városi, megyei ügyész
 30. A helyi Kereskedelmi és Iparkamara elnöke
 31. A történelmi egyházak helyi vezetői
 32. A megyei közgyűlés tagjai
 33. A helyi önkormányzat tagjai
 34. A jegyző
 35. Az állami kitüntetések és díjak helyi tulajdonosai
 36. Az ÁSZ elnöke
 37. A Költségvetési Tanács elnöke
 38. Az alapvető jogok biztosa
 39. Az Országos Bírósági Hivatal elnöke
 40. Az OGY pártjai elnöke, frakcióvezetői
 41. Az Országgyűlés főigazgatója
 42. Az ÁSZ alelnöke
 43. Az Egyenlő Bánásmód Hatóság elnöke
 44. A Gazdasági Versenyhivatal elnöke
 45. A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság elnöke

46. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság elnöke
47. A Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal elnöke
48. A MNB elnöke
49. Az MTA elnöke
50. Az MMA elnöke
51. Az MK és a ME államtitkárai
52. A tárcák államtitkárai (abc)
53. Az MK és a ME közigazgatási államtitkárai, a tárcák közigazgatási államtitkárai (abc)
54. Kormánybiztosok
55. A Közbeszerzési Hatóság elnöke
56. Az Egyenlő Bánásmód Hatóság elnökhelyettese
57. A Gazdasági Versenyhivatal elnökhelyettese, a Versenytanács elnöke
58. A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság elnökhelyettese
59. A Nemzeti Választási Iroda elnöke
60. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke
61. Az Országos Atomenergia Hivatal főigazgatója
62. A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala elnöke
63. A Nemzeti Adó- és Vámhivatal elnöke
64. A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal elnöke
65. A Kormányzati Ellenőrzési Hivatal elnöke
66. A Magyar Nyelvstratégiai Intézet igazgatója
67. A Nemzetstratégiai Kutatóintézet elnöke
68. A Nemzeti Kommunikációs Hivatal elnöke
69. A Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal főigazgatója
70. A Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ főigazgatója
71. Az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő főigazgatója
72. Az Állami Egészségügyi Ellátó Központ főigazgatója
73. A Klebelsberg Intézményfenntartó Központ elnöke
74. Az Oktatási Hivatal elnöke
75. A Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő mb. főigazgatója
76. Az Országos Gyógyszerészeti és Élelmezés-egészségügyi Intézet főigazgatója
77. Az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság főigazgatója
78. Országos Tisztai főorvosi Hivatal vezetője, országos tisztai főorvos
79. A Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság főigazgatója
80. A Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal elnöke
81. Az Országos Meteorológiai Szolgálat elnöke
82. A Nemzeti Befektetési Ügynökség elnöke
83. Az Európai Támogatásokat Auditáló Főigazgatóság főigazgatója
84. A Magyar Államkincstár elnöke
85. A Nemzeti Akkreditáló Hatóság főigazgatója
86. A Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Hivatal főigazgatója
87. A Magyar Bányászati és Földtani Hivatal elnöke
88. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság elnökhelyettese
89. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Hivatala főigazgatója
90. A Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal elnökhelyettese
91. Az MNB elnöke, helyettese
92. Az MTA elnöke, helyettese
93. Az MMA elnöke, helyettese
94. A főpolgármester helyettese
95. A miniszterelnöki biztosok
96. A miniszterelnöki megbízottak
97. A KEH főigazgatója és igazgatói
98. Az OGY bizottságainak elnökei

99. Elnöki titkárságvezető, Országgyűlés Hivatala
100. Az Országgyűlés Hivatala főigazgató-helyettesei
101. Az Országgyűlés Hivatala külügyi igazgatója
102. Az Országgyűlés Hivatala közgyűteményi és közművelődési igazgatója
103. A Független Rendészeti Panasztestület elnöke
104. Az Alkotmánybíróság főtitkára
105. Az Állami Számvevőszék főtitkára
106. Az alapvető jogok biztosának helyettese
107. Az Alapvető Jogok Biztosa Hivatala főtitkára
108. Az Országos Bírósági Hivatal elnökhelyettese
109. A Nemzeti Földalapkezelő Szervezet elnöke
110. A Nemzeti Emlékezet Bizottsága elnöke
111. A Magyar Kormánytisztviselői Kar elnöke
112. Az MK és a ME helyettes államtitkárai
113. A tárcák helyettes államtitkárai (abc)
114. A Közbeszerzési Hatóság Titkársága főtitkára
115. A Közbeszerzési Döntőbizottság elnöke
116. A Nemzeti Választási Iroda általános elnökhelyettese
117. A Nemzeti Választási Iroda gazdasági elnökhelyettese
118. A Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese
119. Az Országos Atomenergia Hivatal főigazgató-helyettese
120. A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal elnökhelyettesei
121. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Hivatala főigazgató-helyettese
122. Az Országgyűlés Hivatala igazgatóhelyettesei
123. Az Országgyűlés Hivatala, elnöki titkárság-vezető-helyettes
124. A Független Rendészeti Panasztestület tagjai
125. Az Állami Számvevőszék számvevő igazgatói

126. A Nemzeti Emlékezet Bizottsága tagjai
127. A fővárosi és megyei kormányhivatalok vezetői
128. Miniszteri biztosok, továbbá:
129. Egyetemi rektorok
130. Múzeumok, kulturális intézmények vezetői

A helyi protokoll-lista a 20. hely, az Alkotmánybíróság tagjai után illeszthető be a körülmények mérlegelése függvényében. Ha nyomós indok nem követeli meg a vegyes ültetést, úgy akkor járunk el helyesen, ha a helyi protokoll külön szektorban és a saját helyi rangelsőség szerint foglal helyet, a vendégek pedig saját rangsoruk szerint. Mindez nem érinti a meghívó(k) kitüntetett, fővendég utáni második helyét.

Ha egy helyi választott tisztségviselő országgyűlési képviselő is, akkor a képviselői rangja szerint kell rangsorolni.

Ha egy rendezvényen nincs jelen kormánytag és hiányzik a kormány megbízott, ez esetben a kormány megbízott helyettese foglalja el az Állam képviselője helyét.

Mindazon rendezvényeknél, amelyeket nem a Kormány elhatározásából szerveznek, a meghívó hatóság a második helyen rangsorol, közvetlenül az állam képviselője (Kormány megbízott) után. Ha a meghívó testület, a második hely csak a testület vezetőjét illeti, a testületi tagok a fenti rangsor szerint foglalnak helyet.

A rang és a rangsorbeli hely nem ruházható át, az eredeti meghívott rangsorban fenntartott helye nem jár a helyettesítőnek. A köztársasági elnök képviselőjének kivételével, a nyilvános rendezvényeken a hatóságokat képviselő személyek saját rangjuk és beosztásuk szerint rangsorolnak és nem a képviselt rangja szerint.

Eltérően az előző bekezdés iránymutatásától, mindazoknak, akik időlegesen vagy jogszabályban rögzítetten ténylegesen betöltik az adott beosztást, joguk van elfoglalni az adott

beosztásnak szokásosan megfelelő helyet a rangsorban, így

- a miniszterelnök távollétében az őt képviselő kormánytagot
- az Országgyűlés elnökét helyettesítő háznapot vagy alelnököt
- az Alkotmánybíróság elnökét helyettesítő tagot,
- a Kúria elnökét helyettesítő alelnököt,
- a Számvevőszék elnökét helyettesítő alelnököt,
- a polgármestert helyettesítő alpolgármestert megilleti a képviselt helye a rangsorban.

Kormánytag hiányában a kormány megbízott egyedüliként képviseli a Kormányt a nyilvános rendezvényeken. A miniszteri kabinetek tagjai, a központi államigazgatás vezetői – a kormány megbízott oldalán – részt vehetnek a rendezvényen, ha a körülmények indokolják.

Azonos rangú személyiségek esetén kié a rangsóság: választott képviselők esetén a mandátum régisége (az első mandátum szerzésének ideje, a megszakítás a rangsor szempontjából nem számít), azonosság esetén a személyiség kora: az idősebbé az elsőbbség.

Szervezeteknél a belső rangsor dönt.

A korábbi miniszter közvetlenül a kormány megbízott után rangsorol.

DIPLOMATÁK, EGYHÁZI SZEMÉLYEK, TISZTEK, KITÜNTETETTEK RANGSOROLÁSA

I. Rangosztályba sorolandók (Főmagasságú, Főméltóságú):

A Szent István-rend kitüntetettjei

A Magyar Becsületrend kitüntetettjei

A Corvin-lánc kitüntetettjei

A Magyar Érdemrend nagykeresztje kitüntetettjei

Őeminenciája a bíboros, prímás úr (főmagasságú és főtisztelendő)

II. Rangosztályba sorolandók (nagy méltóságú):

Őexcellenciája az érsek úr (nagy méltóságú és főtisztelendő)

Őexcellenciája a nagykövet úr (nagy méltóságú)

Tábornokok altábornagytól fölfelé

A Magyar Érdemrend középkeresztje a csillaggal, a Magyar Érdemrend középkeresztje kitüntetettjei

III. Rangosztályba sorolandók (Méltóságos):

Méltóságos és főtisztelendő püspök úr

Méltóságos és főtiszteletű püspök úr

Rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter

Ezredes, vezérőrnagy, dandártábornok

Működési területén belül a kormány megbízott vagy helyettese, a főkapitány vagy helyettese, polgármester, helyi hivatalvezető, főigazgató, igazgató stb.

Kormányfőtanácsosok, főtanácsosok

A Magyar Érdemrend tisztii keresztje kitüntetettjei

IV. Rangosztályba sorolandók (nagy ságos):

Nagy ságos és főtisztelendő plébános úr

Nagy ságos és nagy tiszteletű lelkész úr

Nagykövetségi, minisztériumi tanácsosok

Alezredes és őrnagy

Országgyűlési képviselő

Helyi hivatalvezető helyettesek

A Magyar Érdemrend lovagkeresztje kitüntetettjei

RANGSOR SZERINTI ELHELYEZKEDÉS

A nyilvános rendezvényeken megjelent hivatalos személyiségek a hivatali rangjuknak, a proto-

kollrangsorban elfoglalt helyüknek megfelelően helyezkednek el.

Egymás melletti elhelyezésnél a legmagasabb rangú személyiség foglalja el a középső helyet. A további személyiségek váltogatva a jobbjára és a baljára kerülnek csökkenő rangsorban. A második stb. sor összeállításánál ugyanez a gyakorlat. Hasonlóan járunk el hivatalos („családi”) fotó készítésénél is.

13 11 9 7 5 3 1 2 4 6 8 10 12

Ha a rendezvény helyszíne a résztvevők két csoportra történő osztását követeli, ez esetben a köztük levő folyosó jobb oldala első sorában a bal első hely illeti a legmagasabb rangú személyiséget. Az utána következő foglalja el a folyosó bal oldalának első sorában a jobb első helyet, az alacsonyabb rangúak tőlük kifelé jobbra–balra következnek, a hátuk mögötti sorokban folytatódóan, csökkenő sorrendben.

12 10 8 6 4 2 1 3 5 7 9 11
24 22 20 18 16 14 13 15 17 19 21 23
26 25

Ha a rendezvény jellege, így a katonai vagy egyházi személyiségek nagy száma indokolja, résztvevőket két csoportban helyezhetjük el, a polgári személyiségeket jobbra, a katonaiakat balra. Mindkét csoportban a csökkenő rangsor belülről kifelé és az első sortól a hátsók felé mutat.

6 5 4 3 2 1 1 2 3 4 5 6
12 11 10 9 8 7 7 8 9 10 11 12
13 13

A rendezvényre meghívott külföldi nagykövetek Budapesten közvetlenül a Kormány, Budapesten kívül az állam képviselője után foglalnak helyet.

A protokoll rangsorban nem szereplő további magyar és külföldi személyiségek (beleértve az Európai Unió személyiségeit is) elhelyezése a Kormány vagy a meghívó hatóság mérlegelésének függvénye, mely során tekintetbe kell venni

a rendezvény jellegét és célját, az adott személyiségek jelenlétének minőségét.

Elhelyezésük nem érinti a magyar hivatalos személyiségek egymás közötti meghatározott rangsorát.

A RÉSZTVEVŐK

A megemlékezés résztvevőit négy csoportra oszthatjuk:

1. A hivatalos személyiségek, akiknek a jelenléte kötelező (polgármester, kormány megbízott, képviselők) és akiknek a szerepe a beszéd tartása, kitüntetés átadása, az emlékmű megkoszorúzása. A rendezvény sikere szempontjából döntő fontosságú részvételük biztosítása, előzetes tájékoztatásuk a ceremónia lefolyásáról, helyükről, a koszorúzási sorrendről, a beszéd hosszáról és minden, más egyéb fontos körülményről.
2. A végrehajtásban közreműködő egység: zenekar, tűzoltók, katonai díszegység, moderátor, éneklő-szavaló fellépők, művészek, kórus, technikusok stb.
3. Diákok, civilek, veteránok egyesülete, '56-os egyesületek, hagyományőrzők.
4. Maga a közönség, a meghívottak: a megemlékezés célja az emlékezés, az összetartozás érzésének erősítése és továbbadása a diákoknak, fiataloknak, fontos ezért együttműködni az iskolákkal, a fiatalok és tanáraik aktív részvétele a műsor összeállításában és előadásában (Himnusz éneklése, virág elhelyezése, a kitüntetések-nél vagy a koszorú elhelyezésében segítés)

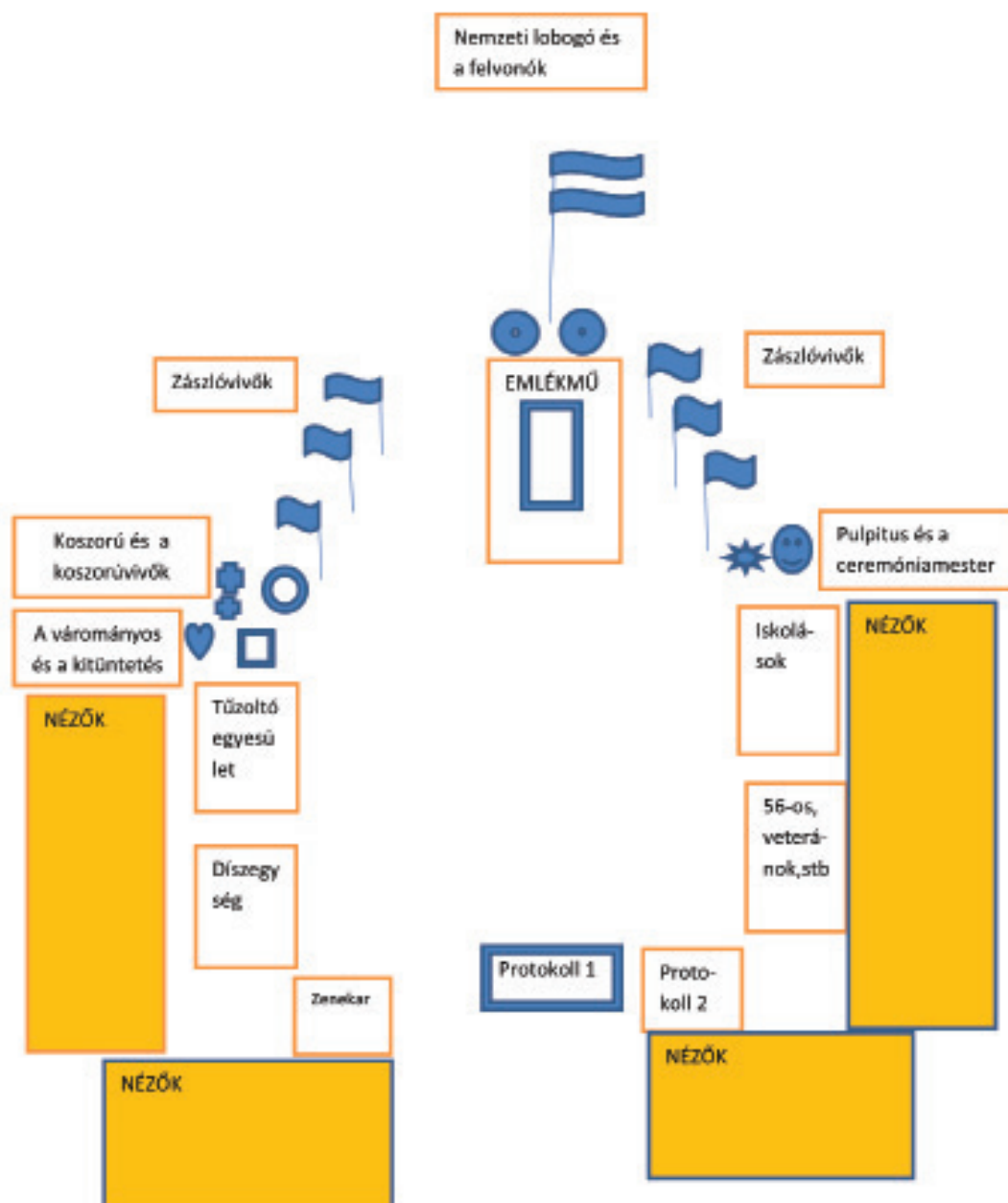
A RÉSZTVEVŐK ELHELYEZÉSE

Az emlékművel szemben helyezzük el a hivatalos személyiségeket protokollsorrendben, tőlük jobbra a veteránok csoportja, balra a zenekar.

Az emlékmű jobbja a kürtös(ök), balja a nemzeti lobogó árbocon vagy nemzeti (csapat) zászló. A zászló és a veteránok (56-osok) között állnak külön csoportban az iskolások, mögöttük az egyéb meghívottak, akik elfoglalják a hivatalos személyiségek mögötti térséget is.

Az emlékműtől balra, a kürtösök mellett áll a katonai díszegység sora, majd a zenekar. Az emlékmű előtt, két oldalt szimmetrikusan történelmi vagy 56-os, hagyományőrző zászlók.

1. ábra. Elhelyezkedés az emlékmű körül

A HIVATALOS MEGEMLÉKEZÉS LEFOLYÁSA

A meghívó hatóság (polgármester) feladata és kötelessége előkészíteni a rendezvényt, szorosan együttműködve a kormány megbízottal, a katonai és rendőri vezetőkkel, az érintett egyesületek országos és helyi vezetőivel.

A rendezvény megkezdése előtt foglalja el helyét:

- a zenekar, a katonai díszegység, a tűzoltóegység (ügyeljünk arra, hogy ne takarják el őket a zászlótartók, a meghívott protokoll személyiségek, a nézők, s hogy a díszegység parancsnoka, aki egyedül adhat parancsot egységének, ismerje a megemlékezés lefolyását)
- a zászlótartók az emlékmű két oldalán
- a nézők, az iskolások
- a hivatalos személyiségek, akiket a polgármester üdvözl, majd a szervezők kísérik a rangsorbeli fenntartott (álltató cédulák) helyükre.

A rendezvény akkor kezdődhet el, ha a jelzett legmagasabb rangú személy (utolsóként) megérkezett.

A rendezvény sikerét elősegíti, ha a jelenlevők ráhangolódnak az eseményre, és érdeklődésük annak befejezéséig megmarad. Ez, a program jó összeállításán túl, megfelelő ceremóniamesterrel, moderátorral érhetjük el, aki felvezeti és lezárja az eseményt, felkéri a közreműködőket, bejelenti a megemlékezés egyes mozzanatait. Ha az eseményen katonai díszegység is jelen van, annak parancsnokával egyeztetni kell, hogy az elhangzó parancsszavakat (Vigyázz! Tisztelegj!) a ceremóniamester (moderátor) figyelembe tudja venni, beszédével kívárja.

- A nemzeti lobogó felvonása: ha nem katonai egység végzi, akkor a felvonást végzők a kezdéskor helyükön állnak, a

lobogó felső fele felcsatolva. A Himnusz dallamára a lobogót megfelelő ütemben kell felvonni, hogy a legmagasabb pontját az árbocon néhány másodperccel a zene befejeződése előtt érje el.

- A katonai díszegység jelenléte esetén:
 - bevonulás (térfoglalás)
 - csapatzászló fogadása
 - előljáró fogadása, szemléje: a jelenlevő legmagasabb rangú polgári személy (államfő, kormányfő, házelnök kivételével) általában csak a parancsnokot üdvözl, majd elfoglalja kijelölt helyét, az arcvonalat a díszegység parancsnoka járja le.
 - Himnusz
- Beszéddek
- Kitüntetés átadása: csak hivatalos (állami) kitüntetések adhatók át hivatalos hazafias ünnepiségek alkalmából. Az átadás sorrendje a kitüntetések sorrendje, nem az azon belüli fokozat. Az átadó személyiség átadáskor a határozat felolvasása után a kitüntetéshez tartozó szóbeli formulát mondja: „Magyarország köztársasági elnöke (miniszterelnöke, Kormány N.N., miniszter) nevében és felhatalmazásával átadom...”
- Tiszteletadás a hősöknek: hősi emlékeknel szokás a hősi halottak (vagy egy részüknek) neveinek egyenkénti felolvasása (a felolvasó lehet túlélő, vagy a szövetségük elnöke, tagja), majd minden egyes elhangzott név után egy fiatal válaszol: „meghalt Magyarországért”. Hagyományosan az elhunyt hősök felidézését követően kerül sor a koszorúzásra, fordított protokollsorrendben: az érintett egyesületek, képviselők, a helyi polgármester és az Állam képviselője.

- A koszorúzó a koszorúvivők után kilép, amint azok elhelyezték a koszorút, odalép, megigazítja a szalagot, 3-4 lépést vissza-lép, pár másodpercig feszesen áll, majd fejet hajt (ha fegyveres erő tagja, akkor tiszteleg) és visszalép a helyére.
 - Az ünnepség során koszorúzni – nagyobb számú koszorúzó esetén – csak a hivatalos (állami) szervezetek és az érintett szövetség(ek) képviselői koszorúznak. A nem érintett egyesületek, szakszervezetek, politikai pártok hivatalos állami rendezvényeken nem koszorúznak, hogy a nemzetnek a halottai iránti egyöntetű tiszteletadása biztosított legyen. Az első sorban álló (protokoll-)résztevőknek a szervezők egy-egy szál virágot biztosítanak, akik azt protokollsorrendben helyezik el a koszorúzási ceremónia előtt. Amikor az ezt követő koszorúzás során a legmagasabb rangú jelenlevő is elhelyezte koszorúját, majd visszatért a helyére, felhangzik a Magyar takarodó kürtös előadásában, majd egy perc (valójában 15-20 másodperc) néma csönddel adóznak a hősök emlékének. A tiszteletadás alatt a polgári személyek leveszik fejfedőjüket, a zászlókat a zászlótartók lehajtják, a fegyveres erők tagjai tisztelegnek.
 - A néma csend végét a Szózat hangjai jelzik, zenekar vagy kórus előadásában, a zászlók felemelkednek.
 - Katonai díszegység jelenléte esetén opcionális:
 - Díszmenet az előljáró vagy emlékmű előtt
 - Ezt követően a legmagasabb rangú jelenlevő elköszön a zászlótartóktól, és a közreműködők vezetőitől, parancsnokától (karmester, egységparancsnok) és elsőként távozik. Ezzel a megemlékezés véget ért.
 - Katonai díszegység jelenléte esetén, ha nincs díszmenet:
 - Elvonulás, térkiürítés
- BESZÉDEK**
- Nyilvános hivatalos rendezvényen a beszédek általában az esemény elején, és mindig a koszorúzás előtt hangzanak el.
 - A beszédek sorrendje fordított protokollsorrend, az első beszéd a meghívó vagy a helyi személyiségé, az utolsó a Kormány képviselőjéé.
 - Ha a köztársasági elnök, a miniszterelnök vagy egy miniszter üzenetet intéz a megemlékezőkhöz, azt az állam képviselője vagy a polgármester olvassa fel a koszorúzás előtt.
 - Az állam **egy** hangon beszél, tehát, ha a Kormány tagja beszédet mond, a kormány megbízott nem beszél az ünnepségen.
 - Ha valamilyen különleges okból mégis több kormánytag beszél, a beszédek sorrendje fordított protokollsorrend.
 - Szokás, hogy a beszédek teljes száma ne haladja meg a 3-4 beszélőt, így pl.: a történelmi esemény felidézése egy helyi fiatal, vagy az érintett egyesület tagja, esetleg a polgármester által, majd az állam képviselője felolvassa az elnöki, miniszterelnöki hivatalos üzenetet, levelet. Hosszú beszédek, ismertetések nem valók nyilvános hivatalos ünnepségekre, ezeket inkább az ünnepséget követő koccintásra, fogadásra hagyjuk.
 - Nyilvános hivatalos állami rendezvényen – különösen hősi emlékműnél – általában tartózkodni kell az éles politikai, vallási, világnézeti, erkölcsi állásfoglalástól.

- Az ünnepség programjának összeállításánál, a beszéd fonalának kialakításánál tartunk szem előtt, hogy először az élőknek adunk tiszteletet, hozzájuk szólunk, és csak ezt követően következik a megemlékező, az elhunytak emlékét felidéző rész.
- Alkalomhoz illő dokumentumok, versek, szövegek felolvasása, ének és zeneszámok előadása opcionális.
- A fiatalok, az iskolák, egyesületek bevonása javasolt.
- A Himnusz és a Szózat valamennyi megemlékezésen előadandó.

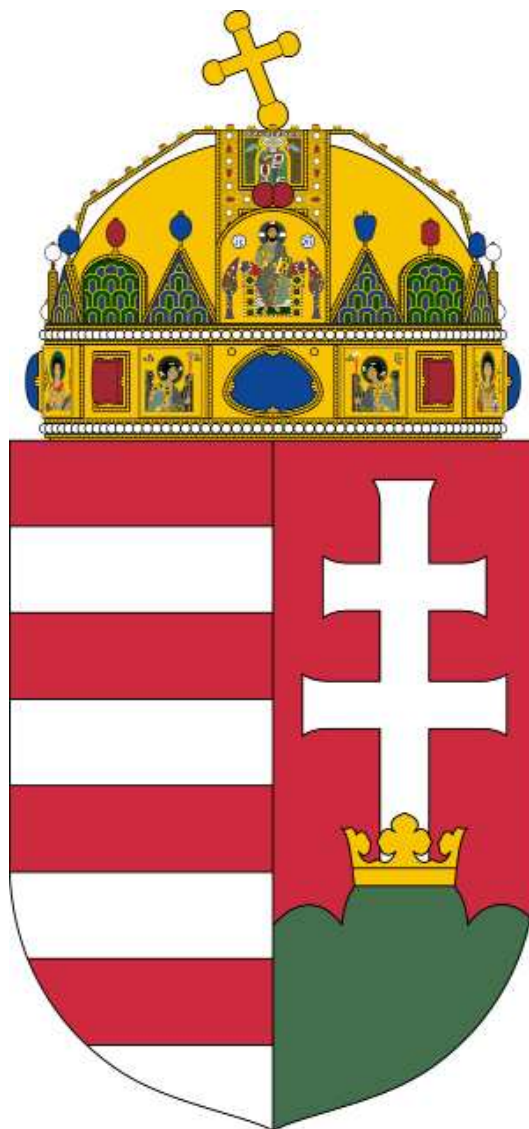
CÍMER ÉS ZÁSZLÓHASZNÁLAT, KITÜNTETÉSEK

Magyarország címerének és zászlajának használatáról, valamint állami kitüntetéseiről a 2011. évi CCII. törvény rendelkezik

- Magyarország címerét (a továbbiakban: címer)
- a köztársasági elnök,
- a Kormány tagja,
- az Országgyűlés,
- az országgyűlési képviselő,
- az Alkotmánybíróság,
- az Alkotmánybíróság tagja,
- az alapvető jogok biztosa és helyettese,
- az Állami Számvevőszék,
- a Magyar Nemzeti Bank,
- a központi államigazgatási szervek,
- a Magyar Honvédség,
- a bíróság,
- az Országos Bírósági Hivatal,
- az ügyészség és

- a közigazgatási feladatot ellátó szervek, továbbá ezek hivatalai, a helyi önkormányzat, a nemzetiségi önkormányzat, a köztestületek, valamint a felsoroltak képviselőjére jogosult személyek a hivatali feladataik ellátása során engedély nélkül használhatják, továbbá helyezhetik el az épületeiken és helyiségeikben.

2. ábra. Magyarország címere

A köztársasági elnök a két angyallal mint pajzstartóval ellátott, a miniszterelnök a cserfaággal és olajággal övezett címer használatára is jogosult.

3. ábra. Magyarország címere cserfaággal és olajággal (balra), illetve a két angyallal (jobbra)

A fenti bekezdés hatálya alá nem tartozó költségvetési szervek címerhasználatának eseteit, illetőleg a címernek e szervek épületein, helyiségeiben való elhelyezését a tevékenységi körük szerint feladatkörrel rendelkező miniszter rendeletben határozza meg.

A nemzeti ünnepeken Magyarország lobogóját (a továbbiakban: lobogó) ünnepélyes keretek között, katonai tiszteletadással az Országház előtt fel kell vonni.

Azokon a középületeken, vagy azok előtt, amelyeket:

- a) az Országgyűlés,
- b) a köztársasági elnök,
- c) az Alkotmánybíróság, a bíróságok, az Országos Bírósági Hivatal és az ügyészségek,
- d) az Állami Számvevőszék, a Magyar Nemzeti Bank, az alapvető jogok biztosa,
- e) a központi államigazgatási szervek,
- f) a Magyar Honvédség,
- g) az a)-f) pontban nem szereplő állami szervek, a helyi önkormányzatok képviselő-testületei, valamint az állam, illetve a helyi önkormányzat által fenntartott, közfeladatokat ellátó intézmények

a feladatuk ellátása során használnak, Magyarország zászlaját (a továbbiakban: zászló) vagy a lobogót állandó jelleggel ki kell tűzni, illetve fel kell vonni.

Ha a zászlóhasználatra jogosult szerv több épületben fejt ki tevékenységét, a zászló (lobogó) elhelyezésének kötelezettsége a központi épületre irányadó.

Az Országgyűlés, az Alkotmánybíróság és a Kúria épületére, illetve épülete előtt, továbbá a köztársasági elnök és a miniszterelnök hivatali épületére, illetve épülete előtt elhelyezett zászlót (lobogót) napnyugtától napkeltéig meg kell világítani.

Szélsőséges időjárási viszonyok között – annak időtartamára – a szerv vezetője elrendelheti a zászló bevonását, illetőleg a lobogó levonását. Ez a rendelkezés az Országgyűlés, az Alkotmánybíróság és a Kúria épülete, valamint a köztársasági elnök és a miniszterelnök hivatali épülete tekintetében, továbbá nemzeti ünnepek idején nem alkalmazható.

A helyi önkormányzat képviselő-testülete kormányrendeletben megállapított előírások és feltételek szerint a helyi önkormányzat közigazgatási területén Országzászló felállításáról dönthet.

A közterületeket a nemzeti ünnepeken önkormányzati rendeletben meghatározott módon fel kell lobogózni.

A nemzethez tartozás kinyilvánítása céljából magánszemély a címert és a zászlót (lobogót) az e törvényben foglalt korlátozások megtartásával használhatja.

A címernek és a zászlónak (lobogónak) a nemzeti ünnepek, az ezekhez kapcsolódó és egyéb társadalmi (különösen politikai, gazdasági, tudományos) rendezvény, nemzeti jellegű más megemlékezés, valamint katonai tiszteletadás alkalmával történő eseti használata megengedett.

A címer és a zászló (lobogó) használata során mindenki köteles megőrizni azok tekintélyét és méltóságát.

Nemzeti színű kokárda, zászló, címer, egyéb nemzeti jelkép használata közlekedési eszközön tilos, kivéve, amely az alábbi személyiségeket szállítja:

1. A köztársasági elnököt;
2. A Kormány tagjait;
3. Az Országgyűlés tagjait;
4. Az Alkotmánybíróság elnökét;
5. A Kúria elnökét;

4. ábra. Magyarország zászlaja

A címerrel ellátott zászló, lobogó használata az előző két bekezdés szerinti esetekben megengedett.

6. A legfőbb ügyészt;
7. A kormány megbízott működési területén belül.

5. ábra. Magyar nemzeti címeres zászló

8. A tábormokok gépkocsijain a katonai szabályzatnak megfelelően használhatják a nemzeti jelképeket.

A zászló, lobogó és tartozékai jellemzőit a **132/2000. (VII. 14.) korm. rendelet a középületek fellobogózásának egyes kérdéseiről** szabályozza.

A ZÁSzló (LOBOGó)

A fentebb felsorolt középületeken (a továbbiakban: középület), illetve azok előtt az alábbiakban meghatározott méretű zászlót (lobogót) kell kitűzni, illetve felvonni.

E célra textilszálas anyagból, szövés technológiával készült, piros (Pantone színkód 18-1660, fehér és zöld (Pantone színkód 18-6320) színű szövetből varrott zászló (lobogó) használható, amely megfelel a zászlószövetek színjellemzőiről és színtartóssági követelményeiről szóló MSZ 1361-2009 szabványnak.

A 100x200, a 150x300, és a 200x400 cm méretű zászlót 2,5–3,5–4 méter hosszú, fából készült zászlórúdra erősítve kell kitűzni. A zászlórúd nyers színű, fehér vagy fehér alapon spirálisan lefutó nemzetiszínű csíkozású lehet.

A középületek előtt a 100x200, a 150x300, és a 200x400cm méretű lobogó felvonásának céljára 6–9–12 méter hosszú fából készült árboc állítható fel. Az árboc nyers színű, fehér vagy fehér alapon spirálisan lefutó nemzeti színű csíkozású lehet. Gondoskodni kell az árboc környezetének esztétikus és a lobogóhoz méltó kialakításáról, valamint az árboc és környezete folyamatos tisztán tartásáról, karbantartásáról.

A zászló (lobogó) kitűzésére (felvonására) irányadó jogszabályi rendelkezések betartásának ellenőrzéséről a közterület-felügyelet, ahol pedig közterület-felügyelet nem működik, a jegyző gondoskodik.

1. táblázat. A nemzeti zászló színeinek meghatározása

MSZ 1361:2009	Red	White	Green
Pantone	18-1660		18-6320
decimal R.G.B	205-42-62	255-255-255	67-111-77
hexadecimal R.G.B	CD2A3E	FFFFFF	436F4D

2. melléklet a .../2017. (...) Korm. rendelethez

A nemzeti zászló (lobogó) színeinek meghatározása

	RAL	Pantone/Berger	CIE L*C*h
Piros	3020 - traffic red	18-1660	44,0 - 60,0 - 32,0
Fehér	9003 - signal white	W=100	100,0 - 0,0 - 0,0
Zöld	6001 - leaf green	18-6320	37,5 - 26,0 - 144,0

A zászlót (lobogót) – tekintélyének megőrzése érdekében – rendszeresen, legalább háromhavonta tisztítani, legalább évente cserélni kell. Ha a zászló (lobogó) az elhasználódása (kopása, rojtosodása, fakulása stb.) folytán jelentősen – szabad szemmel is észlelhetően – eltér a szabvány követelményeitől, a meghatározott időtartam letelte előtt is haladéktalanul gondoskodni kell a cseréjéről.

A KÖZÉPÜLETEK ZÁSzlÓDÍSZÍTÉSE

A nemzeti ünnepek, hivatalos rendezvények alkalmából a középületeket nemzeti zászlódíszszel kell ellátni, melyet előző este kell elhelyezni és az ünnep utáni nap reggelén kell bevonni. A zászlódísz elhelyezéseért, nemzeti gyász esetén a lobogó félárbocra eresztéseért, a gyászlobogózásért az állam képviselője, illetve a pol-

gármester felelős. Az ünnepi zászlódísz nem dekoráció és nem berendezési tárgy, hanem az ünnep, a nemzeti összetartozás jelképe.

Az ünnepi zászlódísznek különböznie kell az állandó és más alkalmi zászlóhasználatától. Az állandó és más alkalmi zászlók (magyar mellett európai, városi/községi, megyei, alkalmanként más állam zászlója, testvérvárosi zászlók) elhelyezése a polgármester és a helyi önkormányzat felelőssége.

Az ünnepi zászlódísz és a lobogó félárbocra engedése a Kormány rendeletére történik, mely magába foglalja zászló sorozatok, zászlócsokrok elhelyezését az épületeken, oszlopokon.

Természetesen minden magánszemélynek joga van magyar zászlóval díszíteni állandó vagy ünnepi jelleggel lakóházát.

- A nemzeti zászlót mint a magyar nemzet legfontosabb jelképét különös tisztelettel kell kezelni, nem érintheti a földet és megjelenésében is meg kell feleljen e tiszteletnek.
- A magyar nemzeti zászló Magyarországon előz minden más zászlót, nemzeti ünnepén csak nemzeti zászlóval díszítünk.
- Amennyiben egy rendezvényen más államok zászlói megjelennek, a magyar zászlót is ugyanolyan méretben, minőségben el kell helyezni, minden zászlónak külön rúdon kell kitűzve lennie. Ilyenkor a zászlók azonos magasságban vannak, és közel azonos méretűek.
- Az államok zászlói között nincs hivatalos rangsor, ezt a szervezőknek kell megállapítani ott, az adott eseményre, Magyarországon pl. ez lehet az országok saját nyelven használt nevének első betűje a magyar abc szerinti sorrendben.
- Nemzeti ünnepségek, kongresszusok, konferenciák alkalmával résztvevő delegációk országainak zászlóit a delegációk

rangsorolása sorrendjében szokásos elhelyezni az ünnepség, értekezlet színhelyét képző épület homlokzatán, előtérben vagy az ülésterem díszítésén, stb.

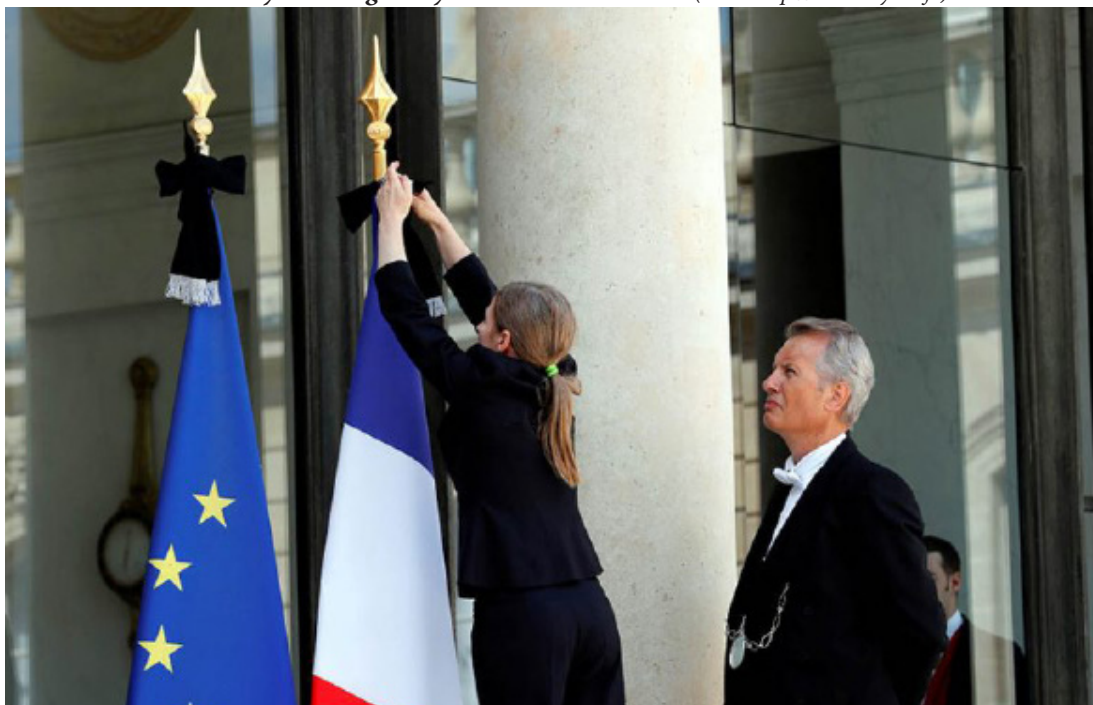
- Magyarországon, magyar rendezvényen a főhelyet, a díshelyet azonban minden esetben a magyar zászló foglalja el, ami
- ha két zászló áll egymás mellett: a díshely a zászló jobbja, azaz szemből nézve a bal első zászló a magasabb rangú,
- három zászló esetén a fő hely a középső, második hely a tőle jobbra eső (a nézőnek bal szélső), a harmadik hely a középtől balra eső (a nézőnek jobb szélső) hely,
 - ha háromnál több zászlót helyezünk el, akkor a fő hely a nézőnek bel oldalt eső első, s tőle jobbra csökkenő sorrendben következik a többi nemzeti zászló,
 - ha az árbocok sora úgy van kialakítva, hogy a középső árboc kicsit magasabb a többinél, akkor az a fő hely és oda kell felvonni a nemzeti lobogót,
 - a nemzeti lobogó két árboc esetén a szemben álló nézőnek balra essen. Ha több árboc van egy épület tetején vagy előtte, a nemzeti lobogót, amennyire lehet, a középsőre húzzuk fel,
 - mindegyik külön árbocon, azonos magasságban, azonos méretűnek kell lennie, elsőség a hazai zászló illeti,
 - ha nem lehetséges az egyszerre történő felvonás és lehúzás, akkor a hazait kell elsőnek felhúzni és utolsónak levonni,
 - épület előtt, sportcsarnokban teljes körben álló nemzeti lobogók között a fő hely az épület bejáratával szemben van, a hazai zászlót illeti,
 - épület előtt, a bejárat két oldalán elhelyezett zászlósor esetén a fő hely a

- bejárat (szemből nézve) jobb oldalán a legközelebbi, attól jobbra, – szemből nézve -- bal oldalon van a második hely és így tovább, csökkenő protokoll sorrendben, a bejáratától távolodva,
- V alaknál elől középen van a fő hely, a többi zászló pedig tőle jobbra–balra a fenti rendben nyílik a V betű nyitott szára felé,
 - ha egy teremben emelvény mögé vagy a szószék mögé teszünk zászlót, akkor azt függeszthetjük a szónok mögé a falra, vagy lelógathatjuk a szónok mögött jobbra (szemben ülő nézőknek balra).
 - ha az előadóterem sarkában un. talpas zászlót helyezünk el, annak a szónoktól balra, a nézők, a hallgatóság jobbjára kell essen,
 - ha két rudas zászlót keresztezünk, általában a hazai rúdja kezdődik (a nézőnek) jobbra alul és maga a textil kerül balra felül, és a hazai zászló rúdja van a nézőkhöz közelebb.
 - több nemzeti lobogó, zászló esetén a nézőnek balra első helyen áll a hazai (első hely) a többiek csökkenő protokoll sorrendben következnek jobb felé, az utolsó helyre ismét helyezhetünk hazai lobogót, zászlót,
 - több, félkörben elhelyezett lobogó, zászló között a középső hely a fő hely, a hazai ide kerül,
 - ha menetben visznek nemzeti zászlókat egymás után, a hazai zászló van legelől,
 - ha több zászló alkot egy sort (arcvonal), javasolt, hogy a sor mindkét oldalán hazai zászló legyen, ha csak egy hazai zászló van, akkor középen vigyék, ha a zászlók páros száma miatt ez lehetetlen, akkor a menet jobb oldalán (a nézőnek balra),
 - ha több lobogó leng egy épületen, mindig a rangban elsőt húzzák fel először és vonják be utoljára,
 - két nemzeti lobogót sohasem vonunk fel egy árbocra.
 - **a zászlók színeinek helyes sorrendje** vízszintes sávozásnál fentről lefelé, függőleges sávozásnál balról jobbra, illetve az árbocrúdtól távolodva, kokárdánál pedig középtől kifelé halad.
- Az általános zászlórangsor:
- Saját nemzeti lobogó
 - Más nemzeti lobogók (ábécésorrend, ha több is van)
 - Európa-zászló
 - Autonóm területek (pl. Anglia, Skócia, Wales vagy Flandria, Vallonia stb.)
 - Regionális, megyei, városi zászlók
 - Társulatok, klubok, iskolák, szervezetek zászlói.
- Nem használható nemzeti zászló dekorációs vagy reklámcélokra, nem lehet sírba leereszteni sem.
- A nemzeti zászló nem használható fel asztal, szék letakarására, ládák eltakarására vagy színpad aljának, tetejének takarására.
- Nem tilos ugyan, de lehetőleg kerüljük el szobor, emléktábla avatásán lepelként való használatát.
- A nemzeti színű szalag átvágásánál ügyeljünk arra, hogy az elvágott szalag ne kerüljön a földre.
- A nemzeti zászlóra nem szabad tűzni, hímezni vagy írni. Aláíratni a zászlón hagyott szegélyt lehet úgy, hogy maga a zászló sértetlen maradjon.
- Amikor a zászló tiszteletadás tárgya (pl. zászlófelvonás, díszmenet, díszszemle) minden-

- kinek csendben felé kell fordulnia, a férfiak leveszik fejfedőjüket, a katonák tisztelegnek.
- A nemzeti címer és zászló kereskedelmi felhasználásához engedély szükséges.
- A megsérült, elhasználódott nemzeti zászlót, lobogót méltósággal kell megsemmisíteni. Ennek módja az elégetés, különösebb ceremónia nélkül.

e kötöttségek figyelembe vételével kell összeállítani. Ha egy rendezvényen más államok nemzeti jelképei, csapatzászlói is jelen vannak, akkor azokat a katonai szabályzatnak megfelelően kell elhelyezni. Gyakorlati példák alapján ez lehet a magyar csapatzászló és a csapat között, vagy a középén, a csapat előtt, a közönséggel szemben.

6. ábra. Gyászszalag elhelyezése nemzeti zászlón: (Fotó: <http://www.elysee.fr>)

A CSAPATZÁSZLÓ

A honvédség és a rendőrség egységei az egyedi letéteményesei azon nemzeti jelképnek, melyet csapatzászlónak nevezünk. E zászló a haza jelképe. Az egység legnemesebb hagyományait, kitüntetéseit, dicsőségét jeleníti meg, állandó őrzésre és tiszteletadásra, valamint a Himnusz eljátszása előtt külön felhívó jelre jogosult. Csak a köztársasági elnök mint a hadsereg főparancsnoka előtt tiszteleg.

A csapatzászlóhoz kötődő szabályozás sajátos és rögzített, attól eltérni nem lehet. Emiatt, ha egy rendezvényen jelen van, a szertartásrendet

7. ábra. Csapatzászló

ASZTALI ZÁSZLÓ

- Asztali zászlót szerződés, egyezmény aláírásakor, illetve ratifikációs okmányok kicserélésekor szoktak használni. A zászlók egyúttal jelölik az aláíró személyek helyét is.
- Tekintettel arra, hogy az asztali zászlók többnyire kicsinyített ún. keresztrudas zászlók, készítésénél előre tisztázni kell, hogy a zászlón levő címer, embléma ez esetben elfordulhat-e?

8. ábra. Asztali zászlók

GÉPKOCSIZÁSZLÓ

- Gépkocsizászlókat szoktak használni a nagyköveti és követségi megbízólevél átadása alkalmával, valamint idegen államfő, esetleg más magas szintű személyiség (miniszterrel bezárólag) hivatalos látogatása alkalmával is.
- Ilyenkor az a szabály, hogy a vendég zászlója mindig a gépkocsi menetirány szerinti jobb oldalán tűzendő ki (fő hely, amelyik oldalon ül), a fogadó állam zászlója pedig a bal oldalon (ahol a fogadó állam képviselője ül).

- Ha a fogadó állam képviselője nem ül a gépkocsiban, akkor csak a vendég lobogóját tűzik ki.
- Saját nemzeti gépkocsizászlót a külképviselet gépkocsiján (Magyarországon kék DT-s rendszám) kizárólag a misszióvezető (id. ügyvivő is) használhat, a klasszikus diplomáciai gyakorlat szerint elvben csak akkor, ha hivatalos úton van.
- Gyakorlatilag azonban a gépkocsizászlót kitűzik olyankor is, ha a külképviselet vezetője a gépkocsiban ül. (Ugyanis mindig hivatalos minőségben tekinthető.)
- Nem szabadna kitűzni a gépkocsizászlót a misszióvezető gépkocsijára, ha a kocsiban nem tartózkodik a misszióvezető (pl. gépkocsivezető üres kocsival megy valahova érte, vagy felesége utazik a gépkocsiban, stb.).
- Maga a zászló 30x40 cm vagy 35x40 cm, melyet egy kb. 50 cm-es, a kocsiszelethez bajonettzárral rögzíthető rúdra szerelnek fel, az ahhoz csatlakoztatható, vele párhuzamos 30–35 cm-es csőre.
- Ha az államfőnek ún. személyes zászlója van, a nemzeti zászló helyett azt tűzik ki kocsijára.

9. ábra. Gépkocsizászló

NEMZETI SZÍNŰ SZALAG, VÁLLSZALAG

A nemzeti színeket szalag formában is hasonló tisztelet illeti meg, mint a nemzeti zászlót.

A vállszalagot hagyományosan a jobb vállon átvetve hordják, mivel eredetileg a viselő bal oldalán függő kardot tartotta. A színek sorrendjét jobboldalról és baloldaltól is a nyaktól kezdve a váll felé haladva számoljuk.

10. ábra. Nemzeti színű vállszalag

Azonban – főként hölgyek – viselik bal vállukon is.

11. ábra. Nemzeti színű vállszalag bal vállon viselve

KOSZORÚSZALAG

Hivatalos koszorúzási alkalmakra nemzeti színű koszorúszalagot helyezünk az alkalomhoz illő méretű és odaillő virágokból készült

koszorúra. Nemzeti ünnepen hivatalos magyar személyiség esetén szokás a magyar zászló színeit szerepeltetni a koszorún. Természetesen idegen nemzetbeliek (nagykövetek, katonai attasék, vendég delegációk, diplomáciai testület) koszorújára saját nemzeti szalagjukat vagy semleges színű szalagot teszünk.

A szalag szövege a szemből bal száron lehet: „Kegyelettel emlékezik” vagy temetésnél: „Kegyelettel búcsúzik”, a jobb száron: X.Y. és a hivatal, melyet visel. Önkormányzati kötődésű megemlékezésen az önkormányzat vezetői esetében értelemszerűen az önkormányzat színei lépnek a nemzeti színek helyére.

12. ábra. Koszorú szalag

KOKÁRDA

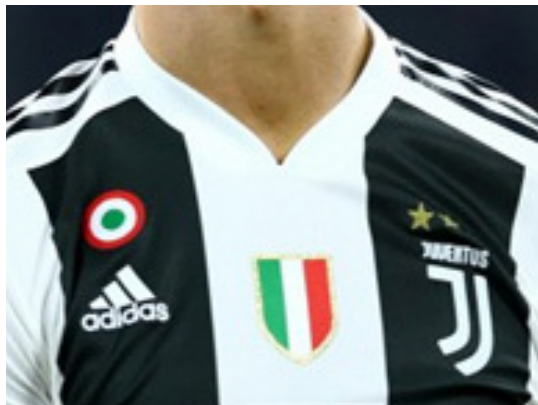
A magyar kokárda az alábbi:

13. ábra. Magyar kokárda

A kör alakú kokárdánál a színeket belülről kifelé kell olvasni, a lelógó szalagoknál pedig balról jobbra.

14. ábra. A Juventus mezén az olasz kokárda (Fotó: Getty)

István Rend megújításaként - Magyarország érdekében tett legkiemelkedőbb különleges érdemek, kimagasló életművek, nemzetközi téren szerzett jelentős értékek elismerésére szolgál.

b) Magyar Corvin-lánc (a továbbiakban: Corvin-lánc) a magyar tudomány és művészet, valamint a magyar oktatás és művelődés felendítése terén szerzett kimagasló érdemek elismerésére szolgál.

c) Magyar Becsületrend Magyarország és a nemzet érdekében teljesített kiemelkedő szolgálat vagy tanúsított hősiesség elismerésére szolgál.

15. ábra. A francia, a spanyol, az olasz és a német kokárdák

AZ ÁLLAMI KITÜNTETÉSEK

Magyarország Országgyűlése az állami szuverenitásból következően a kimagasló teljesítmények megbecsülésére és elismerésére az alábbi állami kitüntetéseket és rendjeleket (a továbbiakban: állami kitüntetések) alapítja, illetve megújítja:

a) Magyar Szent István Rend (a továbbiakban: Szent István Rend) – a Mária Terézia magyar királynő által 1764. május 5-én alapított Szent

d) Magyar Érdemrend és Magyar Érdemkereszt a nemzet szolgálatában, az ország fejlődésének elősegítésében, a haza érdekeinek előmozdításában és az egyetemes emberi értékek gyarapításában végzett kimagasló, példamutató tevékenység elismerésére szolgál.

Magyarország állami kitüntetéseit a miniszterelnök előterjesztésére a köztársasági elnök adományozza.

A Magyar Érdemkereszt adományozására a miniszter tesz javaslatot a miniszterelnöknek az előterjesztésre.

Külföldi állampolgár esetében a külpolitikáért felelős miniszter tesz javaslatot a miniszterelnöknek az előterjesztésre.

Magyar állampolgár számára külföldi állami kitüntetés viselését a külpolitikáért felelős miniszter előterjesztése alapján a köztársasági elnök megtilthatja.

Annak, akit bűncselekmény elkövetése miatt jogerősen elítéltek – függetlenül attól, hogy az elítéléshez fűződő jogkövetkezmények alól mentesült-e –, csak kivételes méltánylást érdemlő esetben lehet kitüntetést adományozni.

Az állami kitüntetéseket a köztársasági elnök vagy személyes megbízottja adja át ünnepélyes körülmények között.

A kitüntetett az adományozást igazoló okiratot és igazolványt kap.

HIMNUSZ

A nemzeti Himnusz hazafias ének, mely Magyarországot, a magyar nemzetet jelképezi. Akkor éneklük, játsszák, ha tisztelegni kívánnak az országnak, a nemzeti zászló, vagy az országot képviselő személyiség előtt.

Magyarországon az alábbi esetekben játsszák:

- tisztelegés a zászló előtt,
- zászlófelvonás alatt,
- hősi emlékműnél koszorúzás előtt vagy után,
- az ünnepségek végén, ha előtte már nem hangzott el.

A magyar Himnusznak – bármilyen legyen a szertartásrend – magyarországi hivatalos rendezvényen egyszer el kell hangoznia. A magyar Himnusz magyar területen minden más nemzet himnuszát előzi, egyetlen nemzet

és az európai himnusz sem játszható anélkül, hogy a magyar Himnuszt ne játszanák el.

- Önmagában kitüntetés átadása nem indokolja a Himnusz játszását.
- Polgári vagy katonai dísztemetés esetén Himnusz helyett inkább gyászzindulók előadása indokolt.

Idegen államok himnusza akkor hangzik el Magyarországon, ha azok képviselői (államfői, civil vagy katonai vezetői) hivatalos látogatásra érkeznek és részét képezik valamely magyar szertartásnak (ünnepélyes fogadtatás katonai tiszteletadással), vagy valamely helyi ünnepségen (látogatás, közös megemlékezés stb.) vesznek részt.

Elvileg a külföldi himnusz csak akkor hangozhat el, ha az illető ország nemzeti zászlója jelen van, vagy úgy, hogy felvonják, vagy mint hivatalos jelkép. Mindig a külföldi himnuszt játsszák előbb, és másodikként a magyar Himnuszt.

Ha több nemzet jelképei vannak jelen, a himnuszokat magyar abc szerinti sorrendben kell játszani, utolsóként a magyar Himnuszt. A himnuszok elhangzása alatt a katonák tisztelegnek, a civilek fődetlen fővel feszesen állnak.

Az európai himnuszt többnyire az európai uniós vezetők jelenlétében játsszák és katonai alakulat jelenlétében egyáltalán nem. Ha katonai egység nincs jelen, játszható az ünnepség elején, vagy az egyperces csönd után, vagy a megemlékezés végén, de a nemzeti Himnuszt nem helyettesítheti, melyet – természetesen – szintén el kell énekelni vagy játszani.

INDULÓK ÉS ÉNEKEK

Lassúk, ünnepélyesek vagy gyorsak, arra szolgálnak, hogy ritmust adjanak az eseményeknek, az ünnepélyesség pillanatának, egy

menetoszlopnak vagy felvonulásnak. Egyes nemzeti ünnepekhez szorosan kötődnek indulók, nóták, énekek, melyek felidéznek az akkori események hangulatát. Ezek:

Himnusz:

Erkel Ferenc: Magyar Himnusz

Szózat:

Egressy Béni: Szózat

Indulók:

Népi dallamokból:

Rákóczi-induló (bevonulás, elvonulás)

Kraul Antal: Magyar díszmenet induló

Pécsi József: Katonavér induló

Egressy Béni: Klapka-induló

Dáv Péter: László Király-induló

Borsay Samu: Szamosmenti-induló

Erkel Ferenc: Hunyadi-induló

Lehár Ferenc: Delegáció-induló

Lehár Ferenc: Losonci-induló

Müller József: Kossuth-induló

Fricsai Richárd: Magyar vér induló

Figedy Sándor: Magyar lovassági induló

Müller János: Fejérváry induló

Fricsai Richárd: I. honvéd gyalogezred induló

Koszorúzózene:

Pécsi József: Kossuth emlékére (március 15-re)

Doppler-Dohos: Honfi dal (október 6-ra, 23-ra)

Fanfárok:

Felhívójel

Ünnepi szignál

Ébresztő jel

Magyar takarodó

Versek:

Petőfi: Nemzeti dal

Nóták:

Kossuth-nóta (március 15.)

Jól van dolga a mostani huszárnak

Gábor Áron rézágyúja

Kossuth Lajos táborában

A jó lovas katonának

Föl, föl vitézek ... (Klapka-induló)

Most jó lenni katonának

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Állami diplomáciai protokoll és szertartásrend. Kézikönyv: Átdolgozott és kibővített protokoll útmutató, (Szerk: Ambrus Jenő) Budapest, 2007.
2. Alvin Toffler (1993): Hatalomváltás. Tudás, gazdagság és erőszak a XXI. század küszöbén. Európa
3. Az Új Idők illemkódexe. Singer és Wolfner, 1930.
4. Baltasar Gracián: Az életbölcsség könyve. Kairosz.
5. Báró Knigge Adolf (1875): Érintkezés az emberekkel 1788. Franklin Társulat, Tizenötödik kiadás után
6. Domaniczky István (1880): Állami szertartások. Pesti Könyvnyomda Rt.
7. Dr. Réczey Ferenc, Pekáry Dagmar, Gondi Ferenc (1965): Etikett, társasélet, protokoll. Minerva
8. Gracian Boldisár (1770): Bölts és Figyelmes Udvari Ember. Landerer Mihály, Pozsony
9. Művelt és udvarias ember a XX. században. Pesti Napló, Est lapok kiadása.
10. Nordau Miksa (1913): Konvencionális Hazugságok modern kultúréletünkben. Politzer Zsigmond és fia kiadása
11. Szabó István Andor (1990): Az úriember (A jó társaság szabályai). Légrády Testvérek 1931, Gondolat
12. Amy Vanderbilt (1995): Complete Book of Etiquette. Doubleday
13. Debret's New Guide to Etiquette and Modern Manners. Headline Book Publishing; New Edition.
14. Dreimann David (1983): Das diplomatische Protokoll. Koehler und Amelang, Leipzig
15. E. Van den Bussche (2002): Manuel pratique pour le Protocole. UGA Heule
16. Graf Finck von Finckenstein (2005): Protokollarischer Ratgeber. Bundesanzeiger Verlag, Köln
17. Jacques Gandouin (1989): Guide des Bonnes Manieres et du Protocole en Europe. Fixot
18. Jacques Gandouin (2001): Guide du Protocole et des Usages. Stock
19. Jean Serres (2005): Manuel pratique de protocole. Éd. de la Bièvre. France
20. Marie-France Lecherbonnier (2001): Le Protocole. Histoire et Coullisses, Perrin
21. Massimo Sgrelli (2000): IL CERIMONIALE. Il cerimoniale moderno e il protocollo di Stato. Master Edizioni
22. Maximes Sur Le Devoir Des Rois Et Le Bon Usage De Leur Autorite. Pierre Barral, 1754.
23. Protocol The Complete Handbook of Diplomatic, Official and Social Usage. Durban House Publishing Company Inc.m 2002.
24. Robert Hickey (2013): Honor & Respect The Official Guide to Names, Titles, and Forms of Adress. The Protocol School of Washington
25. Sabine Denuelle (1992): Le savoir vivre. Larousse
26. Satow's Guide to Diplomatic Practice. Sixth Edition. Edited by Sir Ivor Roberts. Oxford University Press, 2011.
27. US Protocol/Ambassador Mary Mel French. Rowman&Littlefield, 2010.

A MAGYAR NYELVŰ SZÍNJÁTSZÁS FEJLŐDÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI KÁRPÁTALJÁN A RENDSZERVÁLTÁS ÉVEIBEN

SZUPERÁK ALEXANDRA

PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest),
Bölcsészettudományi Kar, Irodalomtudományi Doktori Iskola
e-mail: szuperak92@freemail.hu

A kárpátaljai magyar nyelvű színjátszás problémákkal és nehézségekkel teli utat járt be a hazai és nemzetközi sikerekig. Miután a második világháború után a szovjethatalom szinte teljesen megszüntette a magyar nyelvű előadásokat a vidéken, csupán az amatőr színészekkel dolgozó Beregszászi Népszínház tartott ki a magyar nyelvű színházi kultúra megőrzésében. A rendszerváltás kora azonban nemcsak gazdasági és politikai változásokat hozott magával, de fejlődési lehetőségeket is tartogatott a kisebbségi kultúrák számára. Ennek eredményeként jött létre a Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház, amely Kárpátalja első hivatalos magyar nyelvű színházává nőtte ki magát.

ABSTRACT

Закарпатський угорськомовний театр пройшов довгий і тернистий шлях, поки досяг успіху як на національній, так і на міжнародній арені. На Закарпатті у селах після Другої світової війни радянська влада практично повністю скасувала виступи угорською мовою, лише Берегівський народний театр, з метою збереження угорської театральної культури, здійснював театральні постановки угорською мовою з акторами-любителями. Проте, після оголошення незалежності України, прийшли позитивні зміни не лише у політичному та економічному плані, але й у розвитку культури, в тому числі і театральної, національних меншин. У результаті був створений Угорський національний театр імені Дюлі Іййеша, який став першим офіційним угорськомовним театром на Закарпатті.

Készülő disszertációmban azt a célt tűztem ki magam elé, hogy részletesen bemutassam Kárpátalja magyar nyelvű színjátszását a rendszerváltástól napjainkig. Olyan témáról beszélünk, amelynek vizsgálata minden időben aktuális, de különösen ma, a XXI. század eleji kárpátaljai magyar szellemi életben, amikor történelmi jogosultságunk, származásunk, múltunk bizonyítására, megóvására kényszerülünk. Aktualitással bír a téma annak kapcsán is, hogy a budapesti Nemzeti Színház igazgatója Vidnyánszky Attila kárpátaljai származású rendező. Kulcsfontosságú továbbá jelen téma tárgyalása a kárpátaljai élet szempontjából is, hiszen a mai megváltozott,

felgyorsult valóságban a színház életmentő mentsvárként szolgálhat a kisebbségi létben.

A magyar nyelvű színjátszás tekintetében legnagyobb fordulópontként a rendszerváltás éveit tartjuk nyilván, hiszen a szovjethatalom elnyomásának felszámolása után Kárpátalja kisebbségi kulturális élete, beleértve a színházat is, jelentős fejlődésnek indult. Bátran kijelenthetjük, hogy a kárpátaljai magyar színjátszás az újonnan fellépő gazdasági nehézségek ellenére a rendszerváltás éveitől van folyamatosan jelen a hazai és nemzetközi köztudatban. Ahhoz azonban, hogy átlássuk, miért is a rendszerváltás kora hozta meg az áttörést a

magyar nyelvű színháztudomány fejlődésében, óhatatlanul is vissza kell tekintenünk az előzményekre. Kezdetei egészen az 1800-as évek elejéig nyúlnak vissza. Ez idő tájt jelentek meg Kárpátalján az első vándortársulatok. Akár csak napjainkban már akkor is leginkább két területen összpontosult a magyar színháztudomány: Beregszászban és Ungváron. Enyedi Sándor *A határon túli magyar színházművészet kislexikonjában* említést tesz róla, hogy Beregszászban a témára vonatkozó feljegyzések már a reformkorból is fellelhetők, bár elég hiányosan. Amint az egy színházi zsebkönyvből kiderült, 1830 júniusában Berzeviczy Vince kassai társulata látogatott el először Ungvárra, melynek tagjai között volt Déryné Széppataki Róza is (Enyedi 2005). Innentől kezdve egészen a XX. század első feléig színes színházi élet jellemezte Kárpátalját. A legnagyobb törés a második világháború után következett be, amikor is Kárpátalja beolvasztása a szovjet birodalomba a megszállást követően megkezdődött. Hivatalosan Szovjetunió, ezen belül pedig az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság (Українська Радянська Соціалістична Республіка) megyéje lett Kárpátontúli Terület (Закарпатська область) néven. Ezzel pedig elkezdődött a szovjet mintára való átszervezési folyamat, amely nemcsak politikai, de kulturális változásokat is hozott az itt élő kisebbség életében. Színháztudomány tekintetében a szovjethatalom Ungváron megszüntette a magyar nyelvű előadásokat. Az ezt követő években magyar nyelvű színháztudomány nem jöhetett létre, sőt maga a színháztudomány is csupán kommunista propaganda eszközként volt jelen, amelynek egyetlen célja a „szocialista művelődési eszmény” terjesztése volt (Dupka 2017).

A kárpátaljai magyar nyelvű színháztudomány a szovjet érában immáron csak Beregszászban tudott életben maradni, ahol Schober Ottó vezetésével amatőr színészekkel 1952-ben megalakult a Beregszászi Népszínház. Célkitűzésüket legjobban maga Schober Ottó

fogalmazta meg *Színfalak előtt, mögött, nélkül* című munkájában:

„Jómagam és még sokan mások csak később döbbszünk rá arra, hogy itt nem csupán kedvtelésről, szórakozásról és szórakoztatásról van szó, hanem sokkal többről: egy, az anyaországtól elszakított népcsoport, a százhatvanezernyi kárpátaljai magyarság anyanyelvének ápolásáról, megőrzéséről. Emellett mindig fontosnak tartottuk a színház megkedveltetését. Vállalt kitűzött célunk nem más, mint hogy elvigyük a magyar szót, a szép magyar beszédet, a színházművészet produkcióit Kárpátalja minél több magyarlakta településeire.” (Schober 1996)

Schober Ottó kötetében részletes leírást ad minden egyes eljátszott darabjuk előadásának körülményeiről, ami igencsak számottevő, hiszen 1994-ig több mint negyven darabot mutattak be, melyek között olyan előadások szerepeltek, mint a *János vitéz* (1953), *Liliomfi* (1956), *Mágnás Miska* (1957–58), *Marica grófnő* (1965–66), *Tóték* (1994–95). Az egyik legnagyobb érdeme a Beregszászi Népszínház létrejöttének, ahogy az Schober Ottó szavaiból is lezűrhetjük, hogy társulata nemcsak Beregszászra és Kárpátalja nagyobb városaiba vitte el magyar nyelvű előadásait, hanem nagyobb magyarlakta falvakba is. Az így létrejött úgynevezett tájoló előadások mindig több száz nézőt vonzottak és kitörő sikert arattak egészen a rendszerváltásig, amikor is 1991-ben kihírdették Ukrajna függetlenségét. Innentől kezdve Kárpátalja ukrán fennhatóság alá került. Új korszak kezdődött ezzel a Beregszászi Népszínház életében is. A kialakult és elhúzódó súlyos gazdasági okok miatt egy nehéz, de reményteli korszak vehette kezdetét. A rendszerváltás éveiben egészen 1994-ig a Beregszászi Népszínház öt darabot állított színpadra. 1990–1991-ben 25 előadást megélt *Csikós* című darabot ját-

szották, amely összesen 4702 nézőt csábított az előadásokra. 1991-ben egy másik darab (*Süt a nap*) is volt a repertoárjukban, amely jócskán kevesebb, mindössze hat előadást élt meg, így nézettsége is jóval kevesebb lett. Rekord nézettséget tudhatott magáénak a 1992–1993-ban bemutatott Nagy Zoltán Mihály híres regényének *A sátán fattyának* színpadi adaptációja, valamint a 1993–1994 között játszott *Sándor, József, Benedek* című előadások, melyek több mint húsz előadást megélve, előbbi több mint ötezer, utóbbi pedig hatezernél is több nézőt tudhatott a magáénak. Az 1994 és 1995 között bemutatott Örkény darab a *Tóték*, tíz előadással 2150 nézőt vonzott be (Schober 1996).

A már említett tájoló előadások mellett a Beregszászi Népszínház a rendszerváltás éveiben is többször szerepelt magyarországi színpadokon és rendezvényeken. Állandó vendégei voltak például a Kisvárdai Magyar Nemzetiségi Színházak fesztiváljának. Schober Ottó arról is beszél kötetében, hogy az anyagi nehézségek miatt volt olyan darab, amelyet többször láthatott magyarországi közönség, mint kárpátaljai. A már említett gazdasági okokra vezethető vissza ez az állapot, hiszen amíg a tájoló előadások ráfizetések voltak, addig a magyarországi vendégszereplések kiadásait a vendéglátók teljes mértékben biztosították. Ilyen előadás volt például a *Sándor, József, Benedek*, amelyet 1993-ban Kisvárdán kívül még Gyulaháza, Nagyhalász, Tarpa és Hatvan települések közönsége előtt is eljátszotta a társulat. Valamit ugyanebben az évben felléptek Zsámbékon a Határon Túli és Amatőr Színjátszók II. találkozásánál. Schober Ottó *Színfalak előtt, mögött, nélkül* című kötete, valamint az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet által kiadott *Színháztörténeti füzeteket 1990–1993-ig* a Beregszászi Népszínház által előadott magyarországi vendégszerepléseket a következő táblázat foglalja össze.

1. táblázat. A Beregszászi Népszínház magyarországi vendégszereplései 1990–1994 között

A darab címe	Társulat	Előadás éve	Helyszín
Csikós	Beregszászi Népszínház	1990	VI. Beregi Ünnepi Hét / Kisvárdai II. Magyar Nemzetiségi Színházak Fesztiválja
Süt a nap	Beregszászi Népszínház	1991	Kisvárdai III. Magyar Nemzetiségi Ki-sebbségi Színházak Fesztiválja
A Sátán fattya	Beregszászi Népszínház	1992	Kisvárdai IV. Ha-táron Túli Magyar Színházak Fesztivál-ja, Zsámbék hazai és külföldi amatőr színházak találkozója, Fe-hérgyarmat, Szatmár-cseke, Nyíregyháza, Vásárosnamény
A sátán fattya	Beregszászi Népszínház	1992	Budapest – Magyar Honvédség Művelő-dési Központja
A sátán fattya	Beregszászi Népszínház	1993	Balassagyarmat – Ma-gyar nyelvű Színját-szók és Versmondók I. Nemzetközi Fesztiválja
Sándor, József, Benedek	Beregszászi Népszínház	1993	Kisvárdai, V. Határon Túli Magyar Szín-házak Fesztiválja, Hatvan, Gyulaháza, Tarpa, Nagyhalász, Zsámbék Határon Túli és Amatőr Szín-játzók II. Találkozója
Sándor, József, Benedek	Beregszászi Népszínház	1994	Tiszakarád, Cigánd, Dombrád, Baktalórántháza, Nyírkér-cse, Vásárosnamény, Tiszakerecseny

1993-ban újabb fejezett nyílt a kárpátaljai magyar nyelvű színháztörténetében. Megalakult a Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház Balácsi József vezetésével. A megalakulás gyökerei a 1988-as évig vezethetőek vissza, amikor is törekvések indultak meg azért, hogy Kárpátalján hivatásos magyar színház jöhessen létre. A Népszínház vezetője, a már többször említett Schober Ottó segítségével tehetségkutató versenyen válogatták ki azokat a fiatalokat, akik majd 1989/1990-ben megkezdhetik tanulmányaikat a Kijevi Karpenko Karij Film- és Színművészeti Főiskolán. A kezdeményezés sikeresnek bizonyult, hiszen ezekből a fiatalokból álló csoportból nőtték ki magukat az újonnan alakult

színház alapító tagjai. Ennek értelmében az addig amatőr színészekkel operáló Népszínház felváltotta a hivatásos színészeket alkalmazó színház, melynek a rendezője Vidnyánszky Attila lett, aki szintén a kijevei főiskolán szerezte meg rendezői diplomáját 1992-ben. Az ukrán–magyar kulturális tárcaközi megállapodás szerint a színészeknek három szemesztert kellett eltölteniük Budapesten, és itt is került sor a vizsgadarabjuk bemutatójára, amely Illyés Gyula *Bál a pusztán* című művének színpadi feldolgozása volt. A társulat Beregszászban először a *Szentivánéji álom* című Shakespeare-darabbal kezdte meg hivatalos működését, Ungváron pedig Brecht *Koldusoperáját* adták elő első ízben, amelyet kitörő örömmel fogadott a közönség (Dupka 2017). Természetesen említést kell tennünk arról is, hogy a társulat a sikerek mellett folyamatos anyagi nehézségekkel küzdött, ennek következményeként az évek során többen is kénytelenek voltak beadni a felmondásukat. Trill Zsolt Jászai Mari-díjas színművész, aki itt kezdte pályafutását egy 2009-es interjúban, amelyet a *Színház* folyóiratnak adott, nyíltan beszélt ezekről a nehéz évekről. Kornya István kérdésére válaszolva, hogy milyen is volt pontosan a színház helyzete, a következő választ adta:

„Kilátástalan és reménytelen. '94-ben tizenötön kezdtünk játszani, három év múlva az eredeti társulattól már csak ötten maradtunk. Nem volt se színházunk, se pénzünk, de túl voltunk néhány fesztiválmeghíváson. Amikor a *Gyilkosság a székesegyházban* próbáit '96 második felében elkezdtük, már bekapcsolódott a munkába a második kijevei magyar színészosztály tizenöt fős csapata. Egy nagyobb szobányi teremben folytunk a próbák – jó fél évig. Sokat foglalkoztunk a szöveggel, hiszen nemcsak a gondolat, a mondanivaló súlya és sűrűsége miatt bonyolult Eliot műve, hanem azért is, mert verses dráma. A bemutató nem Beregszászban volt – hiszen otthon nemigen volt hol játszunk –, hanem a gyönyörű századfordulós ungvári bábszínházban.” (Kornya 2009)

Mindenképpen szükség volt egy állandó épületre a társulatnak, amely végül a városi hatóság döntése szerint az Oroszlán Szálló és vendéglő lett. Beregszász egyik legszebb épülete volt, de ennek ellenére átalakításra és felújításra szorult. A szükséges munkálatokat ukrán–magyar közös összefogással sikerült megvalósítani. Minden nehézség ellenére a Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház csak úgy ontotta magából az újabbnál újabb előadásokat. Az előadások feltérképezésénél legnagyobb segítséget a már említett Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet által kiadott *Színháztörténeti füzeteket* nyújtották, amelyekben évekre lebontva megtalálhatóak, hogy 1993–2000-ig a Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház adott színi évadban milyen előadásokat is tekinthetett meg a közönség. A pontos adatokat a következő táblázatba foglaltam össze:

2. táblázat. A Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház előadásai 1993–2000 között

A darab címe	Bemutató	Rendező	Díszlet /Jelmez
William Shakespeare: Szentivánéji álom	1993	Vidnyánszky Attila	Jelena Bogatirjeva
Bertold Brecht: Koldusopera	1993	Vidnyánszky Attila	Jelena Bogatirjeva
Illyés Gyula: Bál a pusztán	1994	Vidnyánszky Attila	Szinte Gábor
Samuel Beckett: Godot-ra várva	1994	Vidnyánszky Attila	Jelena Bogatirjeva
Vár rád az élet	1995	Vidnyánszky Attila	Vidnyánszky Attila
Jacques Prévert: Éjjeli látogatók	1995	Vidnyánszky Attila	Jurij Lorionov
Giovanni Boccaccio: Solyompecsenye (Dekameron)	1995	Vidnyánszky Attila	Jelena Bogatirjeva
Oscar Wilde: A boldog herceg	1995	Vidnyánszky Attila	Jelena Bogatirjeva
T. S. Eliot: Gyilkosság a Székesegyházban	1997	Vidnyánszky Attila	Balla Ildikó
Anton P. Csehov: Egyfelvonásosok	1997	Vidnyánszky Attila	
John Ford: Kár, hogy K	1998	Vidnyánszky Attila	Gadus Erika
Madách Imre: Az ember tragédiája	1998	Vidnyánszky Attila	Balla Ildikó
Csokonai Vitéz Mihály: Dorottya	1999	Vidnyánszky Attila	
Verebes Ernő: Sardaffass, a hím-boszorkány	2000	Vidnyánszky Attila	Gadus Erika

Az előadásokat többnyire pozitív kritikai visszhang követte. A *Színház* folyóirat internetes portálja összeállított egy csokrot a Vidnyánszky Attila rendezte darabok kritikái közül, melyben olyan színikritikusok írnak pozitív hangvételen a rendező korai darabjairól, mint például Franyó Zsuzsanna dramaturg, Tasnádi István József Attila- és Balázs Béla-díjas drámaíró, forgatókönyvíró, rendező, Koltai Tamás Jászai Mari-díjas magyar újságíró, színikritikus, dramaturg, Gerold László színikritikus, irodalom- és színháztörténész és még sokan mások.

Franyó Zsuzsanna például a 1995-ben a *Magyar Szó* című folyóiratban közölt Vidnyánszky-féle *Dekameron*-kritikájában értelmes, érdekes előadásként aposztrofálja az előadást, amely minden tekintetben alapos, és kiváló összhangot teremt a zenei aláfestéssel a hangulatváltások és színpadkép között. Tasnádi István ugyanezen mű kapcsán a *Criticai Lapokban* arról ír, hogy a rendező mennyire „ötletesen szűkíti a ráérősen anekdotizáló prózát”. (Varga 2014) Joób Sándor *Szertartás-tragédia* című kritikájában *Az ember tragédiája* című előadást veszi górcső alá, és a következőket írja róla:

„A Beregszászi Illyés Gyula Színház előadása egészen egyértelműen nem az ismeretterjesztés, hanem a művészet kategóriájába tartozik. Művészet: nem nagybetűvel, hanem művészet, sok munkával, összpontosítással, belülről jövő erővel, de kételyekkel és hibákkal is.” (Varga 2014)

Akárcsak a Beregszászi Népszínház, úgy a Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház is élt a külföldi vendégszereplések lehetőségével. Ellentétben a Népszínházzal, társulatuk már a vidéki színházak és fesztiválok mellett többször eljutott előadásaikkal a fővárosi színházakba is: Kamaraszínház, Csokonai Művelődési Ház, Szakszervezetek

Fővárosi Művelődési Ház, Thália Színház, Új Színház.

3. táblázat. A Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház magyarországi főbb vendégjátékai (1993–2000)

A darab címe	Előadás éve	Helyszín
William Shakespeare: <i>Szentivánéji álom</i>	1993	Kisvárd, Határon Túli Magyar Színházak V. Fesztiválja
William Shakespeare: <i>Szentivánéji álom</i>	1994	Budapest, Kamaraszínház
Samuel Beckett: <i>Godot-ra várva</i>	1994	Budapest, Kamaraszínház
Oscar Wilde: <i>A boldog herceg</i>	1996	Esztergom, Várszínház
Giovanni Boccaccio: <i>Sólyompecsenye (Dekameron)</i>	1996	Miskolci Ifjúsági és Szabadidő Ház
Oscar Wilde: <i>A boldog herceg</i>	1997	Vasvár, Művelődési ház; Zsámbék (Romtemplom)
T. S. Eliot: <i>Gyilkosság a Székesegyházban</i>	1997	Zsámbék (Romtemplom); Szombathely, Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ; Nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház Krúdy Kamaraszínháza
Anton Csehov: <i>Egyfelvonásosok (Háztűznéző, Medve, A dohányzás ártalmairól)</i>	1998	Budapest, Csokonai Művelődési Ház
Oscar Wilde: <i>A boldog herceg</i>	1998	Zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház; Királyszentistván
Giovanni Boccaccio: <i>Sólyompecsenye (Dekameron)</i>	1998	Szombathely; Zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház; Dunaföldvár (gimnázium udvar); Esztergom (Várszínház)
J. Ford: <i>Kár, hogy K</i>	1998	Gödöllő, Kísérletező Színházak Fesztiválja
Madách Imre: <i>Az ember tragédiája</i>	1998	Salgótarján; Zsámbék (Romtemplom)
Anton Csehov: <i>Egyfelvonásosok</i>	1998	Vasvár, Nádasd, Nagykanizsa
Samuel Beckett: <i>Godot-ra várva</i>	1998	Balatonalmádi, Vasvár
Anton Csehov: <i>Egyfelvonásosok (Háztűznéző, Medve, Leánykérés)</i>	1999	Budapest, Szakszervezetek Fővárosi Művelődési Háza; Gyula, Nyári Játékok Fesztiválja
Csokonai Vitéz Mihály: <i>Dorottya</i>	2000	Budapest (Thália Színház), Esztergom (Várszínház)
T. S. Eliot: <i>Gyilkosság a Székesegyházban</i>	2000	Budapest (Új Színház)

Forrás: Évkönyv az 1992/93.–2000/2001 színi évadra. Budapest: Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet

A magyarországi vendégszereplések mellett az Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház számos ukrainai és külföldi szereplést is magáénak tudhat. W. Shakespeare *Szentivánéji álom* című darabjával Szevasztopolban a Herszoni Játékok Fesztiválján léptek fel 1994-ben. Ugyanebben az évben a társulat részt vehetett az Arany Oroszlán Fesztiválon is, ahol S. Beckett *Godot-ra várva* című előadásukat mutathatták be. 1997-ben szintén két külföldi színházi fesztiválon vehettek részt, mégpedig a Lengyelországi Kontakt '97 Fesztiválon (T. S. Eliot *Gyilkosság a Székesegyházban*), valamint Tbiliszi-ben (Grúzia) a Nemzetközi Színházi Fesztiválon (Giovanni Boccaccio: *Sólyompecsenye* (*Dekameron*), Oscar Wilde *A boldog herceg*, Jacques Prévert *Éjjeli látogatók*) 1998-ban pedig a Romániai Kamara Színházak Fesztiválján Csehov *Egyfelvonásosok* előadásaikkal.

Mind a magyarországi, mind pedig az ukrainai és más külföldi vendégszereplések nemcsak az egyre szélesebb körű ismeretséget hozták meg a társulatnak, hanem nívósabbnál nívósabb elismeréseket és díjakat is.

4. táblázat. A Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház társulata által elnyert díjak

Díjazott	Év	Helyszín	Rendezvény	Díj
W. Shakespeare: <i>Szentivánéji álom</i>	1993	Kisvárd	Magyar Színházak Fesztiválja	A zsűri különdíja
W. Shakespeare: <i>Szentivánéji álom</i>	1994	Szevasztopol	Herszoni Játékok Fesztiválja	A zsűri fődíja
S. Beckett: <i>Godot-ra várva</i>	1994	Lemberg	Arany Oroszlán Fesztivál	A fesztivál fődíja
Boccaccio: <i>Sólyompecsenye</i>	1996	Kisvárd	Magyar Színházak Fesztiválja	A fesztivál nagy díja; A legjobb előadás díja; A legjobb színészi alakításért; Varga József és Trill Zsolt
Boccaccio: <i>Sólyompecsenye</i>	1996	Lemberg	Arany Oroszlán Fesztivál	A zsűri különdíja (Trill Zsolt); A legjobb női alakítás (Szűcs Nelli)

Díjazott	Év	Helyszín	Rendezvény	Díj
Eliott: <i>Gyilkosság a Székesegyházban</i>	1997	Lengyelország, Torun	Kontakt '97 Fesztivál	Legjobb alkotói díj (Vidnyánszky Attila)
Eliott: <i>Gyilkosság a Székesegyházban</i>	1998	Kisvárd	Magyar Színházak Fesztiválja	A Magyar Minisztérium fődíja
J.Ford: <i>Kár, hogy K</i>	1998	Gödöllő	Kísérletező Színházak Fesztiválja	Fesztiváldíj
Csehov: <i>Egyfelvonásosok</i>	1998	Nagyvárad	Kamara Színházak Fesztiválja	Legjobb színészi alakításért járó díj (Trill Zsolt)
Madách: <i>Az ember tragédiája</i>	1999	Kisvárd	Magyar Színházak Fesztiválja	Az Illyés-alapítvány díja
Csehov: <i>Egyfelvonásosok</i>	1999	Gyula	Nyári Játékok Fesztiválja	Legjobb színészi alakításért járó díj (Trill Zsolt)
Csokonai: <i>Dorottya</i>	1998	Kisvárd	Magyar Színházak Fesztiválja	Kisebbségekért díj, a legjobb színészi alakításért járó díj (Trill Zsolt, Szűcs Nelli, Kátya Alikina)

Forrás: A Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház főbb díjai 1993–2000. <http://users.atw.hu/beregszinhaz/tortenetesdijak.htm>

A legelső elismerő díjat, pontosabban a zsűri különdíját a társulat Kisvárdán a Magyar Színházak Fesztiválján kapta meg W. Shakespeare *Szentivánéji álom* című darabjukért. 1994-ben ugyanezen darabért Szevasztopolban már a zsűri fődíjával, majd pedig S. Beckett *Godot-ra várva* darabjukkal a lemergi Arany Oroszlán Fesztivál fődíjával térhetek haza. 1996-ban a társulat újra részt vett a Magyar Színházak Fesztiválján Kisvárdán illetve a lemergi Arany Oroszlán Fesztiválon Boccaccio *Sólyompecsenye* előadásukkal, ahol előbbin nemcsak a fesztivál nagydíja, de a legjobb előadás díja is hozzájuk került, utóbbin pedig a zsűri különdíja, valamint Szűcs Nelli elnyerte a legjobb női alakítás díját is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház főbb díjai. Elérhető: 2018. augusztus 30. <http://users.atw.hu/beregszinhaz/dijak2.htm>
2. DUPKA GYÖRGY (2017). *Kárpátalja magyar művelődéstörténete: Kultúrtörténeti fejezetek Trianontól napjainkig*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó.
3. ENYEDI SÁNDOR (2005). *Színészek, színházak, városok: A határon túli magyar színházművészet kislexikona*. Budapest, Balassi Kiadó.
4. KORNIA ISTVÁN (2009). „Ez is rólunk szól”. Kornya István Trill Zsolttal beszélget – INTERJÚ. *Előadás közben otthon jártam, Sárosoroszában*. www.szhaz.net. Elérhető: 2018. augusztus 30. http://www.old.www.szhaz.net/index.php?option=com_content&view=article&id=35298:ez-is-rolunk-szol&catid=13:szinhazonline&Itemid=23
5. MOLNÁR KLÁRA–GAJDÓ TAMÁS–SOMOGYI GRÉTA–SZEREDY ÁDÁM–CSALLÓ ERZSÉBET–SZEKENI ZSUZSA–OBERNAUER GRÉTA (SZERK) (1991–2002), *Évkönyv az 1989/90.–2000/2001 színi évadra*. Budapest, Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet.
6. SCHÖBER OTTÓ (1996). *Színfalak előtt, mögött, nélkül: Epizódok a Beregszászi Népszínház történetéből*. Budapest, Intermix Kiadó.
7. VARGA KINGA (2014). „Nem nézőknek hízelgő csecsebecse színház”. *Szemelvények a Vidnyánszky-recepcióból (1994–2012)*. [www.szhaz.net](http://szinhaz.net). Elérhető: 2018. augusztus 30. <http://szinhaz.net/2014/05/13/nem-nezoknek-hizelgo-csecsebecse-szhaz/>

VIRTUALITY AND DEVELOPMENT: PHILOSOPHICAL, AESTHETIC, PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS

BÚS, IMRE

PhD, habilitation, College Professor, Vice-Dean
University of Pécs, Faculty of Cultural Sciences, Education and Regional Development

Computers and the applications of today's high technology can simulate reality so realistically that virtuality has become part of both children's and adults' lifestyles. However, it did not emerge with the computer applications, but with human thinking and part of that, the virtual conception of the world. This development can be observed on individuals, as well. Virtuality has an important role in the transition from babyhood into adult life, the elements of which can be described from different aspects. This study shows the development of virtuality through the examples of cultural, philosophical, aesthetic, then the psychological and pedagogical development of the individual with the help of some important studies.

ABSTRACT

A technológiai fejlődés mai fokán a számítógépek, illetve azok programjai már annyira élethűen szimulálják a valóságot, hogy a virtualitás a gyermekek és a felnőttek életmódjának is a része lett. Ez azonban nem a számítógépes alkalmazásokkal jött létre, hanem az emberi gondolkodással, és annak részeként a világ virtuális felfogásával. Ennek egyénekre vonatkozó fejlődési vonala is kimutatható. A csecsemőből felnőtt emberré történő átalakulásában jelentős szerepe van a virtualitásnak, amelynek elemei jól leírhatók különböző nézőpontokból. A tanulmány a társadalmi fejlődés jellemző kulturális, filozófiai, esztétikai, majd az egyéni fejlődés pszichológiai és pedagógiai példáin keresztül mutatja be a virtualitás fejlődését néhány fontos munka segítségével.

ABOUT THE DEVELOPMENT OF VIRTUALITY

Virtuality and virtual reality are commonly used concepts, the interpretations of which have significantly changed. According to the former approach, virtuality means daydreaming and cloud-world, which is part of the childhood, whereas in case of adults, it is not regarded as serious but rather childish. Many people still believe that virtuality and reality are in contrast to each other, though different interpretations have already appeared.

Computers and the applications of today's high technology can simulate reality so realistically that virtuality has become part of both children's and adults' live styles. However, it

did not emerge with the computer applications, but with human thinking and part of that, the virtual conception of the world.

Although it appeared in a primitive form with some highly developed animal species, regarding its importance, it really started with human evolution. The ancient magic, cave drawings, second and third degree and language representation, and later on the development of societies, their cultural elements like writing, reading, arts, sciences, education have always represented the development of virtuality in people's life. Typography, radio, television, then the world of computer and internet has created higher and higher level of virtuality. This development can be observed on individuals, as well. Virtuality has an

important role in the transition from babyhood into adult life, the elements of which can be described from different aspects.

This study shows the development of virtuality through the examples of cultural, philosophical, aesthetic, then the psychological and pedagogical development of the individual with the help of some important studies.

CHARACTERISTICS OF DIGITAL VIRTUALITY

The meaning of virtuality in today's digital world is slightly different from that in earlier times.

Tales, stories, books, the radio, films, music, fine arts, religion, culture in general and even science, all of them constitute part of reality in its traditional meaning, or complement it.

Listeners and readers of stories, film viewers, participants of cultural events, religious awe, or those absorbed in scientific research and studies empathize with the actual experiences and activities. It is especially significant as the new technology facilitates the engrossment in virtuality and makes it very similar to physical reality. Thus, with the powerful effects on senses it provides absolute empathy in the virtual world. Illusion creating devices such as 3D glasses, helmet and clothing also help with the perception of reality. They can even provide interactivity with the possibility of actions, especially with the help of computer. Individuals can be the creators and participants of this world, where they can experience exciting adventures.

Novelty, the magical world and the opportunity to have contests stimulate them, especially children and teenagers with thirst for stimuli and adults who are more susceptible to that. Not incidentally, they have good fun and are not bored. It is very attractive for them to be

in a world where they can achieve much more with very little effort and can reach a higher level, in other words, they can be much more than in the real world with a lot of work.

Digital virtuality does not only foster games. There are several applications and their range keeps widening. The initial military applications are followed by civil usage. Virtual facilities penetrate the industrial, agricultural, commercial, medical, educational, touristic and apart from games, other entertaining activities. They cannot replace physical reality, but the simulation of certain situations and proceedings can provide help in several jobs. Users can learn, practise some work techniques and running machines with the help of life-like models. The usage of augmented reality technology proves that it is not the replacement of reality to be looked for in virtuality, but its complement. Its negative effects are also studied by several researchers, and filtering them out, virtuality can indeed make today's reality consummate. (Woodford, 2018)

ONTOLOGICAL, ETHICAL AND AESTHETIC ASPECTS OF THE CHANGES IN THE MEANING OF VIRTUALITY AND PLAY

In the archaic and partly in modern societies the things were real in their physical appearance and could be experienced, which are getting transferred into the virtual world today.

From the actual point of view, the real things can be considered anachronistic and the virtual things are modern. However, both of them are present in our life, complementing and consummating each other.

As virtuality is spreading in a wider scope penetrating deeper and deeper in the economy, society and lifestyle, play is going through changes in people's life as well. Picking out the play from virtuality, two kinds of aspects

can be seen: the duality of games played for our pleasure and professional games. In the ontological - anthropological relation of the experience of art, the following characteristics of the play can be underlined: Lack of commitments to goals, free movements, playing together, involvement of participants, i.e. the experienced game and the intergrowth of the playing person and the game activity. Furthermore, the use of symbols, the feast, the magic, i.e. the activities which mean some extra to the existence of man, who is always in need of complement are in the focus of the appearance of beauty. Thus the game can be connected to symbols, their digitalization and the feasts rooted in everyday life. (Bohár, 2001)

As Friedrich Schiller explains in his theory of play, man can live on two existence levels. One of them is his everyday life with the physical being, materials and needs. The other one is the thinking, freedom seeking man's aesthetic world, which is beyond physical existence in the transcendent being. The interaction of the two levels creates the world of play. The play relieves man of his duties and barriers of physical being, thinking and delivers freedom.

Man must endeavour to get into the higher level of existence from everyday life – without leaving his physical being, as it is his aesthetic life, which can ennoble his life. He also needs the excess of the material world, or rather the excess of power so that he does not have to struggle with subsistence and can get to the height of the aesthetic world and can play with advanced level, aesthetic games. Man can only have a fulfilled, high quality life if he plays. (Schiller, 1971)

In his play theory of cultural history, Johan Huizinga attributes culture-creating function to the play. In his view, it as one of the most important features of man's social and

advanced level play that it is not going on in the ordinary or real life, but in a different world of game.

This world has its own rules, which maintains its order and regulates the activities. It is separated from real life in both time and space and surrounds itself with mystery. (Huizinga, 1949)

The game is going on more and more professionally, where it is not man's non-substitutability and uniqueness that can be seen, but the substitutable and replaceable man functioning more and more perfectly as part of a more and more impeccable system. What is more, the game itself is only part of the system, for example, joy and social competences are fading in professional sport. From the aspect of cultural critique, the society has neglected the features of joy sources in games since the 19th century that is why professional behaviour lacks the carefree and voluntary nature of the game. According to Huizinga, the play can only create and improve culture if it remains fair. It means, on the one hand, establishing clear, transparent and public rules, on the other hand, considering the features of human existence (such as finality). Based on this, an alternative cultural approach can be formulated, in which people take responsibility for every living being, let them exist or support their existence. Apart from the works of mass culture, simulated games and their increasing aggressivity, we can conceive the play with its mentioned values that belongs to the part of the real world. (Bohár, 2001)

We can also interpret the issue from another side: the world of game is separated from reality, therefore it protects its participants from the dangers of the outside, strange world. This strange world, i.e. reality is awesome and the game means safety for us. (Molnarm, 1972; Hankiss, 2006) We identify ourselves with the protecting world of game and love living inside

it. It is no wonder that we love it, as there is no pain, poverty and hopelessness, but carefree happiness. There are also rules and roles but we undertake them with pleasure because we create and keep them, behave and live accordingly, or we can even change any of them. In other words, we are the creators, shapers and almighty rulers of the world of game. It means a finer, more beautiful and better world than even the highest-level utopia. It is our own decision to cooperate with other people and agree on the order of the world of game. If we do not like it, we can build (imagine) another one. We cannot find any other freedom like this in the real world. We can make mistakes here without real punishment. What is more, we can start over with a clean slate any time. We can also combat death as we can start our life as many times as we like it. It can be seen in the interactive games as well, if we lose one, it is no problem, we can try it again. We can also involve some uncertainty in the security of the game, but it does not cause distress because we can create confidence and safety again with the help of our creative force. The game can always have a happy ending like folk tales. Building up or destroying and rebuilding, changing our world happen at our leisure. It seems that is the reason that we prefer games.

The relationship between tales and virtuality – for its significance – should be discussed in an independent study, now we are confined only to some observations. Tales are going on the level of thoughts, whereas games are going on the level of thoughts and actions at the same time. Children love tales, especially those made up by ourselves. It is no wonder that children love these stories as they can live through the events of their own lives again and shape them to the desired form. We preserve the tales as we read, heard as we know and like them. When we are given pictures and films, we can experience that the fantasy world of tales becomes rather poorish. We can

also use this experience for reading the stories before watching the films.

After the economic, social and the associated philosophical, aesthetic approaches, we will examine virtuality and especially its development in playing activities from the psychological and pedagogical aspect of the individual development.

PLAY, REALITY AND POTENTIAL SPACE

Cognition in psychology generally has two types. One of them is the objective recognition of reality with its objects and environment, the other one is based on personal experiences derived from subjective impressions, conclusions and generalizations. The first one involves the cognition of the objective reality and the second one features subjective theory streams.

Winnicott was the first to suggest that there was a third, a transitional interval between the subjective and objective world. In his view, there is a third world between the individual's inner (psyche) and the outside world. For the infant, the "non self" sphere, i.e. a transitional state develops at the separation from the mother with the help of a mother - substituting, transitional object. It is a psychological space between the infant and mother, where the infant brings outside objects in and endows them with his/her imagination. Later on, transitional phenomena take over the role and function between the inner psychical reality and the outside world, in an intermediary field, in a potential space. It is the field of getting experience, which will find shape in games, later on in deliration, arts, religion, science and cultural experiences. Playing has a specially favoured role for children. Playing is not part of the inner, psychical or the outside world either, it is realised in the potential field. It features a creative experience, and - with the mixture of subjective and objective

elements - the uncertainty, trust, and the movements with using the body and manipulation.

Playing in this transitional or potential space is going on in the following way. The play has a subject independent extension; on the other hand, it cannot be connected to only one element of the objective world. The play has a story, which unfolds in the fantasy world. For example, playing with dolls does not only happen in the corner with the toys, but on the level of imagination and in the chronological order of the events. It is not only playing children that we can see but all of them have the same playing activity in mind, and even an outside viewer can live through the play the same way. (Winnicott, 1971)

Therefore, the transitional object and the transitional space support the infant's individual development in the course of separating from the mother and in the first experiences of the independent being.

ONTOGENY AND FANTASY DEVELOPMENT

After the first separation, symbolic games facilitate the children's following developmental phase, which is described hereinafter.

The infant gains knowledge of the world through sensorimotor cognition. This stage is characterized by baby- and infancy syncretism and joint function of emotions and thinking. Then, there is a turning point in the development of thinking and playing: symbolic substitution. According to Piaget, intelligence works in two ways: accommodation and assimilation. With the help of accommodation, infants adjust to the surrounding environment; with assimilation, they integrate their experiences about the outside world into their own thinking. Assimilation prevails over accommodation in the symbolic play. When displaying inner representation, the child sub-

stitutes the inner image with symbols. Creative substitution always happens in fantasy and role-plays. The more poorish but down-to-earth idea is attached to the inner image, which is embodied in the object of the play.

In the first of the three stages of Piaget's play development theory, the activity appears in representation, the child attaches an object similar to the one in the original activity and can play the action with that. In the second stage, at the age of 3 - 5, symbolic combinations appear.

Children visualise not only one movement or object symbolically, but longer or shorter actions.

In the third stage, pre-schoolers use collective symbols and visualization becomes more accurate, and more children create the fantasy game together. They develop their common symbols from the individual symbol combinations as their common language and game traditions. They use and agree on these common symbols, with the help of which they can think collectively. They use their experiences and apply them to resolve new situations. They practise cooperation and continuously contrast fantasy with reality. *Dual mind*, or play mind separates reality from fantasy characteristically with *as if* and similar phrases. Rationality in plays emerges, i.e. reality elements are integrated in the imaginary world, like chronological order, sequence and continuity of events, details of happenings, indicating and picturing unimportant things – while keeping the storyline. In addition, social control is observed in fantasy plays. The feeling that *everything is possible and I can do everything* is confined by the others' fantasy desires, real experiences and the logic and objects of the game. Thus, fantasy and social control work together as well. Children of 5-6 years old play something that is impossible in reality but they are aware of that. Symbol crea-

tion initiates rule construction with children. Applying rules help them carry out activities that are impossible in real life. (Piaget, 1951, Gerő, 2015)

Creating and using symbols is a big step in child development and makes it evident that the play does not derive from fantasy but from the events of reality and the children's own experiences. They get from the reactions to the world's phenomena through adaptation to the shaping of the world. They assimilate their experience, fantasy, more and more advanced thinking, where elements of reality and fantasy are still mixing, but are also separated with the help of the *dual mind*, the *as if*.

PROCESSING OF EXPERIENCES IN GAMES, DRAWING AND PLAYING WITH PUPPETS

There are both similar and different ways of children's procession of their experiences in play and drawing. Fantasy works in play and drawing as well. The syncretic imagination flow of elements of emotions, moods and thinking results in a creative item of drawing or play. It involves the experience, fantasy and the excitement of creation. In the play, the *as if* is fulfilled continuously with the activity and the children live through the happenings. A drawing is a still image, where the child picks up a moment, a situation from the events. We can conclude the prequels and further happenings from the way of depiction, facial expression, scales, colours, i.e. the child displays a momentum of an experience. While drawing, they can also live through the course, and accompany it with different sounds, speaking and gestures. The play is going in three dimensions, where children manipulate with objects. Events appear in two dimensions in a drawing and manipulation is restricted to drawing movements. The theme of the play can be followed by drawings; their feelings, thoughts can be expressed in symbols, but rather as an illustration and

addition to the playing activity. A drawing can truly express experiences if the given emotion and thought require a different form from the play, i.e. it cannot be expressed by play. Children compress the events different in time and space in their drawings. Play becomes more and more interactive and social at kindergarten age, while drawing is an individual activity. (Gerő, 2015)

Besides tactile sensation, visual perception is the most important source of exploration for infants. They submerge to observe their environment. Visual experiences and visual memory are significant and a puppet show can provide the first big aesthetic experience. Puppets are different from the other spectacular toys and picture books because they come to life in the show. If an adult perform a puppet show for kids, it is an animated tale itself. If the kids play with the puppets, they display their fantasy *as if* they were the characters. It differs from the role-play because kids assign the activity to the puppet, and give a frame to their imagination. The style of play is influenced by the way of changing the original story. As the puppet moves and it is moveable, it is suitable for playing the actions. The puppet imitates a moving person and provides the experience of reality for the children. The unity of reality and imagination is created by the children with moving the puppets and talk in the role of puppets. Until they take the role of the puppet, they play with it like a doll. In the play with a doll, the kid is one of the people, either the mother or father, and the doll is another person, the baby. Children sometimes take the role of the baby too, they eat, cry etcetera, and change the roles, as they do not identify themselves completely with the doll. When they play with puppets, they invest themselves in the character, which requires more mindfulness to play the role than playing with a doll. It is possible as they can completely separate the role and the self. They often play their own life with the doll,

while reproduce a tale or make up adventures with the puppets. The development of children is shown when they take roles consciously, thus identify themselves completely with the puppet. It facilitates child development. (Gerő, 2015)

PEDAGOGICAL AS IF

It is virtuality that can mean learning in a broad sense in pedagogy, which is studied more specifically and applied in practice. The support of the virtual world has been involved in the pedagogical arsenal for a long time. The organized educational system has been applying it in the teaching-learning process and methodology. Drama pedagogy, theatre pedagogy and in addition to them, gamification provide new possibilities in modern pedagogy.

Pedagogical *as if* include two worlds, i.e. reality. The primary reality is the concrete, tangible living and non-living world, where humans are present with their physical being. The secondary reality is built on the primary one by creating a new world but only with the primary reality together, at the same time. The primary reality stimulates the secondary reality, which retroacts to the primary reality and forms it. This interaction provides the possibility of pedagogical application of *as if*.

Experiencing *as if* spontaneously works as follows. People have a dual relationship with the surrounding natural and social environment. On one hand, they adapt to the environment, on the other hand, they form it. The ratio of this is always changing according to the environmental morphosis and the individual's characteristics. If the ratio diverges significantly and exceeds the human tolerance range, it poses danger for the individual and triggers an automatic defence mechanism. This is the spontaneously experienced *as if*, which can ensure to swing adaptation and

formation back into the ideal trail. It appears genetically automatically with mammals, but in case of humans, it is the most complicated process. The *as if* a spontaneous memory process, where the personality – with a beneficial change – can be competent in reality to live in the ideal trail of adaptation and formation. The spontaneous *as if* supporting the healthy personality can be brought about intentionally. With well-designed application of primary reality elements the drama pedagogists can encourage their students to experience *as if* individually and in social forms as well, and can drive the process in the right direction.

In the course of the change in the interaction between the individual and natural - social environment our environment reflects who we are and what we are like. It shows our potentials, which are not always favourable. Unfavourable effects can be compensated with a drama play, which, in fact, is to establish relationships with the individual's environment.

The knowledge gained in the play or *as if* gets internalized in the personality. You can step out and back in *as if*. The drama pedagogist stimulates stepping out and back with objects, buzzwords and situations. The pedagogist's aim remains hidden and the child experiences the world indirectly. The pedagogist can take different roles in the process: dictator, democrat, an equal partner, an observer or provocateur. (Móka, 1993)

Gamification, the latest trend in the application of play in pedagogy belongs to the streamline that supports non-play activities with features of the play in several fields, among others, in pedagogical practice. It can be used in the shorter form of the learning process, in school lessons and individual learning as well. In a broader sense, the virtuality of the play itself can be the learning. Children – as well as adults – basically like learning and explor-

ing the world. If we do not implement it with compulsory, cut and dried, uniformly defined steps for everyone, but with the help of play, and children can learn according to their own needs, pace and interests, it will not be a constraint and suffering for them, but a pleasant activity. I believe that it is the best way of changing learning, which could help social advancement to a great extent.

TO THE COMPLETENESS OF REALITY

On the bases of the contexture, reality cannot be contrasted with imagination, not even with virtuality. The function and result of human intelligence is the apprehension of reality. For this, we need perception, observation, imagination, memory and complex thinking. Our apprehension of the world cannot be complete without them. We perceive, observe the objects and events in the world and imagine the responds to them. For help we recall similar situations from our memory and with thinking operations work out different possibilities to solve problems. Advanced level thinking – with the above mentioned advanced level functions together – is virtuality itself, which we use for life in the physical reality. Therefore, virtuality is not the opposite but - enhancing it to a higher level - part of reality.

It is especially known in researchers' circle where real and fictional worlds meet. One of such activities is the play, where the apparent contradiction of virtuality and reality does not cause problems since the players are present in both, thus they live in reality in its entirety with the help of the *dual mind*. After a while, children become aware that

they are present in both worlds and it does not disturb them. Distinguishing is clearer, therefore the mechanism of dual empathy is easier, which can be seen in adults' play as well. However, due to the old mindset, adults' play is often called a hobby, passion or leisure time activity because they are afraid to say the word 'play' or 'playing' to avoid appearing childish.

The fact that virtual reality in certain computer games is associated with addiction does not contradict this as addiction may develop in case of several activities if they are done in an unhealthily excessive way. The mixture of reality and virtuality is accepted in case of developing babies and infants in their care and education, saying that they are little kids. With their further development, they can distinguish the two worlds, which gives the possibility for the complex, conscious and fulfilling life in the two kinds of reality.

Virtuality has already an important role in the technological and economic sphere and its impact on social innovations, individual and social life can be felt as well. Virtuality research, its application and improvement contribute to experience a more complete reality and to the improvement of human life quality.

We outlined the function of virtuality in society and the development of the virtual and real world as a play in developing children. The study suggested some philosophical, aesthetic, psychological and pedagogical aspects, with the help of which the higher complexity of life might be better understood.

REFERENCES

1. Bohár, András (2001): Philosophical approaches – perspective needs of culture mediation. Magyar Műhely Kiadó, Budapest
2. Forczek E., Kunszenti Á., Kovács F. (1995): Virtual reality from the educator's view. Magyar Felsőoktatás, 9–10.
3. Gerő, Zsuzsa (2015): Emotion, fantasy and thinking at kindergarten age. Flaccus, Budapest
4. Hankiss, Elemér (2006): Fears and symbols. Osiris, Budapest
5. Huizinga, Johan (1949): Homo Ludens; a study of the play-element in culture. Routledge and Kegan Paul Ltd, London, Boston, Henley
6. Móra, János (1993): Pedagogical *as if*. Drámapedagógiai Magazin. 1.
7. Moltmann, Jürgen (1972): Technology of play. Harper, New York
8. Piaget, Jean (1951): Play, Dreams and Imitation in Childhood. Routledge and Kegan Paul Ltd, London
9. Schiller, Friedrich (1971): On the aesthetic education of man - in a series of letters. Free spiritual life, Stuttgart
10. Winnicott, Donald Woods (1971): Playing and Reality. Tavistock, London
11. Woodford, Chris (2018): Virtual reality. The FREE online science and technology book. <https://www.explainthastuff.com/virtualreality.html> (17 March 2018)

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТЯЧИХ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ АНСАМБЛІВ

Кіш, Юліанна

аспірант, Дебреценський університет
e-mail: kissjulianna@kmtf.uz.ua

У статті обґрунтовуються потенційні можливості використання ансамблевого способу роботи у вивченні інструментального виконання, аналізуються особливості ансамблю акордеоністів.

ABSTRACT

A tanulmány elemzi a hangszeres együttesekben való részvétel hatását a tanuló zenei fejlődésére, rámutat a zenekari és a kisebb együttesekben folyó pedagógiai munka különbségeire. A tanulmány bemutatja a koncerttevékenység szerepét a kollektív zenélés folyamatában. Áttekinti a hangszeres együttesekkel való munka módszertani sajátosságait, konkrét tevékenységformákat és tanórátípusokat vonultatva fel azok részletes elemzésével.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Педагогічні виконавські колективи виступають як важливий виховний чинник, що стимулює процес росту професіоналізму в різних галузях фахової та музично-педагогічної майстерності (організаторської, композиторської, соціально-комунікативної та ін.). У роботі з дитячим музичним колективом, ансамблем акордеоністів, форми і методи роботи можуть бути різними і залежати від характеру і спрямованості творчої діяльності. Дослідження специфіки педагогічної роботи в інструментальному ансамблі дає нам можливість покращити ефективність цього виду заняття, виявити недоліки та знаходити шлях для усунення проблем.

КОНЦЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ РОЛЬ В АНСАМБЛЕВІЙ РОБОТІ

Музичне виховання здійснюється в різних формах: слухання музики, вико-

навчо-творча діяльність, музично-пізнавальна діяльність та суспільно-корисна діяльність. Ансамблева гра виступає як вид виконавчо-творчої діяльності, кінцевим результатом якої є серед іншого, концертна діяльність.

За визначенням Енциклопедії музичних термінів Ж. Лауренса, концерт – це музичний спектакль, в якому діють декілька людей, і де присутнє чітке відокремлення виконавців і слухачів [3, с.101-102]. За визначенням Словника української мови, концерт – це прилюдне виконання музичних творів, балетних, естрадних і т. ін. номерів за певною програмою [10, с. 275]. Слово походить від лат. concerto — «змагаюсь». На думку Чернова А. С., концерт – «один з видів публічних виступів, за певною, заздалегідь складеною програмою, в якому в тій або іншій формі знаходять своє вираження, принаймні, п'ять видів

мистецтв : музика, література, хореографія, театр, естрада» [11, с. 79]. У Великій радянській енциклопедії концерт визначався як «публічний виступ артистів по певній, заздалегідь складеній програмі. Види концерту — музичний (симфонічний, камерний, фортепіанний, скрипковий й ін.), літературний (художнє читання), естрадний (легка вокальна й інструментальна музика, гумористичні розповіді, пародії, циркові номери тощо.)». На думку С. С. Клітина, поняття «концерт» у професійній музичній літературі трактується як відокремлена форма публічного виступу музикантів, танцюристів, артистів естрадного жанру. Музичний концерт — це публічне, платне виконання музики за раніше оголошеною програмою, одним або декількома музикантами в спеціально обладнаному приміщенні [11, с. 79].

Тобто, узагальнюючи зміст цих визначень, можна сказати, що концерт — це публічне виконання музики. Під концертною ж діяльністю розуміється комплекс зусиль, що включають адміністративно-організаційну і творчо-виконавську діяльність. Полягають вони в підготовці концертних програм і в самому концертному виконанні [7].

В інших джерелах до визначення концертної діяльності додається, що це одна з форм соціально-культурної діяльності, в основі якої лежить масовий, видовищний захід – концерт. Також під концертною діяльністю розуміється планування і організація платних публічних виступів художніх колективів і виконавців вокальних, інструментальних, хореографічних, мовних і оригінальних жанрів [2].

Таким чином, виходячи з цих визначень, можна сказати, що концертна діяльність — це не лише організація виступів, а й підготовка до цих виступів, тобто вибір репертуару, здійснення аранжировок і т. д.

Вивчаючи концертну діяльність як педагогічну технологію, необхідно з'ясувати, що ми розумієм під терміном «Педагогічна технологія». Декілька з визначень:

Педагогічна технологія – сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір та компонування форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; вона є організаційно-методичним інструментарієм педагогічного процесу [5].

На думках В. Монахова, педагогічна технологія – це продумана у всіх деталях модель спільної педагогічної діяльності з проектування, організації та проведення навчального процесу з безумовним забезпеченням комфортних умов для учнів та вчителя [6].

Педагогічна технологія означає системну сукупність і порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних та методичних засобів, що використовуються для досягнення педагогічних цілей [4].

В. Безпалько визначає технологію навчання, яку він за усталеною в педагогіці традицією нарікає терміном "педагогічна технологія", як "сукупність засобів і методів відтворення теоретично обґрунтованих процесів навчання і виховання, що дозволяють успішно реалізовувати поставлені освітні цілі" [1].

Педагогічна технологія – прикладна дисципліна, що забезпечує реальну взаємодію педагога з дітьми як вирішального чинника взаємодії дітей з навколишнім світом за допомогою тонкого, психологічно виправданого "дотику до особистості", мистецтвом якого володіє педагог [12].

Тобто педагогічна технологія є сукупністю засобів і методів відтворення проце-

сів навчання і виховання, що дозволяють успішно реалізовувати поставлені освітні цілі. У подальшому висвітлюються особливості ансамблевого класу як складової частини процесу виховання і навчання дітей у ДШМ і ДМШ.

СУТНІСТЬ АНСАМБЛЕВОГО МУЗИКУВАННЯ

Перш ніж вести розмову про ансамбль народних інструментів, варто чітко з'ясувати поняття "ансамбль". Це потрібно зробити в першу чергу тому, що сьогодні зустрічаються випадки, коли навіть фахівці-музиканти неправильно тлумачать різницю між поняттями "ансамбль" і "оркестр", довільно трактуючи їх відмінність. Так одні з них головним критерієм відмінності вважають кількість виконавців, інші – наявність чи відсутність у колективі диригента.

У музичних довідниках слово "ансамбль" (від французького – ensemble) означає єдність, узгодженість дій і має відношення як до групи виконавців, так і до складу інструментів. Зустрічаються й інші трактування цього поняття, де ансамбль, наприклад, розглядається як "невелика група музикантів, кожний з яких виконує самостійну партію". Ансамбль, за визначенням Словника української мови, «група співаків, музикантів або танцюристів, що постійно виступає як єдиний художній колектив. // Художня узгодженість, злагодженість у виконанні артистами драматичного, музичного і т. ін. твору» [10, с. 48].

Слово "ансамбль" також використовується для характеристики синхронності колективного музикування. Тому можна почути такі словосполучення, як "інтонаційний ансамбль" (стосовно строю інструментів, їх інтонаційного звучання), "метро-ритмічний ансамбль" (ступінь виконавської узгодженості ритмічного малюнку твору),

"динамічний ансамбль" (врівноваженість звучання інструментів, його відповідність основним функціональним компонентам фактури) і т.п.

Це, як бачимо, стосується суто виконавчої, технологічної сторони процесу ансамблювання. Ми ж схильні розглядати поняття "ансамбль" у дещо ширшому аспекті. Найбільш прийнятне для нас визначення сутності ансамблю знаходимо у книзі Є.Максимова "Ансамбли и оркестры гармоник", де визначальною ознакою відмінностей між оркестром і ансамблем ставиться кількість музикантів, що виконують одну і ту ж партію. До подібного висновку приходять М.Мойсеева, яка вважає за ансамбль "інструментальний склад, у котрому кожна партія подається одним виконавцем".

Дійсно, в оркестрі одну і ту ж саму партію виконує декілька виконавців (наприклад, партію перших скрипок грають музиканти першого, другого, а буває й третього і четвертого пультів). Від цього оркестр звучить більш насичено і могутньо, ніж ансамбль. Зрозуміло, що великій кількості виконавців для координації колективних дій, для формування єдиної трактовки твору потрібен диригент. Ансамблі ж складаються не більш ніж з 10-15 музикантів. В них, як правило, немає так званих "дублерів", які б виконували (дублювали) в унісон ті чи інші партії. Якщо в оркестрі репетиційна робота базується на принципі єдиноначальності, то в ансамблі переважає принцип рівноправності. Проте необхідність узгодження виконавських намірів учасників ансамблю, об'єднання їх спільною думкою все-таки існує. На відміну від диригента, керівник ансамблю здебільшого виступає і в ролі одного з виконавців ансамблевої партії. Рідше трапляються випадки, коли він вивільняється від такої участі і береться за диригент-

ську паличку, аби краще узгодити гру ансамблю з хоровим чи танцювальним колективом.

Ансамбль – колектив з декількох музикантів, кожний з яких, виконуючи самостійну партію, тісно і безпосередньо взаємодіє з партнерами для досягнення спільної мети – виконання музичних творів. У такому понятійному трактуванні, на наш погляд, закладена не лише специфічна відмінність ансамблевого виконання від сольного, чи ансамблю від оркестру, а й розкривається соціально-психологічна природа ансамблевого музикування.

У процесі вдосконалення рівня виконання на народних і музичних інструментах велика роль належить колективним формам музикування, яким і є ансамбль. Виконання в ансамблі передбачає не тільки вміння грати разом. Тут важливо друге – відчувати і творити разом. За визначенням Словника музичних термінів С. Адамса, ансамбль – це коли для кількох виконавців бажано, щоб вони були настільки керовані одним і тим же почуттям, щоб відтворений твір прозвучав з досконалою гладкістю, як з точки зору часу, так і стилю [9, с. 33].

У наші часи музична освіта набуває масового характеру. У музичних школах навчаються не лише талановиті діти, котрим легко виступити сольо, але і учні з середніми і слабкими музичними здібностями, котрі можуть активно проявити себе, виступивши в невеликих ансамблях: дуетах, тріо, квартетах і т.д. Участь у таких ансамблях сприяє швидшому розвитку в учнів природних музичних даних: слуху, музичної пам'яті, відчуття ритму, виробляє впевненість у собі, допомагає добитися стабільності у виконанні, а також випрацювання специфічних навиків ансамблевої гри.

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З АНСАМБЛЕМ АКОРДЕОНІСТІВ

Ансамбль акордеоністів у додатковій освітній програмі "Акордеон" у певному значенні і в певних умовах сприяє розв'язанню проблем, що виникають в учнів; знімає негативні чинники (знімає закомплексованість, підвищує упевненість); виховує відповідальність (необхідна риса в характері молодих людей, оскільки безвідповідальне ставлення одних іноді дратує і розслабляє інших); прибирає тенденцію "винятковості" деяких учнів (це негативно впливає на інших учнів); береже учня від нездорового суперництва, злорадства, "зоряної хвороби", що є важливим завданням у вихованні дітей і підлітків.

Заняття в ансамблі сприяють розвитку в учнів ритмічного, мелодійного, гармонійного слуху, музичної пам'яті, розвитку творчих навичок і, головне, прищеплюють інтерес і любов до музики і свого інструменту, а також сприяють формуванню основ самостійної музичної діяльності. Робота педагога в навчанні ансамблю полягає у вихованні таких якостей, як порядність, честь, відповідальність.

Форми і методи роботи можуть бути різними і залежати від характеру і спрямованості творчої діяльності:

1. Педагог, приступаючи до роботи, розповідає учням про історію, традиції, про образи, характери, стилі, жанри і так далі
2. Колективний перегляд спеціальних фільмів, прослуховування музики зближує учнів і педагога. З'являється загальна тема для розмови, в якій педагог розумно і тактовно направляє міркування учнів у правильне русло.

3. Виховуються і традиції: це і посвячення в музиканти, і перехід з молодшої групи ансамблю в середню, а потім у старшу.
 4. Виховання дисципліни прищеплює навички організованості в процесі праці, виховує активне ставлення до нього. Педагог на занятті будить повагу до загальної творчої праці, виховує здатність підпорядкувати особисте загальному.
 5. Формування свідомої дисципліни - це дисципліна внутрішньої організованості і цілеспрямованості. Зовнішня дисципліна створює передумови до внутрішньої самодисципліни. Учні стають зібраними, увага на занятті загострюється, вони швидше і чіткіше виконують поставлені завдання.
 6. Репетиції ансамблю підштовхують до зустрічі з цікавими людьми, прослуховуванню хорошої музики, читанню сучасної інтелектуальної літератури, відвідуванню концертів, театрів. Корисний спільний перегляд і спільне обговорення концертних програм.
 7. Проведення аналізу концертних виступів ансамблю акордеоністів. Аналізуються як позитивні, так і негативні моменти виступу. Приділяється увага кожному учневі, враховуються його індивідуальні особливості характеру. Вчасно сказане добре слово, прояв підтримки, схвалення багато в чому допомагають розкритися здібностям дітей.
 8. Велику виховну роботу відіграють творчі звіти, обмін досвідом між колективами і творча допомога один одному.
 9. Зустрічі з талановитими творчими людьми району, міста. Їх розповідь про свою професію і творчість мають сильну емоційну дію на дітей.
 10. Проведення вечорів відпочинку за участі дітей і батьків, педагогів установи.
 11. Виховним моментом є залучення кожного учня до репертуару ансамблю.
- Для створення умов розкриття і розвитку творчого потенціалу учнів, формування у них стійкої мотивації до заняття в ансамблі акордеоністів і досягнення ними високого творчого результату використовуються різні методи роботи. Особливого значення набуває взаємодія традиційних і інноваційних педагогічних підходів на занятті з ансамблем.
- До традиційних методів належать методи і рекомендації з:
- вивчення техніки, побудови і розучування музичних творів;
 - вивчення історії становлення і розвитку мистецтва ансамблів акордеоністів;
 - загальний естетичний розвиток учнів.
- Інноваційний педагогічний досвід є застосуванням комплексного способу розучування музичних творів на основі прийому "від простого до складного" для розвитку музичних здібностей вихованців. Цей спосіб включає:
- візуальний компонент (наочне подання матеріалу самим педагогом, знайомство з новими творами на основі аудіо- і відеоматеріалу, прослуховування і перегляд кращих представників музичної культури);
 - теоретичний компонент (пояснення техніки виконання з урахуванням вікових особливостей дітей);

- практичний компонент (розучування і опрацювання елементів музичних комбінацій, закріплення шляхом багатократного повторення, тренування музично-слухової пам'яті);
- компонент рефлексії (обговорення практичного заняття і концертних виступів з метою аналізу і порівняння, що дозволяє оцінити достоїнства і недоліки роботи);
- установка на домашнє завдання, уявний повтор розучених творів.

Педагогічні технології у класі ансамблю

- ☒ *Технологія співпраці.* Дозволяє організувати навчання дітей за програмою в тих формах, які традиційно застосовуються на занятті. Технологія навчання в співпраці на занятті в ансамблі включає мало-групову роботу (2-3 чол.).
- ☒ *Технологія обліку вікових особливостей*
 - ансамблі формуються з урахуванням вікових особливостей;
 - колективна форма (для проведення звідних репетицій, де задіяні декілька вікових груп);
 - індивідуальна форма (робота з солістами, найбільш обдарованими дітьми).
- ☒ *Технологія проектного навчання.* Із застосуванням цієї технології спільно з учнями можна створити і реалізувати наступні творчі проекти:
 - Музичні вітальні, в т.ч. тематичні;
 - програму концерту з вигадуваним сценарієм;

- зустрічі з цікавими людьми;
- розробка сценаріїв свят;
- проектування конкретних справ;
- конкурси, сімейні зустрічі та ін.

☒ *Технологія навчання, що зберігає здоров'я*

- організація роботи з найбільшим ефектом для збереження і зміцнення здоров'я (правильна посадка, світло, режим заняття і так далі);
- розвиток сили, побіжності, чутливості і точності дії пальців;
- створення умов відчуття продуктивності, радості у процесі навчання;
- мотивація до здорового способу життя (бесіди з підлітками про шкоду наркотиків, алкоголю, паління і так далі);
- формування в учнів музичної інтуїції, емоційності і темпераменту;
- формування стійкого розуміння, що заняття в ансамблі - спосіб підтримки психологічного здоров'я.

☒ *Інформаційно - комунікативна технологія*

У музичному мистецтві традиційна форма передачі інформації від педагога до учня ґрунтована на демонстрації. Пояснення нюансів виконання неможливе виключно в описовій формі. Впровадження інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) оптимізує освітній процес, видозмінює традиційну форму подання інформації, забезпечує легкість і зручність.

☒ Інформаційно-комп'ютерні технології

Діяльність ансамблю акордеоністів припускає концертні виступи учнів. Для якісного звучання, що відповідає сучасним технічним вимогам, використовуються комп'ютерні технології, що дозволяє:

- накопичувати і зберігати музичні файли (фото, аудіо і відеоматеріали колективу, а також текстові документи і нотний матеріал);
- працювати з програмами зі створення і обробки звуку: міняти темп, тональність музичного твору, редагувати аудіо і відеозаписи, створювати мінусові фонограми до п'єс.

Комп'ютер також дає можливість:

- активно використати доступ в глобальну мережу Інтернет;
- ефективно здійснювати пошук і переробку інформації;
- підтримувати контакти з колегами, здійснювати ділове спілкування і обмін інформацією через електронну пошту і соціальні мережі.

☒ Технологія організації творчого колективу

Визначення поняття колективу за А.С. Макаренка: "Колектив – це вільна група людей, об'єднаних єдиною метою, єдиною дією, організована, забезпечена органами управління, дисципліни і відповідальності".

Технологія створення творчого колективу ансамблю складається з наступних складових:

- виявлення інтересів, потреб, здібностей учнів;
- облік вікових особливостей учнів;

- безпосередня робота з учнями;
- стадії розвитку творчого колективу ансамблю.

☒ Технологія концертної діяльності

В установі позашкільної освіти концерти – одна з основних форм творчої діяльності. Це концерти на рівні установи, району, міста, області. Раз у навчальний рік проводяться звітні концерти для батьків. Також проводиться багато виступів в різних установах для різних категорій слухачів (в адміністрації району і міста, у військових частинах, лікарнях, дитячих садах, школах і так далі). Традиційним заходом для ансамблю стає участь у районному і міському конкурсі, а також інших конкурсах, де учні можуть якнайповніше розкрити свій творчий потенціал, побачити виступи учнів з інших творчих колективів міста [8].

Висновки

Ансамблева гра є потужним фактором у виконавській практиці молодих учнів-виконавців, слугує вагомим стимулом у процесі досягнення достойного фахового рівня. Педагогічні виконавські колективи виступають як важливий виховний чинник, що стимулює процес росту професіоналізму в різних галузях фахової та музично-педагогічної майстерності (організаторської, композиторської, соціально-комунікативної та ін.). У роботі з дитячим музичним колективом, ансамблем акордеоністів, форми і методи роботи можуть бути різними і залежати від характеру і спрямованості творчої діяльності. Найважливішими педагогічними технологіями є технологія співпраці, обліку вікових особливостей, проектного навчання, навчання що зберігає навчання, інформаційно - комунікативна технологія, технологія організації творчого колективу а також однією з найважливіших є технологія концертної діяльності.

Література

1. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии / В.П. Беспалько. – М.: Издательство института профессионального образования, 1995. – 336 с.
2. Верховых Е. А. Современные технологии организации концертной деятельности в индустрии досуга [Электронный ресурс] : Интернет-конференция Омської юридичної академії. Режим доступу: <http://conf.omua.ru/content/sovremennye-tehnologii-organizacii-koncertnoy-deyatelnosti-v-industrii-dosuga>
3. Гартонг Дж. Л. Musical terms Worldwide Rome — The Hague: Semar 2006, 256 с.
4. Концептуальный обзор понятия «педагогическая технология» / В.И. Боголюбов. – Пятигорск: ПГЛУ, 2000. – 13 с.
5. Лихачев Б.Т. Введение в теорию и историю воспитательных ценностей (теоретико-исторический анализ воспитательных ценностей) / Б.Т. Лихачев. – Самара: СИУ, 1997. – 84 с.
6. Монахов В.М. Технологические основы проектирования и конструирования учебного процесса /В.М. Монахов. – Волгоград: Перемена, 1995. – 152 с.
7. Особенности организации концертной деятельности в современной России [Электронный ресурс] : Материалы для подготовки. Новости образования. Режим доступу: <http://repetitora.com/osobennosti-organizacii-koncertnoj-deyatelnosti-v-sovremennoj-rossii>
8. Перевозкина Н. А. Технологии и методы обучения в ансамбле аккордеонистов [Электронный ресурс] : педагогічні поради. Режим доступу до ст.: http://pedsovet.org/component/option,com_mtree/task,viewlink/link_id,143047/Itemid,118/
9. Словник музичних термінів/Dictionary of musical terms. Five thousand musical terms: a complete dictionary [John S. Adams] — London: S. Sheard High Holborn, 1861
10. Словник української мови: в 11 томах. — Том 4, 1973. — Стор. 275.
11. Чернов А. С. Арт-менеджмент. Омск: ОмГУ, 2012. 88с.
12. Щуркова Н.Е. Педагогическая технология / Н.Е. Щуркова. – М.: Образование, 2002. – 223 с.

A TERMÉSZETTUDOMÁNYI OKTATÁS GYAKORLATÁNAK ÉS A DIÁKOK TERMÉSZETTUDOMÁNYOS ÉRDEKLŐDÉSÉNEK VIZSGÁLATA MAGYARORSZÁGI ÉS KÁRPÁTALJAI TANÁROK ÉS DIÁKOK KÖRÉBEN

NAGY BÉLA¹–KOHUT ERZSÉBET²–MOLNÁR LÁSZLÓ³–
ABLONCI ANNAMÁRIA⁴

¹ a biológiai tudományok kandidátusa, főiskolai docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Biológia és Kémia Tanszék; biológia–kémia szakos tanár, Varga Katalin Gimnázium
e-mail: dr.nagy.bela@vargaszolnok.hu.

² PhD, főiskolai docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Biológia és Kémia Tanszék
e-mail: kohute@kmf.uz.ua.

³ intézményvezető, Varga Katalin Gimnázium, e-mail: molnar.laszlo@vargaszolnok.hu

⁴ végzős hallgató, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Biológia és Kémia Tanszék
(MA-oklevél, 2019), e-mail: csinciablonci96@gmail.com

A tanulók érdeklődése a természettudományi tantárgyak iránt fontos e tárgyak megfelelő szintű oktatása szempontjából. A cikk kárpátaljai és magyarországi diákok és tanárok kérdőíves interjújának eredményeit mutatja be. Tanárok esetében vizsgálja az oktatás módszereit, alkalmazott eszközeit, diákoknál a matematika, fizika, kémia, biológia és földrajz tanulásával kapcsolatos kérdéseket, olyan kutatási programot vázol fel, melynek eredményeként megismerhetjük a természettudományos tantárgyak oktatásának nehézségeit.

ABSTRACT

Інтерес учнів до природничих дисциплін є важливим для викладання цих предметів на належному рівні. У статті представлені результати анкетного опитування учнів закарпатських шкіл, а також учнів з Угорщини. Розглядається, які методи та засоби навчання застосовують вчителі, а також особливості вивчення математики, фізики, хімії, біології та географії учнями. Преставлена схема досліджувань дає можливість ознайомитись з проблемами викладання природничих дисциплін.

BEVEZETÉS

Több kutató véleménye szerint a természettudományok iránti érdeklődés a tanulók részéről az elmúlt években az iskolákban jelentősen csökkent. Véleményük szerint a diákok egy részében nem tudatosul, hogy a természettudományok megfelelő szintű elsajátítása szük-

séges azon készségek kifejlődéséhez, melyek nélkülözhetetlenek a modern technológiát alkalmazó szakember számára. 2008 októberében a világ akadémiaiit tömörítő szervezet, az Interacademy Panel (IAP) vezetősége levelében arra hívta fel a figyelmet, hogy „független tanulmányok sokaságának tanúsága szerint a világon a fiatalok többsége nem jut megfelelő

természettudományos ismeretekhez”. Ezzel kapcsolatban Pálincás József (Pálincás 2009), a MTA akkori elnöke kifejtette, hogy Magyarországon feltehetően még sokkal súlyosabbak a problémák, és ezek – véleménye szerint – a természettudományos tanárképzés gondjaira vezethetők vissza.

Az Országos Köznevelési Intézet szervezésével 2003-ban általános tantárgyi obszervációs helyzetelemzést végeztek a középiskolákban, ezen belül vizsgálták a természettudományi tantárgyakat is. A matematikatanítás helyzetéről a szerző (Somfai 2009) cikkében kifejtette, hogy a diákok között közepes mértékű a tantárgy fontosságának megítélése, ellentétben a szülőkkel, akik fontosabbnak tartják a matematikát. A matematikatanítás problémáját egyes szakemberek (Dienes 1999) abban látják, hogy a gyerekek hamar megtanulják a szabványosan feltett kérdésekre adandó szabványos válaszokat még akkor is, ha e mögött nincs igazi megértés. A kémia tanítást elemző szerző (Fernengel 2009) szerint a kémia szakos tanárok a tantárgy leggyakoribb problémái között tartják számon a kis óraszámot, a sok és nehéz tananyagot, a tanulók hiányos előképzettségét és alulmotiváltságát. A biológiaoktatás problémáit Franyó István foglalta össze (Franyó 2002, 2009). Következtetései szerint a tanárok véleménye, hogy mind a szülők, mind a diákok közepesen fontosnak tartják a biológia tantárgyat, a biológiaórákat általában a tankönyvek vezérlik, melyek felhasználásával az órai anyagot a tanulók otthon dolgozzák fel, az alkalmazott módszerek között pedig kiemelkedő helyet foglal el a frontális osztálymunka és a tanári magyarázat. A fizikaoktatás sajátosságait vizsgáló tanulmányban (Radnóti 2009) megfogalmazódik, hogy a fizikatanárok jelentős része frontális módon tanít, differenciálást, kollektív munkaformákat ritkán alkalmaznak, és bár a tanárok nem tartják nehéznek a fizikát, ugyanakkor tisztában vannak azzal, hogy e tantárgy népszerűtlen a diákok körében. A földrajzoktatás helyzetét vizsgáló

szerző (Ütőné Visi 2002) leírja, hogy a szaktanárok véleménye szerint a tanulók közepesen fontosnak tartják a földrajzot, a tantárgy oktatásának legnagyobb problémáját az időkeret szűkösségében látják. Ez utóbbi más természettudományi tárgyak esetében is meg lett említve. Összességében a 2003-as obszervációs felmérés kimutatja, a természettudományos tantárgyakat a diákok nem tartják eléggé fontosnak. Dobos Krisztina a Köznevelési Modernizációs Alapítvány kuratóriumának elnöke 2003-as interjújában megfogalmazta véleményét a természettudományi nevelésről, mely szerint a mai fiatalok rengeteg új tudományos eredménnyel találkozhatnak az interneten, a médiában, ezért a konzervatívabb, hagyományos ismeretekre alapozott iskolai oktatás kevésbé vonzó számukra.

A természettudományos tárgyak népszerűségének csökkenése megmutatkozik a PISA-mérések eredményein is, mely szerint 2015-ben a magyar 15 éves diákok természettudomány-eredménye 18 képességgponttal lett rosszabb a 2012-es PISA-eredményekhez képest, a 2006-os mérés eredményéhez képest pedig 27 képességgpontos visszalépés tapasztalható (PISA–2015). Az okokat keresve több gondolat is felvetődik. A Nemzeti Pedagógus Kar helyzetértékelése a 2018/2019-es tanév kezdetén kiadvány szerint „A világról alkotott tudástömeg egyre szaporodó, elvárt információmennyiségben sűrűsödik, amelyet egyre nagyobb mennyiségű órátömegben próbál átadni a legtöbb iskola és kolléga, egyre inkább a szinte lehetetlenre vállalkozva...”. A kiadvány említi a diákok leterheltségét is: „a diákoknak szintén nagy a leterheltségük. Mind az iskolai órátömeg, a diszciplináris, merev, sok helyen szervesen struktúra, mind az otthoni feladatmennyiség következtében...” . Több internetes médiában megjelent reprezentatív közvéleménykutatás szerint is túl sok az iskolában elsajátítandó tananyag mennyisége, túlterheltek a gyerekek az iskolában.

A tanulók természettudományos érdeklődésének kérdése megjelenik az ukrán tudományos szakirodalomban is. L. Klimenko (Клименко 2016) a diákok tudományos érdeklődésének fokozására a STEM-oktatást javasolja, mivel a diákoknak csak egy része (18,7%) érdeklődik a tudományos újdonságok iránt.

A KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS ISMERTETÉSE

A pedagógiai kutatásokban a kérdőíves felmérés gyakran alkalmazott módszer. A kérdőíves vizsgálatok viszonylag olcsók, rövid idő alatt nagy adatmennyiség gyűjthető be, nagyszámú egyén véleménye vizsgálható. A módszer első-sorban felderítő, leíró, magyarázó kutatási célokra használható, de alkalmazható megfigyeléseknél is. Az eredmények érvényessége és megbízhatósága sokban a helyesen megfogalmazott kérdéseken múlik. (Kontra 2011). Kutatásunk során a kérdőíveket a tanárok és a diákok név nélkül, önkéntesen töltötték ki. Néhány kérdést a földrajzoktatás helyzetét elemző tanulmányból (Ütőné Visi 2002) vettünk át.

A kérdőíves felmérést 15 kárpátaljai magyar iskolában végeztük (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felsőfokú Szakképzési Intézete, Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium, Beregszászi 4. Sz. Kosuth Lajos Középiskola, Péterfalvai Református Líceum, Nagyberegi Református Líceum, Salánki Mikes Kelemen Középiskola, Viski Kölcsey Ferenc Oktató-Nevelői Intézmény, Aknaszlatinai Bolyai János Középiskola, Tiszaújlaki 2. Sz. Széchenyi István Középiskola, Karácspalvai Sztójka Sándor Görögkatolikus Líceum, Vári II. Rákóczi Ferenc Középiskola, Jánosi Középiskola, Munkácsi 3. Sz. II. Rákóczi Ferenc Középiskola, Nagydobronyi Református Líceum, Nagydobronyi Középiskola) a 2017–2018. tanév folyamán. Iskolánként 10 diák töltötte ki a kérdőívet, egy iskolában 11. évfolyamos tanulók, 14 iskolában pedig fele-fele arányban (5 fő a 9. osztályból,

5 fő a 11. osztályból). Összesen 150 diák töltötte ki a tanulói kérdőívet. Minden iskolából egy természettudományi tárgyat oktató tanár töltötte ki a tanári kérdőívet – összesen 15 tanár. A kérdőíven szerepelt, mely tantárggyal kapcsolatban fejt ki a tanár véleményét, mivel a legtöbb tanár több tantárgyat is oktat. Földrajzzal kapcsolatban 5 tanár, fizikával 3, kémiával 6, biológiával kapcsolatban pedig 1 tanár nyilatkozott a kérdőíveken. A tanárok közül hat tanár 1–10 év pedagógiai gyakorlattal rendelkezik, négyen 11–20 évvel, öten pedig több mint 20 év gyakorlattal.

A Varga Katalin Gimnáziumból (Szolnok) 192 diák töltötte ki a tanulói kérdőíveket a 9–11. évfolyamon. A mintavétel valamennyi iskolai programot (Arany János Tehetséggondozó Program, matematika–angol-, két tanítási nyelvű, általános tehetséggondozó programok) érintette. 14 természettudományi tárgyat oktató tanár töltötte ki a tanári kérdőívet. A fizikaoktatásról 6 tanár töltött ki kérdőívet, kémiáról, illetve matematikáról két-két tanár, biológiáról 3 és földrajzról 1 tanár. Hat tanár 11–20 év pedagógiai gyakorlattal rendelkezik, nyolcan pedig több mint 20 év gyakorlattal.

A kérdőíves kutatásoknál felmerül a kérdés, a válaszadók mennyire vették komolyan a felmérést, mennyire őszinték a válaszok, mennyire értették meg a kérdéseket, illetve rendelkeznek-e elegendő információval a kérdés megválaszolásához (adott esetben a könyvtár-állományra vonatkozó kérdés). Egy kérdőíven észrevehető, ha a tanuló komolytalanul töltötte ki, ez esetben végig ugyanazt, például a 2-es választ jelölte meg. A másik próba volt, hogy néhány, lényegében azonos kérdést ismétlődően, hasonló megfogalmazásban írtunk a kérdőívben. Abban az esetben, ha ezekre eltérő volt a válasz, felmerül a gyanú, hogy nem kellő odafigyeléssel töltötték ki. Összességében elmondható, hogy a tanulók 81%-a nagy valószínűséggel komolyan vette a feladatot, mindössze 8%-ot tett ki a nem érté-

kelhető kérdőív, a fennmaradó 11% viszonylag értékelhető.

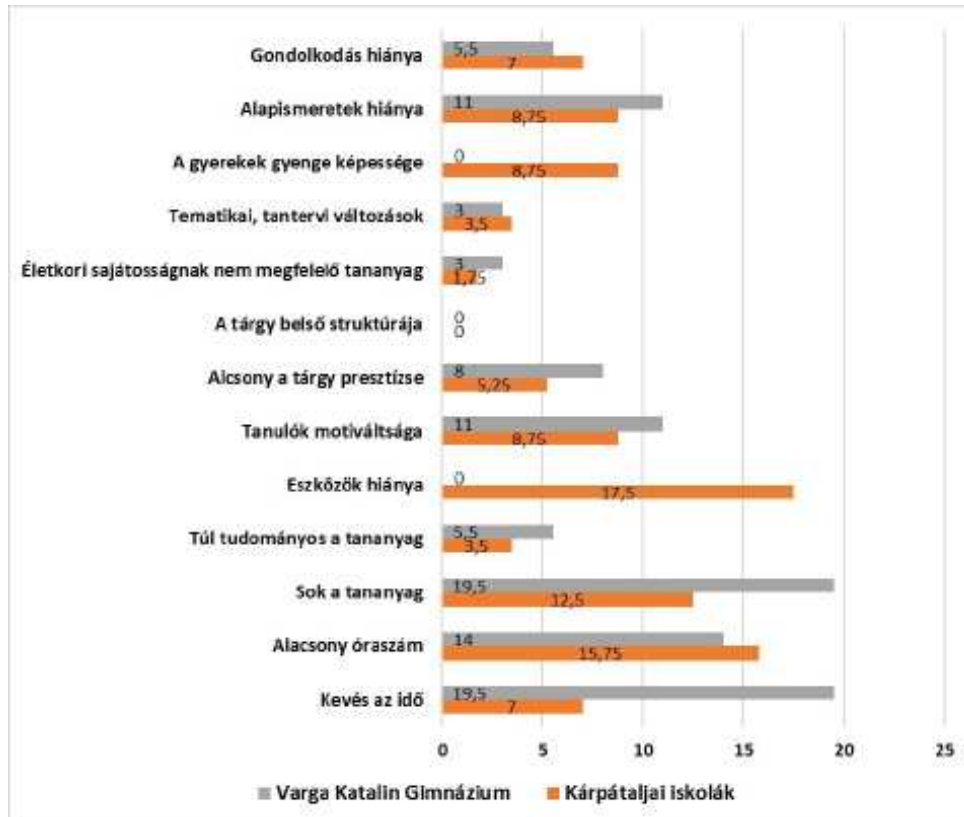
A kérdőívek összesítése (papíralapú, nem online felmérés volt), feldolgozása során több érdekes összefüggés is felszínre került. A természettudományi tantárgyak iránti vonzalom jelentős mértékben befolyásolja a választ, azaz, ha a tanuló vonzódik e tárgyakhoz, jellemzően pozitívabban ítéli meg az összes kérdést. Sajnos ennek az ellenkezője is igaz, amennyiben a tanulónak gondjai vannak a természettudományi tárgyakkal, hajlamos a legtöbb tárgyat negatívan megítélni. A kérdőíveken is megmutatkozik a természettudományos érdeklődés hiánya, az ilyen diákok nem olvasnak cikkeket, nem használnak internetet a felkészülés során egy tantárgyból sem. Sok esetben a diák egy konkrét természettudo-

mány iránt érdeklődik, ezt preferálja, ilyenkor a többi tárgy általában semleges, ritkán negatív megítélésű. Olyan esetben, ahol a tanuló bizonytalan volt a válasz tekintetében, leggyakrabban a „viszonylag megfelelő”, „előfordul”, tehát inkább a semleges választ választotta.

A TANÁROK OKTATÁSSAL KAPCSOLATOS VÉLEMÉNYE

A tanári kérdőív első kérdése a természettudományi tantárgyak tanításának problémáira vonatkozott. Tantárgyanként ennek elemzésére nem volt lehetőség, ezért az összesített válaszokat prezentáljuk (1. ábra), ahol a válaszok százalékos aránya (az összes válaszhoz viszonyítva) van feltüntetve. A négy legjellemzőbbnek tartott véleményt kértük megjelölni.

1 ábra. A tanárok véleménye a tantárgy tanításának főbb problémáiról (Forrás: saját szerkesztés)

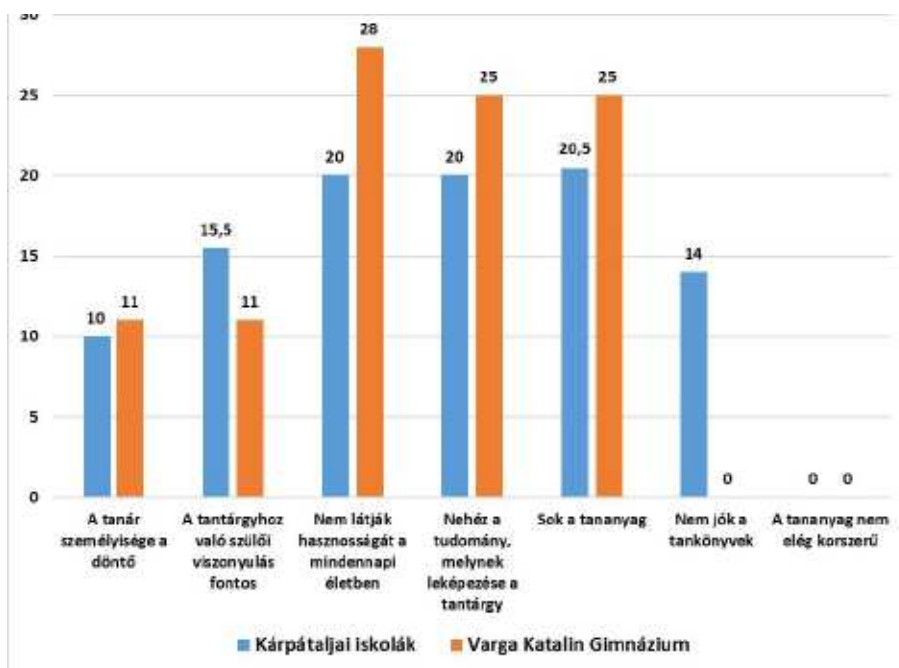
A válaszokból kitűnik, vannak olyan gondok a tantárgy oktatásával kapcsolatban, melyek általánosak, ilyen például az alacsony óraszám, a tanulók motiváltságának hiánya, alapismeretek hiánya, gondolkodás hiánya. A válaszok másik része jelentős eltérést mutat. A gyerekek gyenge képessége például nem jelenik meg a gimnáziumi tanároknál, ugyanis a programokra felvételi vizsga révén, általában a jobb képességű diákok nyernek felvételt. Ugyancsak nem jelenik meg az eszközök hiánya, ami magas értéket mutat a kárpátaljai iskoláknál (17,5%), mivel a gimnáziumban korszerű természettudományi laboratórium működik. A tantárgy belső struktúráját senki nem jelölte meg, vélhetően ez nem okoz gondot a tanároknak. A sok tananyag, a kevés idő a gimnáziumban komolyabb gondokat okoz a kérdőívek szerint.

A második kérdésben arra keresik a választ, milyen tényezők játszanak szerepet a tantárgy esetleges negatív megítélésében (itt három választ kértünk megjelölni). A válaszokat szintén szá-

zalékban tüntettük fel a 2. ábrán. Látható, hogy elsősorban három meghatározó tényező játszhat szerepet a tantárgy negatív megítélésében: a tanulók nem látják a tantárgy hasznosságát a mindennapi életben; nehéz a tudomány, melynek leképezése a tantárgy; sok a tananyag. A nem jó a tankönyv állítás megjelenik a kárpátaljai iskoláknál, ellenben hiányzik a gimnáziumnál, Magyarországon ugyanis bőséges a tankönyvválaszték természettudományi tantárgyakból.

E kérdéshez kapcsolódik a következő kérdés, mely a tankönyv megítélésére vonatkozott az adott tárgyból. Érdekes módon, itt viszont nem volt nagy eltérés. Kárpátaljai iskolák tanárainál megfelelő 40%, hiányos 54%, áttekinthetetlen 6%, a gimnáziumi tanároknál megfelelő 40%, hiányos 50%, áttekinthetetlen 10%. Ezt úgy is értelmezhetjük, hogy a tanárok jelentős hányada kiegészíti a tankönyv anyagát a magyarázat során, ami véleménye szerint nem alkalmas arra, hogy a diák önállóan, tanári segítség nélkül készüljön belőle.

2. ábra. Milyen tényezők játszanak szerepet a tantárgy negatív megítélésében a tanárok véleménye szerint (Forrás: saját szerkesztés)

Fejlesztendő taneszközök tekintetében a kárpátaljai tanárok a technikai eszközöket (53%), modelleket (33%), bemutató táblákat (7%) és videókat (7%) jelölték meg (számítógép, diáképek 0%). A gimnáziumi tanárok: technikai eszközök (44,5%), modellek (33%), számítógép, CD-ROM (22,5%), egyéb, videó, diáképek, bemutató táblák -0%.

Informatikai eszközök használatára vonatkozóan a kárpátaljai tanárok 86%-ban tanárok által készített prezentációt használnak, 7-7%-ban pedig kereskedelmi forgalomban vásárolt digitális eszközöket, illetve ingyenesen juttatott multimédia-anyagot, internetet. Gimnáziumi tanároknál első helyen van az ingyenesen juttatott multimédia-anyag, internet (44,5%), azt követi a tanár által készített prezentáció (33%), illetve a kereskedelmi forgalomban vásárolt digitális eszközök (22,5%).

A további 13 kérdésre adott választ a 18 kérdésből táblázatokba foglaljuk az áttekinthetőség kedvéért.

A tanulószervezési formák tekintetében a frontális osztálymunka és a tanári magyarázat a leggyakoribb (1. táblázat). Jelentős eltérés a kárpátaljai iskolák és a gimnázium között nincs e tekintetben, az iskolákban a tanárok gyakrabban alkalmazzák a csoportmunkát, a gimnáziumban a tanulói önálló munkát. Módszerek tekintetében az információgyűjtés internetes forrásból jellemzőbb a gimnáziumra, az iskolákban a tanárok inkább a tankönyvi ábrák elemzésére fektetnek nagyobb hangsúlyt. Nagy a hasonlóság a kárpátaljai iskolák és a szolnoki gimnázium között az önálló tanulói tevékenységet igénylő, tanórán kívüli feladatok és a tanulói munka értékelésének formái szempontjából is.

1. táblázat. A természettudományi tantárgyak oktatásával kapcsolatos attitűdök a tanári kérdőívek alapján (a számok a válaszok százalékos arányát jelentik)

	Kárpátaljai iskolák	Varga Katalin Gimnázium
Tanulószervezési formák alkalmazása		
Csoportmunka	14	6,5
Frontális osztálymunka	26	29
Önálló tanulói munka	18	22,5
Tanári magyarázat	28	29
Pármunka	14	13
A tantárgy oktatása során alkalmazott módszerek		
Irányított információgyűjtés írott forrásból	14,5	16,5
Irányított információgyűjtés internetes forrásból	11	21
Tankönyvi ábrák elemzése	33,5	21
Adatsorok, grafikonok, elemzése	14,5	21
Videofilm irányított feldolgozása	2,5	-
Szemléltetés videofilm segítségével	19	16,5
Terepgyakorlat, kirándulás	5	4
Az önálló tanulói tevékenységet igénylő, tanórán kívüli feladatok		
Információgyűjtés könyvtárban	16	7
Információgyűjtés a médiából	-	7
Információgyűjtés az internetről	48	53
Írásos beszámoló összeállítás	36	33
A tanulói munka értékelésének formái		
Dolgozat, röpdolgozat	38	40
Házi dolgozat, önálló feladat	19	20
Szóbeli felelet	21,5	24
Teszt	21,5	16
Milyen továbbképzési forma lenne hasznos a tantárgy oktatásának fejlesztése céljából?		
Akkreditált tanfolyam	10	43
Bemutató óra látogatása	40	20
Konferencia	25	15
Posztgraduális képzés	5	7
Tanfolyam	20	15
Milyen változások segítenék elő a tantárgy presztízsének növekedését?		
Több óra	40	38,5
Több évig tanítani	10	23
Hasznos ismeretek oktatása	50	38,5

A továbbképzés szempontjából a kárpátaljai tanárok elsősorban a bemutató órák látogatását tartják hasznosnak, míg a gimnázium tanárai az akkreditált tanfolyamokat tartják

fontosabbnak. A tantárgy presztízsének növekedése szempontjából a tanárok mindenképpen a magasabb óraszámot, illetve hasznos ismeretek oktatását helyezik előtérbe.

A természettudományos tantárgyak oktatásának feltételeit vizsgálva az anyagi feltételeket, illetve a tanórán kívüli munka lehetőségeit vizsgáltuk (2. táblázat). E tekintetben a tanárok többsége átlagosnak ítéli meg a taneszközzel, szakkönyvvel való ellátottságát, a tanórán kívüli munka szervezési lehetőségét, szakterem meglétét. A gimnázium mutatói e tekintetben valamivel jobbak, ami érthető, ugyanis itt 2015-ben a TÁMOP-3.1.3-11/2-2012-0040 azonosítószámú, „A természettudományos oktatás módszertanának, eszközrendszerének korszerűsítése és a diákkutatás fejlesztése a Varga Katalin Gimnáziumban” című projekt keretén belül korszerű természettudományos labor került átadásra. A szaktanterem hiánya ugyanakkor érezhetően gondot okoz néhány kárpátaljai iskolában.

2. táblázat. A természettudományi tantárgyak oktatásának feltételei a tanári kérdőívek alapján (a számok a válaszok százalékos arányát jelentik: a ferde vonal előtti szám a kárpátaljai iskolák, a vonal utáni szám, a gimnázium adata)

	Teljesen megfelelő	Megfelelő	Átlagos	Átlagon aluli	Nem megfelelő
Taneszközzel való ellátottság	7/-	7/20	65/80	14/-	7/-
Szakkönyvvel való ellátottság	-/-	28/20	51/70	14/10	7/-
Tanórán kívüli munka szervezésének lehetősége	7/-	21/20	58/70	14/10	-/-
Szaktanterem megléte és felszereltsége	7/-	14/40	58/60	7/-	14/-

Az informatikai eszköz- és könyvtárhasználatlal kapcsolatban a tanári kérdőívek szerint

(3. táblázat) a könyvtárhasználat háttérbe szorult az informatikai eszközökkel szemben.

3. táblázat. Informatikai eszköz- és könyvtárhasználat a természettudományi tantárgyak oktatása során (a számok a válaszok százalékos arányát jelentik: a ferde vonal előtti szám a kárpátaljai iskolák, a vonal utáni szám, a gimnázium adata)

	Gyakran	Elég gyakran	Néha	Ritkán	Soha
Tanulói könyvtárhasználat a tananyag elsajátítása során	-/-	-/10	51/40	35/40	14/10
Tanulói számítógép-használat a tananyag elsajátítása során	14/-	26/30	32/40	21/20	7/10
Informatikai eszközök alkalmazása az órán	26/20	26/30	26/20	22/20	-/10

A számítógép tanári használata gyakori az órákon, illetve a tanulói számítógép-használat a tananyag feldolgozása során. Ami viszont meglepő, hogy a gimnáziumban, ahol 37 ezer kötetes könyvtár mellett 70 tanulói számítógép és 13 interaktív tábla áll a tanárok és diákok rendelkezésére, a tanárok egy része nem használ informatikai eszközt az órán. Tapasztalataink szerint leggyakrabban a biológia és a földrajz oktatása során használnak informatikai eszközöket (ppt, videók), utána következnek a fizika és kémia (kísérletek megtekintése a neten), ezt követi a matematika. A matematika szakos tanárok ritkábban élnek e lehetőséggel, ugyanakkor a tárgy egyes részeinél (mértan, függvények) többen alkalmazzák az interaktív táblát, programokat (GeoGebra).

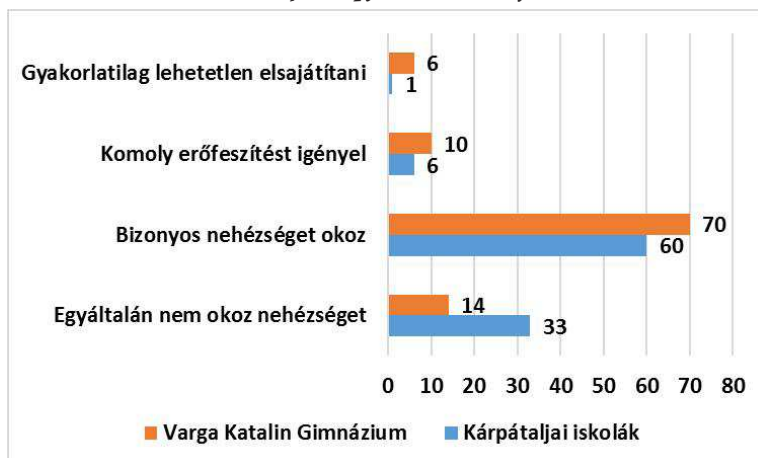
A TANULÓI KÉRDŐÍVEK ELEMZÉSE

A tanulói kérdőíven az első három kérdés a természettudományi tantárgyakra általánosan vonatkozott, a többi hét kérdés már konkrétan egyes tantárgyra (matematika, kémia, biológia, fizika és földrajz). Az első kérdés azt vizsgálta, mennyire okoz nehézséget a természettudományos tárgyak megfelelő szintű elsajátítása a diákoknak. A válaszokat a 3. ábra

mutatja. Az ábrán – mint a későbbiekben is – a válaszok százalékos aránya (az összes válaszhoz viszonyítva) van feltüntetve

zebb a diákok számára a matematika, kémia és fizika tanulása, a biológia és földrajz tekintetben „könnyebb” tantárgynak számít.

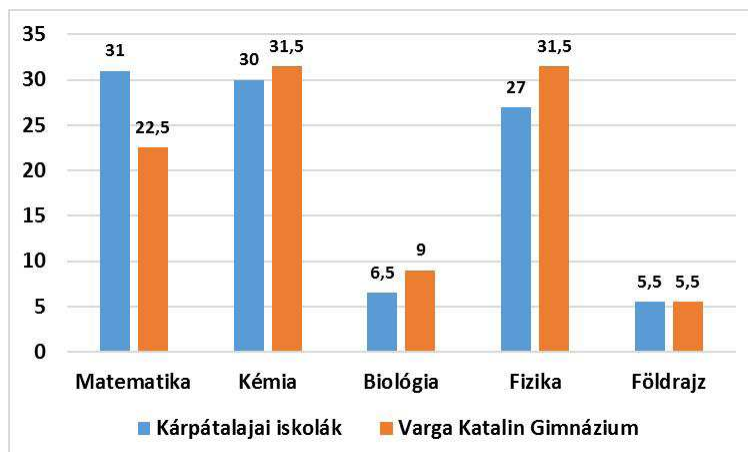
3. ábra. A természettudományi tárgyak megfelelő szintű elsajátításának nehézségei a diákok véleménye alapján (Forrás: saját szerkesztés)

Az ábra alapján elmondható, hogy a diákok nagy részének bizonyos nehézséget okoz a természettudományi tantárgyak elsajátítása. Ami viszont biztató e tekintetben, hogy kevés tanuló esetében igényel komoly erőfeszítést tanulásuk, csekély azon tanulók száma is, akik úgy érzik, hogy gyakorlatilag lehetetlen e tárgyakat megtanulni. A második kérdés arra kérdezett rá, hogy konkrétan mely tantárgy elsajátítása is okoz komolyabb gondot a diákoknak. A kérdésre adott válaszok alapján, melyeket a 4. ábrán foglaltunk össze, legnehe-

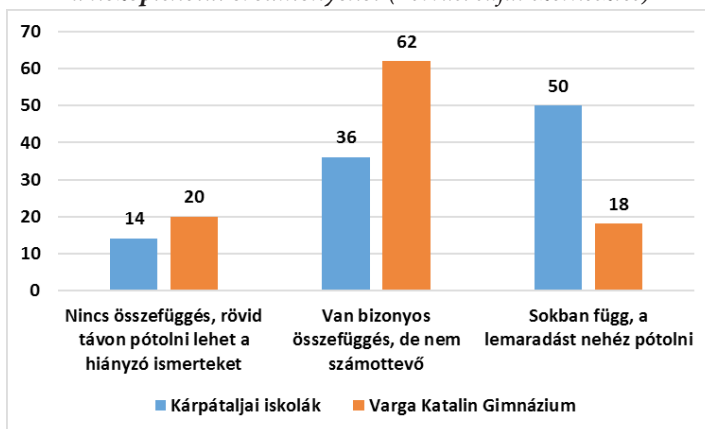
A kárpátaljai iskolák és a gimnázium között viszonylag kevés eltérés van, egyedül a matematika esetében jelentősebb, ami azzal magyarázható, hogy gimnáziumi felvételi során a tanulók központi írásbeli matematikavizsgát tesznek, melynek során a gyengébb képességű tanulók kiszelektálódnak. A következő kérdés azt vizsgálta, hogy a diákok véleménye szerint az általános iskolai felkészültség természettudományos tantárgyakból hogyan segítette a középiskolai eredményeiket.

4. ábra. Mely tantárgy elsajátítása okoz gondot a diákok véleménye alapján (Forrás: saját szerkesztés)

Az elemzés kimutatja, hogy a gimnáziumi diákok jelentő százaléka úgy véli (5. ábra), hogy van bizonyos összefüggés az általános iskolából hozott természettudományi ismereteknek a tárgyak tanulása szempontjából, de ez nem számottevő. A kárpátaljai iskolások véleménye szerint viszont meghatározó, hogy az általános iskola milyen képzést adott a tanulóknak e tárgyakból, és a lemaradást nehéz pótolni.

5. ábra. *Hogyan segíti az általános iskolai felkészültség természettudományi tantárgyakból a középiskolai eredményeket* (Forrás: saját szerkesztés)

4. táblázat. *A természettudományos tárgyak tanulásával kapcsolatos attitűdök a tanulói kérdőívek alapján* (a számok a válaszok százalékos arányát jelentik, tizedes értékek kerekítve; KKI – kárpátaljai iskolák, VKG – Varga Katalin Gimnázium)

Vannak-e olyan részei a tantárgynak, melyek véleményed szerint a mindennapi életben nem használhatóak? (1 – nincs, 2 – előfordul, 3 – sok ilyen van)															
	Matematika			Kémia			Biológia			Fizika			Földrajz		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
KKI	12	48	40	21	59	20	24	62	14	16	51	33	33	59	8
VKG	6	57,5	36,5	9,5	44	46,5	9	72	19	11	56,5	32,5	27	59,5	13,5
Hogyan értékeled a tankönyveket az adott tantárgyakból? (1 – nehezen értelmezhető, nem igazán segíti a felkészülést; 2 – viszonylag jól értelmezhető, segíti a felkészülést; 3 – könnyen értelmezhető, nagyban segíti a felkészülést)															
	Matematika			Kémia			Biológia			Fizika			Földrajz		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
KKI	29	52	19	40	43	17	16	53	31	38	53	9	36	44	20
VKG	21,5	49	29,5	51	39	10	17	68	15	66	32	2	32	52	16
Milyen rendszerességgel szoktál olvasni természettudományos folyóiratokat? (1 – egyáltalán nem, 2 – ritkán, 3 – gyakran)															
	Matematika			Kémia			Biológia			Fizika			Földrajz		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
KKI	68	23	9	56	37,5	6,5	20	51	29	64	27	9	35	38	27
VKG	73	24	3	66	32	2	38	53,5	8,5	70	24,5	5,5	49	45	6

a 4. táblázat folytatása

Hogyan értékeled iskolai könyvtárak állományát a természettudományos irodalom terén? (1 – hiányos, 2 – viszonylag megfelelő, 3 – nagyon jó)															
	Matematika			Kémia			Biológia			Fizika			Földrajz		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
KKI	30	60	10	28	55	17	18	59	23	27	52	21	18	52	30
VKG	2	80	18	4	76,5	19,5	2,5	75	22,5	4,5	71	24,5	2	78	20
Milyen gyakran használod az internetet az adott tantárgyakra való felkészülés során? (1 – egyáltalán nem használom, 2 – ritkán használom, 3 – gyakran használom)															
	Matematika			Kémia			Biológia			Fizika			Földrajz		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
KKI	30,5	36,5	33	24	37	39	11	50	39	42	25	33	13	51	36
VKG	35	53	12	23,5	55	21,5	25,5	42	32,5	47	43	10	37,5	45,5	17
Milyennek ítéled iskolád felszereltségét, eszköztárát a természettudományi tantárgyak oktatása terén? (1 – hiányos, 2 – viszonylag felszerelt, 3 – jól felszerelt):															
	Matematika			Kémia			Biológia			Fizika			Földrajz		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
KKI	15	49	36	31	38	31	20	35	45	42,5	12,5	45	24	45	31
VKG	15,5	67	17,5	9,5	50,5	40	4,5	48	47,5	11	69	20	15,5	63	21,5
A tantárgyi programok összeállítására mely állítást tartod igaznak? (1 – nem kellően összeállított, nem következetesen egymásra épülő, 2 – viszonylag jól összeállított, 3 – logikusan összeállított, következetesen egymásra épülő témakörökkel)															
	Matematika			Kémia			Biológia			Fizika			Földrajz		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
KKI	26	50	24	20	59	21	10	55	35	19	62	19	15	62	23
VKG	8	44	48	28	46	26	10	47,5	42,5	17	41,5	41,5	14	48	38

A tanulói kérdőív további hét kérdését a válasszokkal az áttekinthetőség végett táblázatba (4. táblázat) rendeztük. Az első kérdés arra vonatkozott, vannak-e olyan részei a tantárgynak, melyek a tanulók véleménye szerint a mindennapi életben nem használhatóak. A többség véleménye szerint minden tantárgy esetében előfordul ilyen, e tekintetben rosszabb a kémia megítélése a gimnáziumban (46,5% szerint sok ilyen van). Legpozitívabban a földrajzhoz viszonyulnak, azt követi a biológia, ezeknél kevesebben gondolják, hogy sok a felesleges, mindennapi életben nem használható tananyag.

A tankönyvek érékelése során a kémia és fizika tankönyveket tartják elsősorban nehezen értelmezhetőnek, a gimnáziumi tanulók itt sokkal kritikusabban vélekedtek, a fizika tankönyvet a diákok 66%-a, a kémiát 51%-a tartja nehéznek. Mint említettük, Magyarországon több tankönyv is van forgalomban az adott természettudományi tantárgyból, közép szinten tanulók általában könnyebb, emelt szinten alaposabb, több információt tartalmazó könyvet használnak. Vélhetően itt a tantárgyak nehézsége tükröződik a tankönyvek megítélésénél is.

Azzal kapcsolatban, milyen gyakran olvasnak természettudományos folyóiratokat, a diákok többsége úgy nyilatkozott, hogy matematikával, kémiával és fizikával foglalkozó folyóiratokat egyáltalán nem olvas. Biológiai és földrajzi témákkal kapcsolatos cikkeket a diákok egy része viszonylag gyakrabban olvas, ezek többségükben tudományos ismeretterjesztő folyóiratok cikkei. Könyvtáruk állományát természettudományos irodalom terén a legtöbb diák megfelelőnek tartja.

Meglepő eredményeket hozott az internet-használatra vonatkozó kérdés. A válaszokból kiderült, a legtöbb diák nem használ internetet a tanulás, órákra való felkészülés során. Biológiával, kémiával kapcsolatban viszonylag még gyakrabban használják a netet, vélhetően ábrák, kísérletek megtekintése végett. Az iskola eszköztárára, felszereltségére vonatkozó kérdés megítélése során a gimnázium tanulói sokkal jobbnak véleményezték a kémia, biológia, fizika eszköztárát a korábban említett új természettudományi labor miatt.

Az utolsó kérdés a tantárgyi programok megítélésére vonatkozott. A diákok véleménye szerint viszonylag logikusan összeállított, következetesen egymásra épülő témakörök követik egymást, tehát a tantárgyak megítélésénél igazából nem okoz gondot.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanárok és diákok kérdőíves véleménykutatása a cikkben felsorolt kárpátaljai magyar iskolákban és szolnoki gimnáziumban megerősítette a korábbi szerzők véleményét, mely szerint a természettudományi oktatás terén

nehézségek tapasztalhatók. Ezek egy része visszavezethető a diákok érdeklődésének hiányára, viszont vannak olyan problémák, melyek jelentős része megoldható korszerűbb oktatási módszerekkel, a diákok motivációja által. Nincs könnyű helyzetben a természettudományokat oktató tanár. Ahhoz, hogy ezeket a tantárgyakat megszeresse, a diáknak a természettudományos törvények megismerésén kívül meg kell látni az összefüggéseket, fel kell ismerni ezeket a mindennapi életben tapasztalt jelenségekben. Biológiai jelenségek kémiai, fizikai folyamatokkal magyarázhatók, kémiai folyamatok fizikai törvényeken alapulnak, tehát maguk a tantárgyak is szorosan kapcsolódnak. Meghatározó a tanuló képessége is, logikus gondolkodása, megfigyelőképessége, problémafelismerő, megoldóképessége, az összefüggések alapján tud-e helyes következtetéseket levonni, az elméleti ismereteket a gyakorlatban, példák, számítások során alkalmazni.

A kárpátaljai iskolák és a gimnázium kérdőíves válaszai között sok hasonlóság van, ugyanakkor tapasztalható eltérés is, amely az eltérő oktatási környezet, óraszám, tantárgyi programok, eszközellátottság és még sok más tényező függvénye. A gimnáziumban a 2010 évi felméréshez viszonyítva (Nagy 2010) javult a természettudományok megítélése, amihez sokban hozzájárult az új laboratórium, a korszerű természettudományi és informatikai eszköztár bővülése. Reméljük, a cikkben megfogalmazott problémák, következtetések hasznosak lesznek a tanárok számára, akárcsak a helyzetelemzés, összehasonlítás végett is, illetve a főiskola ifjú kutatóit arra inspirálhatják, hogy e témában a későbbiekben kutatásokat folytassanak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A Nemzeti Pedagógus Kar helyzetértékelése a 2018/2019-es tanév kezdetén. <http://nemzetipedkar.hu/wp-content/uploads/2018/08/az-npk-helyzetertekelese-a-2018-2019-tanev-kezdeten.pdf> (utolsó elérés 2018. 08. 29.)
2. Az iskola által tanított természettudományi ismeretek nem igazán vonzóak a Spektrumon és az interneten felnövő gyerekek számára: Interjú Dobos Krisztinával, a KOMA elnökével In: *Új Pedagógiai Szemle*, 2003. 10. sz. 148-154.o.
3. Dienes Zoltán (1999). *Építsük fel a matematikát*. SHL Hungary Kft., Budapest, 261.o.
4. Fernengel András: Kémiaitanítás a középiskolában – A 2003-as obszervációs felmérés tapasztalatai. <http://www.ofi.hu/tudastar/tantargyak-helyzete/kemiatanitas> (utolsó elérés 2018. 08. 24.).
5. Franyó István (2002). A biológia tantárgy helyzete és fejlesztési feladatai. In: *Új Pedagógiai Szemle*, 5. sz. 24-37.o.
6. Franyó István: Biológiatanítás a középiskolában – A 2003-as obszervációs felmérés tapasztalatai. <http://ofi.hu/biologiatanitas-kozepiskolaban-2003-obszervacios-felmeres-tapasztalatai> (utolsó elérés 2018. 08. 24.)
7. Kontra József: A pedagógiai kutatások módszertana. Kaposvári Egyetem, 2011. <http://mek.oszk.hu/12600/12648/12648.pdf> (utolsó elérés 2018.08.22.)
8. Nagy Béla (2010). A természettudományos oktatás fejlesztése a Varga Katalin Gimnáziumban. *Záródolgozat. Szegedi Tudományegyetem*. Szeged, 64 o.
9. Pálincás: Mély válságban van a természettudományos képzés. http://index.hu/tudomany/2009/06/15/palincas_mely_valsgban_van_a_termesztudomanyos_kepzes/ (utolsó elérés 2018. 08. 24.)
10. PISA–2015. Összefoglaló jelentés. Budapest, 2016, Oktatási Hivatal.
11. Radnóti Katalin (2009). A természettudományi nevelés és a fizikaoktatás helyzete a 2008-as tanári felmérés tükrében. In: *Új Pedagógiai Szemle*, 3.sz. 3-16.o.
12. Somfai Zsuzsa: A matematikatanítás helyzete a középiskolában – A 2003-as obszervációs felmérés tapasztalatai. <http://ofi.hu/matematikatanitas-helyzete-kozepiskolaban-2003-obszervacios-felmeres-tapasztalatai> (utolsó elérés 2018. 08. 24.).
13. Ütőné Visi Judit (2002). A földrajz tantárgy helyzete és fejlesztésének feladatai. In: *Új Pedagógiai Szemle*, 6. sz. 21–34.o.
14. Клименко Людмила: Питання розвитку інтересу учнів до природничих наук у системі післядипломної педагогічної освіти. *Наукові записки. – Випуск 10. – Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Частина 2 –Кропивницький: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка*, 2016. с. 61-65.

A SZABADIDŐSPORT-ESEMÉNYEK HELYE A MAGYAR FELSŐOKTATÁSBAN ÉS A KAPOSVÁRI EGYETEMEN. A SPORTESEMÉNYEK MINT A VÁLLALKOZÁSOK, A KÖZÖSSÉGÉPÍTÉS ÉS AZ EGYETEMI IMÁZS ÉPÍTÉSÉNEK ESZKÖZEI

SZERB GYÖRGY¹–SZERB BOGLÁRKA²

¹ igazgató, Kaposvári Egyetem, Sport Iroda és Létesítmény Központ, e-mail: szerb.gyorgy@ke.hu

² hallgató, Kaposvári Egyetem, Gazdálkodástudományi Kar, Regionális és Környezeti
Gazdaságtan MA, e-mail: boglarka.mehring@gmail.com

Ha a sport célja a fizikai és szellemi egészség megőrzése, akkor úgy értelmezhető, mint egy tartós fogyasztási cikk. A rendszeres sport hozzájárul az egészség megőrzéséhez és a hosszú élethez. A profi és a szabadidősportok között nagy különbség van gazdasági szempontból. A hobbisport előnyös mind az egyének, mind a társadalom számára, mivel a fogyasztó maga a sportoló, és a fő cél az, hogy szabadidejét a sporttal töltsen. A magyar felsőoktatásban az elmúlt évtizedekben a tanulmányok álltak első helyen a sport vagy egyéb szabadidős tevékenységek előtt, olyan országokkal szemben, mint például az USA, ahol a sport is jó üzlet volt. Az elmúlt években a Magyar Egyetem – Főiskolai Sportegyesület együttműködésével a magyarországi nagyobb egyetemek stratégiát alakítottak ki mind a profi, mind a szabadidő egyetemi sport számára. Ennek az országos stratégiának a követése és a szabadidő sportesemények hiányának pótlása érdekében a Kaposvári Egyetem vezetői úgy döntöttek, hogy megváltoztatják az egyetem sportstratégiáját, és nagyobb figyelmet fordítanak a szabadidősportra a hivatásos sport mellett.

ABSTRACT

Якщо метою спорту є збереження фізичного та психічного здоров'я, це може бути інтерпретовано як своєрідний довготривалий споживчий товар. Регулярні заняття спортом можуть сприяти розвитку і збереженню здоров'я та добробуту і довголіттю. З економічної точки зору існує велика різниця між професійним і любительським спортом. Заняття любительським спортом вигідні як для людей, так і для суспільства, оскільки споживачем є спортсмен, а головна мета полягає у проведенні вільного часу в заняттях спортом. У вищих навчальних закладах Угорщини навчальні дисципліни переважали над заняттями спортом та інших рекреаційних занять протягом останніх десятиліть на відміну від інших країн, таких як США, де спорт також був хорошим бізнесом. За останні роки деякі з найбільших університетів Угорщини спільно з Угорським університетом – Федерацією спортивних коледжів розробили стратегію для професійного та любительського спорту. Для того, щоб дотримуватися цієї загальнонаціональної стратегії та усунути розрив пропущених подій зі спортивного дозвілля на території кампусу, керівництво Капошварського університету вирішило змінити спортивну стратегію університету та приділяти більше уваги спортивному дозвіл्लю, окрім професійного спорту.

BEVEZETÉS

Napjainkban a sport szerves részévé vált az emberek életének nemcsak hazánkban, de a világ számos pontján. Vannak olyanok, akik csak nézik és vannak, akik üzik a különböző sportokat, ám mindkét csoportnak fontos szerepe van a gazdasági oldaláról nézve. A sport alapvetően nem létezhetne sportolók nélkül, azaz olyan emberek nélkül, akik hivatásszerűen, azaz profi sportolóként vagy szabadidejük terhére hobbisportolóként jelennek meg a társadalomban. A két csoport között gazdasági szempontból jelentős különbségeket figyelhetünk meg. Míg a szabadidősport esetében a sportolás a szabadidő terhére történik, fizikai terheléssel jár és nem szükséges eleme a verseny, addig a hivatásos sportolók esetében a sport a munka funkcióját tölti be és nélkülözhetetlen eleme a versenyzés. A szabadidő sportolóknál a szabadidő eltöltése és az egészség megőrzése a tevékenység célja, míg a mások csoportnál a jövedelemszerzés. Gazdasági szempontból nézve a hivatásos sportoló munkaerőnek minősül, míg a szabadidősportoló fogyasztónak. A hivatásos sport fogyasztója a néző, akinek a célja az élvezeti érték maximalizálása (Szabó 2012).

Bár hazánkban és a világban is a sportgazdasági kutatások inkább a profi sporttal szeretnek foglalkozni, a tanulmányban a szerzők a szabadidősporttal kívánnak foglalkozni. A szabadidősport nemcsak a sportoló, de a társadalom szempontjából is számos pozitív hozadékkal járhat (Gál 2011). Ha az emberek sportolnak, akkor egészségesebbek lesznek, így csökkenhet az egészségügyre és a társadalombiztosításra háruló teher is (Laczkó–Rétvági, 2015). Az egészségesebb társadalomnak köszönhetően nőhet a gazdaság teljesítőképessége, illetve növelheti a foglalkoztatottságot is. Számos tanulmány állítja, hogy a szabadidősport a legjobb eszköze az egészségi állapot alakulásának, fejlesztésének és karbantartásának (Bíróné Nagy 1983). Az egészséges

társadalom pedig kiváltó oka lehet a versenyképesebb társadalomnak. A sportnak nem csak Magyarországon, de a hazai felsőoktatásban is kiemelten fontos stratégiai szerepe van, bár hazánkban az elmúlt évtizedek során a tanulmányok álltak az első helyen még a sport és egyéb szabadidős tevékenységek előtt (Lenténé Puskás 2016). Számos országban, például az USA-ban azonban már évtizedekkel ezelőtt felismerték az egyetemi sportban lévő üzleti lehetőséget az intézmények (Eduline 2010). Az elmúlt években a Magyar Egyetemi – Főiskolai Sportszövetség (MEFS) vezetői úgy döntöttek, hogy a versenysport mellett nagyobb figyelmet fordítanak az egyetemi szabadidősportra. A felsőoktatási sport területére vonatkozó átfogó szakmai tervet a Hajós Alfréd Terv tartalmazza, melyet a sportpolitikaért felelős miniszterrel együtt dolgozott ki a MEFS a 2013–2020-as periódusra (MEFS, 2015; MSTT, 2014). A Kaposvári Egyetem vezetése, követve az országos sportstratégiát és a Hajós Alfréd Tervet, saját stratégia kidolgozásával kívánja a szabadidősportot a hallgatók mindennapjaivá tenni.

A SPORT HELYE AZ EGYETEMI SPORTKOMMUNIKÁCIÓBAN NAPJAINKBAN

Magyarországon az egyetemi sport népszerűsítése mellett cél a sportoló értelmiség és az egészségtudatos gondolkodás kialakítása a hallgatókban és rajtuk keresztül a jövő generációiban (Kovács 2015). Székely (2013) szerint az egyetemi profi sport mellett egyre hangsúlyosabb a szabadidősport szerepe is a hazai felsőoktatásban. Napjaink egyetemi szabadidősportjában, az elsődleges célok a mozgósítás, tömegesítés, továbbá a tudatformálás, sportos és egészséges életmód népszerűsítése (Bács 2011). E célok eléréséhez nélkülözhetetlen a helyi, regionális és országos szabadidősport – programok szervezés a tanév során, melyeknek fontos szerepe lehet az egyetemi élsport presztízsteremtésében (Pfau 2010). A célcsoport a már sportolók és a sportot sze-

rető, de aktívan nem sportoló hallgatók, oktatók.

A KAPOSVÁRI EGYETEM CÉLKITŰZÉSEI ÉS SZERVEZETI MOTIVÁCIÓJA AZ EGYETEMI SZABADIDŐSPORT-FEJLESZTÉS TERÉN

A Kaposvári Egyetem mint egy vidéki kis egyetem felismerte annak szükségességét, hogy az országos felsőoktatási trendeket kövesse, és azokon keresztül próbáljon még vonzóbbá válni a piacon. A sport terén sem történt ez másképp, így az intézmény növelte elköteleződését mind az egyetemi profi, mind a szabadidősport irányába. A helyi sportkoncepcióban az egyetem felismerte, hogy a sport nemcsak az egészségre nevelés eszköze lehet, de a közösségépítés hatékony eszköze is (Varga 2008). Szabadidősport-rendezvények szervezésével az intézmény lehetőséget biztosíthat a jelenlegi és jövőbeli egyetemi polgárainak élmény- és kihívást teremtő esemény és program teremtésére, melyek marketingeszközökkel kiegészítve részesei lehetnek az egyetemi imázs kialakításának (Chickering–Reisser 2003). A rendezvények szervezése lehetőséget biztosíthat az egyetemi infrastruktúra hatékonyabb kihasználására, továbbá potenciális jövőbeli hallgatók invitálása a rendezvényekre (Nagy 2010). Az egyetemi sportrendezvények ezenkívül magukban hordozhatják a potenciális pozitív gazdasági hatásokat is amennyiben azok nemzeti és nemzetközi szintre tudnak lépni (Lukovics–Zuti 2014.).

ALKALMAZOTT MÓDSZEREK ÉS FELHASZNÁLT ADATOK

A kutatás célja az egyetemi sportstratégia új irányvonalához illeszkedve egy olyan rendezvény létrehozása, amely a következő évek során potenciálisan képes lehet önfenntartóvá válni, illetve regionálisan és országosan is hírnevet és elismerést szerezhet az intézménynek. A kutatás alapjául az intézmény vezetőivel, oktatóival és hallgatóival készült

mélyinterjúk szolgáltak, melyek a 2016/17-es tanév során készültek. Az eredmények kiértékelését követően egy szekunder adatokon alapuló piaci elemzés is készült a manapság talán legnépszerűbb szabadidősport, a futás területén. A rendelkezésre álló eredmények és adatok alapján született meg a vezetői döntés a rendezvény létrehozásáról, amit a 2017/18-as tanév őszi szemeszterében megrendezett a Kaposvári Egyetem.

PIACI KÖRKÉP

Napjainkban, ahogy a hobbifutók száma, a számukra rendezett versenyek is évről évre gyarapodnak. Tanulmányunkban a 2016 és 2017 hazai versenyait összesítettük és hasonlítottuk össze. Három kategóriát különböztetünk meg, melyek a fogyasztók legmeghatározóbb szegmensét érintik, ezek az utcai, terep- és akadályfutó versenyek.

1. táblázat: Versenyek számának változása 2016–2017-es évben

Forrás: Saját szerkesztés a www.futonaptar.hu adatai alapján

	2016	2017	növekedés
utcai	308	363	18%
terep	147	207	41%
akadály	40	49	23%

Ahogy táblázatban (1. táblázat) is látszik, mindhárom kategória rendezvényei sokasodtak. Leginkább a terepfutóversenyek száma emelkedett 41%-kal, míg az akadályfutó versenyek 23%-kal növekedtek az elmúlt évben. Ez mutatja, hogy a terep és főként az akadályfutó versenyek piaca még kevésbé telített, mint az utcai versenyeké, ám ezek a versenyek nagyobb arányban növekedtek 2016-ról 2017-re.

Az 1. ábrán látható, hogy december kivételével minden hónapban több futóversenyt rendeztek a fent említett kategóriákban 2017-ben, mint 2016-ban. A különböző futóversenyek

szervezését és a résztvevők számát szabadtéri sportágként nagyban befolyásolja az időjárás és az évszakok. Ennek megfelelően a kiemelten fontos hónapok a hazai futópiac szempontjából az április, május, június, augusztus, szeptember, október. Az időjárásnak jobban kitett terep- és akadályfutó versenyek szempontjából még fontosabb, hogy száraz idő és mérsékelt hőmérséklet legyen.

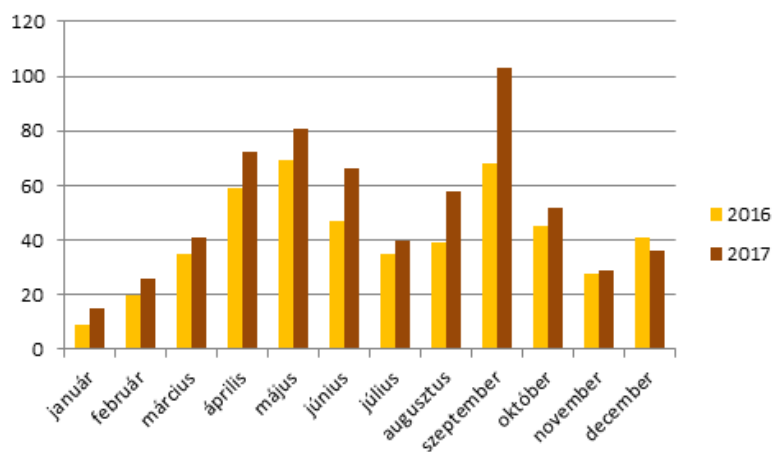
tem saját infrastruktúráját tekintve elmondható, hogy egy utcai futóverseny kialakítása nehezen beágyazható a rendelkezésre álló infrastruktúrába.

b) Akadályfutás

Az akadályfutás egyre nagyobb népszerűségnek örvendő feltörekvő sportág hazánkban és nemzetközileg egyaránt. A futáshoz

1. ábra. Versenyek számának alakulása havi bontásban 2016–2017-ben

Forrás: Saját szerkesztés a www.futonaptar.hu adatai alapján

A RENDEZVÉNY MINT TERMÉK LÉTREHOZÁSÁNAK FOLYAMATA

Sportágválasztás és piacra lépési lehetőségek a Kaposvári Egyetem szemszögéből

a) Futás

A futásra mint sportágra általánosan jellemző, hogy széles körben űzhető és napjainkban rendkívül népszerű hazánkban és külföldön egyaránt. Anyagi szempontból nézve már alacsony bekerülési költségekkel is űzhető és eszközigénye alacsony. A futóversenyek hazai piacára tekintve elmondható, hogy sok versenytárs van jelen a szektorban és a piaci viszonylag telített, mind regionális, mind országos szinten. A piacra lépés tekintetében elmondható, hogy viszonylag olcsó és egyszerű, ám új verseny vonzerejének kialakítása nehézkes és kérdéses lehet. A Kaposvári Egye-

hasnolán szintén széles körben űzhető és támogatottsága növekvő. Olcsó és kis eszköz-igényű sportágnak tekinthető. Az akadályfutó versenyek piacát illetően elmondhatjuk, hogy növekvő és folyamatosan telítődő piacot láthatunk hazánkban. A Kaposvári Egyetem szempontjából fontos, hogy napjainkban a regionális versenytársak száma alacsony mind a Dél-Dunántúlon, mind Somogy megyében. A piacra lépés technikailag nehezebb és drágább, de a rendezvény potenciális vonzereje nagyobb, mint a megszokott futóversenyeké. Az egyetem saját infrastruktúrájához az akadályfutás jobban illeszkedik, ugyanis a Kaposvári Egyetemhez tartozó Pannon Lovasakadémia több mint 20 hektáros területe potenciálisan használható hasonló versenyekhez.

A két sportág közötti választáskor elsősorban a saját infrastruktúra jobb kihasználtsága és a potenciálisan elérhető nagyobb vonzerő miatt esett az akadályversenyekre.

A rendezvény pozicionálása

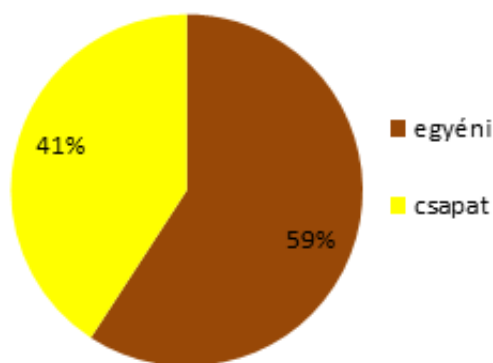
Az egyetemi marketing és sportkoncepció segítségével a vezetők célja a rendezvény pozicionálásakor, hogy mind a potenciális résztvevők, mind a célcsoportok igényeinek megfeleljenek (McDonald–Milne 1999). A Kaposvári Egyetem új szabadidősport-rendezvényének piaci pozicionálásakor a következő szempontok kerültek figyelembevételre:

- Névválasztás: rövid, könnyen megjegyezhető, utalás a verseny jellegére
- Időpontválasztás:
 - más országos egyetemi eseménnyel ne ütközzön
 - illeszkedjen az Egyetemi Sport Nemzetközi Napja (szeptember 20.) programsorozathoz
 - egyetemi szemeszterhez illeszkedve a potenciálisan legmelegebb és szárazabb időszak kiválasztása
- Helyszín: esemény jellegéhez illeszkedően a saját infrastruktúra használata (Pannon Lovasakadémia)
- Kiemelt célcsoportok:
 - Kaposvári Egyetem polgárai
 - más egyetem hallgatói
 - középiskolás korosztály
 - rendvédelmi szervek dolgozói
 - helyi lakosok
- Kihívás/pálya nehézségének kiválasztás: távolság és akadályok kiválasztása, illeszkedjen a különböző kategóriákhoz

A PROJEKT EREDMÉNYE: KE CROSS RUN

Az előzetes kutatások és felmérések alapján 2017. szeptember 23-án a Kaposvári Egyetem megrendezte Kaposvár város első terep akadályfutó versenyét a KE Cross Runt. A versenyre az ország 33 településéről 294 versenyző állt rajthoz. Az előzetes várakozásokat felülmúlva a közel 300 versenyző nagy kihívás elé állította a szervezőket, ezért a pálya nyomvonalának alacsonyabb terheltsége miatt az egyéni és csapatkategóriák versenyzőit külön időszávba indították. Az összes résztvevő 59%-a az egyéni versenyben, 41%-a pedig a csapatversenyben állt rajthoz (2. ábra).

2. ábra. A résztvevők megoszlása a főbb kategóriákban
Forrás: Saját szerkesztés

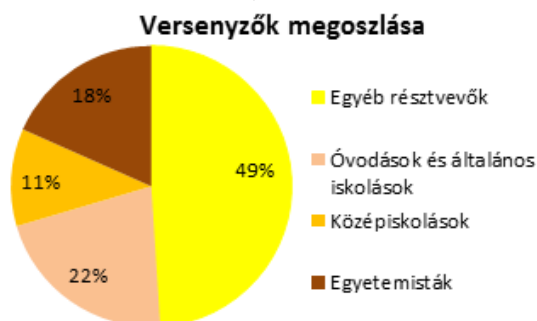

A Kaposvári Egyetem kiemelt figyelmet fordított továbbá a saját polgárainak mozgósítására mind versenyzői, mind szervezői oldalról. A szervezők között közel 30 diák is részt vett, akik a verseny során teljesíthették rendezvényszervezéssel kapcsolatos kötelező gyakorlatukat a pedagógiai kar szervezésében. E mellett az összes résztvevő 20%-át az egyetem polgárai adták. A 3. ábrán látható, hogy a különböző utánpótlás korcsoportok is jelentős létszámmal álltak rajthoz, hiszen a 18 év alattiak együtt a versenyzők egyharmadát adták. Kiemelten fontos kategória volt a verseny szempontjából az egyetemisták kategóriája, ahol 5 hazai egyetem több mint 50 versenyzője állt rajthoz. Az egyetemisták versenyének főtámogatója a Magyar Egyetemi – Főisko-

lai Sportszövetség volt. Ennek köszönhetően az egyetemi kategória az Országos Egyetemi Terep Akadályfutó Kupa nevet viselhette 2017-ben.

3. ábra. A résztvevők megoszlása a kiemelt korcsoportok szerint

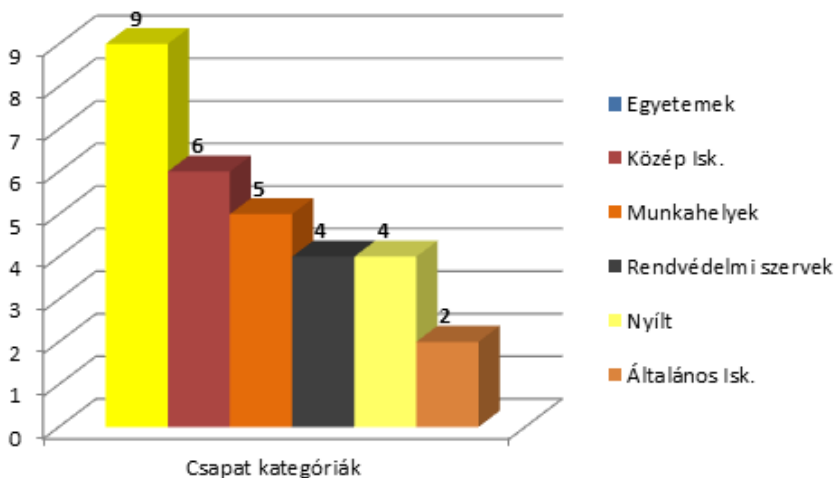
Forrás: Saját szerkesztés

Az intézmény a csapatversenyben létrehozott speciális kategóriákon keresztül szeretett volna újabb résztvevőket elérni, illetve kiemelt partnereit kiszolgálni, ezért külön kategóriát hirdettek a rendvédelmi szervek dolgozói és a munkahelyek számára is (4. ábra). A csapatversenyben azonban magasan az egyetemi csapatok dominanciáját láthattuk a résztvevők szempontjából az első versenyen, hiszen 9 egyetemi csapat mérkőzött meg egymással. Őket a középiskolások követték, majd a különböző munkahelyek csapatai.

4. ábra. Csapatok megoszlása kategóriák szerint

Forrás: Saját szerkesztés

KÖVETKEZTETÉSEK

A Kaposvári Egyetem sportvállalkozásának köszönhetően lehetősége volt saját infrastruktúrájának kihasználásával az országos és egyetemi sportstratégiát követve egy modern szabadidősport-eseményt létrehozni. A KE Cross Run versenynek köszönhetően az egyetem biztosítani tudta polgárai számára egy modern szabadidősport-eseményen való részvételt, továbbá kiemelt partnerei és potenciális jövőbeli diákjai számára, hogy betekintést nyerjenek a campus életébe és infrastruktúrájába. Mindemellett, a rendezvény számos helyi, regionális és országos médiába megjelent, így biztosítva a közvetett megjelenést az egyetem számára is ezekben a médiumokban. Bár az I. KE Cross Run az egyetem várakozásait felülmúlva zajlott, a szervezők számos fontos tapasztalatot és következtetést is levontak a jövőre nézve. A 2018-as esemény előtt egy kérdőíves megkérdezéssel fognak a versenyzők, azaz a vállalkozás fogyasztói felé fordulni, hogy a fejlesztések az ő igényeikhez is a lehető legjobban illeszkedjenek. Számos fejlesztési lehetőséget a lehető legpontosabban mérlegelve vág bele a Kaposvári Egyetem a szabadidősport vállalkozásának fejlesztésébe 2018-ban.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BÁCS Z. (2011). A magyar sport működési szerkezetének lehetséges szegmense: a felsőoktatási sportszervezetek, *Magyar Sporttudományi Szemle*, 12. évf. 47. sz. 21-23. p.
2. BÍRÓNÉ NAGY E. (1983). *Sportpedagógia*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó.
3. BORBÉLY A., RÁTHONYI-ODOR K. (2015). *Sportökonómia*. Debrecen, Campus Kiadó.
4. A.W., CHICKERING, L., REISSER (2003). *Education and identity*. 2. kiad. San Francisco, USA, Jossey-Bass.
5. EDULINE: *Mekkora biznissz az egyetemi sport?*, 2010, letöltve (2017.10.30.): http://eduline.hu/felsooktatas/2010/3/1/20100215_egyetemi_foiskolai_sport
6. FUTÓNAPTÁR: *Utcai, országúti, pálya- és terepversenyek*, 2017, letöltve (2017.11.15.) <http://www.futonaptar.hu/index.html>
7. GÁL A. (2011). Society and sport in Hungary: neither with nor without. Földesi Szabó Gy., Dóczi T. (szerk.): *The interaction of Sport and Society in the V4 countries*. Budapest, Hungarian Society of Sport Science, 65-83. p.
8. KOVÁCS K. (2015). *A sportolás, mint támogató faktor a felsőoktatásban*, Debrecen, CHERD-H.
9. LACZKÓ T., RÉTSÁGI E. (2015). *A sport társadalmi aspektusai*. Pécs, PTE Egészségtudományi Kar.
10. LENTÉNÉ PUSKÁS A. (2016). *A sportolói karrier és a tanulmányok összehangolásának lehetőségei és kihívásai a Debreceni Egyetemen*. PhD-értekezés, Debrecen, Debreceni Egyetem.
11. LUKOVICS M., ZUTI B. (2014). A nagy nemzetközi sportesemények gazdasági hatásai. *A területi fejlődés dilemmái*. Szeged, SZTE Gazdálkodástudományi Kar, 105-120. p.
12. M.A., MCDONALD, G.R., MILNE (2014). *Cases in sport marketing*, Subury, USA, 1999, Jones and Barlett Publishers.
13. MEFS: *Az egyetemi sport fejlesztési terve – Szabadidősport az egyetemen*. Debrecen, Egyetemi sportiroda-vezető és sportszakember képzés, 2014. október 2-4.
14. MSTT: *Sportkoncepció és szervezeti megvalósítása a Debreceni Egyetemen*, 2014, Debrecen, 2014.06.05.
15. NAGY Á. (2010) *A sportmenedzselés és -szervezés fejlesztési lehetőségei a Debreceni Egyetemen*, PhD értekezés, Debrecen, Debreceni Egyetem.
16. S., PFAU CHRISTA (2017). *A szabadidősport szervezési sajátosságai a felsőoktatásban*, PhD-értkezés, Debrecen, Debreceni Egyetem.
17. SZABÓ Á. (2012). *A magyar szabadidősport működésének vizsgálata*, PhD értekezés, Budapest, Corvinus Egyetem.
18. SZÉKELY M. (2013). Hajós Alfréd Terv az Egyetemi-Főiskolai sport szakmai programja „2013-2020”. *Budapesti Egyetemi-Főiskolai és Diáksport szakmai fórum*, 2013. június 6., Magyar Sport Háza.
19. VARGA CS. (2008). Kistérségi sport-, és szabadidős stratégia. *ÖTM Sport Szakállamtitkárság kiadványa*.

THE IMPORTANCE OF CROSS-LINGUISTIC INTERACTION IN THIRD LANGUAGE LEARNING

SZABÓ, NOÉMI

PhD student of applied linguistics, foreign language teaching, third language learning
University of Pannonia (Veszprém), Institute of Hungarian and Applied Linguistics, Multilingualism Doctoral School
e-mail: szabonoemi@almos.uni-pannon.hu

The issue of learning foreign languages is still receiving an increasing attention these days. According to the latest statistical data, learning foreign languages and speaking more than one language can still be counted as a peculiarity in Hungary. Surveying the current literature on the chosen topic, several works, studies and articles on trilingualism and third language acquisition (TLA) appear to be a matter of curiosity, for example Cenoz & Jessner, 2000; Cenoz, Hufeisen and Jessner, 2001; Fouser and Hufeisen, 2005; De Angelis, 2007. Cross-linguistic awareness deserves more attention in consideration of third language acquisition and trilingualism because this area of research is still counted as a neglected area in multilingualism research.

Moreover, far too little attention has been paid to metalinguistic awareness related to TLA research in the educational context (Jessner, Allgäuer-Hackl & Hofer, 2016). Jessner, Allgäuer-Hackl and Hofer (2016) focuses on the understanding of multi-competence with regard to multilingual learners. The classroom activities described in the article have concentrated on multilingual, especially metalinguistic and cross-linguistic awareness. The results would seem to suggest that multilingual approaches to teaching and learning have a positive reference at the linguistic and metalinguistic levels as well.

In the DMM, a so-called Multilingualism or M-factor unfolds as a property which comprises "a set of skills and abilities that the multilingual user develops owing to her/his prior linguistic and metacognitive knowledge" (Jessner, 2008, p. 275). This multilingual repertoire promotes new skills, which consist of three main parts: language learning skills, language management skills, and language maintenance skills. (Herdina and Jessner, 2002).

The focus of the research proposal is teaching English/German as third language in the Hungarian educational context. The aim of the study is to investigate the influence of cross-linguistic awareness on third language acquisition. Flynn and Berkes's article (2012) gives the theoretical framework of the research which focuses on explanatory model (CEP) for multiple language acquisition with special attention to the relationship between Hungarian, German and English languages. The first research question is whether students' level of multilingual awareness is higher at German minority primary schools in Hungary than at the Hungarian primary schools. The second question is how cross-linguistic influence affects the lexical repertoire in relation to the order of language acquisition (L2: German, L3: English, and vice versa).

Keywords: multilingualism, holistic view, cross-linguistic interaction, metalinguistic awareness, Dynamic Model of Multilingualism, multicompetence approach.

ABSTRACT

Питання вивчення іноземних отримує все більшу увагу в наші дні. Згідно з останніми статистичними даними, розмовляти більш, ніж однією мовою, все ще непоширене явище в Угорщині. Міжлінгвістична обізнаність заслуговує на більшу увагу при вивченні третьої мови та тримовності, оскільки ця сфера досліджень все ще враховується як пропущена область у дослідженні багатомовності. Більше того, надто мало уваги приділяється вивченню металінгвістичних навиків, пов'язаних з дослідженнями вивчення третьої мови (TLA) в освітньому контексті. Робота в класі, описана в статті, зосереджена на багатомовному, особливо металінгвістичному та міжмовному розумінні. Результати, здається, свідчать про те, що багатомовні підходи до викладання та навчання мають позитивні посилання на мовному та металінгвістичному рівнях. У центрі уваги – викладання англійської/німецької як третьої мови в угорському освітньому контексті. Метою дослідження є вивчення впливу міжмовної обізнаності на вивчення третьої мови. Перше питання в дослідженні полягає в тому, наскільки ступінь багатомовної обізнаності студентів є вищим у початкових школах німецької меншини в Угорщині, ніж у звичайних початкових школах. Друге питання полягає в тому, як впливає крос-лінгвістичний вплив на лексичний репертуар щодо порядку вивчення мови (L2: німецька, L3: англійська і навпаки).

1. INTRODUCTION

The majority of the world's population speaks more than one language in our globalised world. Amaro & de Bot & Rothman (2013) formulated due to the statistical estimations, „Although fewer than 2 percent of the nations of the world have two or more official languages, the number of multilinguals in the world far outweighs the number of monolinguals” (p. 373). There is evidence for the increasing contact between different languages due to the globalization processes. It is stated that “a linguistic repertoire certainly important in economic prosperity when individuals and societies are bound into international and global markets, but language education is important to individuals as citizens in democratic processes at national, regional and international levels” – says the document of the Hungarian language policy profile.¹

The answer to what extent we should be proficient in languages in order to be bi- or multilingual is still a hard and not fully answered question. Edwards (2013) formulates, “Even if we are able to gauge bilingual or multilingual capacities with some accuracy, there would remain problems of adequate labelling, for it is hardly to be expected that measured individuals would neatly fall into a small number of categories of ability.” (p. 13) Multilingualism is known as a phenomenon which is affected by psycholinguistic and sociolinguistic aspects. Literature on bilingualism takes into account different aspects related to bilingualism (Groto Butler, 2013): functional ability (receptive and productive bilingualism), the age of acquisition (simultaneous, sequential and late bilinguals), the relationship between language proficiencies in 2 languages (balanced and dominant bilingualism), the effect of L2 learning on the retention of L1 (additive and subtractive bilingualism),

the organization of ling. codes and meaning unit environment (elite/elective, and folk/circumstantial bilingualism). Expansion of multilingualism (social, cultural and linguistic changes) and the changes are deriving from globalisation, geographical and social mobility, economic and political transformations, and the omnipresence of technology. Nowadays, it is becoming more and more popular to see emerging multicultural and multilingual societies what Vertovec (2007) has named as “super diversity”. Multilingualism has become the backbone of these societies to a great extent because multilingualism can be seen in every field of life. Consequently, multilingualism regards as a new social phenomenon which they have called new linguistic dispensations and the language(s) got a new status quo. Multilingualism is viewed as a bidirectional process thanks to the new status quo condition. Multilingualism is ranging all over the world and it takes effect on every country, society and culture. We can talk about multilingualism which alters from one community to the other one and each community is considered to be multilingual in its own special way (in Edwards, 2013).

Various social elements reside in very different contexts and it is in practice due to the language users from that particular context. Two main factors can influence the emergence of multilingualism so an individual command of two or more languages is a natural process nowadays. Firstly, English spreads all over the world due to the political, historical, economic and technological development (see: Grosjean, 1992; Cook, 1995; Cenoz & Genesee, 1998; Jessner, 1999; Cenoz, 2005). Secondly, multilingualism can be a phenomenon thanks to the “mobility of the world population and the recognition of the autochthonous minority languages in some European regions, such as Galicia, Frisia, the Basque Country, Brittany, Wales, Ireland or Catalonia (see: Cenoz, 1997, 2005). These regions make their speaker

¹ https://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Profile_Hungary_EN.pdf

to increase their linguistic repertoire because they sometimes do not have the possibility use their first languages at official sites like bureau, post, school or workplace (in Ortega, 2017). Multilingualism regards as a general phenomenon in the current era because youngsters often learn English parallel with many other languages (Hoffmann in Cenoz & Jessner, 2000). According to the latest statistical data, learning foreign languages and speaking more than one language is still be counted as a peculiarity in Europe.² The Eurobarometer survey indicated that Hungary has not gained a prominent place related to the knowledge of foreign languages compared to other European countries. The issue of learning English or German as a foreign language is receiving an increasing attention even in the Hungarian educational context (Jessner, 2008). As a consequence, language acquisition models need to interpret the processes which takes place amongst the languages involved in the speakers' linguistic repertoire. These innovations should be implemented in the teaching of foreign languages that can help learners in the acquisition process.

Literature on multilingualism and third language acquisition takes place in the second paragraph of the paper which is further divided into 4 main subsections. The first subsection discusses ideas about the multicompetence approach which is a stepping stone towards the Dynamic Model of Multilingualism. The second subsection talks about the distinctions between second- and third language acquisition. The third subsection informs the reader about the Dynamic Systems Theory or Complexity Theory (DSCT) and about the dynamic view of multilingualism (Herdina and Jessner, 2002). The fourth subsection presents the innovations of multilingual pedagogies and multilingual view of teaching foreign languages in the classroom.

The research proposal connected to the Hungarian educational context is discussed in the third paragraph of this paper. Whilst, some concluding remarks and implications for the future are found in the fourth paragraph of the current article.

2. THEORETICAL BACKGROUND

Multilingualism and multilingualism research have received more and more attention over the last decade. As Herdina and Jessner emphasize (2002), "research interest in the linguistic phenomenon of multilingualism has been increasing over the last decades" (p. 1) The term multilingualism carries several meanings with itself, however researchers haven't treated the terminology of multilingualism in much detail in the past. Previous studies have reported on L2 learning or bilingualism which are used as cover terms related to the field of multilingualism. According to Grosjean's definition (2010), there is no need for distinguishing bilingualism from multilingualism. Beyond Braun (1937), Jessner refers to Haugen (1956) who categorized multilingualism as part of bilingualism. Recently, a number of researchers share the opinion about the study of two languages that bilingualism can operate as a variant of multilingualism (Herdina and Jessner, 2002 in Jessner 2008). A great number of researchers share the view that language development should be adapted to the multilingual norm in the linguistic research. (Cenoz, 2013; Herdina and Jessner, 2002; Cenoz and Jessner, 2000; Cenoz, Hufeisen and Jessner, 2003; Cook, 2006). Herdina and Jessner (2002) published their work entitled by the Dynamic Model of Multilingualism (DMM) which can be contemplated as the core publication in the multilingual development from a dynamic point of view.

Research on third language acquisition (TLA) and trilingualism counts as a young disci-

² http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.html

pline in the field of linguistics. Third language acquisition is considered to be a rather innovative segment in language acquisition studies. The term TLA indicates ‘the acquisition of a language that is different from the first and the second and is acquired after them’ (Cenoz, 2013, p. 71). Cenoz uses the term third language in order to refer a language chronologically acquired after the first one or after the first 2 languages in case of early bilinguals. Distinctions between L2 and L3 have been often disregarded because it counts as a neglected area in bilingualism research and in second language acquisition (SLA). There are international and annual conferences (e.g.: International Conference on Third Language Acquisition and Multilingualism), edited volumes on TLA (Safont 2005; De Angelis 2007; Cenoz 2009; Aronin & Hufeisen 2009; Leung 2009; Lindqvist & Bartel 2010) and special journal (International Journal of Multilingualism) which serve as an evidence for the rise of TLA (cited in Cenoz, 2013).

Surveying the current literature, several works, studies and articles on trilingualism and third language acquisition appear to be a matter of curiosity: Cenoz & Jessner, 2000; Cenoz, Hufeisen and Jessner, 2003; Fouser & Hufeisen, 2005; Jessner, 2008. Two important books and one research study needs to be highlighted in the topic of linguistic awareness: Jessner, 2006; De Angelis, 2007; Jessner, Allgäuer-Hackl and Hofer, 2016. Additionally, one outstanding book has been found related to the specified research area which is Cenoz, Hufeisen and Jessner (2001).

2.1 Multi-competence approach

An important trend has appeared on the scene what one calls the multicompetence approach. The advent of the concept dated back to the birth of the bilingual perspective (Cook, 1992, 1996, 2013 in Jessner 2008), the term was frequently used especially in the field

of language acquisition and use. Multicompetence approach covers a wide range of notions in relation to learning and teaching multiple languages. Grosjean (1985) introduced the holistic perspective of bilingualism therefore this attitude maintains the idea of the fully competent speaker-hearer in both languages. A new approach which tries to connect the fields of SLA and bilingualism. This notion is derived from the definition of Cook (1991, p. 112) who defined this term “the compound state of mind with two grammars”. There is a definition of multi-competence which is more up to date: ‘the overall system of a mind or a community that uses more than one language’ (Cook, 2016). So multi-competence is claimed to be “a language super system”, which differs in distinctive ways from the language knowledge of monolinguals (in Opitz, 2011). Multi-competence introduces a different perspective of SLA based on L2 users rather than on the monolingual individual. Multi-competence cannot be considered either as a psychological or sociological concept. The notion is the nearest to the approach which views language as a constantly changing system. Cook brings forward the holistic view of multi-competence which treats the language systems of a bilingual/multilingual speaker not as two autonomous systems in one mind (Herdina and Jessner, 2002). Cook (1992) suggested the multicompetence view which means a qualitative distinction from the competence of the monolingual speaker (mono-competence). According to the multicompetence view, monolingual speakers have a different view of the world than their multilingual peers in terms of having more languages in their mind. Herdina and Jessner (2002) suggest in their work that current research on linguistics should be focused on the multilingual speaker and not on the monolingual individual. There is an increasing tendency towards the holistic view of multilingualism which has been appeared in different countries in the last decade. The focus on multilingualism issue

consists of three different entities: the multilingual speaker, the whole linguistic repertoire, and the social context.

Holistic view of multilingualism assumes that the development of multilingual competence is dynamic and involves changes in language acquisition and language use (Jessner, 2008). The appearance of Dynamic System Theory and Complexity theory is connected to the holistic view of multilingualism and multilingual development. The development of the multilingual system is described as a non-linear, reversible, stable, interdependent and complex system based on the theory of DCT (Aronin and Jessner, 2015). Multilingual system is viewed as an adaptive and dynamic organization so they can adjust to the altering communicative needs of the learner. Additionally, multilingual system works in a way that “language choices are psychologically and socially determined”. We should take into consideration that language development of multilinguals contains both acquisition and attrition processes (de Bot & Jaensch, 2013). The order of acquisition is another cardinal point from the dynamic point of view which is discussed in the next subsection of the second chapter.

2.2 Terminological challenges: second- and third language acquisition

Multilingualism research concentrates on more than two languages which can be resulted in a terminological confusion compared to the traditional monolingual norms. Multilingualism is based on mostly psycholinguistic aspects from the perspective of the DMM. According to Grosjean's definition (2010), there is no need for distinguishing bilingualism from multilingualism. Beyond Braun (1937), Jessner refers to Haugen (1956) who categorized multilingualism as part of bilingualism. Recently, a number of researchers share the opinion about the study of two

languages that bilingualism can operate as a variant of multilingualism (Jessner 2008). Some researchers believe in the fact that learning a third language (L3) has a same mechanism as learning a second language (L2) (e.g. Sharwood Smith 1994; Gass 1996 in Jessner 2008). Despite the fact that a growing number of scholars have a different point of view. If one takes a deeper look at this matter, major differences can be diagnosed between SLA and TLA. A major difference is apparent between SLA and TLA because learning an L3 should be treated variously than learning an L2 for many reasons. Consequently, one has to keep in mind that the notion of multilingualism can be used to the learning of more than 2 languages (Jessner, 2008). Referring the quotation of Jessner confirms that the main difference can be the point that the effect of the first language (L1) in learning or using a second language (L2) qualitatively differs from the influence of the L1 and L2 on acquiring an L3 (Jessner, 2006). The complexity of TLA resides in individual and psychosocial factors of language learning. Cenoz (2000) demonstrates the distinction between SLA and TLA/ multilingual acquisition with the help of 3 major differences: a) the order in which languages are learned, b) sociolinguistic factors, and c) the psycholinguistic processes involved. Learning an additional language was an easier task for multilinguals than monolinguals on the basis of some research: Cenoz, 2003; De Angelis, 2007; Jessner, 1999, 2006; Kemp, 2001; Lasagabaster, 1997, 2000; Ringbom, 1987 (cited in Jessner, 2008). The scope of multilingualism is to observe the various differences between Second Language Acquisition (SLA) and Third Language Acquisition (TLA). According to Jessner (2007), bilingualism and SLA differs from trilingualism and TLA, thus L3 learners promote a kind of metasystem which varies from the metasystem found in SLA research. It has been demonstrated that the choice of supporter languages (the so called

“bridge” languages) are dependent on several factors and these languages unravel atypical patterns from those found in SLA and bilingualism research (Jessner, 2006). In contrast to SLA studies, the routes of learning or order of acquisition shows a greater variety in multilingual acquisition. The DMM creates the terms of primary, secondary, tertiary language systems in the development of a multilingual system in order to make distinction from the L1, L2 and L3 notions (Jessner, 2008). However it is not considered to be a totally new terminology, its relevance is more essential in case of learning two or more languages. Multilingual speakers’ language change is often related to the communicative situation where they can adapt more easily than their monolingual peers.

2.3 *Dynamic Complexity/Systems Theory (DCT/DST) and Dynamic Model of Multilingualism (DMM)*

The next subsection examines dynamic systems or complexity theory (DCT) which applies to multilingualism with regard to the Dynamic Model of Multilingualism (DMM). DCT approach serves as a prerequisite in order to understand better the evolution of multi-competence related to the learners and this conceptualization helps the teachers from the perspective of multilingual approaches in the language classroom. Taking the DMM as a basis, one supposes a connection between third language acquisition and multilingual/metalinguistic awareness (MLA). DCT looks at the multilingual system as an open organization that is reliant on various factors like social or psychological ones (Aronin & Jessner, 2014).

Herdina and Jessner (2002) suggest in their work that current research on linguistics should be focused on the multilingual speaker and not on the monolingual individual. Multilingual proficiency is viewed as individual multilingualism and this proficiency can be regarded as a fluctuating and not as a stable construction. It is identified as the dynamic correlation

between the different psycholinguistic systems (LS1, LS2, LS3) in which the individual languages are included (Jessner, 2008). From the viewpoint of DMM, multilingualism relates to those languages that one can acquire after the second one. So DMM can serve as a link between Second Language Acquisition (SLA) and Multilingual Research (MR) (Herdina and Jessner, 2002). The multilingual model seems to be a learner oriented one as the learner stands in the centre of the language acquisition. There are several characteristics for the dynamic model of multilingualism which are recognized as non-linearity, reversibility, stability, interdependence, the change of quality, stability and complexity. A dynamic perspective of the multilingual speakers’ learning system puts together the learner-oriented system and the changes within the language systems. Furthermore, the relationship between socio- and psycholinguistic factors need to be taken into account so a holistic approach makes possible to understand the behaviour and organisation of multilingual systems.

Language acquisition recognizes as a complex and dynamic process. According to the DMM, the multilingual system should be seen from a psycholinguistic aspect therefore language is treated at the individual level. Additionally, the dynamic view regards the speaker as an intricate psycholinguistic system. Using a dynamic view is quite reasonable: languages are in permanent motion and the language systems are interrelated. In the focus of this view stands “the understanding of the behaviour and the organization of the living systems” (Jessner, 2003, p. 235). Van Geert formulated so that a dynamic system is nothing more than ‘... a set of variables that mutually affect each other’s changes over time’ (Jessner, 2003, p. 235). The next issue deals with the relationship between language attrition and maintenance as they are key components from the dynamic view of multilingualism. Language systems have their own dynamism related to the DMM so attrition and maintenance

nance take place in the process. “According to the dynamic systems approach, the process of language acquisition is modelled as mirrored in the process of language attrition” (de Bot & Weltens, 1991 quoted in Jessner, 2003). Language maintenance is strongly related to language attrition because of a very simple reason. If one language system is maintained by the learner, the other one consequently should be eroded due to lack of its frequent usage. Language attrition can be explained by the process of active competition amongst the language systems (Herdina and Jessner, 2000). This interpretation assumes that languages are not only required to acquire through certain efforts but they need to be maintained, as well. Language maintenance work is considered to be one of the pillars in multilingual acquisition. The absence of language maintenance work may be one of the probable reasons in relation to language loss. The DMM offers a certain interpretation in order to make the relationship between language maintenance and attrition crystal-clear from the viewpoint of multilingual acquisition. This model indicates that these two processes go hand in hand in the multilingual system (Herdina and Jessner, 2000, Fig.1., p. 136). The first one is a gradual process of attrition while the second one is the gradual process of replacement. It is believed that multilingual proficiency is reliant on the amount of effort which the individual puts into the maintenance of his/her language system. The dynamic balance is one of the most important issues related to the DMM and creating equilibrium between language attrition and acquisition is possible with the help of the key factor of language maintenance (Jessner quoted Cook, 2003). Language maintenance plays a significant role with regard to the stability of the language system. The stability of the language system can be eroded due to the lack of time and energy invested in the maintenance of the language system. Language systems are interdependent and they cannot be viewed

as autonomous systems within the psycholinguistic model. Besides of the systems stability, subject-specific parameters specify the complexity and the variability of the system. The given systems operate with the notion of cross linguistic influence concerning the structure and development of these systems.

Proceeding from DMM, the so-called Multilingualism or M-factor evolves from an emergent property that “is made up of a set of skills and abilities that the multilingual user develops owing to her/his prior linguistic and metacognitive knowledge” (Jessner, 2008a, p. 275). In the Dynamic Model of Multilingualism (Herdina and Jessner, 2002) new emergent skills, that is language learning skills, language management skills, and language maintenance skills characterize the multilingual repertoire. These proficiency skills are strongly related to multilingual awareness which is divided into metalinguistic and cross-linguistic awareness (Jessner 2006). Metalinguistic awareness (MLA) includes the set of skills /abilities which develop owing to prior linguistic and metacognitive knowledge. The influence of MLA can be a determining and beneficial factor with the regard of further language learning in the long run. Cross-linguistic awareness (XLA) is understood as the awareness of the relationships between languages expressed “tacitly or explicitly during language production and use” (Jessner, 2006, p. 116). Cross-linguistic interaction (CLIN) is considered to be one of the key components in the DMM. CLIN includes codeswitching and borrowing besides transfer and interference phenomena.

2.4 Multilingual education and multilingual methodologies: new perspectives

There is a growing number of literature on multilingualism research and on multilingual education. Despite of the fact that the multilingual approach has several advantages, one has to keep in mind that this field of research

is at an early stage related to multilingual education. One should understand the beneficial effect of multilingual approach in language teaching which can be utilized in the multilingual classroom (Jessner, Allgäuer-Hackl and Hofer, 2016). The number of third language studies has been getting larger over the last ten years. Some of the studies deal with lexical transfer phenomena in TLA which gives evidence for activation of other than the target language from cross-linguistic aspects. The present study provides additional evidence with respect to the research conducted on emergent multilingual awareness in case of children in the Austrian school context. The benefits of multilingual proficiency can be exploited to the full if one can focus on the advantages of multilingualism. As Jessner mentions (2008), a reorientation is needed towards the dynamics of multilingualism instead of remaining by the conventional monolingual norm. One can take multilingualism for granted with the help of the application of multicompetence view related to language proficiency of the learner. Multicompetence approach can help to face with the multifaceted challenges of multilingual education (Jessner, 2008). Multilingual advantage involves emergent skills on the level of higher creativity and mental organization (flexibility in thinking). Multilingual awareness exists at different levels so it can take an effect on learners, on teachers, on the interaction between teachers and learners and on the common curriculum in the educational setting. One can develop meta-competences in multilinguals which should be trained in the classroom context. Teachers should be aware of minority languages in the classroom because they can understand their students better with the help of using multilingual methodology in the education (Jessner et al, 2016). Multicompetence approaches give alternatives to language development in the classroom. Teachers should promote mul-

tilingual awareness in students and they need to take part in multilingual training programs in order to develop multilingual materials for their students (Herdina and Jessner, 2002).

The objective of the multilingual methodology is to introduce some ideas about classroom activities (e.g. Multilingual Seminar) through examples in case of upper-secondary school classes based on the Austrian school context. All of the participants were aged between 16 and 18 years and they are at different levels related to the proficiency in these languages. There is some evidence that multilingual activities may affect language learning due to the examples below. One of the possible utilizations is to focus on MLA and XLA training in the language classroom related to the Multilingual Seminar. One of the greatest assets of MLA and XLA training is that we can compare and contrast different structures, vocabulary and concepts amongst instructed languages and languages that are taught at home. Teachers have the possibility to introduce a new grammatical unit with the help of prior language knowledge of students (Jessner, Allgäuer-Hackl and Hofer, 2016).

Moreover, EUROCOM approach has played a vital role in generating tertiary language learning from the view of the multilingual approach. The EUROCOM programme was firstly adapted to the European context and therefore to the European language families. The aim of this method is to mark one supporter language which helps to understand and to analyse the texts to the learners. Hufeisen and Marx (2014) call this innovative approach the Seven Sieves method that refers to the seven different linguistic analysis, including international vocabulary, morphology and syntax, pronunciation, orthography, and prefixes and suffixes. This method is becoming increasingly popular amongst young adults because it can enhance the metalinguistic awareness owing to the exciting

structures in the multilingual classroom (in Jessner, Allgäuer-Hackl and Hofer, 2016).

From a DCT aspect, “knowledge is a process of language using and language use is strongly related to language proficiency” (Jessner, Allgäuer-Hackl and Hofer, 2016). Unfortunately, languages are taught in an isolated manner in the majority of cases in Austrian schools. Although this may be true, most of teachers maintain the respectabilities with regard to the teaching methods. Jessner et al. (2016) argues that teachers need to be encouraged in order to accept the multilingual approaches in language teaching: Allowing switches to other languages helps the students exploit their “multilingual monitor” which, in turn, enhances their linguistic, communicative, and cognitive abilities. Furthermore, it should be emphasized that Multilingual Seminar classes indicate the path to the process of new learning strategies.

Allgäuer-Hackl and her peers (2016) deal with the work-out of new reading, listening and speaking strategies in the hope of the “cross-language” approach. This case demonstrates the need for better strategies related to language learning because it has a motivational force to the students, as well. With respect to this, multilingual approaches should be extended to all schools thereby students have the opportunity to benefit from the multilingual learning environments. As explained earlier, we need to pay attention to the role of teachers in the teaching and learning procedure and not just to the students. Research findings (as García (2008), Otwinowska (2014), and Stratilaki (2012)) show that teachers need to be aware of the multilingual competencies which lead to the positive outcome of language teaching. When one gives reference to the topic of multilingual awareness in the classroom, one should take into consideration the psycholinguistic perspectives of multilingualism. Otwinowska (2014) found that teachers should promote multilingual

awareness which is based on cross-linguistic and metalinguistic knowledge and knowledge about pluri- and multilingual approaches. Teachers need to be aware of multilingual awareness in order to handle plurilingualism in the right place (in: Jessner, Allgäuer-Hackl and Hofer, 2016).

De Angelis (2011) noted that teachers know a little about interaction of languages in the mind or they do not realize the linguistic and cognitive advantages of bi- and multilingualism. They tend to look at the heritage language not as a supporter language in the classroom when students start to acquire their additional language in the frame of instructed setting. In terms of multilingualism in the classroom, developing the concept of multi-competence is one of the key issues, as well. Herdina and Jessner (2002) maintain the idea that managing more than one language is considered to be a defiance to the students but balancing between languages can enhance learners’ flexible and creative thinking. Teachers’ role cannot be inessential in this regard, because they should reconsider the issue of code-switching and code mixing or trans-languaging. Further improvements need to be implemented in the language classroom such as no languages are excluded or the non-target languages are allowed to use in order to help the host languages in the multilingual classroom. Last but not least, the cooperation and team work are indisputably important factors in the advancement of teaching materials regarding to specific conditions like in the case of multilingual education. One feasible approach is the so-called PlurCur project which is situated at the European Centre for Modern Languages (Allgäuer-Hackl, Brogan, Henning, Hufeisen, & Schlabach, 2015). The aim of this project is to be suited to the whole-school curricula where language learning and teaching are strongly related to each other and one can take account of the individuals’ language repertoire.

3. RESEARCH PROPOSAL

The scope of the research is learning English/German as third language (L3) in the Hungarian educational context. The aim of the study is to investigate the influence of cross-linguistic awareness on third language acquisition. The article of Flynn and Berkes (2012) partly gives the theoretical framework of the research. It focuses on explanatory model for multiple language acquisition (Cumulative Enhancement Model): in relation to Hungarian, English and German. The research questions were formulated after having read the Dynamic Model of Multilingualism. The first research question is whether students' level of multilingual awareness is higher at German minority primary schools in Hungary than at the Hungarian primary schools. The second question is how cross-linguistic influence affects the lexical repertoire in relation to the order of language acquisition (L2: German, L3: English, and vice versa). The establishment of the research context was the major goal in January and the task was to collect primary schools in the region of County Vas, Győr-Moson Sopron and Veszprém. I searched for the schools according to the given criteria (school types: nationality primary school vs. normal primary school, foreign languages: English and German, order of acquisition).

As far as the research context is concerned, data will be collected both from minority and normal primary schools in Hungary. The first group will be students who are learning German as L2 and English as an L3 (from the 5th grade). While, the second group will contain students who are learning English as L2 and German as an L3 (from the 5th grade). Tests will be used in order to assess students' proficiency level from the starting point of acquiring the L3. Furthermore, a questionnaire will be filled in by the students, which aims to measure motivation, attitude and teacher's support after the language courses. A longer time frame is needed in order to plan

the detailed observations because one has to visit the schools for several times. This will be a comparative study so one needs to collect a great amount of data in order to take a deeper look at the situation related to both types of schools in a detailed manner. Carrying out the research will last approximately 3 years that is why it will be advantageous to concentrate on younger multilingual individuals (primary school learners). Focusing on upper-grade learners can be ideal, because 5th graders start learning a new language (L3) from that particular age. Concentrating on the theoretical and methodological parts of the research will be one of the most important goals for the future. Additionally, it is crucial that one has to make effort on compiling tests and questionnaires. Permissions are still needed in order to start observations at schools although consultations are already in process with one or two schools. A cooperation will be held between Austria and Hungary in the frame of a joint project (probably January 2019) therefore working on the details of this future collaboration is the next goal related to the plans.

4. CONCLUSION

The aim of this current article is to present the research proposal based on the newest research on multilingualism, especially on third language acquisition (TLA) and trilingualism. The reader encounters the different views on bi- and multilingualism and therefore one can explore the distinctions between second and third language acquisition. Dynamic Systems Theory taken by Herdina and Jessner (2002) creates an opportunity for negotiating the multilingual phenomena. The Dynamic Model of Multilingualism evolves from the Dynamic Systems Theory which serves as a basis for the current research proposal. So DMM can serve as a link between SLA research and research on bilingualism (Herdina and Jessner, 2002).

Although multilingual acquisition has already existed in the past century, the attitude towards multilingualism favours the attention due to the introduction of foreign language(s) at an early age in the school context, to the spread of English as lingua franca worldwide, and to the changing status of minority languages. Scholars start to examine the process of multilingual acquisition from the last decade. The studies support the idea of complexity in learning additional languages and language learners have all the languages in their repertoire even they are in the passive status. Their languages are generally related to each other and they are all the time in contact: languages influence each other, they complement each other. The issue of negative interference should be reconsidered because more positive effects are visible than negative one seeing the interrelatedness of languages. According to the new results, multiple language learning should be encouraged in the educational setting. The interaction between languages is becoming more and more important thanks to the changing world. The heterogeneity of students is a natural issue in the 21st century classroom and it means a trial to the language teachers (Ortega, 2017).

The article written by Jessner, Allgäuer-Hackl and Hofer (2016) is designed to determine the pedagogical effect of multilingual awareness in the language classroom from the DST perspective. There are findings related to this field of research which support the idea of teaching strategies with the help of multilin-

gual approach in the multilingual classroom in Austrian context (Jessner and Allgäuer-Hackl 2014; Jessner, Allgäuer-Hackl and Hofer, 2016). The majority of the explorations were carried out by Jessner and other members of the DYME. Findings from these studies focus on the benefits of multilingualism approach in the classroom. According to Jessner (2016), students profit more from multilingual classroom approaches than from traditional monolingual approaches for their linguistic and metalinguistic knowledge (p. 159). The research proposal was organized from the perspective of multi-competence approach in relation of three languages: Hungarian, English and German. The chosen model of the future research is the DMM taken by Herdina and Jessner (2002) and the Cumulative Enhancement Model of Flynn and Berkes (2012). The major goal is to work on the methodological and practical part of the research which can be started in the near future.

As a final remark, one should pay more attention to the topic of multilingualism in the school context for two reasons. English has become as an international language with its spread all over the world and our society is constantly modifying due to globalization and mobility. Teachers need to be aware of cross-linguistic comparisons and the challenging task of multiple language acquisition. Younger generation learn several languages besides of their mother tongue so it would be reasonable to evaluate the whole linguistic repertoire of these people in this changing world.

REFERENCES

1. Allgäuer-Hackl, E. & Brogan, K. & Henning, U. & Hufeisen, B. & Schlabach, J. (2015). *MehrSprachen? – PlurCur! Berichte aus Forschung und Praxis zu Gesamtsprachencurricula*. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren
2. Amaro, C. J. & Rothman, J. & de Bot, K. (2013). Third Language Acquisition. In Herschensohn, J. and Young-Scholten, M. (eds.), *The Cambridge Handbook of Second Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 372–393.
3. Aronin, L. and Jessner, U. (2014). Methodology in Bi- and Multilingual Studies. From simplification to complexity. *AILA Review*, Volume 27, Issue 1, pp. 56–79.
4. Berkes, É. & Flynn, S. (2012). Further evidence in support of the Cumulative-Enhancement Model: CP structure development. In Amaro, C. J., Flynn, S. & Rothman, J. (eds.), *Third Language Acquisition in Adulthood (Studies in Bilingualism 46)*, pp. 143–164. Philadelphia – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company
5. Cenoz, J. & Jessner, U. (eds.) (2000). *English in Europe. The Acquisition of a Third Language*. Clevedon – Buffalo – Toronto – Sydney: Multilingual Matters
6. Cenoz, J. (2013). The influence of bilingualism on third language acquisition: Focus on multilingualism. *Language Teaching*, Volume 46, Issue 1, pp. 71–86.
7. Cenoz, J., Hufeisen, B. & Jessner, U. (eds.) (2003). *The Multilingual Lexicon*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers
8. Cenoz, J., Hufeisen, B. and Jessner, U. (eds.) (2001). *Cross-Linguistic Influence in Third Language Acquisition Psycholinguistic Perspectives*. Clevedon – Buffalo – Toronto – Sydney: Multilingual Matters
9. De Angelis, G. (2007). *Third or Additional Language Acquisition*. Clevedon – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters
10. De Bot, K. & Jaensch, C. (2013). What is special about L3 processing? *Bilingualism: Language and Cognition*. FirstView Article, pp. 1–15.
11. De Zarobe, L. R. & de Zarobe, Y. (2015). New perspectives on multilingualism and L2 acquisition an introduction. *International Journal of Multilingualism*. pp. 393–403. Source: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14790718.2015.1071021> (Downloaded: 01.02.2020.)
12. Edwards, J. (2013). Bilingualism and Multilingualism: Some Central Concepts. In Bathia, T. K. & Ritchie, W., *Handbook of Bilingualism and Multilingualism*. Source: <https://clil.pedagog.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2016/03/Edwards-2013.pdf> (Downloaded: 01.02.2020.)
13. Fouser, R. J. & Hufeisen, B. (2005). *Introductory Readings in L3*. Tübingen: Stauffenburg Verlag
14. Grosjean, F. (1985). “The Bilingual as a Competent But Specific Speaker-Hearer.” *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Volume 6, Issue 6. pp. 467–77.
15. Herdina, P. & Jessner, U. (2000). Multilingualism as an Ecological System. The case for language maintenance. In Ketteman, B. and Penz, H. (eds.) *ECONstructing Language, Nature and Society. The Ecolinguistic Project Revisited. Festschrift für Alwin Fill* (pp.131–44). Tübingen: Stauffenburg Verlag
16. Herdina, P. & Jessner, U. (2002). *A Dynamic Model of Multilingualism: Perspective of Change in Psycholinguistics*. Clevedon – Buffalo – Toronto – Sydney: Multilingual Matters. Source: <https://www.jbeplatform.com/docserver/fulltext/aila.27.03aro.pdf?expires=1580898811&id=id&acname=guest&checksum=8D4E764B7599E806771C598290E4549A> (Downloaded: 01.02.2020.)
17. Jessner, U. & Allgäuer-Hackl, E. & Hofer, B. (2016). Emerging Multilingual Awareness in Educational Contexts: From Theory to Practice. *The Canadian Modern Language Review*, Volume 72, Issue 2, pp. 157–182.
18. Jessner, U. & Allgäuer-Hackl, E. (2014). „Und was sagt die Mehrsprachigkeitsforschung dazu?“. *Neue Perspektiven in der Mehrsprachigkeitsforschung und deren Relevanz für Unterricht und Lehrerinnenbildung*. In Wegner, A. und Vetter, E. (eds.), *Mehrsprachigkeit und Professionalisierung in pädagogischen Berufen: Interdisziplinäre Zugänge zu aktuellen Herausforderungen im Bildungsbereich*. Opladen – Berlin – Toronto: Budrich
19. Jessner, U. (2003). The Nature of Cross-Linguistic Interaction in the Multilingual System. In Cenoz, J., Hufeisen, B., Jessner U. (eds.), *The Multilingual Lexicon*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers
20. Jessner, U. (2006). *Linguistic Awareness in Multilingualism: English as a Third Language*. Edinburgh: Edinburgh University Press
21. Jessner, U. (2008a). A DST model of multilingualism and the role of metalinguistic awareness. *The Modern Language Journal*, Volume 92, Issue 2, pp. 270–283.

22. Jessner, U. (2008b). Teaching third languages: Findings, trends and challenges. *Language Teaching*, Volume 41, Issue 1, pp. 15–56.
23. Language Education Policy Profile: Hungary. Language policy division Strassbourg. Ministry of Education. Department of International Relations Hungary. 2002–2003. Source: <https://rm.coe.int/language-education-policy-profile-hungary/16807b3c2d> (Downloaded: 21.06.2018.)
24. Opitz, C. (2011). First Language Attrition and Second Language Acquisition in a Second Language Environment. Ph.D. in Applied Linguistics University of Dublin, Trinity College, Centre for Language and Communication Studies
25. Ortega-Duran, M. (2017). Is the acquisition of multiple languages a challenge? *Verbeia*, Año I, Número 1, pp. 143–159.
26. Public Opinion in the EU. Eurobarometer 81. European Commission. Spring 2014. Source: https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb81/eb81_publ_en.pdf (Downloaded: 01.09.2018.)

MOTIVATION TO LEARN ENGLISH OF LEARNERS OF UPPER PRIMARY FORMS

KACSUR, ANNAMÁRIA

Year 4 English major student, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College
of Higher Education, e-mail: kacsuranni@gmail.com

У цій публікації розглядається мотивація учнів 5-9 класів для вивчення англійської як іноземної мови. Важливим мотиваційним фактором можемо вважати батьків. Судячи з опитування, кожен з респондентів отримувє мотивацію в сім'ї. Особою, яка мотивує, найчастіше згадується мати, але другий в цьому плані вже не батько, а дід та бабуся. До інструментів батьківської мотивації належать опис кращих можливостей для працевлаштування та подальшого навчання, а також можливість переїзду за кордон.

Власні цілі учнів також відіграють важливу мотиваційну роль. Базуючись на їхніх відповідях, можна зазначити, що у них є конкретні уявлення про те, чим вони хочуть займатися в майбутньому, та як це пов'язано зі знанням англійської мови. Ті, хто – за власною оцінкою – вчать гірше, вбачають у володінні англійською мовою неодмінну умову для працевлаштування за кордоном. Більш талановиті учні активно готуються до незалежного тестування або до випускних екзаменів в Угорщині.

ABSTRACT

Jelen kutatás a kárpátaljai magyar tananyelvű általános iskolákban tanulóknak az angol nyelv elsajátítására irányuló motivációs tényezőit hivatott vizsgálni. Fontos motivációs tényező a szülői jelenlét. A kérdőívek tanulsága szerint a megkérdezettek mindegyike kap motivációt a családon belül. A leggyakrabban említett motiváló személy az édesanya, míg a második helyen a nagyszülők állnak. A szülői motivációs eszközök közé tartoznak a jobb munkavállalási és továbbtanulási esélyek felvázolása, valamint a külföldre költözés reménye.

A tanulók saját céljai szintén fontos motiváló szerepet töltenek be. Válaszaik alapján már most, általános iskolában konkrét elképzeléseik vannak arról, mivel szeretnének a jövőben foglalkozni, és ehhez hogyan kapcsolódik az angol nyelv. Azok, akik – saját bevallásuk szerint – rosszabb tanulók, az angol nyelvet mint a külföldön való munkavállaláshoz elengedhetelen feltételt látják. A tehetségesebb tanulók aktívan készülnek a független tesztelésre vagy a magyarországi érettségire.

1. INTRODUCTION

Scholars have been studying the question of motivation for English language learning in Hungarian schools in Transcarpathia ever since its importance gave priority to this subject in schools. Among these scholars one can find the researchers of the Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. They have framed an image about the motivational factors which shape the course for novice teachers. However, because of the uneven distribution of importance within

forms, the researchers tend to pay accentuated attention to the secondary classes. The present study is intended to complement the missing data about the upper primary classes. Also, almost a decade has passed since the teachers and researchers of the Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education conducted their large-scale research. Now, when the knowledge of the English language has become more required than ever, the absence of a new investigation is perceptible. The present research-paper is supposed to fill this shortage.

Numerous studies were made in the past, basing on the opinion and experiences of the teachers. But who could tell the researcher more about the English teaching system than the pupils themselves. It cannot be denied that the most authoritative resource in this subject is the pupils themselves. Thus one of the main buttresses during the creation of the following research-paper was gathering information directly from the pupils.

In order to get the required information, a questionnaire was used. The questionnaire contains open-ended questions. These are required to measure the general opinion about the English language and the rate of the participants' motivation. The main aims of the research included learning who and how effects the learners' motivation. When the questionnaire was composed, seeded attention was paid to the level of interpretability, so it would fit to the participants' age.

The original hypothesis was that the role of external motivation in learning English as a foreign language is significant. One of the motivational factors is to successfully pass the English language exam before school leaving since an English certificate is substantial for learning at a university, e.g. in Hungary. Related to this, an additional objective was to affirm that most children imagine their future abroad and therefore they have a very firm goal: to learn English as a *lingua franca*. Furthermore, another hypothesis of the research was that the ground of the high level of motivation in English learning can be related to the nature of the school lessons because it is believed that the teacher has a significant role in forming the morale in the class. It is likewise important to give the pupils opportunity to work with that amount of data which can be easily assimilated by them.

In the midst of the study the hypothesis that triggered the present study was totally proven.

The research data clearly showed that the aims of children of the age group under analysis have changed in the past few years. There is a strong motivation for learning English as a foreign language. Participants of the research described in this paper were between 10 and 15 years old. Even children at this young age already realize that there is a perspective in learning English for their future existence. This motivation is rather external than internal. In lower classes (forms 5–7) external motivation is generated by the parents, while in the upper classes (forms 8–9) pupils are motivated by good grades or by their own future plans. In addition, it was concluded that it is of utmost importance that the parents were able to encourage their children at a higher level and that they could participate in their progress. In this paper, the motivation of children aged 10–13 (Classes 5–7) are analysed in more detail.

Thus, the practical importance of the research lies in that it provides valuable insights into Beregszász upper primary pupils' attitudes towards English as a foreign language and also shows the key factors of their motivation. Based on the research findings, some pedagogical implications are presented worth considering for English teachers. The most important one is paying attention to the pupils' age when the motivational method is chosen.

2. THEORETICAL BACKGROUND TO THE STUDY

2.1 Motivation in learning English as a second language

According to a study made by Garner the term 'motivation' has very distinct characteristics and a clear link with the language learning process. Motivation refers to the combination of effort plus desire to achieve the goal of learning the language plus favourable attitudes toward

learning the language. So motivation to learn a second language is seen as referring to the extent to which the individual works or strives to learn the language because of a desire to do so and the satisfaction experienced in this activity. Effort alone does not signify motivation. The motivated individual expends effort toward the goal, but the individual expending effort is not necessarily motivated. Attributes like social pressure or impending examinations do not necessarily signify motivation to learn the language. Also, the desire to learn the language or the favourable attitudes do not reflect motivation in themselves. So it can be stated that motivation has to consist of desire, favourable attitudes and the effort. [1, p. 10]

There is a widespread opinion that children with a good attitude towards English are more likely to work hard and keep going when learning gets challenging. But what is attitude and what areas of attitude we have when it comes to languages? According to Kormos and Csizér [2] there are four areas of attitudes:

1. attitudes towards language learning;
2. attitudes about the lifestyles of various speech communities;
3. attitudes related to the vitality of the English and German-speaking countries;
4. attitudes linked to the personal and national characteristics of L2 communities.

A piece of research carried out by Csizér and Kormos [3] shows that the inter-ethnic contact also affects attitude. It means that having regular contact experiences with members of other ethnic communities affects attitude that in turn forms the learners' motivation construct. [3] Other factors which affect the attitude are social environments and institutional contexts. [4]

Every teacher wishes students with motivation into the class. But first of all, the teacher

has to ask it from herself: what or who motivates children to learn a language?

As it was mentioned, there are two main types of motivation: learning English for a particular purpose – for example, to get a job, get into university, to travel – or learning English because one enjoys learning, having fun and making progress. Children are also more motivated when they have a positive impression of English-speaking people and cultures. If they like the music, films or sports, they are more likely to want to learn the language. [5]

When considering the question of who can influence the children, more factors have to be taken into account. First of all, the key factor is the parent. Research shows that parents' attitudes towards education have a significant impact on their children's attitudes towards learning. If the parents are enthusiastic about learning, it is more likely that their child will be that, too. [5]

Parents should pay more attention to their child's progress. They should give the child lots of opportunities to explore his interests and favourite play activities in English. In case he likes practising his English pronunciation parents should teach him tongue twisters in English. Uttering tongue twisters can be difficult at first. The child should be encouraged to keep practising. Parents can also teach jokes in English. First children can read then learn them and tell their friends. This way they can show off their knowledge in an appropriate way in the school. If the child enjoys making things, he can try craft activities. Parents may print out flashcards, so the child could colour them and write on them. Parents may request the child to say out loud the words he writes down. These games are not only interesting, but they prepare the child for his tests and develop his English language skills in a natural way. [6]

On the other hand, parents should keep in mind that it is important to have learning activities at the right level. If an activity is far too easy or too difficult, it can be uninspiring and demoralising. It is never a bad idea to ask for some help from the teacher. She has got more time to observe and the right reasoning power to judge the child's level of knowledge. [5]

A good parent should also remember that her child has got his own preference for how he takes in information. It is different in every case: some like to listen to explanations and discuss, some like to look at diagrams and pictures, some like to actively experiment and create. Parents should make notes of what works best. [5]

Parents have some control over how children are studying at home. They can encourage children to work harder and produce more creative work. Parents are also the resources of approval. Probably all the children want their parents to be proud of them. So teachers should encourage parents to praise their children to create a sense of success and help them turn mistakes into opportunities for learning. [5]

Unfortunately, some parents may want to teach their children or play with them when they have time, not paying attention to the children's needs. They should establish a routine for their English time at home. It is better to have short, frequent sessions than long, infrequent ones. Fifteen minutes is enough for very young children. Sessions can gradually be made longer as the child gets older and his concentration span increases. Activities should be kept short and varied in order to hold the child's attention. [7]

Holding a child's attention is not a simple task. Children aged 5-6 years can typically attend to one activity that is of interest to

them for around 10–15 minutes at a time. Children aged 6–7 years may be able to sustain attention to one interesting or novel task for as long as 30 minutes. [8] It means that parents who want to help their children with their first homework in this language should fit everything they want to say into this phase of time. Of course, it can be prolonged after some movement activities in between these sessions. After a break children will be better at sitting and focusing behaviours. Another key to success in sustaining attention with young children is to have a lot of patience. Parents should also be able to help their child to deal with new, difficult or frustrating tasks.

In the parents' eyes grammar may be a great defiance when it comes to holding the child's attention. With younger children, there is no need to explicitly teach grammar rules, but instead get them used to hearing and using different grammatical structures in context. Hearing the grammar being used in context from an early age will help the child use it naturally and correctly when he is older. In case of an older child, parents can use videos, quizzes and games which help kids to learn in a fun, relaxed way. [7]

It is also important to do certain activities at the same time every day. Children feel more comfortable and confident when they know what to expect. For example, they could play an English game every day after school, or read an English story before bedtime. Repetition is essential in their case because children often need to hear words and phrases many times before they feel ready to produce them themselves. [7]

After the parents' role in motivation, the teacher's position should also be highlighted, because what keeps students motivated is a motivated teacher. That teacher, who has a passion for teaching, will have students who are more likely to show a passion for learning.

But learning starts with understanding and participating. A good teacher should involve their students and encourage them to take an active role in the classes. The teacher should act as a coach and facilitator to help, guide and direct the learning process. [9]

In the course of learning there are fault and success. It is very important to give students the opportunity to be successful. The teacher should give them tasks where they can see the results of their efforts. It boosts their motivation. There is no better way to give them an opportunity to shine than a competition. This makes the classes memorable. Also, this is a great opportunity to interact with each other and have fun. Then again, textbooks are no fun. A teacher should know when to step away from them. Authentic material should be brought to the class which matches the pupils' needs and interests. Activities, created by the teacher, show the class that she is just as prepared to the class as it is expected from the pupils. Another way to show preparedness is to use different materials. If the teacher knows that her pupils prefer looking at a screen to looking at a book, she should use visuals, flashcards, and quizzes and make use of new technology. There are plenty of sites that offer online quizzes, games or videos. It depends on the teacher to seek new resources that may benefit the classes, and bringing technology into the lessons is a great way to motivate students. Teachers, who spend half the class doing endless grammar and vocabulary exercises, cannot expect pupils to be motivated. [9]

There could always be pupils in class who were not listening to the teacher when she gave instructions for the task. Therefore, the teacher has to give them at least twice and then she has to interpret the task. She also has to allow pupils time to prepare first and ask any questions. They need to have a very clear idea of what they are supposed to do, because

there is nothing more frustrating for them than not being able to perform well. [9]

Another way for teachers to motivate pupils is to use peer pressure. They ask pupils to work in pairs or in groups and make them change partners regularly. Of course, with this they risk the discipline in the class so they have to keep the pupils' attention. So they have to use engaging and meaningful activities. Another important element is the friendly atmosphere where children feel they can talk freely and ask questions. In order to create it, teachers should avoid over-correcting, especially when students are speaking in front of the class. With this a teacher can only undermine their confidence by interrupting every single time they make a mistake. They should listen to them, and when they finish, thank them for their contribution and point out one or two important mistakes they might have made. They can also remind the others that making mistakes is a natural part of learning and that everybody makes mistakes. Besides not over-correcting, teachers should praise their pupils as much as it is healthy. Nice words at the end of the pupils' contributions, even if their answer was not correct, will boost confidence a lot, especially for weaker pupils. There is always something positive to say. Teachers should start with the positive feedback, and then tactfully move on to what needs to be improved. [9]

2.2 Motivation in learning English as a second language in Transcarpathian schools

As a part of a previous study [10], it was already measured which the main motivation factors are for a pupil who learns a foreign language in the 6th form. One of the hypotheses was that the ground of the high level of motivation in English learning can be related to the nature of the school lessons. The two productive skills and reading were mentioned among the beloved activities. It can be interpreted

as a result of the education policy in Ukraine which gives priority to the productive skills, primarily to the communicative skill. Project work has also become rife in the past few years. Pupils have a high regard for this kind of activity because it gives them freedom in learning about their favourite topics. It also gives them an opportunity to work with that amount of data which can be easily assimilated by them. Another preferred activity is the recitation. This may mean that the pupils are self-assured in using the English language.

Another external motivation is to successfully pass the English language exam before the school leaving since an English certificate is substantial for learning at a Hungarian university in case the children have the perspective of continuing their studies after leaving the secondary school in Hungary.

Another question was about who motivates the children. Only three pupils stated that they were not motivated by others, and twenty-three pupils answered that they were motivated by their parents. Pupils added that besides their parents' motivation they had their own external motivation. [10]

In the secondary school pupils' case the external motivation is slightly different. Their concrete goals mean that pupils are aware of what they want to be. Typically pupils clarify their goals in the 10th or 11th form. Their goals give reasons why they should learn the English language. The reasons can be different:

English is the dominant business language and it has become almost a necessity for people to speak English if they are to enter a global workforce, research from all over the world shows that cross-border business communication is most often conducted in English.

English may not be the most spoken language in the world, but it is the official language in a

large number of countries. It is estimated that the number of people in the world that use English to communicate on a regular basis is 2 billion. That pupil, who imagines his future abroad, needs to be aware of the importance of languages. [11]

The pupils, who are preparing for their school-leaving examination, are different from the upper primary class students and not only because of their clearer motivations. They have already crafted learning habits adapted to their personality. [12] According to a study by Varcaba and Huszti [13], pupils at this age most commonly choose their strategies without asking the teacher, even if they would gladly help. Respectively, the spread of the technology cannot be passed by. The usage of Internet pages, dictionaries and even games was also mentioned by the pupils. [13]

According to another piece of research [14], for secondary school leavers mostly instrumental motives are the main reasons for studying English. Among these instrumental motives were mentioned travelling, getting good marks, understanding computer games or English songs, passing a language exam or getting better chances in further studies. It was also mentioned by one of the respondents that pupils in the class study only to meet the expectations of their parents or the teacher. They rarely have their own internal motives – for example to be able to communicate just for fun – because there are no opportunities to use the language in the school. Also, it was shown in the research that pupils are not aware of the need of English, except if they are studying in a specialized school¹. [14]

In another publication [15], it was stated that the finding of our identity has a great impact on the language learning. The author stated

¹A “specialized school” means a secondary school where English is taught following a more detailed English curriculum with higher weekly hours of English.

that pupils would choose a favourite language according to their community of choice. The eagerness to belong to a group in this case may come from the desire of learning more or from the desire of learning more about their culture. [15]

3. THE STUDY

3.1 Participants

Before completing the main part of the questionnaire pupils were asked to answer several questions which concerned their personal information. The English teachers were asked to select ten pupils randomly from each class. According to the data, the 50 participants came from 5th to 9th classes. Because of this, the age of the participants was different: it altered from 10 to 15 years. Most of them live in Beregszász, only a third of the pupils commute from the surrounding villages.

3.2 Research instrument

The questionnaire used in the study contains five open-ended questions. These are required to measure the general opinion about the English language and the rate of the participants' motivation. The questionnaire consists of two parts: the first part asks for personal data, while the second part has five open-ended questions dealing with the main focus of the study.

3.3 Procedure of the research

The process of data collection followed three steps. First, the headmistress of the selected educational establishment was approached. Then, the date was approved and necessary agreements with a teacher at the school were made. As questionnaires were filled during the lessons, there was a need to agree with the teacher having the class to allow the fill-in process to take place. In three out of the

five forms the data collection was conducted by the researcher, whereas in the remaining two classes data collection was conducted via the teacher of the selected school. The teacher was previously instructed about the process of data collection.

The fill-in process was not longer than twenty minutes. First, one questionnaire was given to each pupil. Before they could start filling it in, the questions were explained to them. During the twenty minutes, children asked questions. They raised their hands, and then the researcher or the teacher walked up to them. This method served as a shield against influencing others' answers.

The majority of the classes included pupils with Hungarian and Ukrainian mother tongues. This resulted in a high demand for instructions in both Hungarian and Ukrainian languages in lower classes. In the eighth and ninth classes the instructions were given in English. The teacher helped out with interpreting the words of the instructions for less talented pupils.

3.4 Findings

The first question, which asked the pupils about their motivational factors, was the most popular among them. They wrote about their sources of motivation in a detailed way. According to their answers the most important factors are the followings:

1. this language is spoken in every country, so it will be useful in the future;
2. they want to understand novels, songs or TV-shows in English;
3. they want to stand out from the rest of the class;
4. they want to use it as extra knowledge at university;
5. they get good marks in this subject;

6. they want to pass the external independent examination when leaving school.

The second question intended to get data about who motivates the pupils within the family. To this question, three kinds of answers were obtained. The items will be listed here according to how often they are mentioned in the answers:

1. the mother – they motivate the children with buying or allowing them something or with describing images about a better future.
2. the grandparents – they use a kinder tone to motivate them, they often tell them about their past experiences so the children could learn from them.
3. the father – motivates them with explaining how hard he works to create a better environment for them, depicts a better future.

With the help of the third question it was intended to get data about their classmates' and friends' motivational effect on them. The participants were ready to share many details about this:

1. they watch TV-shows or play online games together with their friends in English, so they need each other's help to translate them.
2. they share their reading experiences in the class or with their friends – it is 'in trend' to read in English.
3. in the class they often feel that the others are turning against them when they show off their English knowledge.
4. their friends motivate them to speak English, even if their speech is full of mistakes.
5. those pupils, who often win competitions are a huge motivational factor for the others.

The fourth question had to provide information about their goals in the future and how

the English language is involved in them. Their answers were shaped by their age and their way of thinking. The younger ones wrote about their goals in the nearer future. They want to get better grades, get praise from the teacher or the parents. They also mentioned English as a way of communication while they are in a foreign country during the summer break. In upper forms pupils wrote about their plans in their future adult life. Their answers were full of hope for a better life not necessarily in Transcarpathia but in other countries. They would use English as a means of communication or as the language of their studies.

The last question was used as a tool to get information about the teachers' role in the process of motivation. Controversial data was received from the pupils in this case. Different forms had different opinions about the same teacher. In lower classes pupils stated that the teacher had no effect on them and they disliked the teacher's work. In upper classes pupils had positive thoughts about the teacher and about the teaching methods which are used during the lessons. The following is the list of the pupils' answers:

1. the teacher has no effect on them, they more likely learn from their private teacher.
2. the teacher encourages them to prepare for their examinations and for their future life.
3. the teacher gives them interesting tasks which are related to the topic of the lesson.
4. the teacher praises them after a good mark or a right answer.

3.5 Discussion and interpretation of results of the research

During the process of data interpretation the results were split up into two groups according to the participants' age which influenced the answers.

Pupils from forms 5, 6 and 7 belong to the first group. Their answers for the question 'What can provide you motivation for learning English?' symbolize their innocence just as it stands for the parents in the backstage. The detailed results of this question can be found in Table 1.

Table 1. How children are motivated to learn English (percentage data)

Forms	Motivated by parents	Inner motivation	Other
5 th Form	26%	59%	15%
6 th Form	45%	44%	11%
7 th Form	37%	46%	17%

As it can be seen from the data in Table 1, inner motivation plays a huge role in their age. Among the inner motivation factors pupils mentioned mainly that they want to be able to communicate with people from that culture or that later they want to belong to that community. These answers may indicate that pupils in this age still can see the emigration and the full integration to that other culture as a possibility. As can be seen, inner motivation reaches its highest peak among pupils of Form 5. After this the table shows us lower percentages. A possible interpretation of this data may be that after the 5th form the curriculum gets harder to be learnt and with it the pupils' infatuation disappears.

These pupils are highly motivated by their parents, too. In their answers they have listed all the possible ways of motivating young children. Parents tried to take effect on their children with stating that without good marks they are not proud of them or they do not buy them any new item. Starting from the seventh form a new item on the parents' motivational list appears: they state that good grades are equal with a better future. However, because of the way the pupils depicted this motivating reason in their answers, it can be presumed that they are not fully aware of the meaning of this motive.

As 'other' were marked those scores which did not have more than five percent. The most frequently used motives were the future examinations or the fact that they got good grades in this subject so far.

The answers to the question dealing with the parental motivation can be analysed alongside with the above ones. There were many pupils who just used the word 'parents', but in case they named the concrete parent, they named their mother. Only seven pupils mentioned their father as a motivational force. From this data it can be deduced that dealing with the child's homework is still the mother's task. In addition, there was another kind of answer which was unexpected. Sixteen pupils answered that they are motivated by their grandparents. The topic of emigration is the subject of many pieces of research recently. Parents are leaving the country searching for a better workplace. The hypothesis, that these children are motivated by their grandparents because they do not have their parents at home, was proven. A participant's answer reinforced this hypothesis by stating that: 'Currently only my grandmother is at home with me, so she is the one who motivates me.'

As it was already mentioned in the theoretical part, beside the parents the teacher has got the main role in motivating the child. But, according to the present study, teachers could not fulfil their duties as a motivational factor. The data in Table 2 show the percentage of pupils who feel motivated or unmotivated by their English teacher. When analysing these data, it must be borne in mind that these pupils have already had minimum two English teachers.

Table 2. Percentage of pupils feeling motivated/unmotivated by their teachers

Forms	Motivated	Unmotivated
5 th Form	32%	68%
6 th Form	43%	57%
7 th Form	38%	62%

One can easily interpret these answers as the teacher's fault. But this is not necessarily the case. Teachers are dependent on the curriculum, so they cannot bring as much fun to their class as they would prefer to. However, if this is not the case, they need to be ready to change their methods and acquire new techniques. They have to create a friendly atmosphere where the pupils can talk freely and ask questions. In order to create it, teachers should avoid over-correcting, especially when students are speaking in front of the class. All in all, the teachers should pay more attention to the pupils' needs and try to apply those activities in the lessons that the learners do with ease and also willingly. [16]

Pupils defined their teachers' role as 'a motivator' for not skipping classes and later studying in a university. One of the pupils mentioned that his/her teacher tells them in every lesson that without knowledge they will not achieve anything.

Another interesting item of data connected to this subject is hidden in the pupils' answers. Numerous pupils stated that the teachers who give them private classes after school are the ones who made them like this language. They are the ones who motivate them. This finding reinforces the belief that more and more parents care about their children's future by giving them an opportunity to study more frequently.

One more factor was added to the existing two: the peer pressure. The pupils were asked about their friends/classmates attitude to this language. It was also among the goals to know more about their role as a motivator in his/her life. Almost 85% of the pupils answered that they are motivated by their friends. They mentioned that they often speak in English or that they do their homework together. They also watch TV-shows together in English and they try to understand them with joint forces.

Unfortunately, there was a decaying tendency when it came to the classmates. Those, who

are better than the others are often ridiculed. Of course, this attitude changes in the seventh form and children start to value their classmates' knowledge.

The second group of data concerns the answers of children in the 8th and 9th forms. It was decided to deal with them in a separately because this is the age when their way of thinking slowly transforms into a more grown-up one. Their answers were more mature and they were better formulated.

There was a tendency even in the eighth form that pupils were well-aware of the importance of the English exams. This was explained in two pupils' answers: they were planning to continue their studies in Hungary and they had to prepare for the entrance exams.

Another interesting finding is that pupils in the eighth form already know what material will be included in the independent testing². One of the pupils mentioned that: 'Our teacher explains us how we will have to take this examination and what we will have to know.' They can also tell the difference between the American and British English. They know that they will need the British variant at the examinations, but they also know that the American one is the more popular one.

In this form's case, the motivation coming from the teacher was highlighted. They mentioned their teacher as a key factor. They were happy with their tasks, too. As one pupil stated: 'Our teacher joins the necessary topic with funny tasks.' It has to be mentioned here that the teacher of this form and that of the previously analysed sixth form is the same. It can be suspected that the change in the impor-

² This is the External Independent Test in English as a school-leaving examination at the B2 level, necessary for those willing to apply to tertiary education in Ukraine [17].

tance of the teacher's role may come from the different spirit within the class.

When the research comes to the ninth class, the answers become similar within the class. They are motivated equally by their parents and their teacher, but they are also motivated by their own interests. Both their classmates and their friends play a huge role in motivating, too. Several pupils mentioned that they prepare for their exams together or try to help one another in some way. The only difference can be found in their goals. Many of them are ready to leave their current school and study a profession. They will need the English language for their future jobs. Another group of pupils show interest in continuing their studies even at a university. Their English knowledge will be used there.

4. CONCLUSIONS AND IMPLICATIONS

This paper has highlighted the importance of motivation in learning English as a foreign language in upper primary forms of Transcarpathian schools with Hungarian language of instruction. Despite the fact that the teachers' proficiency and the parents' strong will are inevitable in the process of learning, the pupil's level of motivation plays the decisive role.

Although performance was not ideal, it is nevertheless believed that in this age problematic questions can be solved by correct teaching methods and with pupils' diligence. As it was already mentioned above, pupils are motivated, so the second condition of learner diligence can be considered as a solved one. The first condition of appropriate teaching methods has to be solved with the help of teachers. They need to be ready to change their methods and acquire new techniques. They have to create a friendly atmosphere where the pupils can talk freely and ask questions. In order to create it, teachers should avoid over-correcting, especially when students are speaking in front of

the class. Those activities must be applied in the lessons that the learners do with ease and also willingly. It is common knowledge that when children do something for their own sake, they can achieve far better results.

Concerning the hypothesis that triggered the present study, it was totally proven. The research data clearly showed that the aims of children of the age group under analysis have changed in the past few years. There is a strong motivation for learning English as a foreign language. Children at this young age already realize that there is a perspective in learning English for their future existence. This motivation is rather external than internal. In lower primary classes (forms 5-7) external motivation is generated by the parents, while in upper primary classes (forms 8-9) pupils are motivated by good grades or by their own future plans.

The findings of the questionnaire also indicate some urgent pedagogical implications for the English teachers and for the parents. The first one relates to the children's family background. This is a determining factor; therefore, it is of utmost importance that the parents were able to encourage their children at a higher level and that they could participate in their progress. They should give the child a lot of opportunities to explore his interests and favourite activities in English. On the other hand, parents should keep in mind that it is important to have learning activities at the right level. If an activity is far too easy or far too difficult, it can be uninspiring and demoralising. It is never a bad idea to ask for some help from the teacher. She has got more time to observe and the right reasoning power to judge the child's level of knowledge. A good parent should also remember that her child has got his own preference for how he perceives information. It is different in every case: some like to listen to explanations and discuss, some like to look at pictures, some

prefer to actively experiment and create. Parents should take notes of what works best.

After listing all the important implications which derive from the present study it can be

stated that the value of motivation is just as important in upper primary classes as in the secondary school. But it cannot be forgotten that the ones who give it value are the pupils themselves.

REFERENCES

1. GARDNER, R. C.: *Social psychology and second language learning: the role of attitudes and motivation*. London, 1985, Edward Arnold.
2. KORMOS, JUDIT, CSIZÉR, KATA: An interview study of intercultural contact and its role in language learning in a foreign language environment. *System*, 2007, vol. 35, no. 2, 241–258. p.
3. CSIZÉR, KATA, KORMOS, JUDIT: A comparison of the foreign language learning motivation of Hungarian dyslexic and non-dyslexic students. *International Journal of Applied Linguistics*, 2010, vol. 20, no. 2, 232–250. p.
4. GAN, ZHENDONG: 'Asian learners' re-examined: an empirical study of language learning attitudes, strategies and motivation among mainland Chinese and Hong Kong students. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 2009, vol. 30, no. 1, 41–58. p.
5. <http://www.cambridgeenglish.org/learning-english/parents-and-children/information-for-parents/tips-and-advice/how-parents-can-support-english-language-learning/> Retrieved on 1/04/18.
6. <https://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/fun-games> Retrieved on 8/04/18.
7. <https://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/helping-your-child/how-start-teaching-kids-english-home> Retrieved on 8/01/18.
8. <http://day2dayparenting.com/qa-normal-attention-span/> Retrieved on 3/02/18.
9. <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/how-keep-your-students-motivated> Retrieved on 8/04/18.
10. KAC SUR, ANNAMÁRIA: Teaching English in Beregszász Hungarian schools now and a decade ago. Unpublished paper. Beregszász, 2017.
11. SZILÁGYI LÁSZLÓ: Végzős diákok angol nyelvismeretét befolyásoló szociális háttér vizsgálata a Beregszászi Magyar Gimnáziumban. *Acta Beregsasiensis*, 2008, vol. 7, no. 2, 40–47. p.
12. SKEHAN, PETER: *Individual differences in second-language learning*. London, 1989, Edward Arnold.
13. VARCABA ERIKA, HUSZTI ILONA: Nyelvtanulási stratégiák a beregszászi magyar tannyelvű iskolákban. *Nyelvinfó*, 2008, vol. 16, no. 3, 31–33. p.
14. HENKEL, BEATRIX: *The attitude and motivation of learners of Ukrainian and English in Transcarpathia*. Doctoral thesis. Budapest, 2012. Pp. 142–145.
15. HENKEL, BEATRIX: Ukrainian and English motivational self system of minority learners in Transcarpathia. *Working Papers in Language Pedagogy – WOPALP*, 2010, 86–107. p.
16. BÁRÁNY, ERZSÉBET, FÁBIÁN, MÁRTA, HUSZTI, ILONA, LECHNER, ILONA: Teaching and learning a second language and a foreign language. *Acta Academiae Beregsasiensis*, 2012, vol. 11, no. 2, 19–41. p.
17. HUSZTI ILONA: Angol emelt szintű érettségi vizsga 2016. *Közoktatás*, 2016, vol. 21, no. 2, 4. p.

В.І.ВЕРНАДСЬКИЙ – ПЕРШИЙ ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК (ДО 100-РІЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ НАН УКРАЇНИ)

СЕМРАД, ОМЕЛЯН

кандидат хімічних наук, доцент-пенсіонер УжНУ

Volodimir Vernadszkij az ukrán tudományos élet meghatározó alakja, az 1918-ban alapított Ukrán Tudományos Akadémia(UTA) első elnöke volt. Jelen tanulmány a neves tudós életét és munkásságát mutatja be az UTA alapításának 100. évfordulója alkalmából.

АБСТРАКТ

Володимир Вернадський – одна з визначних постатей українського наукового життя, перший президент заснованої у 1918 році Академії наук України(АНУ). У статті розкрито віхи біографії та наукову діяльність вченого з нагоди 100-ї річниці заснування АНУ.

Володимир Іванович Вернадський народився 28 лютого (12 березня) 1863 року в Санкт-Петербурзі в сім'ї економіста Івана Васильовича Вернадського. Батько народився в Києві, тут вчився, закінчив університет, у 1843 році відправився за кордон, де вивчав політичну економію. Через 4 роки молодий вчений захистив магістерську дисертацію, потім докторську, після чого зайняв кафедру політекономії спочатку у Київському, а потім – у Московському університеті. Перехід до Московського університету співпав із одруженням. Його жінкою стала симпатична російська дівчина – Марія Миколаївна Шигаєва. Через деякий час молода сім'я переселилася в Санкт-Петербург, де Іван Васильович став професором Головного педагогічного інституту, а пізніше – Олександрівського ліцею. Його дружина – Марія Миколаївна у 1860 році померла від туберкульозу. Незабаром Іван

Васильович одружився вдруге на Ганні Петрівні Константинович, яка давала уроки співу в Петербурзі.

12 березня 1863 року у Вернадських в Петербурзі народився син – Володимир, а потім дві його сестри – Ольга і Катерина. Через 4 роки в сім'ї сталася катастрофа – у батька виник крововилив у мозок. Після цього той вимушений був залишити викладацьку роботу, а коли його стан дещо покращився, став керуючим Харківської контори Державного банку і перевіз сімю у Харків. Тут почалася щаслива, неповторна пора дитинства Володі. У Полтаві мешкали родичі, до яких сім'я Івана Васильовича часто їздила. Радість молодому Володимирі приносили позитивні думки і книги.

У 1873 році Володя вступив у перший клас Харківської гімназії. З великою насолодою читав твори українських письменників. Особливо захоплювався творами Квітки-Основ'яненка. У літні канікули їздив з батьком на Міжнародну виставку у місто Відень. Через деякий час Іван Васильович з Володимиром поїхали у Мілан. Тут випадково у місцевій газеті прочитали статтю про те, що у Росії заборонили друкувати українською мовою. Батько розповів синові про всю історію боротьби українців за незалежність, навіть про таємну спілку – Кирило-Мефодіївське братство, одним з керівників якого був дядько матері – Ганни Петрівни. Після цього Володя повернувся додому свідомим українцем і залишився таким все життя.

Незабаром сім'я Вернадських повернулася у Санкт-Петербург, де Іван Васильович став займатися журнальною та видавничою діяльністю. У 1876 році Володя став петербурзьким гімназистом, де під впливом викладачів і друзів у його душі прокинулися інстинкти натураліста. Особливо великий вплив на Володю мав Андрій Миколайович Краснов, з яким Володя ловив жуки і метелики, шукав різні рослини та виконував цікаві хімічні досліді.

У 1881 році більша частина випускного класу Першої петербурзької гімназії вступила на природниче відділення фізико-математичного факультету університету. Володимир Іванович також пішов цим шляхом. Він згадує, що на лекціях Менделєєва, Бекетова і Докучаєва відкрився перед ними новий світ, і вони енергійно кинулись у наукову роботу. З 3-го курсу Володимир спеціалізувався по кристалографії і мінералогії і знаходився під сильним впливом Менделєєва, який викладав неорганічну хімію. Дещо пізніше він потрапив під вплив чудового ґрунтознавця Василя Васильовича Докучаєва, який став для Володі дійсним безпосереднім вчителем та керівником.

У 1886 році Володимир Вернадський одружився з Наталією Єгорівною Старицькою, з якою познайомився за рік до того. 1887 року у Вернадських народився син Георгій. Незабаром Володимир Вернадський поїхав на два роки у закордонне відрядження (Італія, Німеччина, Франція, Англія, Швейцарія). Він працював за кордоном у хімічних і кристалографічних лабораторіях, став членом-кореспондентом Британської асоціації наук.

Після захисту докторської дисертації у 1897 році Вернадський став професором Московського університету. Через рік у Вернадських народилась донька Ніна (згодом вона стала лікарем-психіатром).

В.І.Вернадський – вже відомий професор, а також борець за свободу висловлювання думок. На знак протесту проти урядової політики Вернадський залишив Московський університет і переїхав до Петербурга, продовжуючи політичну і наукову діяльність. Пізніше перебіг революційних подій спонукав його до праці в Тимчасовому уряді. Після Жовтневого перевороту Вернадський не здав своїх позицій, підписав звернення, в якому були і такі слова: «...зусиллями

народу буде покладено кінець пануванню насильників.» За наказом влади почалося переслідування тих, хто підписав звернення. Вернадський тоді переїхав до Полтави. Це було вже у листопаді 1917 року.

У квітні 1918 року прийшов до влади гетьман Скоропадський, проголосили Українську державу. Вернадського запросили до Києва. Тут він очолив Комісію з організації Української академії наук, Української національної бібліотеки, а також Комісію з питань вищої школи. З Москви до Києва переїхали понад 20 відомих науковців. Позиція Вернадського з цих питань була такою: «Важливо створити сильний центр наукових досліджень українського народу, його історії, його мови, природи України».

13 вересня 1918 року на засіданні комісії за доповіддю Вернадського ухвалили заснувати щорічні асигнування на наукові роботи, експедиції тощо. Комісія, між іншим, розробила і Статут академії. У жовтні 1918 року Вернадського обрали першим президентом Української академії наук (УАН).

З приходом до влади більшовиків становище УАН погіршилося. Вернадський захворів на висипний тиф і всю зиму 1919–1920 років лікувався. Через його хворобу вже в кінці 1919 року президентом УАН став Орест Левицький.

Подальший життєвий шлях Вернадського склався так: 1920 рік – його обрали ректором Таврійського університету, 1921 рік – повернувся до Петрограда, його призначили директором Радієвого інституту.

В.І.Вернадський на початку 20-х років ХХ ст. був дуже здивований, коли в Російську академію наук прийшов лист від ректора Паризького університету – знаменитої Сорбонни, запрошення Вернадського прочитати там курс лекцій з геохімії. Вернадський

згодився поїхати у Францію. Дозвіл на виїзд вдалось отримати лише через півроку. Він виїхав лише у червні 1922 року і прибув у Париж 30 червня. Під час першої розмови з керівництвом університету йому запропонували залишитися професором Паризького університету, але Вернадський відмовився.

У Парижі одночасно з викладанням в університеті написав книгу «Нариси геохімії», в якій дав синтез праці всього свого життя. Книга вийшла друком у 1924 році в Парижі спочатку на французькій мові. Ця книга принесла авторові світову славу.

У Франції Вернадський відновив свій контакт з Марією Склодовською-Кюрі, двічі лауреатом Нобелівської премії (з фізики та хімії). Історія цих контактів така: з 1906 по 1911 роки у М.Кюрі працював петербурзький радіолог Л.С.Коловрат-Червинський, який досліджував радійовмісні солі. У 1912 році він повернувся в Петербург, де продовжував роботи з радіоактивності у Мінералогічний (Радіогеохімічний) лабораторії, яку очолював В.І.Вернадський. Що стосується самого Вернадського, то він зустрічався з М.Кюрі ще у 1911 році у Парижі, де знайомився з досвідом діяльності її лабораторії.

У 1924–1925 роках Вернадський безпосередньо працював у М.Кюрі в Інституті радію в Парижі, де разом зі співробітницею цього інституту Шаме вивчав новий мінерал – кюрит. Строк перебування Вернадського у Парижі було продовжено до травня 1925 року.

У 1926 році в Росії побачила світ книга Вернадського «Біосфера», яка пізніше була перекладена на різні мови. В цьому ж році чеські друзі запросили Вернадського прочитати курс геохімії металів у Празькому університеті на французькій мові. Читання цього курсу перенесли на 1928 рік.

Повернувшись до Петербурга, Вернадський активно взявся за пошуки та дослідження радіоактивних мінералів на території всього Радянського Союзу та організував Відділ живої речовини у АН СРСР. У 1935 році переїхав до Москви, працював над проблемою «життя у космосі».

У роки війни сім'ю Вернадських евакуювали в Борове Кокчетавської області. Тут Володимир Іванович з дружиною Наталією Єгорівною часто виходили на прогулянки і любувалися гарною природою. На початку лютого 1943 року Наталії Єгорівни погіршився стан здоров'я – непрохідність кишечника, і 3-го лютого вона раптово померла. Її поховали у Боровому. Володимир Іванович дуже важко переніс цю втрату. Наступного року він видав останню свою працю: «Де кілька слів про ноосферу».

Творча спадщина В.І.Вернадського є дуже різноплановою. Важливе місце в його діяльності займали, зокрема, мінералогія, геологія, кристалографія, геохімія, біогеохімія, радіогеологія, космічна хімія. Вернадський своїм вченням про ноосферу збагатив також філософію. Він вчив, що ноосфера – це ідея про гармонійне виходження людини та її господарської діяльності у біогенний колообіг речовин.

В.І.Вернадський за своє життя створив могутню, всесвітньовідому наукову школу хіміків, мінералогів, кристалографів, геохіміків, біогеохіміків, радіогеологів, космохіміків. Його видатними учнями були О.Є.Ферсман, К.А.Ненадкевич, В.Г.Хлопін, Б.Л.Личков, О.М.Симерин, О.П.Виноградов, Л.А.Кулик та інші. Він був членом НАН України, Російської АН, АН СРСР і Петербурзької АН, дійсним членом НТШ та низки інших академій (Паризької, Чеської).

Вернадський у 1918 році заснував у Києві хімічну лабораторію та особисто керував її

роботою протягом 1918–1919 років. На час службових відряджень керівництво лабораторією покладалось на академіка Володимира Кістяківського. У 1931 році ця хімічна лабораторія АН УРСР була перетворена в Інститут хімії АН УРСР, а у 1945 році заклад перейменовано в Інститут загальної та неорганічної хімії АН УРСР. З 1993 року цей інститут носить ім'я свого засновника – Володимира Івановича Вернадського. Автор цієї статті у 1972 році захистив свою кандидатську дисертацію саме в цьому науково-дослідному інституті.

У Москві існує Інститут геохімії й аналітичної хімії імені В.І.Вернадського РАН, у Києві центральна бібліотека має назву: Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського.

У грудні 1944 року 82-річного Володимира Івановича відвідав його учень і друг Олександр Павлович Виноградов. Вони довго розмовляли про шляхи розвитку природознавства. На другий день за сніданком сталася катастрофа – крововилив у мозок, Володимир Іванович не міг говорити, язик не діяв. Через деякий час він втратив залишки свідомості і вже більше не приходив до тями. Через 30 днів – 6 січня 1945 року помер.

Ставлення Вернадського до «українського питання» часто було суперечливим. З одного боку, він визнавав необхідність розвитку української мови, культури, освіти – з іншого боку, заперечував проти швидкої українізації, спочатку розглядав Українську академію наук як регіональне відділення Петербурзької АН, але потім перейшов на позицію незалежності АН України. В.І.Вернадський перед смертю написав свої спогади, в яких зазначав: «Я вірю у велике майбуття і України, й Української академії наук...».

ADALÉKOK BEREGSZÁSZ MAI TERÜLETÉNEK LEGKORÁBBI TÖRTÉNETÉHEZ

RÁCZ BÉLA

PhD, tudományos-oktatási és nevelésért felelős rektorhelyettes, tanár, II. Rákóczi Ferenc
Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék
e-mail: raczb@kmf.uz.ua

Beregszász településként az írásos forrásokban először a XI. században tűnik fel, a XIV. században pedig már igazi városként mutatják be. Ezzel együtt fontos aláhúzni, hogy a régészeti leletek szerint a mai Beregszász területén az első emberi közösségek már több tízezer évvel ezelőtt megjelentek. Beregszász és környéke napjainkban igazi vonzáskörzet, de ugyanez elmondható erre a területre a kőkor tekintetében is. Figyelembe véve a város területét, a Beregszászi-dombság vidékét, továbbá az ismert régészeti lelőhelyeket, a következő törvényszerűség rajzolódik ki: a lelőhelyek többsége a város területére és annak környékére esnek, a történelmi korszakok szerint pedig a legtöbb lelőhely a paleolitikumból származik. A vidék kőkorának első kutatója Lehoczky Tivadar volt, akinek munkáira minden olyan történész hivatkozik, aki a mai Kárpátalja területének kutatásával foglalkozik.

ABSTRACT

Берегове як поселення у письмових джерелах вперше з'являється в XI столітті, а в XIV його уже згадують як справжнє місто. Разом із тим слід зазначити, що за даними археологічних знахідок, на сучасній території міста перші людські спільноти з'явилися уже декілька десятків тисяч років тому. Берегове та його околиця у наші дні є районом тяжіння, але варто підкреслити, що це так було уже і в кам'яному віці. Беручи до уваги територію міста, пагорбки Березівського горбогір'я, а також археологічні місцезнаходження, можна спостерігати наступну закономірність: більшість місцезнаходжень припадає на територію та околицю самого Берегова, а з точки зору історичних епох – переважна частини стоянок датується палеолітом. Першим дослідником кам'яного віку на цих теренах був відомий краєзнавець Тиводар Легоцький, на праці якого посиляються всі сучасні історики, хто працює над тематикою історії сучасної території Закарпаття.

BEVEZETŐ

Beregszász településként az írásos forrásokban először a XI. században jelenik meg, a XIV. századra már valódi városként szerepel a leírásokban¹, ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül aényt, hogy a régészeti leletek tanúsága szerint a vidéken már több tízezer évvel ezelőtt megjelentek az első emberi közösségek. Beregszász napjainkban igazi vonzáskörzetnek tekinthető, és a város területe, illetve annak környéke – bizonyos tényezők miatt – vonzáskörzet volt

már az őskorban is. Amennyiben megvizsgáljuk a Kárpátaljai-alföldből kiemelkedő Beregszászi-dombság területét, az ott felfedezett régészeti lelőhelyeket, nyilvánvalóvá válik a törvényszerűség, miszerint a legtöbb ismert lelőhelyünk épp Beregszász város területén, vagy annak közelében helyezkedik el. A lelőhelyek legnagyobb része az emberiség történelmének legkorábbi korszakából, az őskorból (paleolitikumból) származik. A régészeti kutatások eredményeiből tudjuk, hogy a vidék az őskor felső és középső szakaszában is lakott volt. A paleolitikum a mai Kárpátalja területén valamikor 1 millió évvel ezelőtt kezdődött és i. e. 10 000 környékén ért

¹ Lehoczky T.: Adalékok Beregszász történetéhez. Szerk.: Kobály J., CLIO, Ungvár, 1999: 27–30.

véget.² Ezek voltak az első olyan történelmi időszakok, amelyekhez régészeti leleteket sikerült kötni. A későbbi történelmi korszakokban ugyancsak megtelepedtek itt emberi közösségek, amiről szintén a gazdag leletanyag tanúskodik. Vidékünk régészeti leleteinek első kutatója az a Lehoczky Tivadar volt, akinek összesítő munkáira mind a mai napig hivatkozunk, hiszen kutatásai mérföldkönek számítanak a mai Kárpátalja területének megismerésében.

KUTATÁSTÖRTÉNETI ADALÉKOK

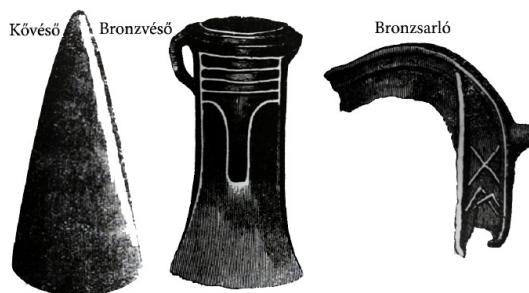
Az első régészeti kutatások

A Beregszász és környékével kapcsolatos legkorábbi régészeti kutatások vidékünk ismert polihisztorával hozhatók összefüggésbe – Lehoczky Tivadarral, aki már az 1860-as évektől gyűjteni kezdte az anyagi kultúra elemeit. Lehoczky időt és anyagiakat nem kímélve, nagy szenvedéllyel végezte a régészeti kutatásait Bereg vármegye egész területén, ennek köszönhetően idővel összeállította az *Adatok hazánk archeológiájához, különös tekintettel Beregmegyére és környékére* c. művét, amelyben településekre bontva ismertette az általa gyűjtött leleteket.³ Elhivatottságáról tesz tanúbizonyságot a következő két részlet a fent említett műből, amely először 1892-ben jelent meg nyomtatásban (ebben Lehoczky Beregszász városról és annak régészeti gazdagságáról is ír):

„E városnak délnyugati határa sik, míg északeletről szeliden emelkedő hegyek környékezik. Nem csak e szőlővel beültetett magaslatok lejtőin mindenhol, hanem az alattok elterülő lapályon is bőven találtnak őskori telepek nyomai és emlékei, s ha valahol, úgy itt bizony el lehet mondani, hogy a város a régi kor tele-

pein épült fel... dacára annak, hogy fölötte majd kétezer év elvonult.”⁴

„1890. év tavaszán értesített dr. Hagara Viktor főispán arról, hogy Beregszász határában kőtörő munkások nagyérdű sirleltre akadtak. Ennek folytán azonnal április 22-ikén nagy reményekkel siettem Munkácsról a megye székhelyére Beregszászba...”⁵

1. ábra. Régészeti leletek rajzai Lehoczky Tivadar 1882-ben megjelent könyvéből (forrás: Lehoczky T.: *Adatok hazánk archeológiájához különös tekintettel Beregmegyére és környékére*. I-II. kötet. Szerk.: Kobály József. CLIO, Ungvár, 2001: 57, 60-61)

A XIX. század második felében még leíró jellegű régészetről beszélhetünk, ami azt jelenti, hogy a feltárt, begyűjtött leleteket a kutatók nem vizsgálták még olyan módszerekkel, mint ahogy azt napjainkban teszik (többek között természettudományos módszerekkel), minősége az alapvető adatokat írták le egy-egy tárgyról (ki, hol találta, főbb jellegzetességeit,

2. ábra. Régészeti leletek rajzai Lehoczky Tivadar 1882-ben megjelent könyvéből (forrás: Lehoczky T.: *Adatok hazánk archeológiájához különös tekintettel Beregmegyére és környékére*. I-II. kötet. Szerk.: Kobály József. CLIO, Ungvár, 2001: 62, 85)

² Kobály J.: *Sine ira et studio*. CLIO, Ungvár, 1998: 8

³ Lehoczky T.: *Adatok hazánk archeológiájához különös tekintettel Beregmegyére és környékére*. I-II. kötet. Szerk.: Kobály József. CLIO, Ungvár, 2001

⁴ Uo. I. kötet: 56–57.

⁵ Uo. II. kötet: 81.

esetleg származását, korát, amennyiben valamilyen analógia vagy bármilyen adat alapján lehetett rá következtetni). Lehoczky Tivadar is a leíró régészet módszereit követte, gyakran kibővítve a leírásokat különböző ábrákkal. Munkáiban rajzokat láthatunk kővéssokról, bronzsarlókról, baltákról, kiégetett agyagból készült talpcsőről, illetve a beregszászi Kis-hegyen feltárt honfoglalás kori leletekről (többek között az ezüsből készült, aranyozott süvegcsúcsról) (l. 1. és 2. ábra).

A XX. század főbb régészeti kutatásai

Maga a beregszászi Kis-hegy több szempontból is jelentős terület, hiszen különböző részein az emberiség történelmének számos korszakából kerültek elő leletek: az őskőkortól kezdve, a réz- és bronzkorszakon át, egészen a honfoglalás koráig.

A paleolitikum kutatásának következő szakasza – Lehoczky felfedezései után – 1935 környékén kezdődik, és Jozef Skutil cseh régész nevéhez fűződik. A vidék akkoriban az első világháborút követő békerendszernek megfelelően Csehszlovákiához került Podkarpatska Rus néven. Az első szakszerű ásatás Skutil vezetésével zajlott, aki felfedezte és feltárta a Beregszász I jelzésű paleolit telepet.⁶ A lelőhelyen megtalált leletek *in situ* környezetben, datálható rétegekből kerültek elő. Ezek az ásatási eredmények alapjául szolgáltak a későbbi korszakok paleolit-kutatásainak.

A következő felfedezések az őskőkor időszakából már a szovjet érában láttak napvilágot, ugyanis a vidék 1945-ben a Szovjetunió részévé vált. 1969-ben létrejött a Kárpátaljai Állandó Paleolit Expedíció, amely az 1990-es évek elejéig működött, vezetője Vladiszlav

Gladilin régész volt. Az expedíció munkatársai sorra fedeztek fel felszíni jellegű lelőhelyeket a várostól dél-délkeleti irányban található dombok területén (ezek voltak a Beregszász II–VI jelzésű telepek).⁷

1969–1971 között Szmirnov vezetésével került sor az első korszerű ásatásra a Kis-hegyi paleolit telepen⁸, később pedig kisebb kutatóárkok feltárásán dolgoztak a fent megnevezett expedíció munkatársai, viszont ahogy Uszik 2008-as munkájában rámutat: a korai ásatások rétegtani eredményei nem voltak összeegyeztethetőek, így a lelőhely kulturrétegeinek egyértelmű datálása nyitott kérdés maradt.⁹

A következő jelentős esemény a vidék területének korai történelmének megismerésében a 2003. év volt, amikor is megjelent Viktor Tkacsenko kijevei régész monográfiája a kárpátaljai paleolitikumból származó lelőhelyekről.¹⁰ Tkacsenko maga is munkatársa volt az 1969-ben létrejött expedíciónak, rendszeresen részt vett a kárpátaljai vidékeken végzett terepmunkában. Monográfiájában részletesen írt a Beregszász környéki telepekről, gazdagon illusztrálta a feltárt leleteket. A Beregszász környéki leleteket a felső paleolitikumban fejlődő aurignaci kultúrához sorolta, ugyanakkor figyelembe véve a kőszközök helyi jellegzetességeit, külön csoportot alakított ki, amelyet *beregszászi kultúrának* nevezett el. Rendszerező-összefoglaló munkáját a szélesebb szakma bár nem tartotta követendőnek, munkássága mégis jelentős

⁶ Skutil J.: Paleolitikum Slovenska a Podkarpatskey Rusi. In: Spicy historiczkego odboru matice slovenskej v Turcianskom sv. Martine sv. 4, 1938: 132–135

⁷ Гладилін В.Н., Ситливий В.І.: Ашель Центральної Європи. Наукова Думка, Київ, 1990

⁸ Смирнов С.В.: Пізньопалеолітична стоянка Берегово І на Закарпатті. Археологія, вип. 13, Київ, 1974

⁹ Усик В.: Верхній палеоліт Закарпаття: хронологія і культурна приналежність ориньяка Берегово І. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 12, 2008

¹⁰ Ткаченко В.І.: Пізній палеоліт Закарпаття. Шлях, Київ, 2003

mértékben gazdagította a vidék történelmi múltjának megismerését.

Az utóbbi években a Kis-hegyen található Beregszász I lelőhelyen Larisza Kulakovszka és Vitalij Uszik kijevi régészek, az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia munkatársai folytatnak rendszeres ásatásokat. A korszerű módszerekkel és eszközökkel végzett kutatásnak köszönhetően sikerült a lelőhely datálását is biztosabb alapokra helyezni, az első kultúrrejteget pedig proto-aurignacként határozták meg.¹¹ A Beregszász I telep továbbra is az egyetlen olyan őskőkori lelőhely a Beregszászi-dombság területén és annak környékén, amelynek rétegei a természettudományok különböző módszereivel datálhatóak, így viszonylag pontos koradatok alapján meghatározhatjuk a feltárt leletek korát.

A szovjet időszakban nemcsak a paleolitikus kutatás kapott nagy szerepet a Beregszász-környéki vidéken, a régészeti kutatások a kőkor más szakaszaira is kiterjedtek. Ezek közül mindenképp ki kell emelni az 1960-as évek végén a várostól északra található Csepka-hegy déli lejtőin történő ásatást, ami által egy a késő neolitikumból – korai rézkorból származó lelőhelyet tártak fel a régészek. Az ásatást Mikola Pelescsisin vezette, a lelőhelyen hatalmas mennyiségű pattintott és csiszolt kőeszköz, agyagedények, cölöpös házak maradványai kerültek elő.¹² A lelőhelyen felfedezett egyedi kőbaltról 2006-ban onálló tanulmány született.¹³

¹¹ Усик В.І. та ін.: Дослідження палеоліту Закарпаття. Археологічні дослідження в Україні 2012. Київ-Луцьк, 2013: 173–174

¹² Пелешчишин М.А.: Енеолітичне поселення поблизу м. Берегове на Закарпатті. Археологія, вип. 29, 1979: 83–95

¹³ Rácz B.: Egyedi kőbalta a beregszászi Csepka-hegyről. Acta Beregsasiensis, V. évfolyam, 2. kötet, 2006: 155–156

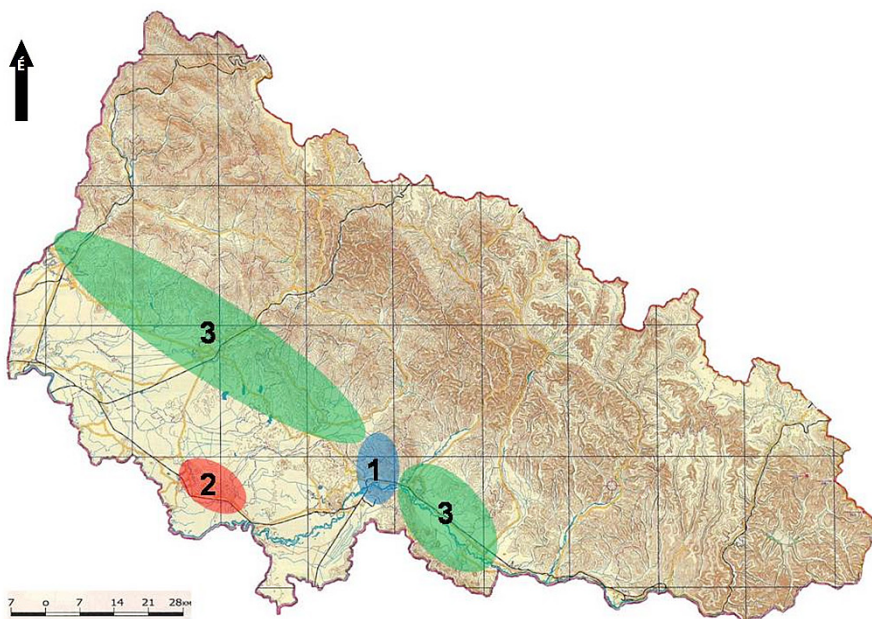
Az elmúlt évtizedekben számos régészeti expedíció, kisebb-nagyobb kutatás zajlott Beregszász területén, vagy annak környékén, de olyan nagyszabású ásatásokról, mint a Beregszász I telepen és a Csepka-hegyi településen, nincs tudomásunk. A vidék sajátossága, hogy felszínének jelentős része mezőgazdasági művelés alá vont terület, így a felső rétegek sokszor meg vannak bolygatva, át vannak halmozva, így az ily módon előkerült leletek nem köthetőek *in situ* környezethez. Ugyancsak sajátossága a vidéknek a számos külszíni bánya megléte, ami szintén kettős eredménnyel szolgál: részben elősegíti a leletek napvilágra kerülését, ugyanakkor rombolja a rétegeket, és a lehetséges kultúrrejtegeket. Kétségtelen, hogy a Beregszász területén és annak környékén ismert régészeti lelőhelyek legnagyobb részt felszíni jellegűek, és ennek megfelelően a régészeti kutatások számára nem mérvadóak.

A VIDÉK MINT VONZÁSKÖRZET

Visszatérve a bevezetőben már említett vonzaskörzet kérdéséhez, felmerül a kérdés, hogy melyek azok a tényezők, amelyek befolyásolták az emberi közösségek megtelepedését egy-egy területen, adott esetben Beregszász mai területén, illetve annak környékén. A kérdés megválaszolásában a régészetten kívül a természettudományos vizsgálatok is segítenek. Az archeometria egy olyan komplex tudomány, amely a régészeti leletek és az anyagi kultúra elemeit vizsgálja természettudományos módszerekkel, és ezzel teljesen új megvilágításba helyezi ezeket az objektumokat. A számos új információ pedig sokkal nagyobb mértékű megismerést tesz lehetővé.

Az elmúlt években petroarcheológiai kutatások objektumává váltak a Beregszász-környéki paleolit telepek leletei. A Beregszászi-dombvidék, és azon belül a Beregszász környéki telepek integrálva lettek egy olyan nyersanyagrégió rendszerbe (3. ábra), amely a paleolitikum időszakában a többi régiótól jól elkülöníthető egységet alkotott a maga változatos, metasztatikusan átalakult kőzeteivel.¹⁴

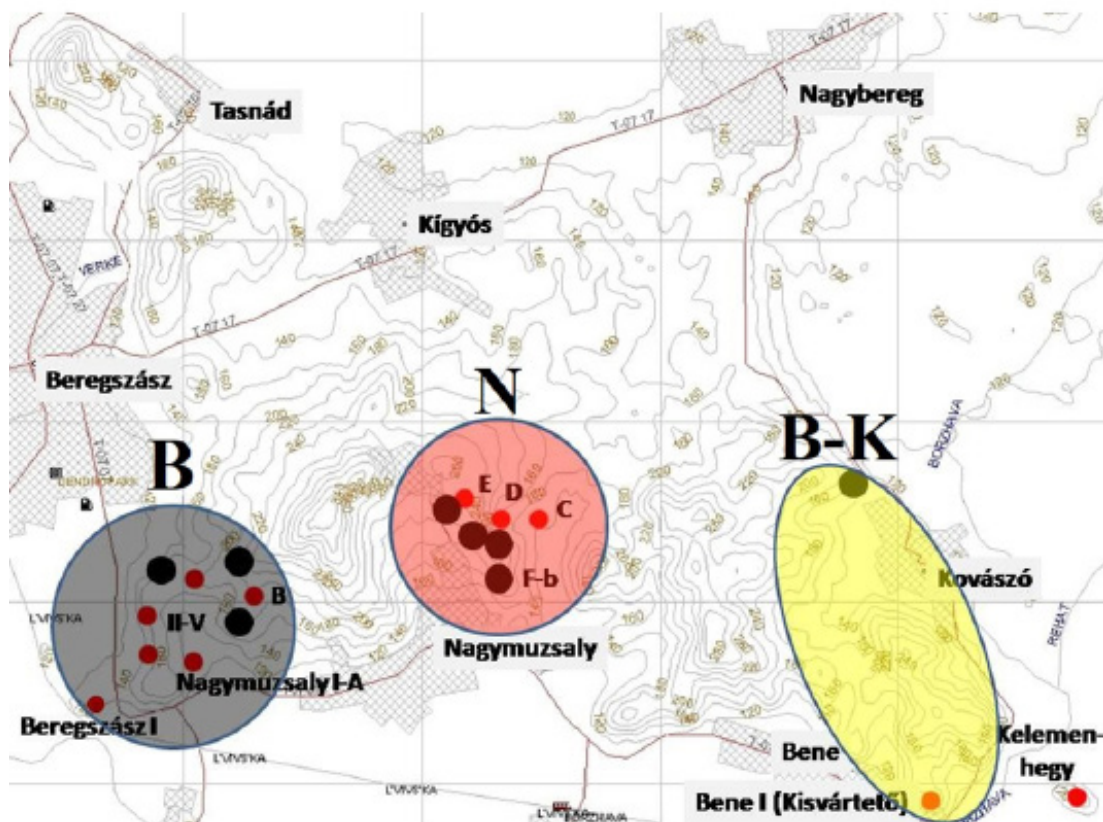
A petroarcheológia egy határtudomány, ami a kőből készült őskori tárgyak természettudományos vizsgálataival foglalkozik. Egyelőre csak az őskőkor időszakára vonatkozóan történtek ehhez hasonló vizsgálatok, viszont figyelembe véve a vidék gazdag régészeti leletanyagát, perspektivikus lenne kibővíteni a kutatásokat az emberiség történetének más periódusaira is.

3. ábra. Kárpátalja mai területének paleolit nyersanyagrégiói: 1 – vulkáni, 2 – metasztatikus, 3 – üledékes (forrás: Rácz B.: Kárpátaljai őskori kőeszközök és lehetséges nyersanyagok archeometriai vizsgálati eredményei. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2013: 99)

¹⁴ Rácz B.: Pattintott kőeszközyersanyagok felhasználásának előzetes eredményei a paleolitikumban a mai Kárpátalja területén. Archeometriai Műhely. 2008/2: 47–54; Rácz B.: Kárpátalja paleolit nyersanyagfelhasználási régióinak elsődleges nyersanyagai. ΜΩΜΟΣ VI. Őskoros Kutatók VI. Összejövetelének konferenciakötete. Nyersanyagok és kereskedelem. Szerk.: Ilon Gábor. Szombathely 2009: 321–326; Rácz B.: Main raw materials of the Palaeolithic in Transcarpathian Ukraine: geological and petrographical overview. In: Mester, Zs. (ed.): The lithic raw material sources and interregional human contacts in the Northern Carpathian regions. Kraków-Budapest, Polish Academy of Arts and Sciences-Institute of Archaeological Sciences of the Eötvös Loránd University, 2013: 131–146; Rácz B., Szakmány Gy., Biró N. K. Contribution to the cognizance of raw materials and raw material regions of the Transcarpathian Palaeolithic. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, 67(2), 2016: 209–229

A paleolitikumból származó pattintott kőeszközök számos információt hordoznak magukban, és nemcsak régészeti-történelmi jellegűeket, hanem másokat is. Nagyon sokat árul el a kőeszközök nyersanyaga, ugyanis ebből a szempontból vizsgálva őket egy teljesen más megközelítést kapunk. Lehetőség nyílik arra, hogy megvizsgáljuk az időszakosan vándorló emberi közösségek útvonalát, a nyersanyag-beszerezési stratégiájukat stb. Az emberiség legkorábbi történelmi korszakában a *vonzáskörzet* nem más, mint egy

4. ábra. A metasomatikus nyersanyagrégió alrégiói: B – Beregszászi alrégió, N – Nagymuzsalyi alrégió, B-K – Bene–Kovácsói alrégió. A vörös körök a régészeti lelőhelyeket, a feketék a helyi nyersanyagforrásokat jelölik. (forrás: Rácz B.: Kárpátaljai őskőkori kőszerszerek és lehetséges nyersanyagok archeometriai vizsgálati eredményei. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2013: 103)

olyan vidék, amely biztosítja az adott emberi közösség megélhetését: élelem, ivóvíz és nyersanyag tekintetében. A mai Beregszász területe és környéke teljes mértékben megfelelt a *vonzáskörzet* fogalmának, hiszen gazdag növény- és állatvilágán kívül a kőnyersanyagok is jelen voltak – megfelelő mennyiségben, és bár nem a legkiválóbb minőségben, de a kőszerszert készítő mesterek túlnyomórészt a helyi nyersanyagokat használták fel a mindennapi tevékenységhez szükséges eszközök legyártásához.

Az emberi közösségek, annak ellenére, hogy gyakorlatilag rátelepedtek a helyi nyersanyagforrásokra a Beregszászi-dombvidéken (a mai Beregszász, Nagymuzsaly, Bene

és Kovászó környékén) (4. ábra), a helyi kőzetek mellett más kőnyersanyagokat is használtak (5. ábra). Ezeket minden bizonynyal a vándorlásuk korábbi állomásairól hozták magukkal, vagy a helyi ideiglenes megtelepedésük alatt kisebb-nagyobb felderítő utak alkalmával szerezték be. A Beregszászi-dombság paleolit telepein összegyűjtött pattintott leletek között egyértelműen a helyi nyersanyagok dominálnak (85–90 százalékban), de megtalálhatóak olyan nyersanyagok is, amelyek a mai Nyugat- vagy Délkelet-Szlovákia, Északkelet-Magyarország területén található geológiai forrásból származnak (kárpáti radiolarit, limnokvarcit-változatok), sőt, ritkább esetben elő-

5. ábra. Régészeti leletek az egyik Beregszász melletti paleolit telepről. Fent középen egy kárpáti 1 obszidiánból, alatta középen egy metasztatikus riolittufa I nyersanyagból készült pattintott tárgy látható (az összes többi tárgy az I típusú metasztatikus riolitból készült) (forrás: Rác B.: Kárpátaljai őskőkori kőeszközök és lehetséges nyersanyagok archeometriai vizsgálati eredményei. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2013: 57)

fordulnak a nyugat-ukrajnai Volhíniából származó kovafélék is, amelyeket több száz kilométeres gyaloglás árán szereztek be a közösségek.¹⁵

¹⁵ Rác B.: A benei Kisvártető késő-paleolit lelőhely régészeti anyagának nyersanyagvizsgálata. Acta Beregsasiensis. VII. évfolyam, 2. kötet, 2008: 144–153; Rác B.: A Nagymuzsaly-A lelőhely pattintott kőeszköz-gyűjteményének nyersanyag típusai. Acta Beregsasiensis. VIII. évfolyam, 1. kötet, 2009: 205–212; Rác B. Nyersanyag-gazdálkodás a Beregszász-dombvidék paleolit településein. GESTA. A Miskolci Egyetem Történettudományi Intézetének folyóirata. IX, 2010: 30–39

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Kobály J. (1998). *Sine ira et studio*. CLIO, Ungvár
2. Lehoczky T. (1999). Adalékok Beregszász történetéhez. Szerk.: Kobály J. CLIO, Ungvár
3. Lehoczky T. (2001). Adatok hazánk archaeológiájához különös tekintettel Beregmegyére és környékére. I–II. kötet. Szerk.: Kobály József. CLIO, Ungvár
4. Rácz B.–Szakmány Gy.–Biró N. K. (2016). Contribution to the cognizance of raw materials and raw material regions of the Transcarpathian Palaeolithic. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 67(2)
5. Rácz B. (2006). Egyedi kőbalta a beregszászi Csepka-hegyről. *Acta Beregsasiensis*, V. évfolyam, 2. kötet
6. Rácz B. (2009). Kárpátalja paleolit nyersanyag-felhasználási régióinak elsődleges nyersanyagai. ΜΩΜΟΣ VI. Ős-koros Kutatók VI. Összejövetelének konferenciakötete. *Nyersanyagok és kereskedelem*. Szerk.: Ilon Gábor. Szombathely
7. Rácz B. (2013). Kárpátaljai őskőkori kőeszközök és lehetséges nyersanyagok archeometriai vizsgálati eredményei. Doktori (PhD) értekezés. Budapest
8. Rácz B. (2013). Main raw materials of the Palaeolithic in Transcarpathian Ukraine: geological and petrographical overview. In: Mester, Zs. (ed.): *The lithic raw material sources and interregional human contacts in the Northern Carpathian regions*. Kraków-Budapest, Polish Academy of Arts and Sciences-Institute of Archaeological Sciences of the Eötvös Loránd University
9. Rácz B.: Pattintott kőeszköz-nyersanyagok felhasználásának előzetes eredményei a paleolitikumban a mai Kárpátalja területén. *Archeometriai Műhely*. 2008/2
10. Skutil J. (1938). Paleolitikum Slovenska a Podkarpatskey Rusi. In: *Spicy historiczkego odboru matice slovenskej v Turcianskom sv. Martine sv. 4*,
11. Гладилін В.Н., Ситливий В.І. (1990). Ашель Центральної Європи. Наукова Думка, Київ
12. Пелешчишин М.А. (1979). Енеолітичне поселення поблизу м. Берегове на Закарпатті. *Археологія*, вип. 29
13. Смирнов С.В. (1974). Пізньопалеолітична стоянка Берегово І на Закарпатті. *Археологія*, вип. 13, Київ
14. Ткаченко В.І. (2003). Пізній палеоліт Закарпаття. Шлях, Київ
15. Усик В. (2008). Верхній палеоліт Закарпаття: хронологія і культурна приналежність ориньяка Берегово І. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 12
16. Усик В.І., Кулаковська Л.В., Нігст Ф., Езартс П. (2013). Дослідження палеоліту Закарпаття. Археологічні дослідження в Україні 2012. Київ-Луцьк

KÖZEGÉSZSÉGÜGY ÉS ORVOSI ELJÁRÁSOK AZ 1831-ES KOLERAJÁRVÁNY IDEJÉN BEREG VÁRMEGYÉBEN

DANCS GYÖRGY

tanár, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

A közegészségügy a XIX. század első felében Bereg vármegyében és egész Magyarországon túllépett a megszervezésének kezdeti stádiumán. Az 1830-as év végén megjelent az ország határánál a kolera, amely az orvoslás számára a kezelést és a természetét tekintve nem teljesen ismert betegség volt. A tanulmányomban röviden ismertetem Magyarország és Bereg vármegye mint az ország galíciai határánál fekvő, a járványügygel elsőként találkozó terület közegészségügyi helyzetét a kolerajárvány kialakulásának időszakában. Bemutatom az orvoslással kapcsolatos központi és helybéli utasításokat, rendszabályokat és eljárásokat, amelyekkel a kolera elleni prevenció és gyógyítás kérdéseiben hoztak.

ABSTRACT

Стан соціальної медицини Березького комітату та Угорщини в цілому у першій половині XIX ст. характеризується переходом з початкової стадії його розбудови. У кінці 1830-го року на кордонах країни з'явилася епідемія холери, лікування та характеру прояву якої на той час були недостатньо відомими для медиків. У публікації описано стан розвитку соціальної медицини на початковій стадії його формування на території Угорщини, і звернено особливу увагу на ситуацію у Березькому комітаті, який на кордоні з Галичиною вперше в державі зустрівся з епідемією. Надано інформацію стосовно центральних і місцевих заходів щодо медичних інструкцій, а також нормативних заходів, які приймалися та застосовувалися для запобігання та лікування холери.

A XIX. századi közegészségügyet, az orvoslást, valamint az első kolerajárvány elleni felkészültséget, az ellene folytatott eljárásokat a korabeli és későbbi időszakban is sok kritika érte. A járvány elleni küzdelmet alapján meghatározta, hogy nem ismerték pontosan a betegség természetét és kezelési módját. Jól mutatja a bizonytalanságot, hogy számos néven említik, nevezik többek között „pestises nyavalyájának”, „epemirigynek”, „epekórságnak”, „napkeleti epekórságnak” is. A betegségért felelős vibrio cholerae baktériumot csak jóval később, 1882-ben fedezte fel Robert Koch. Északkelet-Magyarország területeit a korszakban pedig különösen rossz állapotúnak minősítették az ország többi területéhez viszonyítva is.

1. A KÖZEGÉSZSÉGÜGY MAGYARORSZÁGON ÉS BEREK MEGYÉBEN AZ ELSŐ KOLERAJÁRVÁNY IDEJÉN

Az egészségügy történetéről számos jelentős munka született már a vizsgált korszakban is. Jelentős volt Bugát Pál *Magyar orvosrend névsora* és az általa sokáig szerkesztett *Orvosi Társ., Linzbauer Xavér Ferenc Codex Sanitario Medicinalis Hungariae* és *A magyar korona országainak nemzetközi egészségügye*, a későbbiekben kiemelkedő munkák voltak – a teljesség igénye nélkül – Dr. Hahn Géza *A magyar egészségügy története*¹, Magyar-Kossa Gyula

¹ HAHN GÉZA: *A magyar egészségügy története*, Budapest, 1960.

jelentős munkája, a *Magyar Orvosi Emlékek*², Gortvay György *Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története*³, Széll Kálmán *Az egészségügy története*⁴. A járványügyet tekintve pedig Rigler Gusztáv, Lukács Ágnes, Máдай Lajos és Kiss László munkáit emelhetjük ki.

A magyar egészségügy rendszerét a XIX. század első felében a Mária Terézia által 1770-ben kiadott *Generale Normativum* határozta meg. Már az 1724-től működő Magyar Királyi Helytartótanács rendelkezett a szegények és egyedülálló idősök gondozásáról, amely a közegészségügyi ellátás kezdetét jelentette. Az orvosi képzésben a gyakorlati oktatásra helyezték a fő hangsúlyt. Az egyetemeken háttérbe szorították az egyházak szerepét. 1785-ben létrehozta az *Institutum Medico-Chirurgicumot*, közismert nevén a „Josephinumot”. A célja képzett, elsősorban a hadseregben majd fontos szerepet játszó seborvosok képzése. Magyarországon sokáig nem volt ilyen intézmény, közelíteni akarta egymáshoz az orvosokat és sebészeket, mely utóbbi a XVIII. század második felében még céhes mesterségnek számított. 1773-ban alapították meg a nagyszombati egyetemet és orvosi kart. 1775-től pedig csak az az orvos, sebész, sőt bába és szülésmester is csak akkor működhetett, ha az orvosi kar levizsgáztatta. Kolozsvári Sámuel, Bereg megye első főorvosa 1776–77-ben is itt végzett.⁵

A létrehozott *Departementum Sanitatis* feladata az egészségügyben dolgozók rendszerezése volt. A vizsgált tett sebészeket (*chyrur-*

gus), vagyis az igazi gyógyítókat ekkor kezdik el megkülönböztetni a borbélyoktól (*tonsor*). A sebészek különböző társadalmi rétegből kerülhettek ki, nagyon gyakori volt a vándorlásuk, még nem céhes keretek között is. 1784-ben a Helytartótanácshoz beérkezett adatok alapján 340 első és 359 másodosztályba tartozó sebész dolgozott. Országos szinten elég nagy eltérések figyelhetők meg, Ung vármegyében csak egy másodosztályú seborvost tartanak számon, míg pl. Sopronban 28 első és 18 másodosztályú sebészt.⁶ A bevezetett összeírások a vármegyében és a szabad királyi városokban rendszeressé váltak 1848-ig. A járási seborvosoknak 1786-ban összeírták a szükséges eszközök listáját, amellyel minden seborvosnak rendelkeznie kellett. A helyzetet nehezítette, hogy az egyszerűbb felszereléseket a sebészeknek maguk kellett beszerezni, és csak a nagyobb, drágább eszközöket vásárolta meg a vármegye, vagy a város.⁷ 1786-ban létrehozták az országos főorvosi hivatalt, amelyet az 1831-es kolerajárvány idején Lenhossék Mihály töltött be. 1788-tól elrendelték a halottkémlést a kérdéses esetekben, 1799-től pedig a vármegyei sebészek házipatikáját a vármegye költségén kellett fölszerelni. 1799-től Ausztriában, 1804-től Magyarországon is elrendelték a himlőoltást. 1835-ben ezeket az oltásokat már csak képzett orvosdoktorok és sebészek végezheték.

A XVIII. század végén Beregszászban bár már volt ispotály, amelyet gróf Schönborn Anselm Ferenc felesége épített újjá 1756-ban, de az a század végére ismét rendkívül rossz állapotban volt. Rendszerint pár idős, magára maradt személy lakott benne, akik ezért cserébe kötelesek voltak az intézményt takarítani. Ekkor a római katolikus egyházközség gondozására volt bízva. Munkácson is volt egy ispotály, amely szintén rossz körülmé-

² MAGYARY-KOSSA GYULA: *Magyar Orvosi Emlékek*. Budapest - Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, 1929–1933.

³ GORTVAY GYÖRGY: *Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története*, Budapest, 1953.

⁴ SZÉLL KÁLMÁN: *Az egészségügy története*, Celldömölk, 1996.

⁵ DR. BENDA MÁRIA, DR. FEDINECZ SÁNDOR, DR. KÁLLAI GYULÁNÉ POLÓNYI MARGIT: *Bereg megye egészségügyének története*. Kézirat, Kárpátalja Területi Állami Levéltár könyvtári állománya, 6.

⁶ SIMON KATALIN: *Sebészet és sebészek Magyarországon 1686–1848*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2013, 171.

⁷ SIMON KATALIN: *Sebészet és sebészek Magyarországon 1686–1848...* 173.

nyek között volt, sőt 1771-ben meg is szűnt a feljegyzések szerint. 1786-ban a munkácsi zsidó lakosok építettek a Latorca partján egy ispotályt.⁸ Hahn Géza arról ír, hogy Bereg megyében, Unggal, Zemplénnel, Máramarossal egyetemben sem orvos, sem sebész nem működik 1770-ben.⁹ Viszont a feljegyzések arról tanúskodnak, hogy Bereg vármegye már 1749-ben rendelkezett több sebésszel is.¹⁰ A szomszédos vármegyékkel egyetemben azonban az orvosokkal nem igazán jól ellátott területekhez tartozott. Országos szinten nagy területi különbségek mutatkoznak. Az orvosokkal legkevésbé rendelkező területek Árva, Liptó, Máramaros, Ung és Ugocsa vármegyék voltak. Máramaros vármegyében 2 főorvos és 1 kamarai orvos volt, nem élt orvosdoktor, sebészek közül 5 járási és 9 kamarai seborvosként dolgozott, illetve 4 gyakorló sebész működött.¹¹ 1787-ben Kolozsvári Sámuel személyében Bereg vármegye már rendelkezik „fizikussal”. Ekkor a borbélyok mellett már seborvosok is elkezdtek tevékenykedni.¹² Az 1780-as években Beregszászban és Munkácson is járt Wezza Gábor országos főorvos, aki mint a járványoknak egy gyakori helyszínét tekintette és vizsgálta meg. Ekkor megdicsérte az itt lévő kórházakat.¹³

Az 1700-as évek végén rendezték a gyógyszerügyet is. Kötelező lett az országos gyógyszerkönyv és az árszabások alkalmazása, a használható növények, ásványok, állatok leírása, a nép körében végzett felvilágosító tevékenység.

1722-ben alapítottak Munkácson egy kisebb gyógyszerteráriumot, amelyet *Koronának* neveztek, 1753-ban alapítják meg *A megváltóhoz* nevű patikát. Az első beregszászi gyógyszerteráriumot Lopóczy György alapította 1813-ban. Megvette a Máramaros vármegyei Sziget HÁK gyógyszerteráriumát teljes bútorzatával és felszereltségével Beregszászra szállította. Azonban ez nemsokára csődbe ment. 1816-ban Teinel [Tájnel] Teofil kapott engedélyt gyógyszerterárium létrehozni. A város saját költségén vette a telket, és építette fel a gyógyszerteráriumot. Teinel 25 évig vezette ezt, 1841-ben adta el a Tiszaújlakról Beregszászba jött Royko Sámuelnek.¹⁴

Az orvosi hivatali réteg kialakulása és fejlődése mellett azonban sokáig foghúzó, sérv- és kőmetszők, hályogszűrők, gyógyszerárusok is működtek. 1811-ben királyi rendelet tiltotta ugyan a tevékenységüket, de még a század végén is találhatunk ezekre példát Bereg megyében. Ezt a területet már korábban is számos alkalommal járvány sújtotta. 1792-ben a Verhivonán szifilisz-, 1793-ban vérhas-, 1795-ben skorbutjárvány ütötte fel a fejét. Ez utóbbi megakadályozására Sebők Sándor Bécsben végzett orvos tudós Váriból küldött utasításokat.¹⁵ Ez pedig mutatja a hatósági orvosi intézkedések megjelenését a vármegyében már a XVIII. század végén. 1801–1850 között összesen 33 orvos és 10 gyógyszerész működött a vármegyében.¹⁶ 1826-ban Lenhossék javaslatára a Helytartótanács szabályozta az orvosok, sebészek díjazását (*Sostum medicorum*).¹⁷

⁸ DR. BENDA MÁRIA, DR. FEDINECZ SÁNDOR, DR. KÁLLAI GYULÁNÉ POLÓNYI MARGIT: *Bereg megye egészségügyének története...* 3.

⁹ HAHN GÉZA: *A magyar egészségügy története...* 198.

¹⁰ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Továbbiakban: MNL OL) C37. Lad. A Fasc. 34. Nr. 1. Bereg vármegye jelentése (1749. május 21.)

¹¹ *Magyarországi Orvosrend névsora 1840-re*. Kiadta: Dr. Bugát és Dr. Flór, 1840, 51–52.

¹² DR. BENDA MÁRIA, DR. FEDINECZ SÁNDOR, DR. KÁLLAI GYULÁNÉ POLÓNYI MARGIT: *Bereg megye egészségügyének története...* 5.

¹³ DADAY ANDRÁS: *Magyarország kórházai 1848-ban*. Orvostörténeti Közlemények, 29. köt.

¹⁴ DR. BENDA MÁRIA, DR. FEDINECZ SÁNDOR, DR. KÁLLAI GYULÁNÉ POLÓNYI MARGIT: *Bereg megye egészségügyének története*. *im.*,...20.

¹⁵ DR. BENDA MÁRIA, DR. FEDINECZ SÁNDOR, DR. KÁLLAI GYULÁNÉ POLÓNYI MARGIT: *Bereg megye egészségügyének története...* 7.

¹⁶ *Bereg megyei orvosok, gyógyszerészek és más egészségügyiek névtára*. Összeállította: Dr. Benda Mária, Dr. Fedinecz Sándor, Dr. Kállai Gyuláné Polónyi Margit. Budapest-Beregszász, 1996, 6.

¹⁷ GORTVAY GYÖRGY: *Az újkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története I*. Budapest, 1953, 119.

2. KOLERAJÁRVÁNY ÉS AZ ELLENE FOLYÓ ELJÁRÁSOK BEREG VÁRMEGYÉBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ORVOSI ELJÁRÁSOKRA

A kolera ma már tudjuk, a gyomor és bélrendszer *vibrio cholerae* nevű baktérium okozta fertőzése, amely leginkább fertőzött ivóvízzel juthat a szervezetbe. Tünetei a hirtelen támadó, bőséges, vizes hasmenés, ami miatt a szervezet annyi vizet veszít, hogy működése felborul és 24–28 óra alatt beállhat a halál. Egyéb tünete lehet még a hirtelen fellépő heves hányás is. Kezelésénél fontos a bőséges folyadékbevitel, hogy a beteg kiszáradását meg lehessen előzni.

A kolerajárvány ezelőtt nem volt ezen a területen, ezért a védekezés más korábbi járványok tapasztalataira épült. Az eljárások alapját elsősorban a pestisjárvány idején kialakult mechanizmusok határozták meg. Ezt az 1770-ben Mária Terézia idején kiadott *Generale Normativum in re Sanitatis* című egészségügyi alaprendelete tartalmazta. A pestisjárványok elleni védekezés legfontosabb motívuma, hogy egyik területről a másikra történő mozgást korlátozzák. Ennek egyik fő eleme a fizikai kordonok, zárvonalak létrehozása, a másik pedig a megbetegedettek elzárása az egészségesektől, illetve a közlekedő személyek feltartóztatására, ún. veszteglő intézetek létrehozása.

Az ország határánál jelentkező járvány miatt 1830. november 2-án kelt királyi rendelet értelmében a Magyar Királyi Helytartótanács, a Királyi Kamara és a Főhadcsereg-parancsnokság kiküldötteiből alakított vegyes bizottság lett megbízva a felmerült veszély megelőzésére és a kialakult helyzet kezelésére. A nádor elnöklete mellett a testület fő tanácsadója, orvosi kérdésekben feje Lenhossék Mihály országos főorvos volt. A Magyar Királyi Helytartótanács már 1830 végén fontos intézkedéseket tett a járvány áttérjedésének

megakadályozására. 1830. december 21-én a vármegyéknek kiküldték a 34092/1830. számú királyi rendeletet, amely ismertette a védekezés alapvető rendszabályait az „egészségre ügyelő” hivatalokkal.¹⁸ A tájékoztató és utasító rendeletek Lenhossék Mihály országos főorvos javaslatára lettek kidolgozva. 1830. december 22-én kiadott rendelet értelmében, felállították az egészségre ügyelő kiküldöttséget.¹⁹ Utasításokat küldtek a szükséges intézkedésekről a hivatalok számára a veszteglő intézetek gondviseléséről, a levelek füstöléséről, ezenkívül a kolerás helyen munkálkodó orvosoknak, a polgári biztosoknak szánt betartandó rendelkezésekről.²⁰ A határ Galícia felőli lezárása 1830. december 28-án következett be. A helyzet minél hatékonyabb kezelése érdekében 1831. január 3-án Trencséntől Brassóig terjedő határszakaszra két királyi biztost neveztek ki, akiknek a feladata a rendelkezések foganatosítása és ellenőrzése volt. A Trencséntől Ung vármegyéig terjedő határszélre gróf Majláth Antal, a Bereg megyétől Krassó vármegyéig terjedő részre pedig báró Perényi Zsigmond került királyi biztосként. Január 17-én a Bereg Vármegyei Különleges Bizottság ülésén arról tájékoztatta a jelenlévőket, hogy a betegség a Galícia felől jövő híradások szerint már 1830 decemberében annak Oroszországgal határos területein jelentkezett.²¹

A szomszéd Galíciából a hír hamar eljutott a szomszédos területekre. 1831. február 8-án Bereg vármegye Közgyűlésének jegyzőkönyve alapján már közvetlen járványveszélyről tudósítanak.²² Korábban előfordult, hogy szintén Galíciából a marhavész áttérjedt ezekre

¹⁸ GECSEI LAJOS: *Cholera morbus. Az 1831. évi kolerajárvány eseményei Gyulán és Váriban. Békéscsaba*, 1985, 12.

¹⁹ MNL OL, P538, 18. csomó, 42. tétel. 18. lap.

²⁰ MNL OL P538, 41. tétel. A kolera ügyében tett utasítások, rendeletek.

²¹ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (Továbbiakban: KTÁL), Fond 10, Op.2, Od.zb.1390. 5. lap

²² KTÁL, Fond 10, Op.2, Od.zb.1391. 15. lap

a területekre is. Az ilyen esetek alkalmával előírt rendelkezések léptek életbe, a betegség terjedését gátló rendelkezések a megyébe is szűkségesekké váltak. A fizikai határzár a katonaság bevonásával történt. Lehoczky Tivadar beszámolója szerint Bereg megyében 1831. február 12-én Piringen hadnagy parancsnoksága alatt 31 gyalogkatona lett kiküldve a határszélre. Közülük egy káplár 15 legénnyel Verbiáson lett elhelyezve, egy másik 5 legénnyel a Beszkiden, ugyanennyi Timsoron és Bilaszovicán tartózkodott. A feladatuk a rend fenntartása, a határzárak felügyelete volt.²³

Az orvosi intézkedéseket tekintve már 1831. január 14-én arról döntöttek, hogy a megyei orvosok és seborvosok, amennyire csak lehet, járják körül a vidéket, és minden nyolcadik napon arról jelentést tegyenek. A Munkácsi járás vereckei vidékére, amely a legközelebb esett a galíciai határszélhez és a legnagyobb veszélynek volt kitéve, a helybeli két seborvos mellé Nagy Károly seborvos lett kirendelve. A jelentéseiket a megyei főorvosnak, aki azt a királyi biztos mellé kirendelt dirigens orvosnak, vagy magának a királyi biztosnak, illetve a Kiküldöttség előlülőjének megküldeni volt köteles.²⁴

A kolerajárvány kitörésekor több orvos is tevékenykedett Bereg vármegye területén, akiknek fontos szerepe volt a járvány elleni küzdelemben. A vármegye főorvosa Sztankó János volt. A munkájáról a jelentései, a létrehozott Állandó Kiküldöttség jegyzőkönyvei mellett felesége, Jobsthy Anna által az édesanyjának írt leveleiből is képet kaphatunk.²⁵ Sztankó a Budapesti Tudományegyetem orvosi karán szerzett diplomát 1808-ban, 1831-ben lett Bereg vármegyei tiszti főorvos.

Marton Pál seborvos 1831-ben Bilkén szolgált „chirurgusként”.²⁶ Valencsik Márton sebész szintén érdemeket szerzett a kolerajárvány idején. Őt tartják az elsőnek, aki felboncolt egy kolerában elhunyt tetemet Beregszász-Végardóban.²⁷ Cserszky Antal (1779–1834) orvosdoktor, sebész a Bécsi Egyetemen szerzett orvosi diplomát. Volt Bereg vármegye tiszti főorvosa, több vármegye táblabírája. A szentpétervári orvosi és seborvosi akadémia levelező tagja 1811-től.²⁸ A Perényi Zsigmond királyi biztos mellé kirendelt orvos Bugát Pál volt, aki az ország első hivatalos kolerában elhunyt áldozatát vizsgálta meg Tiszaújlakon 1831. június 13-án. Bugát Perényi Zsigmond mellett dolgozott, és követte őt Máramaros-szigetre is.²⁹

A járványveszély kezdetén a vármegye vezetése a megyében lévő főorvost és öt seborvost kevésnek látta. Ezt fokozta, hogy a felvidéki járásban lakók között igencsak rossz megítélése volt az orvosoknak, az utasításoknak megfelelő gyógyszereket nem szívesen fogadták el. A vármegye vezetői szerették volna, ha gyakrabban látogatja meg őket egy orvos, ezért kérték a királyi biztost, járjon közbe a Helytartótanácsnál, hogy legalább egy orvosdoktor és három seborvost küldjenek erre a területre. A Galíciával határos északi részre két seborvost, a déli részre egy seborvost láttak szükségesnek. Cserszky Antal Munkácsot és a hozzá közel álló helységeket látta el, Sztankó János a déli területeket.³⁰

Sztankó János megyei főorvosnak meghagyták, hogy a megyei seborvosok számára tájékoztató és utasító rendelkezéseket készítsen és küldjön el, amelyhez a Helytartótanács által

²³ LEHOCZKY TIVADAR: *Bereg vármegye monográphiája*, II.kötet. Ungvár, 1881.169.

²⁴ KTÁL, Fond 10, Op.2, Od.zb.1390. 9–10. lap

²⁵ *Az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei*. Szerk: Palla Ákos. Antall József: Három levél az 1831. évi kolerajárvány idejéből. Budapest, 1967. 232–236.

²⁶ *Bereg megyei orvosok, gyógyszerészek és más egészségügyiek névtára...* 7/a.

²⁷ *Bereg megyei orvosok, gyógyszerészek és más egészségügyiek névtára...* 8.

²⁸ *Bereg megyei orvosok, gyógyszerészek és más egészségügyiek névtára...* 2–3.

²⁹ KTÁL, Fond 10, Op.2, Od.zb.1390. 31. lap

³⁰ KTÁL, Fond 10, Op.2, Od.zb.1390. 32. lap

kiküldött utasítások adtak támpontot. Ezen kívül a helyi sajátosságokat is figyelembe kellett vennie. Javaslatokat kellett kidolgoznia, hogy ha a betegség felüti a megyében a fejét, akkor az elzárás alá kerülő területeknek, helységeknek hol javasolt az elzáró ház kialakítása, hány szobával, hány fővel, azoknak milyen feladatokat kell majd ellátnia.³¹

Miután Galíciát teljesen elzárták Bereg vármegyétől. Elrendelték, hogy a két terület közötti elválasztó ház és a tisztításra ügyelő intézet Verbiáson lesz létrehozva egy polgári biztossal és felvigyázóval. 1831. február 3-án kelt végzésben a királyi biztos és a kirendelt állandó kiküldöttség is célirányosnak látta, hogy a nagyobb városokban, helységekben körzeteket kell létrehozni a lakosok megvizsgálására, a körzetekben pedig az erre alkalmas személyek között felelőst kinevezni. Minden nap pontos vizsgálatokat, leírásokat kellett készíteniük, majd ezeket tudósításban megküldeni a felsőbb szerveknek. A leírások kérdéses pontjai elsősorban arra vonatkoztak, hogy vannak-e betegek, halt-e meg valaki, ha volt halálozás, annak mi volt az oka, és milyen betegségben hunyt el a vizsgált személy. A kisebb helységekben a felvigyázás a szolgabíróknak lett meghagyva, amelyről nekik is feleletet kell adniuk. A nagyobb helységeket járási tisztviselő útmutatása szerint és a felügyelete alatt kerületekre (ún. tizedekre) kellett felosztani, az oda kirendelt tisztviselők által folyamatosan szemmel tartották, az eseményekről nekik is rendszeresen jelentéseket kellett tenniük. A veszély elhárításának tehát egyik legfontosabb eszközét abban látták, hogy a lakosság egészségügyi állapota felől folyamatosan tudósításokat kértek. A rendkívüli halálesetekben azonnal a legközelebbi tisztviselőnek és a kerületi orvosnak büntetés terhe alatt jelenteniük kellett, akik a rendszabályok pontos teljesítése mellett az állandó kiküldöttséget azonnal tudósították. Ilyen helyeknek

bizonyultak a Tiszaháti járásban: Beregszász, Tarpa, Vári; a Kaszonyi járásban: Nagydobrony, Nagylucska, Rákos, Kaszony; a Felvidéki járásban: Bilke, Ilonca, Bereg, Drágabartfalva, Beregújfalu; a Munkácsi járásban: Munkács.

1831. február 11-én a kiküldöttség szükségesnek látta, hogy a veszteglő intézetben egy állandó orvos szolgáljon, mert rendkívül hatékony munkavégzést nehezíti teszi a rendszeres utazás.³² 1831. február 16-án az állandó kiküldöttség a kolera megakadályozását és gyógyítását tárgyaló utasításokat és tudósításokat küldött a fő- és seborvosoknak, polgári biztosoknak és felvigyázóknak. A seborvosoknak tett utasítást Sztankó János, Bereg vármegye főorvosa a vármegye Kis Gyűlése által jóváhagyott kérésnek eleget téve tette közre.³³ A legfontosabb célt abban határozták meg, hogy pontos és igényes tudósításokat készítsenek. A megyei seborvosoknak az eddig kötelességükben lévő negyedéves járásonkénti orvosi vizsgálatokat minden nyolcadik nap után teljesíteni kellett. Előírták, hogy a betegségben lévőket minden helységben látogassák meg, az ő részükre a szükséges gyógyszereket rendeljék el, és a szokott orvosi jelentést a betegek bejegyzéséről minden nyolcadik napon a főorvosnak küldjék meg. Figyelmeztették a seborvosokat, hogy a betegségben lévő személyek között nem olyan sok van, akiknek a tünetei hasonlóak kolerához. Abban az esetben viszont, ha hasonlóak a tünetek, azonnal a megyei tisztviselőnek jelentést kellett tenniük a betegség leírásával, és azonnal biztosítani a szükséges orvosi segítségnyújtást. Felhívták a figyelmet arra is, hogy a betegség gyakran halált okoz, ezért már a kezdetekkor meg kell akadályozni. Ha pedig már felütötte a fejét, akkor gátolják meg a terjedését. A betegség jeleiről és folyamatáról értesítést kellett adni nem csak a fő- és seborvosoknak, hanem minden személynek, aki a betegség elhárításán dolgozott.

³¹ KTÁL, Fond 10, Op.2, Od.zb.1390. 10. lap

³² KTÁL, Fond 10, Op.2, Od.zb.1390. 38. lap.

³³ KTÁL, Fond 10, Op.2, Od.zb.1391. 24–29.lap.

Összeírást készítettek arról, amit felfedeztek a betegség tüneteiről és lefolyásáról. A betegség gyengeséggel kezdődik, reszketés, a végtagok megtörtségével, hirtelen jövő és nagy fájdalommal, szédülés, erős szívverés, étvágytalanság, kedvtelenség. A beteg nyughatatlan, álmatlan, erős szívdobogást érez, melyet gyakran szorongató érzés követ. Később hidegség és forróság felváltva egymást követik, és hideg verejtékezés figyelhető meg. Az előzetes jelek után bekövetkezik a fő tünet, amely állandósuló hányással és hasmenéssel jelentkezik. A test a folyamatosan távozó anyagok miatt jelentősen kiszárad. A betegnél ez a folyamat erős szorongó érzéssel jár együtt. A vizeletürítés vagy csökken, vagy teljesen el is állhat. A szomjúságot alig lehet oltani, leginkább hideg vizet kíván a beteg, a nyugtalansága szemlátomást növekszik. A száj belseje kiszárad, a nyelve kékes lesz. Ezt hidegérzet követi, melyet a lábaiban és a kezeiben tapasztalhat. Eleinte a csontjaiban fájdalmat érez, miután görcs és rángatózás következhet, leginkább a kéz- és lábujjakban. Később a görcsöt a beteg gyomrában és mellüregeiben érzi. Az érverése lassúvá és alig érezhetővé válik, a szemek beesettek, homályosak lesznek, a szemhéjak külső részei kékülnek, az arc sápadttá válik. Végül beteg a halál jeleit mutatja, a test teljes egészében elhidegül, hideg verejték jelenik meg rajta. A testbőr a lábán és a kezein összesorvad. Ezt követően a fájdalmak megszűnhetnek, a görcsök enyhülhetnek. A fájdalmak enyhülése azzal kecsegtethet, hogy a betegség hatása megáll, és az állapot jobbra fordul. A lábain és kezein barna és kékes foltok jelenhetnek meg, amelyet – mint leírják – bizonyosan a halál beállta követ. Ha a görcsök és rángatózások előtt a hányás és hasmenés jelentkezett, és a kiürült nedvesség epével vegyült, a lábaknak elhidegülése nem növekszik, akkor az egészség helyreállására reménykedni lehet.

A betegség gyógyításához szükséges teendőket is leírták. A tünetek jelentkezésének kezdetén, mielőtt a lábak elhidegülnek és a görcsök

jelentkeznének, javasolták, hogy bátran hajtsanak végre érvágást. A felnőtt személyeknek 24–30 latig³⁴ szükséges a vért lecsapolni. Ha vér nem megfelelően és nem elég mértékben jön, akkor dörzsölgetni kell, be kell takarni és meleg fürdőt is ajánlanak. Az érvágás után, vagy ha az a görcsök miatt nem megvalósítható, mákony³⁵ (opium) és enyhe sósavas higanyt (calomel, vagy calomella)³⁶ kell adni. 10-től 15-ig mintegy húsz szemernyi nehézségű enyhe sósavas higanyt kevés cukorral és arabmézgával (gumi arabicum) vegyítve. Fél óránként 40–50 cseppnyi mákonyt adagoltak 2–3 óránként a körülményeknek megfelelő mértékben, amely a gyomorégést és rángatózást megszünteti. A gyermekeknek feleannyi mértékben adták. A testhőmérséklet megőrzésére is gondot kellett fordítani, ezt dörzsöléssel, szappannal vagy kámforral, ha ezek nem voltak, éger borral végezték. A hasmenés megakadályozására és a görcsök elhárítására kosbor (szalep) gyökérből való főzet, hozzá adva mintegy 30 csepp mákony klistér (klisztír, beöntés) formájában adták.

A nagy szomjúságot székfű- vagy árpafőzetből készült lével lehetett csillapítani. Ha 5–6 óra elteltével a hányás és a hasmenés csillapodott, a testhőmérséklet pedig növekedett, a mákony miatt a szédelés és aluszékony-ság intenzívebbé vált, a sósavas higany miatt pedig belekből a kiürült anyag sűrű és epés, ez esetben az előírt gyógyszereket le kell állítani. Ezek helyett pedig erősítő szereket, úgymint borsfűvizet (menta piperita) kellett adni. A hányás megszűnését követően erősítő levest rizsből vagy árpából (gersli), kevés bor használatával adhattak a betegnek.

A javasolt gyógyszereket a kijelölt orvosok a megye pénztára költségére a munkácsi pati-

³⁴ Mértékegység. Más-más területen különböző. Magyarországon 1lat=17,5 gramm.

³⁵ Mákból készített szer.

³⁶ Higany (I)-klorid (vagy más néven kalomel) a higany egyik klórral alkotott vegyülete.

kából szerezhették be. Az orvosok előzetesen rendelték meg és magukkal vitték a vizitációk alkalmával. A ragályos, a környezetre veszélyes betegség megjelenésének helyszínén – elsősorban, ha az kolerára hasonlított – az érintett házat el kellett zárni, és lakóit semmiképp nem engedhették a többiek közelébe. Sövénnyel vagy árokkal el kellett különíteni, és őrt jelöltek ki a ház vigyázására. Azokat az embereket vagy tárgyakat, amelyek megfertőződhetnek, külön kellett választani. Megvizsgáltatták, honnan származott, milyen módon és ki által juthatott a betegség a kérdéses helyre. Annak következtében pedig a szükséges rendelkezéseket a felsőbb utasításoknak megfelelően meg kellett tenni és végrehajtani. Azt gondolták, a betegség elterjedése talán előfordulhatott olyan esetben is, mielőtt még a betegség tünetei jelentkeztek volna.

Az elzárás alá került házak lakói hiányt szenvedhettek élelemben, orvosságban. Ezért azokat a betegekhez hasonlóan ki kellett szolgálni. A betegtől a fő- vagy seborvos nem mehetett el, míg a kirendelt „contumationalis”, vagyis veszteglési időt és a tisztítási eljárást el nem végezték. Ez 10 naptól 21 napig terjedhetett. A házakba a szükséges kirendelt orvosokon kívül más nem mehetett be. Valahányszor az orvosok a betegektől távoztak, a ruháikat le kellett cserélni, azokat kiszellőztetni, ecetes vízben pedig a testüket lemosni. Amennyiben bizonyossá vált, hogy valaki kolerában hunyt el, akkor a holttestet „mész-savanyú” vízzel öntötték le. Ha a kolera felől semmi kétség nem volt, akkor a tetemet megkülönböztetett módon, külön kijelölt helyen temették el. A temetéseket a korábbi pestisjárványkor alkalmazott rendelkezések szerint hajtották végre. Ezeket kiterjesztették azokra a személyekre is, akik a kolerában elhunytak mellett tevékenykedtek, elsősorban a sírásókra is. Meghagyták számukra is, hogy ruháikat gyakran füstöljék és kezüket mész-savanyú vízzel rendszeresen mossák le. Hasonlóan az ilyen helyekről szár-

mazó leveleket is mielőtt felbontották, kénes gőzzel meg kellett füstölni.³⁷

Február 17-én az állandó kiküldöttség elrendelte a fő- és seborvosok számára, hogy a felvigyázásuk és körzetük alá rendelt helységeknek listáját küldjék el. A listán szereplő helységekről 8, de legfeljebb 10 napon belüli látogatás után jelentést kellett tenniük a betegek állapotáról. A királyi biztos és az állandó kiküldöttség sürgős rendelkezései ellenére sok esetben az orvosi vizsgálatok több hétig is folyamatban voltak.

Cserszky Antal orvos jelentései alapján az alá rendelt 17 helységet Munkács várossal együtt február 19-től március végéig hetente bejárta. Itt ez idő alatt nem talált koleragyánús beteget. A kiküldöttség 1831. március 30-án a veszély megszűnéséről tájékoztatta a Galícia határán felállított kordont, illetve a segédorvosi heti vizsgálatokat a továbbiakban szükségtelennek nyilvánította. Csak a járásbeli sebészeknek lett meghagyva, hogy mindenki a maga területén lévő helységeket 15 naponként járja be és hivatalos jelentést tegyen a királyi biztosnak és a megye főorvosának. Áprilisban és májusban a járványveszély elmúlni látszott, amelyet megtört a Galícia felől újonnan jövő hírek. A betegség a galíciai kormányzók tudósítása szerint és a felsőbb parancsok szerint is majd minden a területhez közel álló részén, a sztriji kerületben is felütötte fejét. A királyi biztosokat június elején újból kirendelték. A június 2-án tartott központi ülésen minden rendelt és védekező előkészületet visszaállítottak, amelyeket korábban már megvalósítottak. Ugyanakkor a megyei fő- és seborvosoknak is utasítást adtak, hogy a körzetük alá rendelt helységeket a korábbi módon és hasonló gyakorlattal rendszeresen vizsgálják ki és jelentésüket küldjék meg.

³⁷ KTÁL, Fond 10, O2, Od.zb.1391. 24–29.lap

1831. június 13-án Bugát Pál Tiszaújlakon megállapította, hogy egy személy kolerában hunyt el. Ez volt az első hivatalos kolerás haláleset Magyarországon. Sztankó főorvos Váriban is Csetfalván is megállapított kolerában szenvedő betegeket. Június 28-tól a főorvos betegsége miatt Cerszkynek kellett folytatni a főorvosi teendőket. Nagylányára ment és a Tisza-menti helységeket vizsgálta ki. Július 2-án Beregszász-Végardóban hunyt el egy kolerás beteg. Július 4-én a betegség már elérte Beregszászt, másnap már három áldozata volt a városban. Az állandó kiküldöttség még aznap elhagyta a várost, és Neli-pina (Hársfalva) helységébe tette át székhelyét. Munkácson ez idő alatt továbbra sem volt kolerás beteg.

1831. július 8-án Szolyváról Lónyay János első alispán Beregszász város egyházi előjáróinak kiadott rendelkezésében felhívta a figyelmet, hogy felső utasítás következtében minden olyan helységben, amely a „pestises nyavalya” miatt bezárásra került, a lakosság mindennemű összegyűlése meg van tiltva. Ebbe beletartoztak az istentiszteletek is a templomokban. Hivatalosan felszólítja Beregszász városa minden felekezetének egyházi előjáróit, hogy az istentiszteletek tartásakor a templomba a lakosokat ne engedjék be, hanem azok csak kint és szétszórva, nem pedig összecsoportosulva lehettek az áhítat ideje alatt. Elrendelték mindaddig, amíg a kolera miatt csak egy ház is el van zárva ez a rendelkezés érvényben lesz.³⁸ Az egyházi vezetőknek fontos szerepet szántak a járvány elleni küzdelemben a lakosokkal való kapcsolattartásban. Különösen fontos volt a felvidéki járásban a magyarul nem beszélő ruszin lakosság körében a Görögkatolikus Egyháznak. A rendelkezéseket és utasításokat orosz nyelvre fordították, és azokat eljuttatták az espereseknek, espereshelyetteseknek, rajtuk keresztül tájékoztatva a lakosságot.

Lenhossék Mihály országos főorvos központi utasításokat, tanácsokat és figyelmeztetéseket küldött a járványveszély kiújulásakor 1831. július 10-én *Rövid oktatás* címmel.³⁹ Mindezt a lakosoknak szánták, hogy miként őrizhetik meg magukat a „napkeleti cholérától”, és mit kell tenniük a betegség első jelentkezésekor, míg a kirendelt orvos oda megérkezik. Már a leírás első részében kifejtik, a kolera a mérsékelt éghajlati övben idegen betegség, és Magyarországhoz való érkezésekor már sokat vesztett erejéből, a tapasztalatok alapján itt sokkal enyhébben terjed. Úgy tartották, a betegséget mindenki elkerülheti a közzétett rendszabályok megtartásával. A megóvó módok között kiemelt helyen szerepelt a levegő tisztán tartása. A fontosabb óvó módok közé tartozott a ruházat, a fehér- és ágynemű tisztaságára való felügyelet. Előírták, hogy azokat rendszeresen váltani, mosni és szellőztetni szükséges. Ezenkívül javasolták az egész test gyakori mosását langyos vízzel, melyben egy kevés ecetet kellett keverni, ahol pedig megengedi az elzárás, langyos fürdőt használhattak. Emellett tisztán kellett tartani a házi bútorokat, lakószobákat, a házakat és az utcákat is. Azt írták, a tiszta levegő minden ragályos betegségtől megóv, vannak olyan betegségek, amelyek bár nem ragályosak, viszont elzárt és tisztátalan levegőben ragályossá válnak. Azt tartották, ebből az okból kifolyólag vált a kolera hazájában, Kelet-Indiában pusztító ragályos betegséggé. Ezért figyelmeztetni kellett mindenkit a levegő tisztán tartására, nem volt szabad a lakószobákban (különösen a szűk, alacsony, és nedves helyeken) sok embert, főként nem állatokat elhelyezni. Minden olyan szemetet, amely a levegőt szennyezhette, el kellett távolítani. A lakószobák fűtését amennyire a helyzet engedte, különösen a kályhák füstjét, kerülni kellett. A szobák mindennapi szellőztetése is előírásos volt, főként a reggeli és déli órákban. Minden ajtót és ablakot bizonyos időre kinyitottak, ilyenkor az égő fának, különösen a borókafenyőnek a

³⁸ KTÁL, Fond 10, O2, Od.zb.1391. 14. lap

³⁹ KTÁL, Fond 674, O12, Od.zb. 249. 50. lap.

lángját tartották hasznosnak a levegő tisztítására és cseréjére. Főként azon szobák levegőjének tisztán tartásáról kellett gondoskodni, melyekben betegek tartózkodtak. Figyelni kellett a leírt rendszabályok megtartása mellett, hogy a betegek szobáját sem egészségesekekkel, de még inkább további betegekkel ne terheljék meg. A betegek szobáiban enyhe meleg mellett gyakran borecetet gőzöltek. Az ecetet azonban forróra hevített vasra, vagy kőre nem szabad volt önteni, mert annak káros következményei lehettek. A füstölő szerek a kellemetlen szag semlegesítésére csak mértékletesen voltak használhatóak. Azt vélték, abban az esetben, ha a kolera közelítene a kérdéses településhez, az ásványos füstölések által teljesen megvédheti magát az ember, mert az minden „ragadósságot” megsemmisít. Erre a célra használhattak salétrom- és klórgőzőket.

Külön figyelmet fordítottak az életmódra, tanácsokat és utasításokat adtak a lakosság-nak, milyen eszközökkel és életmódbeli tevékenységgel óvhatják meg magukat a betegségtől. A tapasztalataik azt mutatták, eddig minden területen, amelyekben a keleti kolera elterjedt, a betegség csak azokat a ritka eseteket használta ki, illetve azok az emberek betegedtek meg, akiknek ellenálló képessége legyengült, és így a betegségre hajlamosabbak lettek. A javaslatok alapján magukat őrizni kellett a meghűléstől. A forró nyári időben, hűvös éjszakán és nedves földön, szabad égből alatt nem volt szabad aludni. Kérték az embereket, hogy az időjárásnak megfelelően ruházódjanak, hogy a test felhevülésétől és meghűlésétől megóvják magukat.

Egyik legfontosabb megóvó mód a testhőmérséklet önszabályozása, a test homeosztázisának fenntartása, a testbőrön keresztüli bőrpárolgás. Ez a már leírt tisztaság által és meghűlés elkerülése által is megőrizhető. De ezenkívül az általánosan veszélyeztetett helyen élőknek ajánlották, hogy az egész testet langyos vízzel mossák, melybe borecet

vagy akár egy kevés klórmeszet is elegyítenek mosdásra használjanak. A ruházat anyagának a gyapjút ajánlották, azonban ezeket is szorgalmasan váltani, szellőztetni, és rendszeresen tisztítani kellett.

Az életmódra utaló tanácsok és előírások a táplálkozásra is kiterjedtek. Könnyen emészthető ételek fogyasztását javasolták. Ilyen volt a húsleves, melyben rizskása, árpakása vagy darakása, zsemle, kenyér vagy könnyű tésztát főztek. Elsősorban friss, nem zsíros tehén-, ürü- vagy borjúhús, baromfi fogyasztását ajánlották. Kis mennyiségben könnyen emészthető főzeléket, könnyű tésztaételeket, megérett, és az egészségre hasznos gyümölcsöket is fogyaszthattak. Gyanúsak vélték és nem ajánlották a meg nem főzött sárgabarrackot, korán érő szilvát, dinnyét. Nem javasolták a nyers uborka, és általában minden savanyú étel fogyasztását. Mindezek a hányás és hasmenés kialakulását megelőzendő és kezelésének elősegítését célozta. Tanácsosnak vélték a fűszerekkel való mértékletes élést, úgymint a bors, gyömbér, paprika, kömény-mag, ánizs, fokhagyma, vöröshagyma és fűszeres füvek. Teljesen tartózkodni kellett minden nehéz és zsíros ételtől, a sózott hústól és haltól, gombáktól, jól át nem sült kenyértől, éretlen gyümölcsöktől. Tartózkodni kellett a gyomor bármilyen étellel, főként az esti étkezéssel való megterhelésétől. A reggelihez javasolták, mindenki vagy borlevest, vagy fűszeres füvekből, gyökerekből, vagy virágból készült teát igyon, kis mennyiségben valamilyen szesz hozzáadásával fogyasszon, és soha üres gyomorral ki ne mozduljon.

Tiszta, friss vízről kell rendszeresen gondoskodni kellett, azt nagyon hidegen, sem nagyon melegen nem ajánlották fogyasztani. A folyó-ból tilos volt ivási célra vizet használni. Borral és egyéb szeszes italokkal való mértékletességre törekedni kellett, főként azoknak, akik ezeket gyakran egyébként is fogyasztják. Kevésbé ajánlották a sör fogyasztását, főleg, ha az for-

ralatlan volt. Mint azt leírták, számtalan példa bizonyítja, hogy semmi sem mozdítja jobban elő a betegség „pestises” (ragályos) tulajdonságát, és semmi sem teszi annyira halálos kimenetelűvé a kolerát, mint az ittasság és a lerészegedés. Ezért tehát a korai lefekvést, az éjjeli dorbézolásoktól, kicsapongástól való tartózkodást javasolták, melyek a testet gyengíthették. A nagy lelki vagy testi megerőltetéstől is tartózkodni kellett, megfelelő időt hagyva a szükséges pihenésre. A szabad tiszta levegőn való mozgást különösen ajánlatosnak vélték.

A betegségeket megelőzendőnek tartották a lelki csendességet, amelyre szintén felhívták a lakosok figyelmét. A harag, bosszúság és a betegségtől való félelem is elkerülendő volt. A kolera miatt aggódóak számára megnyugtató és biztatásul leírták, hogy a rendszabályok betartása és lelkiismeretes végrehajtása mellett bizonyosan el lehet kerülni a betegséget, de ha elkapnák is, a célirányos segítség mellett az még orvosolható.

A „napkeleti” kolera ellen a már kiszabott rendeléseken, tanácsokon kívül egyéb kifejezett óvószerek nem álltak rendelkezésre. A hivataluknál és kötelességükönél fogva kolera által fertőzöttek mellett tartózkodó személyeknek azt tanácsolták, tartsanak a szájukban és néha rágiának egy darab gyömbért, vagy orvosi kálmost⁴⁰, fahéjat, narancshéjat, vagy babért, fehér borsot, zsályát, borókamagot, köménymagot, ánizst stb. Reggel és este igyának egy csésze teát, mely citromszagú melisszából⁴¹, fodormentából, gyökönkegyökérből (Baldrianwurzel), kisebb orvosi szekfűből

⁴⁰ Orvosi kálmos (Acorus calamus L.), a kálmosvirágúak rendjének egyetlen családjába és egyetlen nemzetségébe tartozó évelő vízinövény. Kitűnő étvágygerjesztő, idegerősítő, vértisztító, gyomorerősítő.

⁴¹ Citromfű (Melissa officinalis), az árvacsalánfélék (Lamiaceae) családjába tartozó, kellemes, citromra emlékeztető illatú, fehér virágú, évelő növény. Népies neve: orvosi citromfű, citromszagú melissza, méhfű, mézfű, igaz nádrafű, macskaméz, mézelke. Gyomorrontás, gyomorsavtúlnegés, hányinger, puffadások esetén is használták.

(Chamillen) készülhet. Használtra javasolták az ásványi gőzöket is. Tanácsolták, hogy hordjanak maguknál egy darabka kámfort vagy klórmészt, vagy egy kis palack ecetet, és ezeket gyakran szagolják.

Egy helységben vagy annak szomszédságában, ha a kolera kitört, minden betegség és minden eset gyanússá vált, az előjáróknak ezeket azonnal jelenteni kellett, egyúttal az orvosnak is oda kellett mennie és segíteni. Külön óvintézkedéseket foganatosítottak arra az esetre is, mielőtt a betegség jelenléte beigazolódott. Ezekre utaló jelek a következők lehettek: nyomottság érzése, szorító fájdalom a szív gödörben, szédülés, fejfájás, hirtelen elgyengülés, émelygés, testi fájdalmak, vizenyős hasmenés, gyakori hányás, égető szomjúság, megnehezedett lélegzet, végtagok elhidegülése, görcsök, az arc és a szemek beesése, alig érezhető pulzus. Ha ezek közül némely tünetek, vagy többek is jelentkeznek, a beteget azonnal el kellett választani a család többi tagjától, és csak azok a személyek érintkezhetek vele, akik a beteg ápolására szükségesek. Tiltott volt a ház lakóinak a házból távozni vagy más helység lakosai közé menni, ameddig további felsőbb rendeltetést nem kaptak, tilos volt más házhoz tartozóknak a beengedése is. Az orvos megjelenéséig gyors segítségnyújtást kellett foganatosítani, amely a következő pontokból állt:

1. a test gyors felmelegítése,
2. a bőrfelszín verejtékezésének visszaállítása,
3. a gyomor és a belek (melyekre főként hat a betegség) megkönnyítése,
4. az erek működésének elősegítése, a görcsök elhárítása.

A betegeket azonnal ágyba kellett fektetni, egész testét dörzsölni, főképp a lábait és kezeit, mellét és hasát, száraz, melegített gyapjuszövvel fél óráig. Ezután jól meg kellett mosni

az egész testét meleg vízzel, melyben egyötöd rész borecetet tettek, vagy még hatásosabbnak vélték, ha ezt forró ecettel végezték. Ha megvalósítható volt, beleültették a beteget jól felmelegített sóval és ecettel vegyített fürdővízbe. Ezt a korábban a betegségről leírt tapasztalatokra alapozva igen hasznosnak találták. A gőzfürdőket is igencsak hatásosnak vélték, a beteget nádból font székre vagy pedig két szék közé egy deszkára ültették, fejét letakarták posztóval, pokróccal vagy lepedővel, alá pedig forró követ helyeztek, melyre ecetet öntöttek.

Sok új dologgal is kísérleteztek, melyet, ha jónak véltek, akkor tovább ajánlottak a betegek kezelésére. Ilyen újszerű eljárás volt, hogy a beteget egy üres és víz nélkül való fürdőkádba ültették, a lábai közé egy borszesszel megtöltött edényt tettek, a borszeszt meggyújtották, a beteget pedig teljesen betakarták egy lepedővel. A kád elzárt részének levegője gyorsan felhevült, mely által akár három perc alatt is hathatós izzadást érhettek el. Ezt addig végezték, ameddig csak elbírt a beteg. Ezután pedig felmelegített ágyba fektették, és jól betakarták. A lemerevedett tagok hamar felmelegedtek helyreállítva a vérkeringést. Továbbá a kezeket és lábakat gyapjuszövettel takarták, melyet forró ecetbe vagy borba, vagy akár pálinkába mártottak. A lábak felmelegítésére forró vízzel töltött korsókat, felhevített homokkal vagy hamuval töltött tömlőt raktak, ezt rendszeresen megismételték.

A gyomor tájékára lisztből vagy agyagból, ecettel készített meleg borogatást tettek, vagy borban párologtatott fűszeres füveket. A mustártészta-pakolást szintén a gyomor tájékra és a lábra helyezték, melyek két rész búza, vagy rozslisztből és egy rész mustárlisztből vagy tormából készítették ecettel vegyítve. A betegeknek melisszából, fodormentából, közönséges orvosi székfűből készített meleg teát adtak. Gyakran csak az egyszerű meleg vizet is jónak látták adni. A gyenge tyúkhúslevest is régóta hasznosnak tapasztalták. A testi fáj-

dalmak enyhítésére gyakran beöntést alkalmaztak, melyet ziliz- (fehérmályva) vagy korpafőzelékből, tojás sárgájával vagy egy kevés keményítővel készítettek el.

Az eddig leírt szereken kívül semmit sem ajánlottak orvosi felügyelet nélkül használni, kifejezetten ide tartozott az érvágás, calomella, ópium vagy más hasonló szerek használata. Ugyanez érvényes a bátragra is (Magisterium Bismuthi), mely Leo⁴² orvos által a keleti kolera ellen ajánlott szer. Ez egy orvos kezeiben, aki azt pontosan ismeri, megfelelő gondoskodással tudja alkalmazni, nagyon hasznos lehet, de a salétrom vagy bátragszész a gyomrot és ízületeit erősen megtámadja, olyannyira, hogy gondatlanul élve vele, nagyon veszélyes következményei lehetnek.

Végül az utasításokban azt is megjegyezték, hogy az évnek éppen ebben a szakaszában nem ritka, hogy a kolera lefolyásának bizonyos tünetei, pl. az epés hányás, hasmenés egyébként is előfordul. A kolerához hasonló ugyan, de természetére, okára és folyamata nézve különböző. Az epés hányást, hasmenést néhány napig a végtagok lankadtsága előzi meg, étvágytalansággal, keserű szájjal, fertőzött nyelvvel, fejfájással, hidegrázással egybekötve. Ezen betegséget az orvosoknak meg kell tudnia különböztetni a kolerától, és annak megfelelően kezelni azt.

A mértékletesség megtartása mellett a megfelelő élelemellátás is rendkívül fontos volt. Ezért az elzárás alatt élelemben szűkölködőknek biztosítani kellett a táplálék-utánpótlást. A Bereg megyei előjárók a járványveszély kezdetén arra kérték Perényi Zsigmond királyi biztost, hogy kérje meg a Munkácsi Görög-katolikus megyés püspököt oldozza fel a híveit a veszély időszakában a böjtölés alól.⁴³

⁴² Galíciai orvos, a varsói katonai kórház orvosa. Forrás: BÁLINT NAGY ISTVÁN: *Az első kolerajárvány története és gyógy módjai*. Orvosi Hetilap, 1931, 52.szám, 1233.

⁴³ KTÁL, Fond 10, Op.2, Od.zb.1390. 12. lap.

A járvány újbóli jelentkezésének következményeként a Helytartótanács 1831. július 12-én az egész ország területét körzetekre osztotta és élükre királyi biztosokat küldtek ki. Bereg vármegyébe Szerentsy István lett kijelölve királyi biztosként. Július 13-án Cserszky Antal kérésére és jelentései alapján Munkácsot feloldották a blokád alól, azonban 23-án ismét gyanús esetek történtek, ezért a részleges lezárásokat visszaállították. Cserszky tevékenységét a lakosság köréből sok kritika érte, de ez nem volt példa nélküli, szinte mindenhol előfordultak panaszos esetek. Az orvosi intézkedések elleni fellépés és az utasítások be nem tartása gyakran előfordult. A lakosság körében meglévő babonás gondolkodás is nagymértékben befolyásolta az orvosi segítségnyújtás szerepét. Különös esetről számoltak be többek között Volócról, és elsősorban a Verhovina vidékén fordultak elő hasonló esetek. A lakosság a meghalt személyektől, akik életük folyamán valamilyen babonás tevékenységgel, kuruzslással foglalkoztak, különösen félt. Elsősorban attól tartottak, hogy az ilyen, a betegségben hirtelen elhunyt személyek szelleme visszatér és kísérteni fogja őket. Mindezért kiásták a halottat a sírjából, testrészeit feldarabolták és külön zsákokba helyezték. A levágott fejet pedig a test visszatemetésekor a lába közé helyezték.⁴⁴ Mindez bizonyítja a lakosság nagyfokú félelmét a betegségtől, mindemellett az orvosi segítségnyújtást és azok utasításait továbbra sem tartották be maradéktalanul. A népi hiedelmek, kuruzslási módszerek továbbra is fontosabbak voltak a hivatalos orvoslással szemben.

A megye több településén is július végén a járvány elterjedt. Munkácsra járványkórházat állítottak fel a kolerában gyanús betegek kezelésére. A központi kiküldöttség augusztus 16-án tette át a székhelyét Munkácsra. A kolerában összesen megbetegedettek száma a városban 85 fő volt. 1831 júliusában 13 fő,

augusztusban 18, szeptemberben 17, októberben 4, novemberben 5, így összesen 57-en haltak meg. Orvosi segítséget 25 fő nem kapott a jelentések szerint, a későn jelentett betegek száma 6 fő volt, már halottan összesen 4 főt találtak. Összesen 22 meghalt személy volt aki, nem kapott orvosi segítségnyújtást.⁴⁵ Bereg vármegyében 1831 októberében és decembere között már nem regisztráltak megbetegedéseket. 1831. november 22-ei a Helytartótanács által közölt összesítés szerint 1267 megbetegedett személyt regisztráltak, amelyből 662 fő hunyt el,⁴⁶ 1832. február 14-ei végső összesítés szerint pedig 1301 megbetegedett közül 680 fő hunyt.⁴⁷ Ez tehát azt jelenti, nagyságrendileg minden második beteg élte csak túl a kolerát. Országos szinten a Helytartótanács általi jelentések alapján 536 517 megbetegedettet regisztráltak, amelyből 237 641-en haltak meg.⁴⁸

Az 1831-es kolerajárványt követően szigorították az orvosok és a sebészek teendőit járványveszély idején. A közegészségügyi helyzet a központi rendelkezéseknek köszönhetően folyamatosan javult. 1838-ban a járási sebészekkel Lenhossék összeíratta a vakokat és süketnémaikat, 1840-ben pedig az elmebetegeket.⁴⁹ Az orvosi ellátás helyzete a kolerajárványt követően Bereg megyében is javult. A betöltött és betöltendő orvosi helyekkel kapcsolatban ad tájékoztatást az Orvosi Társaság megjelent álláshirdetése 1833-ból. A betöltendő pozíció Bereg vármegye központi és egy járási seborvosi helye volt. Jelentkezni az állásra az orvosi karnál kellett, a meghirdetésben megjelölt fizetés pedig 200 forint volt évente, amelyhez lakhatást és 6 öl tűzifát

⁴⁵ *Orvosi Tár.* II. év, hatodik kötet, 1832, 140.

⁴⁶ MNL OL, P538, 43. altétel. Kolerabiztosi iratok.

⁴⁷ LINZBAUER XAVÉR FERENC: *Codex Sanitario Medicinalis Hungariae*. Tomus III, Sectio IV., 489.

⁴⁸ LINZBAUER XAVÉR FERENC: *Codex Sanitario Medicinalis Hungariae*. Tomus III, Sectio IV., 490.

⁴⁹ LINZBAUER XAVÉR FERENC: *Codex Sanitario Medicinalis Hungariae*. Tomus V, Sectio III. (3399 s.sz.), 296.

⁴⁴ *Orvosi Tár.* II. év, hatodik kötet, 1832, 140.

biztosítottak.⁵⁰ 1840-ben Bugát Pál és Flór Ferenc szerkesztésében megjelent a Magyarországi Orvosrend névsora, amelyben vidékünk vármegyéi is szerepelnek. Ekkor az országban 562 orvosdoktor és 1055 sebész működött. A patikák száma is jelentősen emelkedett, 1840-re már 329 volt belőle.⁵¹ Fényes Elek összeírásából tudjuk, hogy 1846-ra az ország lakossága kb. 13 millió fő,⁵² így kb. 8000 főre jutott egy orvos vagy sebész, illetve 23 000 főre egy orvosdoktor és 12 000 főre egy sebész. Ez európai viszonylatban igen csak alacsony arány, ugyanis Ausztriában 5805 főre, Bajorországban 1734 főre, Poroszországban 6415 főre jutott egy orvos ebben az időszakban.⁵³

3. ÖSSZEGZÉS

A járvány elleni küzdelem kulcsfontosságú eleme volt az orvosi ellátás. Az első kolera-járvány elleni küzdelem megkövetelte a megfelelő szervezett háttér biztosítását, amely annak bekövetkeztekor nem volt kielégítő. A központi és helyi intézkedések által kialakított struktúrában is fontos szerep jutott az orvosoknak. A korabeli tudósítások, leírások, feljegyzések alapján pedig az összegzett orvosi eljárások és utasítások jól mutatják a járvány terjedése elleni intézkedések helyzetét. A prevenció érdekében, a betegség kezelésében a kor ismeretei alapján kidolgozott utasítások és rendeletek nem tudták megakadályozni a járvány terjedését. Ennek oka azonban mégsem a nem elegendő orvosi létszámban, sem az elvárt orvosi tevékenység színvonalában nem kereshető. A járvány elleni védekezés az 1770-es rendelestől fogva a zárvonalak és az elkülönítés elve alapján működött. A sikerességet nagymértékben befolyásolta, hogy nem voltak

megfelelő információ birtokában a betegség természetével, a szükséges kezeléssel kapcsolatban. Sok korábbi megtapasztalt kezelési eljárást ismertek, de a betegségre vonatkozó pontos útmutatás a korszakban nem állt rendelkezésre. A lakosság számára kirendelt gyógymódoknak és a megelőzésre vonatkozó utasításoknak elsősorban a tüneti kezelésére voltak pozitív hatásai, amelyek bár sok tekintetben segítették a túlélési esélyeket, azonban voltak hátráltató tényezői is. Az 1831-es kolerajárvány Bereg megyében is sok áldozatot követelt. A megbetegedések lakossághoz mért száma alapvetően alacsony, viszont a megbetegedettek közötti halálozási arányok nem térnek el az országos átlagtól. Az 1831-es kolerajárvány által szerzett tapasztalatok, a terjedése elleni küzdelem által kikényszerített intézményes szervezeti háttér, az orvosi eljárások új módozatai segítették a későbbi járványok elleni küzdelem felkészültségét, és sok tekintetben hozzájárult a közegészségügyi rendszer fejlődéséhez.

⁵⁰ *Orvosi Társaság*, III. évf. kilencedik kötet. Második füzet, 1833, 166.

⁵¹ SIMON KATALIN: *Sebészet és sebészek Magyarországon 1686–1848...* 175.

⁵² FÉNYES ELEK: *Magyarország statisztikája*. Pest, 1842, 33.

⁵³ SIMON KATALIN: *Sebészet és sebészek Magyarországon 1686–1848...* 176.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Források

1. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), Fond 10, Op.2, Od.zb.1390. A Beregszászban ülésező különleges bizottság jegyzőkönyvei a kolerajárvány elterjedésének megakadályozására a lakosság körében.
2. KTÁL, Fond 10, Op.2, Od.zb.1391. Utasítások és módszerek a járvány megakadályozására, a kiadásokról, a kerületek helységeinek őrizetéről.
3. KTÁL, Fond 674, Op.12, Od.zb.279. Ugocsa vármegye alispáni iratai. A magyar királyi kormányzat intézkedései és körlevelei a kolera járvány ügyében.
4. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) C37. Helytartótanácsi Levéltár, Acta sanitatis Lad. A Fasc. 34.
5. MNL OL P538, 41. tétel. A kolera ügyében tett utasítások, rendeletek.
6. MNL OL, P538, 18. csomó, 42.tétel. Kolerabiztosi iratok.
7. MNL OL, P538, 43. altétel. Kolerabiztosi iratok.

Irodalom

1. ANTALL JÓZSEF: *Három levél az 1831. évi kolerajárvány idejéből*. Az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei. Szerkesztette: Palla Ákos. Budapest, 1967.
2. BÁLINT NAGY ISTVÁN: *Az első kolerajárvány története és gyógy módjai*. Orvosi Hetilap, 1931, 52.szám.
3. *Bereg megyei orvosok, gyógyszerészek és más egészségügyiek névtára*. Összeállította. Dr. Benda Mária, Dr. Fedinecz Sándor, Dr. Kállai Gyuláné Polónyi Margit. Budapest–Beregszász, 1996.
4. DADAY ANDRÁS: *Magyarország kórházai 1848-ban*. Orvostörténeti Közlemények, 29. kötet.
5. DR. BENDA MÁRIA–DR. FEDINECZ SÁNDOR–DR. KÁLLAI GYULÁNÉ POLÓNYI MARGIT: *Bereg megye egészségügyének története*. Kézirat.
6. FÉNYES ELEK: *Magyarország statistikája*. Pest, 1842.
7. GECSEI LAJOS: *Cholera morbus. Az 1831. évi kolerajárvány eseményei Gyulán és Váriban*. Békéscsaba, 1985.
8. GORTVAY GYÖRGY: *Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története I*. Budapest, 1953.
9. HAHN GÉZA: *A magyar egészségügy története*. Budapest, 1960.
10. LEHOCZKY TIVADAR: *Bereg vármegye monográphiája*, II. kötet. Ungvár, 1881.
11. LINZBAUER XAVÉR FERENC: *Codex Sanitario Medicinalis Hungariae*. Tomus III, Sectio IV.
12. LINZBAUER XAVÉR FERENC: *Codex Sanitario Medicinalis Hungariae*. Tomus V, Sectio III.
13. MAGYARY-KOSSA GYULA: *Magyar Orvosi Emlékek*. Budapest - Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, 1929–1933.
14. *Magyarországi Orvosrend névsora 1840-re*. Kiadta: Dr. Bugát és Dr. Flór, 1840.
15. MARKHAM, ADAM: *A Brief History of Pollution*. London, Earthscan, 1994.
16. *Orvosi Tár*. II. év, hatodik kötet, 1832.
17. *Orvosi Tár*, III. év, kilencedik kötet. Második füzet, 1833.
18. SIMON KATALIN: *Sebészet és sebészek Magyarországon 1686–1848*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2013.
19. SZÉLL KÁLMÁN: *Az egészségügy története*, Celldömölk, 1996.

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN ELESETT BEREGSZÁSZI KATONÁK EMLÉKEZETE

SZAKÁL IMRE

tanszékvezető-helyettes, tanár, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

Beregszász városában 1942-ben állítottak először emléket a Nagy Háború áldozatainak. Az elesett katonák nevei nem kerültek fel arra az emlékműre, a szovjet megszállás pedig az emlékművet is eltüntette. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban fellelhetők az elesettek nevei, a tanulmányban ezeket közlöm.

ABSTRACT

У 1942 році в Берегові вперше встановили пам'ятник жертвам Першої світової війни. Імена полеглих солдатів не були зазначені на тому пам'ятнику, а радянська влада згодом знищила постамент. У документах Закарпатського обласного державного архіву ще можна знайти імена воїнів, тож ці дані й подані у статті.

2017. május 19-én Beregszász város közönsége átvehette a megújult Hősök terét. A független Ukrajna két évtizede során a város szívében elhelyezkedő park összképe napról napra romlott, összetört padok, elvadult növényzet, hiányos közvilágítás fogadták az arra sétálót. A megújítás érintette a tér közepén álló szovjet hősi emlékművet, melyről eltávolították a szovjet szimbólumokat. Másként nem is járhatott volna el város vezetése, hisz a 2015. évi 317-VIII. törvény „A kommunista és nemzetiszocialista totalitárius rezsimek elítéléséről és jelképeik betiltásáról”¹ értelmében a szovjet éra köztéri emlékeinek búcsút kellett mondani szerte Ukrajnában. Ily módon a hősi emlékmű, most már a kommunista ideológia jegyeitől mentesen őrzi a terület

1944 őszi elfoglalása során elesett szovjet katonák emlékét. De mi köze mindennek az első világháború beregszászi esettjeihez? A „felszabadító” 4. Ukrán Front katonáinak emlékművét 1945 nyarán emelték, Beregszász magyar közösségének emlékezete azt őrzi, hogy a munkálatok során az addig ott állt országháttal díszített hősi emlékmű anyagát használták fel, mely elsősorban az első világháború esettjei emlékét kívánta őrzeni.² Egy tér, két háború, három ország, három emlékezetpolitika.

¹ Erről részletesen lásd: FEDINEC CSILLA – CSERNICKÓ ISTVÁN: Az Ukrajnából száműzött Lenin. Európai út a kommunizmus öröksége nélkül? In: REGIO 2016. 73–124. o.

² Magyarország teljes területén jellemző volt, hogy a második világháborút követően az országháttal díszített hősi emlékművek metamorfózison mentek át, és vagy felszabadítási emlékművekké, vagy 1948-as centenáriumi emlékművekké alakították őket. – ZEIDLER MIKLÓS: *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2002. 27. o.

1. kép. A beregszászi hősi emlékmű napjainkban
(A szerző felvétele)

2. kép. A beregszászi hősi emlékmű 2009-ben
(Forrás: Wikimedia Commons)

1942. május 31-én Beregszász város főterén Polchy István kormányfőtanácsos, Pataki Tibor államtitkár, Fekesházy Zoltán alispán és Hubay Kálmán polgármester jelenlétében felavatták az országzászlóval díszített hősi emlékművet.³ A Nagy Háború beregszászi áldozatainak szentelt emlékjel felállításáról 1941. július 13-án határozott Beregszász képviselőtestülete. A közadományozásból finan-

szírozott emlékműállítás Beregszász főterének rendezését is jelentette. Az addig ott működő piacot áthelyezték, a területet parkosították, és az új teret Kossuth Lajosról nevezték el.⁴ A hősi emlékművet országzászlóval kombinálták, és a kivitelezéssel Varga Ferenc budapesti szobrászművészt bízták meg.⁵ Az országzászlóállítás egyébként a kor magyar irrendenta mozgalmának fontos eleme volt⁶, így a beregszászi hősi emlékmű nem csupán az első világháború elesett katonáira kívánt emlékeztetni, de a kor revíziós törekvéseit is jelezte. Az emlékmű építésére pályázatot írtak ki, melyet a képviselőtestület utasítására a lehető leghamarabb le kellett bonyolítani, ugyanis a döntésről szóló jegyzőkönyv szerint: „[...] a Hősök emlékművével egyesített Országzászló felállítása Beregszász megyei város közönségének már régi, mindjárt a felszabaduláskor⁷ fogant vágya, de egyúttal becsületbeli, sőt törvényszabta⁸ kötelessége is: az eddig halogatásnak mindenáron véget kell vetni [...] „

⁴ CSANÁDI GYÖRGY: *Sorsfordító évek sodrásában. Fejezetek Beregvidék történelmi múltjából*. PoliPrint, Ungvár, 2004. 118. o.

⁵ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (továbbiakban: KTÁL), Fond 67, Op. 3. Od.zb. 386.

⁶ Urmánczy Nándor politikus, a magyar irrendentizmus egyik fő képviselője hirdette meg 1925-ben az országzászló mozgalmat, amely során szerte Magyarországon a világháborúban elesettek emlékező hősi emlékműveket, és országzászlókat állítottak. Utóbbiakat félárbocra engedték, így emlékeztetve Magyarország területi veszteségeire a Nemzetgyűlés által 1920. november 13-án hozott határozatnak megfelelően. 1938-tól a visszacsatolt területeken is általánossá váltak az országzászló állítások. – Részletesebben lásd: ZEIDLER MIKLÓS: *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*, i.m.

⁷ A forrás a magyar főhatalom visszatérésére utal az 1938. november 2-i első bécsi döntés értelmében.

⁸ Magyarországon a hősi emlékművek állítását már az 1917. évi VIII. törvénycikk szabályozta. Ezt megerősítette, és a hősök kultuszának ápolása szempontjából kibővítette az 1924. évi XIV. törvénycikk. – SOMFAY ÖRS: *Az I. világháború magyar vonatkozású köztéri, valamint közösségi hősi emlékei és ezek adatbázisa*. Doktori értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskola Gazdaság-, régió- és politikatörténeti műhely, Budapest, 2012. 36., 123. o. https://btk.ppke.hu/uploads/articles/7429/file/Somfay%20%C3%96rs_disszert%C3%A1ci%C3%B3.pdf, letöltés ideje: 2018. szeptember 26.

³ Az emlékműállításról lásd még: CSATÁRY GYÖRGY: Beregszász első köztéri emlékműve In: *Pánsíp* 1994/4. 10. o.

3. kép. A beregszászi emlékmű táblati képe 1942-ből

(Forrás: KTÁL Fond 67, Op. 3. Od.zb. 386.)

A munkálatokkal a tervek szerint 1941. november 9-re kellett volna végezni, így a város magyar fennhatóság alá történő visszatérésének évfordulóján sor kerülhetett volna az átadásra. Erre azonban egy fél éves késéssel került csak sor. A szürke gránitból készült emlékmű két, egyenként három-három boltívből összetevődő részből állt. Minden oszlopba Bereg vármegye jelentősebb történelmi emlékhelyeiről származó követ helyeztek, amelyeken emléktábla jelezte a kő származási helyét, és annak történelmi vonatkozását.⁹ Az íves részek között egy négy oszlopon nyugvó obeliszkre helyezték az orszáگزászló rúdját. Az emlékmű fehér obeliszkjére a „Dulce et deco-

rum est pro patria morti!”, azaz „Édes és dicső dolog meghalni a hazáért”. Érdekes módon – ezt a feliratot leszámítva – más jellegzetesség az emlékművön nem árulkodott arról, hogy ezt a világháborúban elesett katonák tiszteletére állították. Figyelemre méltó az a tény, hogy az emlékjelről lemaradt a beregszászi elesettek névsora annak ellenére, hogy az eredeti tervekben az szerepelt volna az emlékjelen. Ennek egyik lehetséges oka az, hogy az emlékművet nem csupán az első világháború elesett katonáinak szánták, hanem az állításakor már dúló újabb háború beregszászi áldozatainak neveit is meg akarták örökíteni. Erről tanúskodik Hubay Kálmán polgármester az emlékműállításhoz elengedhetetlen közadakozásra buzdító felhívásának egy részlete is: „Hősi emlékművet nagyra kellett szabnunk, mert sok név vésendő a falára. Az 1914–18-as világháborúban és napjainkban a véres orosz mezőkön ugyanis a hazáért, a szebb magyar jövőért sok beregszászi adta, és adja oda az életét.”¹⁰ A beregszászi áldozatok névsorát a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium 22. osztálya 1942 áprilisában bocsátotta a beregszászi városvezetés rendelkezésére. A 176 elesett nevét tartalmazó névsor azokat összesítette, akik beregszászi illetőséggel rendelkeztek behívásuk idején, és nyomtalanul eltűntek, vagy bizonyítottan elhunytak a világháború során.

4. kép. Beregszász megújult főtere és a hősi emlékmű 1942 környékén

(Forrás: Fortepan 76058)

⁹ A emlékművekbe a nevezett köveket a megye szimbolikus történelmi helyeiről hozták: a munkácsi vár falából, II. Rákóczi Ferenc Beregszász határában fekvő Bocskor nevű szőlőjéből, a nagymuzsalyi romtemplomból, a vámosatyai várból, a kovászóli vár romjaiból, és a világháborúban elesett magyar katonák verekei temetőjéből. – KTÁL, Fond 67., Op. 5., Od.zb. 55.

¹⁰ KTÁL, Fond 67., Op. 5., Od.zb. 55.

Az első világháborús elesettek emlékének megörökítése nem 1941-ben merült fel először Beregszászban. Beregszász képviselőtestülete, akkor Ortutay Jenő vezetésével, 1935. augusztus 13-án határozatot hozott a *Hadbavonultak emlékkönyve* című kiadvány összeállításáról. A beregszászi hivatalnokok kérdőívek segítségével összeállították azoknak az elesetteknek vagy nyomtalanul eltűnteknek a névsorát, akiknek a családja még a településen élt. A kérdőíveken kívül rögzítették a családtagok rövid visszaemlékezéseit, gyűjtöttek fotókat, és a túlélőket is felkeresték, egyesek rövidebb, mások hosszabb írással emlékeztek a Nagy Háború éveiről.¹¹

ban elkészített lista tartalmazta mindazokat, akik eltűntek vagy elesetek a háborúban, és a behívásuk idején beregszászi illetékességgel rendelkeztek. Szintén eltérést okoz az a tény, hogy míg a minisztérium által készített névsor azokat tartalmazza csupán, akik a háború ideje alatt estek el, addig a családok körében végzett felmérésbe azok a személyek is bekerültek, akik a háborúban szerzett sérülés következtében hunytak el már odahaza. A két névsort összesítve így 204 Beregszászhoz köthető elesett, nyomtalanul eltűnt, vagy a háborúban szerzett sérülés következtében elhunyt személyről rendelkezünk információkkal.

5-7. kép. Balra Gáthy Kálmán György operaénekes, középen Rottenstein József kereskedősegéd, jobbra Papp Pál gazdálkodó. Mindhárman az első világháború beregszászi áldozatai.

(Forrás: KTÁL Fond 67, Op. 3. Od.zb. 386.)

Az 1936-ban összeállított lista 107 háborús áldozat adatait tartalmazza. Az 1936-os és az 1942-es lista közötti különbség vélhetően abból származik, hogy míg korábban a beregszászi hivatalnokok csak azon személyek adatait gyűjtötték be, akiknek családjuk a háború után is Beregszászban élt, addig az 1942-ben a Honvédelmi Minisztérium-

A két listát alábbiakban külön, szerkesztett formában közlöm. Mindkét lista tartalmazza az elesettek személyes adatait, a csapattest nevét és rendfokozatát, valamint az eltűnésének, vagy halálának körülményeit, persze amennyiben ezek ismertek voltak. Az elesett katonák többsége az 1860-as alapítású munkácsi 65. cs. és kir. gyalogezredben, valamint az 1886-ban szintén Munkácson felállított

¹¹ KTÁL fond 108. Op. 7. Od.zb. 427.

11. sz. honvéd gyalogezredben szolgált.¹² A katonák legjelentősebb része a keleti fronton esett el vagy került fogságba, a legfiatalabb közülük 18, a legidősebb 55 éves volt. Foglalkozásukat tekintve volt köztük földműves, fűszeres, kocsis, szabó, cipész, könyvelő, operaénekes, és még sorolhatnánk. A 1936-os gyűjtés kérdőíveiből az is kiderül, hogy a veteránok közül sokan váltak munkaképtelenné, a családok roppantmód megsínylették a háború későbbi hatásait is.¹³ Barta Imre 1885-ben született fakereskedő azok közé a szerencsés beregszásziak közé tartozott, akik élve, komolyabb sérülés nélkül térhettek haza a világháborúból. Az 1936-os adatgyűjtés során vele is töltettek ki adatbekérő ívet, amelyben részletesen ecsetelte háborús emlékeit, a Japán hadifogság mindennapjait. Visszaemlékezését a következő sorokkal zárta: „A háború nyomort, szenvedést és megalázást hoz még azokra is, kik az első vonalban életük állandó feláldozásával a nemzetek jólétéért küzdöttek.”¹⁴

Pierre Nora azt írja, hogy: „Ahogy eltűnik a hagyományos emlékezet, egyre fontosabbnak érezzük a maradványok, a tanúságtételek, a dokumentumok, a képek, a beszédek, a látható jelek áhítatos felhalmozását, mintha ezeknek az egyre sokasodó iratkötegeknek kellene – nem tudni, milyen – bizonyítékká válni a történelem – nem tudni, milyen – ítél-

lőszéke előtt.”¹⁵ A két világháború között a Nagy Háborúban elesett beregszászi katonák emléke még élt, a negyvenes években a kor politikai közhangulatának megfelelő emléket kívántak állítani számukra, a második világháború után pedig nem volt politikai akarat arra, hogy emléküket megőrizzük. Ennek a tanulmánynak az egyetlen lényeges célja az, hogy legalább ebben a formában fennmaradjon azoknak a neve, akikre a 20. század kezdetét jelző kataklizma halált hozott.

¹² A mai Kárpátalja területén az első világháború idején működő katonai alakulatokról részletesebben lásd: SUSLIK ÁDÁM: Az északkeleti vármegyék veszteségei az első világháborúban a cs. és kir., valamint a honvéd gyalogezredek adatai alapján 1914–1915 között In: Peter Konya (szerk.) *PRVÁ SVETOVÁ VOJNA V KARPATOCH – ELSŐ VILÁGHABORÚ A KÁRPÁTOKBAN – ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА В КАРПАТАХ*, Presov: Prešov University, 2016.

¹³ KTÁL Fond 67, Op. 3. Od.zb. 386.

¹⁴ Uo.

¹⁵ PIERRE NORA: *Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2010, 21. old.

Az első világháborúban elesett, vagy nyomtalanul eltűnt Beregszásziak névsora 1936-ból

(KTÁL, Fond 108. Op. 7. Od. Zb. 427.)

Ssz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Életkor	Elhalálozás ideje/ eltűntté nyilvánítás időpontja	Elhalálozás helye
1.	Algács-Nyíri Mihály	14. számú lovasezred	katona	19	1918.12.31.	orosz harctér
2.	Artimovics János	65. számú gyalopezred	katona	24	1917.12.31.	orosz harctér
3.	Bacskó Benő	11. számú honvéd gya- lopezred	tizedes	29	1915.03.27.	kibetűzhetetlen írás
4.	Bálint Géza	65. számú gyalopezred	katona	26	1918.12.31.	orosz harctér
5.	Balog Sándor	65. számú gyalopezred	katona	23	1918.12.31.	orosz harctér
6.	Balogh Mihály	65. számú gyalopezred	katona	22	1918.12.30.	orosz harctér
7.	Belián János	65. számú gyalopezred	katona	35	1919.12.30.	orosz harctér
8.	Beregi (Manskopf) Zsigmond	65. számú gyalopezred	katona	31	1920.12.31.	Oroszország
9.	Berky József	65. számú gyalopezred	katona	43	1918.12.31.	orosz harctér
10.	Berdics József	11. számú honvéd gya- lopezred	katona	44	1918.12.31.	orosz harctér
11.	Bégányi Ferenc	11. számú honvéd gya- lopezred	honvéd	18	1917.12.18.	Románia
12.	Birgány Mihály	11. számú honvéd gya- lopezred	tizedes	33	1918.05.28.	kibetűzhetetlen írás
13.	Bosnyák Lajos	11. számú honvéd gya- lopezred	katona	40	1918.12.21.	Oroszország
14.	Csapó Sándor	n.a.	matróz	24	1916.12.02.	kibetűzhetetlen írás
15.	Csengeri Ludvik	65. számú gyalopezred	n.a.	20	1915.04.17.	kibetűzhetetlen írás
16.	Csernati József	11. számú honvéd gya- lopezred	n.a.	29	1915.12.11.	orosz hadifogságban
17.	Csók Mihály	11. számú honvéd gya- lopezred	katona	39	1918.12.31.	orosz harctér
18.	Dancs József	11. számú honvéd gya- lopezred	katona	44	1918.12.31.	orosz harctér
19.	Dancs Ferenc	65. számú gyalopezred	katona	24	1915.12.25.	Szilézia
20.	Dalosi Sándor	6. számú nép- felkelő hegyi tüzérezred	n.a.	25	1916.12.21.	Alessio, Albánia

Ssz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Életkor	Elhalálozás ideje/ eltűntté nyilvánítás időpontja	Elhalálozás helye
21.	Draveczy Sándor	4. számú honvéd gyalogezred	hadapród	41	1916. június 31..	Zarcze, Galícia
22.	Erdélyi István	65. számú gyalogezred	n.a.	22	1916.11.30.	Prosiec, Galícia
23.	Faragó István	11. számú honvéd gyalogezred	n.a.	39	1916.08.13.	Beregszász
24.	Fekete János	11. számú honvéd gyalogezred	katona	39	1919.06.13.	Szilézia
25.	Fensterstein Móricz	91. sz. honvéd gyalogezred	katona	27	1918.12.31.	Oroszország
26.	Friedman Sámuel	65. számú gyalogezred	katona	22	1918.12.31.	orosz harctér
27.	Gáthy Mihály	65. számú gyalogezred	kibetűzhetetlen írás	31	1914.11.04.	Krakkó
28.	Gécza András	12. sz. honvéd gyalogezred	katona	21	1918.12.31.	olasz front
29.	Gyulai Lajos	11. számú honvéd gyalogezred	hadnagy	36	1915.12.31.	orosz fogság
30.	Horváth Balázs	11. számú honvéd gyalogezred	n.a.	17	1917.12.20.	Beregszász
31.	Horváth János	11. számú honvéd gyalogezred	katona	41	1918.12.31.	orosz harctér
32.	Hottek József	88. népfelkelő gyalogezred	n.a.	26	1916.07.11.	Beregszászi kórház
33.	Chmily János	11. népfelkelő gyalogezred	n.a.	43	1917.10.21.	n.a.
34.	Jakubovics Gyula	22. sz. honvéd gyalogezred	katona	22	1918.12.31.	Oroszország
35.	Jónás Pál	65. számú gyalogezred	katona	30	1914.12.31.	orosz harctér
36.	Katz Bernát	65. számú gyalogezred	tizedes	31	1916.02.22.	Oroszország
37.	Katz Móricz	65. számú gyalogezred	katona	31	1918.12.31.	orosz harctér
38.	Kapusztej György	65. számú gyalogezred	katona	31	1918.12.31.	orosz harctér
39.	Krajnik Kálmán	65. számú gyalogezred	katona	30	1919.12.30.	orosz front
40.	Kaufman Ábrahám-József	85. számú gyalogezred	katona	36	1918.12.31.	orosz harctér
41.	Kálmán Viktor, dr.	11. számú honvéd gyalogezred	zászlós	25	1916.06.16.	Podhajce, Galícia
42.	Kázmér Lajos	11. számú honvéd gyalogezred	katona	34	1918.12.31.	orosz harctér

Ssz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Életkor	Elhalálozás ideje/ eltűntté nyilvánítás időpontja	Elhalálozás helye
43.	Kősztenbaum Jenő- Jakab	11. számú honvéd gya- logezred	katona	36	n.a.	kibetűzhetetlen írás
44.	Kősztenbaum Jakab- Ábrahám	11. számú honvéd gya- logezred	katona	39	1917.01.27.	kibetűzhetetlen írás
45.	Kolman József	20. népfelkelő honvéd gya- logezred	honvéd	47	1918.02.22.	Beregszász
46.	Kovács Lajos	11. számú honvéd gya- logezred	katona	40	1918.12.31.	Taskent
47.	Kovács Pál	65. számú gyalogezred	katona	21	1918.12.31.	orosz harctér
48.	Kónya Ferenc	65. számú gyalogezred	katona	37	1918.12.31.	orosz harctér
49.	Kovács Sándor	n.a.	katona	25	1917.12.31.	n.a.
50.	Kovács József	11. számú honvéd gya- logezred	katona	40	1918.12.31.	orosz front
51.	Kondra Béla	12. számú gyalogezred	katona	32	1919.12.30.	szerb harctér
52.	Klein Jakab	11. számú honvéd gya- logezred	katona	33	1918.12.31.	orosz harctér
53.	Klein Mózes	65. számú gyalogezred	katona	24	1918.12.31.	orosz harctér
54.	Klein Jakab-Jenő	67. számú gyalogezred	katona	37	1916.09.07.	kibetűzhetetlen írás
55.	Klein Sámuel	65. számú gyalogezred	katona	20	1916.09.21.	Busztya, Galícia
56.	Kormos József	11. számú honvéd gya- logezred	katona	38	1918.12.31.	olasz fogságban
57.	Krepsz Pinkász	37. sz. gyalog- ezred	katona	25	1918.12.31.	szerb front
58.	Korosztin György	11. számú honvéd gya- logezred	katona	48	1918.12.31.	Albánia
59.	Kripilla (Kripta) János	10. számú honvéd gya- logezred	népfelkelő hon- véd	35	1916.10.25.	Polyána, Románia
60.	Kustyán János	6. számú hon- véd huszár- ezred	huszár	18	1916.10.01.	Románia
61.	Kurovsky Péter	11. számú honvéd gya- logezred	zászlós	21	1916.06.11.	Bohulivce
62.	Kronémer József	65. számú gyalogezred	katona	27	1918.12.31.	orosz harctér
63.	Lázár Gáspár	60. számú népfelkelő gyalogezred	n.a.	20	1916.07.04.	Beregszászi kórház

Ssz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Életkor	Elhalálozás ideje/ eltűntté nyilvánítás időpontja	Elhalálozás helye
64.	Máthé József	9. számú hon- véd gyalog- ezred	honvéd	22	1915.04.24.	orosz harctér
65.	Máthé Sándor	11. számú honvéd gya- logezred	honvéd	39	1915.08.30.	Beregszász
66.	Mészáros Lajos	34. számú gyalogezred	katona	28	1918.12.31.	orosz harctér
67.	Mácsai Ferenc	101. sz. hon- véd gyalog- ezred	katona	36	1918.12.30.	szerb front
68.	Nagy Bernát	91. számú gyalogezred	katona	27	1918.12.31.	Oroszország
69.	Nagy Miklós	65. számú gyalogezred	katona	34	1917.09.30.	orosz harctér
70.	Orgován Ferenc	n.a.	n.a.	30	1919.12.30.	orosz font
71.	Porubanér Imre	11. számú honvéd gya- logezred	n.a.	20	1916.07.30.	Teschen
72.	Presznánszky Ferencz	34. számú gyalogezred	n.a.	21	1918.5.8.0.	Lemberg
73.	Papp Miklós	65. számú gyalogezred	katona	37	1917.12.31.	kibetűzhetetlen írás
74.	Papp Ferenc	5. számú gya- logezred	katona	36	1918.12.31.	orosz front
75.	Popovics János	65. számú gyalogezred	katona	35	1918.12.31.	orosz harctér
76.	Popovics János	65. számú gyalogezred	katona	55	1918.12.31.	orosz harctér
77.	Pobránszky Lajos	65. számú gyalogezred	katona	40	1918.12.31.	orosz harctér
78.	Rácz József	65. számú gyalogezred	katona	27	1918.12.31.	orosz harctér
79.	Rákosi Antal	65. számú gyalogezred	kibetűzhetetlen írás	31	1914.12.22.	Szoloszowa, Lengyel- ország
80.	Rapcsák György	32. számú gyalogezred	népfelkelő honvéd	44	1916.08.12.	Beregszász
81.	Reisz Mózes	60. számú népfelkelő gyalogezred	katona	25	1918.12.31.	orosz harctér
82.	Reiler Ignác	65. számú gyalogezred	katona	24	1918.12.31.	orosz front
83.	Riskó János	11. számú honvéd gya- logezred	katona	41	1918.12.31.	orosz harctér
84.	Rozenfeld Lajos	65. számú gyalogezred	katona	23	1918.12.31.	orosz harctér
85.	Roják János	15. számú huszárezred	huszár	33	1918.12.31.	orosz harctér

Ssz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Életkor	Elhalálozás ideje/ eltűntté nyilvánítás időpontja	Elhalálozás helye
86.	Rusz Karácson	64. számú népfelkelő gyalogezred	n.a.	49	1917.12.11.	Beregszász
87.	Simon András	65. számú gyalogezred	gyalogos	25	1915.07.23.	kibetűzhetetlen írás
88.	Simon István	65. számú gyalogezred	n.a.	31	1915.10.01.	kibetűzhetetlen írás
89.	Szabó Imre	65. számú gyalogezred	őrvezető	23	1915.05.24.	Kolomia, Galícia
90.	Szabó István	39. számú gyalogezred	katona	38	1918.12.31.	Pétervár, Oroszország
91.	Szatmáry József	65. számú gyalogezred	n.a.	43	1937.11.04.	kibetűzhetetlen írás
92.	Szentlélek Pál	65. számú gyalogezred	katona	27	1918.12.31.	Oroszország
93.	Szentgróti Vendel	11. számú honvéd gya- logezred	katona	55	1919.12.31.	orosz front
94.	Szűcs Bertalan	11. számú honvéd gya- logezred	katona	45	1918.12.31.	szerb front
95.	Tóth András	65. számú gyalogezred	pót. T.	30	1914.09.03.	Oroszország
96.	Tégli József	11. számú honvéd gya- logezred	katona	42	1918.12.31.	orosz harctér
97.	Varga József	n.a.	n.a.	31	1919.12.31.	Konstanca, Románia
98.	Vaskó György	65. számú gyalogezred	pót. T.	24	1915.03.16.	Lengyelország
99.	Vasvári Mihály	65. számú gyalogezred	gyalogos	23	1914.09.19.	Uhnov, Galícia
100.	Végh József	65. számú gyalogezred	katona	43	1918.12.31.	orosz front
101.	Volf János	15. számú tábori vadász zászlóalj	őrvezető	25	1916.09.14.	Cárlibaba, Bukovina
102.	Balega János	11. számú honvéd gya- logezred	katona	35	1918.12.31.	orosz harctér
103.	Markóczy József	11. számú honvéd gya- logezred	katona	29	1918.12.31.	orosz front
104.	Seres András	11. számú honvéd gya- logezred	katona	34	1918.12.31.	orosz harctér
105.	Sztojka Márk	5. számú gya- logezred	honvéd	28	1916.01.15.	Beregszász
106.	Simon (Löwenrint) Mózes	11. számú honvéd gya- logezred	katona	33	1919.01.01.	orosz harctér

**A Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium által kiadott lista az 1914–1918 között
elesett vagy nyomtalanul eltűnt beregszászi illetőségű katonákról 1942-ből**
(KTÁL, Fond 67. Op. Od. Zb. 386.)

Ssz.	Név	Rendfokozat	Csapattest	Születési hely	Születési év/ Életkor	Nyilvántartási adat
1.	Nyirga Mihály	huszár	14. huszárezred	Disznóshorvát (Izsófalva)	1896	Az 1917. évi április hó 8-án kiadott 545. sz. veszteségi lajstrom szerint „megsebesült”.
2.	Almásy Konstantin	honvéd	11. honvéd gyalogezred	Nagyrákóc	1874	nincs adat
3.	Altberger Bertalan	őrvezető	65. gyalogezred	Beregszász	1888	nincs adat
4.	Angalét József	honvéd	11. honvéd gyalogezred	Beregszász	1884	nincs adat
5.	Artimovics János	gyalogos	65. gyalogezred	Beregszász	24 éves	nincs adat
6.	Bacsár Endre	szakaszvezető	11. honvéd gyalogezred	Beregszász	1882	nincs adat
7.	Bacskó Benő	tizedes	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	nincs adat	Sírkataszterlap szerint 1915. évi március hó 27-én elesett és a [kibetűzhetetlen írás] temető 118. sz. sírban temetett el.
8.	Baksay István	főhadnagy	11. honvéd gyalogezred	Beregszász	1875	Sírkataszterlap és hivatalos értesítés szerint 1916. évi augusztus hó 31-én Wojninál elesett.
9.	Balla Ferenc	szakaszvezető	11. honvéd gyalogezred	Csaroda	1874	Hivatalos értesítés szerint 1916. évi augusztus hó 26-án a Pozsonyi 19. Számú Helyőrségi Kórházban meghalt.
10.	Balega János	honvéd	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	35 éves	nincs adat
11.	Balogh Mihály	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	22 éves	nincs adat
12.	Balog Sándor	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	23 éves	nincs adat
13.	Bálint Géza	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	26 éves	nincs adat
14.	Belián János	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	35 éves	nincs adat
15.	Berditz József	honvéd	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	44 éves	nincs adat

Ssz.	Név	Rendfokozat	Csapattest	Születési hely	Születési év/ Életkor	Nyilvántartási adat
16.	Beregi Zsigmond	hadapród	21. honvéd gyalogezred	Beregszász	kb. 38.	Sikataszterlap szerint 1920. évi február hóban orosz hadifogságban Alcsinszkban kiütéses hagymázban meghalt.
17.	Berky József	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	43	nincs adat
18.	Berta Antal	gyalogos	12. gyalogezred	nincs adat	nincs adat	nincs adat
19.	Bégányi Ferenc	népfelkelő	17. honvéd gyalogezred	Beregszász	1898	Katonai halotti okmány szerint 1917. évi szeptember hó 18-án seb következtében az [kibetűzhetetlen írás] szorosanál hősi halált halt.
20.	Birgány Mihály	szakaszvezető	11. honvéd gyalogezred	Beregszász	1881	Katonai halotti okmány szerint 1915. évi május hó 28. Krosznónál elesett.
21.	Birta István	címzetes orvosvezető	65. gyalogezred	Beregszász	1894	Az 1917. évi április hó 12-én kiadott 549. számú veszteségi lajstrom [szerint] orosz hadifogságba jutott, internálási helye nincs közölve.
22.	Biró Lajos	gyalogos	nincs adat	nincs adat	nincs adat	Adatok hiányában a tömegnévre való tekintettel az azonosság nem állapítható meg.
23.	Bosnyák Lajos	címzetes orvosvezető	11. népfelkelő gyalogezred	Beregszász	1878	Az 1915. évi február hó 21-én érkezett ezredjelentés szerint „eltűnt”.
24.	Csapó Sándor	nincs adat	Duna gőzhajózási társulat	Beregszász	1892	Katonai halotti okmány szerint 1916. évi november hó 3-án Sabáci járásban vízbe fullt.
25.	Cseh Sándor	tizedes	32. gyalogezred	nincs adat	1899	nincs adat
26.	Csengeri Lajos	nincs adat	65. gyalogezred	Beregszász	1894	Katonai halotti okmány szerint 1915. évi április hó 17-én Ruznikinál elesett.
27.	Cselle József	gyalogos	37. gyalogezred	Hetyen	nincs adat	Ezredjelentés szerint 1916. évi július hó 21-én Lobacsevkánál „eltűnt”.

Ssz.	Név	Rendfokozat	Csapattest	Születési hely	Születési év/ Életkor	Nyilvántartási adat
28.	Csele Károly	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat
29.	Csernáti József	nincs adat	11. honvéd gyalogezred	Beregszász	1885	Az 1916. évben érkezett orosz névjegyzék szerint hadifogságba jutott Szamarkandba internáltatott.
30.	Csók Mihály	honvéd	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	39 éves	nincs adat
31.	Dancs József	nincs adat	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	nincs adat	Az 1916. évi április hó 7-én érkezett magánértesítés szerint orosz hadifogságba jutott és [kibetűzhetetlen írás] internáltatott.
32.	Dancs Ferenc	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	nincs adat	Az 1915. évi december hó 14-én érkezett magánértesítés szerint orosz hadifogságba jutott és Voronyezsben internáltatott.
33.	Diglics András	tüzér	[kibetűzhetetlen írás]	Beregszász	1891	Katonai halotti okmány szerint 1917. évi december hó 4-én a Miskolci Kórházban agyhártyagyulladásban meghalt.
34.	Fatul Sándor	huszár	5. huszárezred	Nagysomkút	1887	nincs adat
35.	Fekete Balázs	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	1890	nincs adat
36.	nemes Fekete János	honvéd	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	39 éves	nincs adat
37.	Fekete Sándor	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	1884	nincs adat
38.	Ferenczi János Dániel	járőrvezető	5. honvéd huszárezred	Komlós	1892	Katonai halotti okmány szerint 1917. évi január 16-án [kibetűzhetetlen írás].
39.	Friedmann Ignác	népfelkelő	5. népfelkelő gyalogezred	Tarpa	1883	Ezredjelentés szerint 1917. évi július hó 21-én „eltűnt”.
40.	Friedman Ignác	gyalogos	65. gyalogezred	Beregszász	1895	Ezredjelentés szerint 1916. évi június hó 5. és 7. között az orosz harc-téren „eltűnt”.
41.	Friedmann József	gyalogos	65. gyalogezred	Munkács	1881	Katonai halotti okmány szerint 1916. évi április hó 13-án Popova-Mohyánál fejlődés következtében hősi halált halt.

Ssz.	Név	Rendfokozat	Csapattest	Születési hely	Születési év/ Életkor	Nyilvántartási adat
42.	Friedman Sámuel	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	22 éves	nincs adat
43.	Gál József	huszár	14. huszárezred	Beregszász	1881	Katonai halotti okmány szerint 1915. évi július hó 17-én a Halicsi 2. Sz. Tartalékos Kórházban kolerában meghalt.
44.	Gáthy Béla	nincs adat	65. gyalogezred	Beregszász	1882	Katonai halotti okmány szerint 1914. évi október hó 16-án Hajasdon kolerában meghalt.
45.	Gáthy Kálmán György	főhadnagy	11. honvéd gyalogezred	Beregszász	1873	nincs adat
46.	Gáthy Mihály	nincs adat	65. gyalogezred	Beregszász	1883	Katonai halotti okmány szerint 1914. évi november hó 4-én merevgörccs következtében Krakkóban meghalt.
47.	Gelbermann Simon	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	1894	Ezredjelentés szerint 1916. évi június hó 5. és 7. között Taskowiez mellett „eltűnt”.
48.	Gécza András	gyalogos	12. gyalogezred	nincs adat	21 éves	nincs adat
49.	Gyulai Lajos	hadnagy	11. honvéd gyalogezred	Sátoraljaújhely	1879	Ezredjelentés és az 526. sz. veszteségi lajstrom szerint sebesülten 1915. évi október hó 11-én orosz hadifogságba jutott, és magánértesülések szerint még az évben meghalt.
50.	Hamar György	honvéd	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	1873	nincs adat
51.	Hamar József	honvéd	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	1883	nincs adat
52.	Hezskó Bernát	honvéd	11. honvéd gyalogezred	Nagytarna	1873	nincs adat
53.	Horváth István	e.é.ö.	92. gyalogezred	Hete	1896	Katonai halotti okmány szerint 1917. évi február 23-án alapja hadifogságban Ásinarában meghalt.

Ssz.	Név	Rendfokozat	Csapattest	Születési hely	Születési év/ Életkor	Nyilvántartási adat
54.	Horváth János	honvéd	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	41 éves	A tömegnévre való tekintettel születési hely hiányában a személyazonosság nem állapítható meg.
55.	Pálóczi Horváth Zoltán	hadapród	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	nincs adat	Sírkataszterlap szerint 1916. évi december hó 7-én meghalt és a beregszászi református temető 1. sz. sírjában temettetett el.
56.	Inglik Pál	honvéd	11. honvéd gyalogezred	Fehérgyarmat	1873	nincs adat
57.	Izsák Gyula	zászlós	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	nincs adat	Ezredjelentés szerint 1916. évi június hó 14-én „eltűnt”.
58.	Jakubovics Gyula	honvéd	22. honvéd gyalogezred	nincs adat	22 éves	nincs adat
59.	Jónás Pál	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	30 éves	nincs adat
60.	Kandra Béla	honvéd	12. honvéd gyalogezred	nincs adat	32 éves	nincs adat
61.	Kapusztej György	gyalogos	65. gyalogezred	Dunkófalva	1887	Az 1915. évi szeptember hó 7-én kiadott 256. sz. veszteségi lajstrom szerint orosz hadifogságba jutott és Moszkvában internáltatott.
62.	Kassay Gyula	gyalogos	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat
63.	Kassay József	gyalogos	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat
64.	Kaszonyi Bertalan	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	nincs adat	Ezredjelentés szerint 1915. évi május hó 11. és 13. között eltűnt. Születési hely és év nincs közölve.
65.	Katz Móricz	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	31 éves	nincs adat
66.	Kaufman Ábrahám József	gyalogos	85. gyalogezred	nincs adat	nincs adat	Ezredjelentés szerint 1915. évi június hó 22-én haslövés következtében Premyslben hősi halált halt. Születési hely és év nincs közölve.

Ssz.	Név	Rendfokozat	Csapattest	Születési hely	Születési év/ Életkor	Nyilvántartási adat
67.	Dr. Kálmán Miklós	zászlós	11. honvéd gyalogezred	Beregszász	1890	Katonai okmány szerint 1916. évi június hó 16-án Podhajcénél haslövés következtében hősi halált halt.
68.	Károlyi István	honvéd	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	nincs adat	nincs adat
69.	Kázmér Lajos	honvéd	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	34 éves	nincs adat
70.	Kecskés Sándor	honvéd	11. honvéd gyalogezred	Beregszász	1889	nincs adat
71.	Kedvek István	címzetes szakaszvezető	65. gyalogezred	Budapest	1891	Ezredjelentés szerint 1914. évi augusztus 27-én „eltűnt”.
72.	nemes Kiss István	főhadnagy	25. gyalogezred	Munkács	1890	Katonai halotti okmány szerint 1918. évi június hó 15-én „eltűnt”.
73.	Klein Jakab	honvéd	11. honvéd gyalogezred	Munkács	33 éves	nincs adat
74.	Klein Mózes	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	24 éves	nincs adat
75.	Komár András	honvéd	9. honvéd gyalogezred	Beregszász	1877	Ezredjelentés szerint 1916. június hó 13-án a Strypánál „eltűnt”.
76.	Komári József	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat	Orosz névjegyzék szerint 1915. évi október hó 3-án hadifogságban Tsehernikoffban meghalt. Születési hely, év és csapattest nincs közölve.
77.	Kónya Ferenc	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	37 éves	nincs adat
78.	Kormos József	honvéd	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	38 éves	nincs adat
79.	Korosztin György	nincs adat	nincs adat	nincs adat	48 éves	nincs adat
80.	Kosztu István	gyalogos	65. gyalogezred	Macsola	1893	nincs adat
81.	Kovács József	honvéd	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	40 éves	A tömegnévre való tekintettel születési hely hiányában a személyazonosság nem állapítható meg.

Ssz.	Név	Rendfokozat	Csapattest	Születési hely	Születési év/ Életkor	Nyilvántartási adat
82.	Kovács Lajos	honvéd	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	40 éves	A tömegnévre való tekintettel születési hely hiányában a személyazonosság nem állapítható meg.
83.	Kovács Pál	gyalogos	65. gyalogezred	Beregszász	1897	Ezredjelentés szerint 1916. évi június hó 7-én Brovary mellett „eltűnt”.
84.	Kovács Pál	gyalogos	65. gyalogezred	Beregszász	21 éves	nincs adat
85.	Kovács Sándor	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	25 éves	A tömegnévre való tekintettel születési hely hiányában a személyazonosság nem állapítható meg.
86.	Krajnik Kálmán	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	30 éves	nincs adat
87.	Krepsz Pinkász	gyalogos	37. gyalogezred	nincs adat	27 éves	nincs adat
88.	Kronémer József	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	27 éves	nincs adat
89.	Kun Ferenc	honvéd	11. gyalogezred	nincs adat	nincs adat	Születési hely és év hiányában a személyazonosság nem állapítható meg.
90.	Kurovsky Péter	zászlós	11. gyalogezred	Beregszász	1894	Katonai halotti okmány szerint 1916. évi június hó 11-én [kibetűzhetetlen írás] elesett.
91.	Kustján János	huszár	5. honvéd huszárezred	Beregszász	1897	Katonai halotti okmány szerint 1916. évi november hó 1-jén Nazgrasarujánál fejlődés következtében hősi halált halt.
92.	László István	honvéd	11. honvéd gyalogezred	Beregszász	1886	nincs adat
93.	Lipej János	gyalogos	65. gyalogezred	Beregszász	1886	nincs adat
94.	Lőrincz Bálint	tizedes	34. gyalogezred	Beregszász	1890	Katonai halotti okmány szerint 1914. évi december hó 28-án Konstantinownál elesett.

Ssz.	Név	Rendfokozat	Csapattest	Születési hely	Születési év/ Életkor	Nyilvántartási adat
95.	Lőrincz Sándor	gyalogos	34. gyalogezred	Beregszász	1897	nincs adat
96.	Lőwenvirth Mózes Simon	honvéd	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	33 éves	nincs adat
97.	Lukács János	gyalogos	65. gyalogezred	Nagyhalas?	1892	Sírkataszterlap szerint 1915. évi február hó 1-jén a 10/8-as.
98.	Lukács Sándor	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	1895	nincs adat
99.	Markóczy József	honvéd	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	29 éves	nincs adat
100.	Matavovszky Sándor	hadnagy	7. honvéd gyalogezred	Beregszász	1894	Katonai halotti okmány szerint 1917. évi augusztus 10-én a [kibetűzhetetlen írás] magaslapon elesett.
101.	Mácsai Ferenc	honvéd	301. sz. honvéd gyalogezred	Szentes	33 éves	Sírkataszterlap szerint 1915. évi szeptember hó 14-én elesett és Kozlovban temetették el.
102.	Mándy István	gyalogos	65. gyalogezred	Beregszász	1881	nincs adat
103.	Máthé József	honvéd	9. honvéd gyalogezred	Beregszász	22 éves	nincs adat
104.	Mayer József	n.a.	11. honvéd gyalogezred	Beregszász	1885	Katonai halotti okmány szerint 1915. évi május hó 26-án Nyitra-[...] mell- lövés, vérmérgezés következtében hősi halált halt.
105.	Mészáros Lajos	gyalogos	34. honvéd gyalogezred	nincs adat	nincs adat	Az 1915. évi január hó 5-én keltezett ezredje- lentés szerint „eltűnt”. Születési hely és év nincs közölve.
106.	Mikó Ágoston	gyalogos	5. honvéd gyalogezred	[kibetűzhetetlen írás]	1891	Katonai halotti okmány szerint 1914. évi október hó 29-én a Sophiane kórházban sebesülés következtében hősi halált halt.
107.	Molnár Bertalan	honvéd	11. honvéd gyalogezred	Beregszász	1890	Orosz névjegyzék szerint 1915. évi szeptember hó 9-én hadifogságban Habarovszkban meghalt.

Ssz.	Név	Rendfokozat	Csapattest	Születési hely	Születési év/ Életkor	Nyilvántartási adat
108.	Molnár Ernő	hadnagy	12. számú honvéd gyalogezred	Nagykapos	1886	nincs adat
109.	Nagy Bernát	gyalogos	91. sz. gyalogezred	nincs adat	27 éves	nincs adat
110.	Nagy Miklós	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	34 éves	nincs adat
111.	Németh Béla	honvéd	11. honvéd gyalogezred	Beregszász	1898	Katonai halotti okmány szerint 1918. évi október hó 18-án a soproni kórházban tüdővész következtében meghalt.
112.	Orgován Ferenc	gyalogos	nincs adat	nincs adat	30 éves	nincs adat
113.	Pancsira János	gyalogos	66. gyalogezred	Ófalu	1891	Ezredjelentés szerint 1916. évi június hó 1. és 10. között Novosiolkánál eltűnt.
114.	Papp Ferenc	gyalogos	5. gyalogezred	nincs adat	36 éves	Születési hely hiányában a személyazonosság a tömegnévre való tekintettel nem állapítható meg.
115.	Papp Miklós	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	37 éves	nincs adat
116.	Papp Pál	gyalogos	65. gyalogezred	Beregszász	1894	A 321. sz. veszteségi lajstrom szerint 1915. évi október hó 12-én „halott”.
117.	Pál Sándor	gyalogos	34. gyalogezred	Beregszász	1892	Katonai halotti okmány szerint 1918. évi április hó 9-én a nagyváradi kórházban tüdőgümőkór következtében meghalt.
118.	Pobránszki Lajos	gyalogos	65. gyalogezred	Beregszász	1878	Az 1918. évi április hó 4-én kiadott 659. sz. veszteségi lajstrom szerint orosz hadifogságba jutott és Pensaban internáltatott.
119.	Popovics János	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	55 éves	nincs adat
120.	Popovics János	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	35 éves	nincs adat

Ssz.	Név	Rendfokozat	Csapattest	Születési hely	Születési év/ Életkor	Nyilvántartási adat
121.	Popovics Mihály	gyalogos	65. gyalogez-red	nincs adat	25 éves	nincs adat
122.	Preznánszki Ferenc	gyalogos	34. gyalogez-red	Beregszász	1896	A 690. sz. veszteségi lajstrom és sírkataszterlap szerint 1918. évi március hó 8-án a lembergi járványkórházban meghalt.
123.	Preznánszky Sándor	gyalogos	65. gyalogez-red	Beregszász	1892	nincs adat
124.	Rácz József	gyalogos	65. gyalogez-red	Beregszász	1891	Ezredjelentés szerint 1914. évi december hóban „eltűnt”.
125.	Reisz Mózes	gyalogos	65. gyalogez-red	nincs adat	25 éves	nincs adat
126.	Reiter Ignác	gyalogos	65. gyalogez-red	nincs adat	24 éves	nincs adat
127.	Riskó János	honvéd	11. sz. honvéd gyalogezred	nincs adat	41 éves	nincs adat
128.	Roják János	huszár	15. huszárez-red	Szatmárnémeti	1885	Ezredjelentés szerint 1915. évi május 10-én Rakowiec-nél „eltűnt”.
129.	Rottenstein József Károly	gyalogos	65. gyalogez-red	Beregszász	1892	A 346. számú veszteségi lajstrom és orosz névjegyzék szerint 1915. évi január hó 1-jén hadifogságban Krasznajarszkban tüdővészben meghalt.
130.	Rosenfeld Lajos	gyalogos	65. gyalogez-red	Beregszász	1895	Ezredjelentés szerint 1917. évi július hó 6–8. között Jamnicánál; „eltűnt”.
131.	Sárközy Béla	határvadász	nincs adat	Muzsaly	1878	nincs adat
132.	Simon András	gyalogos	65. gyalogez-red	Beregszász	1889	Sírkataszterlap szerint 1915. évi július hó 28-án a koremercy-ütközetben elesett.
133.	Simon István	gyalogos	65. gyalogez-red	Munkács	1883	Katonai halotti okmány szerint 1915. évi szeptember hó 1-jén Skomoroczkyánál elesett.

Ssz.	Név	Rendfokozat	Csapattest	Születési hely	Születési év/ Életkor	Nyilvántartási adat
134.	Simon Sándor	gyalogos	65. gyalogezred	Tiszakóród	1887	nincs adat
135.	Simon Sándor	gyalogos	65. gyalogezred	Barabás	1878	nincs adat
136.	Siró Péter	katona	139. sz. tüzérezred	Budapest	1899	Olasz névjegyzék szerint 1918. évi november hó 21-én olasz hadifogságban meghalt, és Brenoban temettetett el.
137.	Seres András	honvéd	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	34 éves	nincs adat
138.	Skiza István	őrvezető	11. honvéd gyalogezred	Beregszász	1892	Sírkataszterlap szerint 1916. évi július hó 1. és július hó 15. között Fazlovicénél elesett.
139.	Skiza Miklós	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	nincs adat	A 212. sz. veszteségi lajstrom szerint 1915. évi májushó 9. és 13. között „halott”. Születési hely és név nincs közölve.
140.	Slomovics Mózes	gyalogos	12. gyalogezred	Tiszakarácsonyfalva	1870	nincs adat
141.	Szabó Ferenc	gyalogos	65. gyalogezred	Beregszász	1891	Katonai halotti okmány szerint 1915. évi május hó 24-én Kolománánál sebesülés következtében hősi halált halt.
142.	Szabó István	gyalogos	39. gyalogezred	nincs adat	38 éves	Születési hely hiányában a személyazonosság a tömegnévre való tekintettel nem állapítható meg.
143.	Szarka Sándor	honvéd	11. honvéd gyalogezred	Beregszász	1886	Katonai halotti okmány és sírkataszterlap szerint 1914. évi szeptember hó 16-án a sátoraljajhelyi kórházban nyaklövés következtében hősi halált halt.
144.	Szapannos Lajos	honvéd	10. honvéd gyalogezred	Szomotor	1887	Ezredjelentés szerint 1914. évi augusztus 27-én elesett.
145.	Szentgróti Vendel	honvéd	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	55 éves	nincs adat
146.	Szentléleki Pál	gyalogos	65. gyalogezred	Beregszász	1891	Az 1918. évi január hó 28-án érkezett ezredjelentés szerint „eltűnt”.

Ssz.	Név	Rendfokozat	Csapattest	Születési hely	Születési év/ Életkor	Nyilvántartási adat
147.	Szilágyi Ferenc	hadapród	11. honvéd gyalogezred	ill. h. Beregszász	nincs adat	Síkataszterlap szerint 1915. évi augusztus hó 5-én a [...] ütközetben elesett.
148.	Szücs Bertalan	honvéd	11. honvéd gyalogezred	Beregszász	1873	Ezredjelentés szerint 1916. évi december hó 31-én [...] „eltűnt”.
149.	Tamási István	gyalogos	nincs adat	nincs adat	nincs adat	Adatok hiányában a személyazonosság nem állapítható meg.
150.	Tépli József	tizedes	11. honvéd gyalogezred	Beregszász	1876	Az 1915. évi február hó 22-én érkezett ezredje- lentés szerint „eltűnt”.
151.	Tóth András	gyalogos	65. gyalogez- red	Beregszász	1876	Az 1915. évi február hó 22-én érkezett ezredje- lentés szerint „eltűnt”.
152.	Cs. Tóth János	gyalogos	65. gyalogez- red	Beregszász	1882	nincs adat
153.	Varga István	gyalogos	65. gyalogez- red	Beregszász	1896	Az 1917. évi április hó 3-án kiadott 545. sz. vesztésglajtrom szerint orosz hadifogságba jutott és Novoszilszkban internáltatott.
154.	Varga József	nincs adat	nincs adat	nincs adat	31 éves	Adatok hiányában a személyazonosság nem állapítható meg.
155.	Vass András	gyalogos	65. gyalogez- red	Beregkisfalu	1887	Katonai halotti okmány szerint 1916. évi június hó 16-án a nagyvárad kórházban tüdővész következtében meghalt.
156.	Vaskó György	őrvezető	65. gyalogez- red	Beregszász	1890	Sírkataszterlap szerint 1915. évi március hó 11- én az északi harctéren elesett.
157.	Vasvári Mihály	gyalogos	65. gyalogez- red	nincs adat	23 éves	nincs adat

Ssz.	Név	Rendfokozat	Csapattest	Születési hely	Születési év/ Életkor	Nyilvántartási adat
158.	Vaszuta Konrád	gyalogos	65. gyalogezred	Beregszász	1897	Katonai halotti okmány szerint 1916. évi április hó 14-én Boromianynál elesett.
159.	Ványi András	gyalogos	3/II. gyalogezred	nincs adat	1898	nincs adat
160.	Végh József	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	43 éves	nincs adat
161.	Volf János	vadász	15. tábori vadász zászlóalj	Beregszász	1890	Katonai halotti okmány szerint 1916. évi október 19-én a hrodnai kórházban fejlövés következtében hősi halált halt.
162.	Bani Pál	tizedes	8/6 gyalogezred	Nagykároly	1877	nincs adat
163.	Cselle István	örvezető	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	42 éves	nincs adat
164.	Draveczy Sándor	honvéd őrmester	4. honvéd gyalogezred	Beregszász	1874	Katonai halotti okmány szerint 1916. évi augusztus hó 31-én Zaroczenel sebesülés következtében hősi halált halt.
165.	Egyes Dezső	örvezető	65. gyalogezred	Csetfalva	1894	nincs adat
166.	Gáthy Imre	nincs adat	nincs adat	nincs adat	1882	nincs adat
167.	Kaszonyi Bertalan	tizedes	65. gyalogezred	Mezővári	1890	nincs adat
168.	Lakatos Gyula	gyalogos	65. gyalogezred	nincs adat	nincs adat	Sírkataszterlap szerint 1915. évi március hó 17-én elesett. Születési hely és év nincs közölve
169.	Máté József	határvasdász	24. határvasdász zászlóalj	nincs adat	34 éves	1940. évi július hó 21-én gránátszilánk okozta elvérzés következtében meghalt. Születési hely nincs közölve.
170.	Miklósi József	gyalogos	65. gyalogezred	Beregszász	1890	nincs adat
171.	Nagy Bertalan	nincs adat	nincs adat	Beregszász	1890	nincs adat
172.	Nagy Gusztáv	vadász	29. tábori vadász zászlóalj	Beregszász	1896	Ezredjelentés szerint 1916. évi június hó 17-én „eltűnt”.
173.	Paksy Kálmán	zászlós	11. honvéd gyalogezred	nincs adat	nincs adat	Sírkataszterlap szerint 1916. évi június hó 17-én „eltűnt”.

Ssz.	Név	Rendfokozat	Csapattest	Születési hely	Születési év/ Életkor	Nyilvántartási adat
174.	Pálóczy Bertalan	tüzér	18. tüzérezred	Beregszász	1893	Kórházjelentés szerint 1918. évi április hó 12-én a beregszászi közkórházban tüdővész következtében meghalt.
175.	Spitz Ignác	gyalogos	65. gyalogezred	Beregszász	1898	nincs adat
176.	Szircsák Márton	őrzető	11. honvéd gyalogezred	Beregszász	1897	Sírkataszterlap szerint 1916. évi július hó 1. és 10. között Koropiecznél elesett.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Források

1. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (Державний архів Закарпатської області)
2. Fond 67. – Beregszász Megyei Város Polgármesterének Iratai (Берегівський бургомістр, м. Берегово, Бережської жупи, 1938-1944)
3. Fond 108. – Beregszászi Városi Jegyzői Hivatal (Берегівське міське нотарське управління, м. Берегове, 1919 – 1939)

Irodalom

1. CSANÁDI GYÖRGY (2004). *Sorsfordító évek sodrásában. Fejezetek Beregvidék történelmi múltjából*. PoliPrint, Ungvár
2. CSATÁRY GYÖRGY: Beregszász első köztéri emlékműve In: *Pánsíp* 1994/4.
3. FEDINEC CSILLA–CSERNICKÓ ISTVÁN: Az Ukrajnából száműzött Lenin. Európai út a kommunizmus öröksége nélkül? In: *REGIO* 2016.
4. PIERRE NORA (2010). *Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok*, Napvilág Kiadó, Budapest
5. SOMFAY ÖRS (2012). *Az I. világháború magyar vonatkozású köztéri, valamint közösségi hősi emlékei és ezek adatszázaja*. Doktori értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskola Gazdaság-, régió- és politikatörténeti műhely, Budapest
6. SUSLIK ÁDÁM (2016). Az északkeleti vármegyék veszteségei az első világháborúban a cs. és kir., valamint a honvéd gyalogezredek adatai alapján 1914-1915 között In: Peter Konya (szerk.) *PRVÁ SVETOVÁ VOJNA V KARPATOCCH - ELSŐ VILÁGHÁBORÚ A KÁRPÁTOKBAN - ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА В КАРПАТАХ*, Presov: Prešov University
7. ZEIDLER MIKLÓS (2002). *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*. Teleki László Alapítvány, Budapest .

ESEMÉNYNAPTÁR

2016/2017-es tanév

2016.
szeptember
1.

Tanévnyitó ökumenikus istentisztelet.

2016.
szeptember
14.

A Pro Cultura Subcarpathica (PCS) civil szervezet szervezésében került sor a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán **Bolyán Sándor fotókiállításának** megnyitójára.

2016.
szeptember
22.

A Pro Cultura Subcarpathica (PCS) civil szervezet szervezésében **Both Miklós** énekes, zeneszerző előadásával egybekötött fotókiállításnak megnyitójára kerül sor a beregszászi főiskolán.

2016.
szeptember
23.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola **2016/2017. tanévének ünnepélyes megnyitója.**

2016.
szeptember
28.

Kárpát-medencei Magyarok Zenéje 2016.

2016.
szeptember
29.

A Biológia és Kémia Tanszék hallgatóinak részvételével került sor a **Kutatók éjszakája** rendezvényre.

A Pro Cultura Subcarpathica (PCS) civil szervezet, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a Tanulás Uniójáért Közhasznú Alapítvány a **Magyar Népmese Napja** alkalmából **mesemondó versenyt** szervezett Beregszászban.

2016. szeptember 30.	A Magyar Népmese Napján mesekutat avattak a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.
2016. október 3.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felnőttképzési Központja által koordinált tanfolyamok megnyitója.
2016. október 6.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán az aradi vértanúk tiszteletére ünnepi megemlékezést tartottak.
2016. október 8.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felnőttképzési Központja által koordinált tanfolyamok megnyitója .
2016. október 12.	A Pro Cultura Subcarpathica (PCS) civil szervezet és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola szervezésében került sor Demény István fotográfus Szenegálban készült képeinek kiállítására .
2016. október 17.	Magyarország Beregszászi Konzulátusa, a Pro Cultura Subcarpathica (PCS) civil szervezet és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola szervezésében került sor Csuprik Etelka , a megyei filharmónia szólistája, Ukrajna érdemes művésze beregszászi koncertjére .
2016. október 20.	Az első évfolyamos hallgatók tiszteletére rendezett gólyaavató ünnepséget a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felsőfokú Szakképzési Intézetének diákönkormányzata.
2016. október 21.	Az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulója alkalmából ünnepi megemlékezést tartottak a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.
2016. október 29.	A Pro Cultura Subcarpathica (PCS) civil szervezet szervezésében a Gödöllői Szimfonikus Zenekar fúvós együtteseinek komolyzenei koncertjére került sor a beregszászi főiskolán.

2016. november 3.	A „GENIUS” Jótékonysági Alapítvány a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolával együttműködve szervezte meg immáron XIII. alkalommal a Fiatal Kárpátaljai Magyar Kutatók Konferenciáját , ahol a doktori cím megszerzése előtt álló fiatal kutatóknak adtak teret, hogy az adott tudományág szakértői és a nyilvánosság előtt mutassák be eredményeiket.
2016. november 16.	A Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont és a Magyar Tanszéki csoport szervezésében került sor a Tények és adatok, okok és okozatok, előzmények és következmények 15 éves a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont címmel a Magyar Tudomány Ünnepehez és a Magyar Nyelv Napjához kapcsolódó ünnepségre.
2016. november 17.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola fő szervezésében a málenkij robot beregszászi áldozatainak tiszteletére tartottak megemlékezést Beregszászon.
2016. november 17–20.	A GULÁG–GUPVI emlékév alkalmából a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontja a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetséggel együttműködve HADIFOGSÁG, MÁLENKIJ ROBOT, GULÁG. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborába (1944–1953) címmel 4 napos nemzetközi tudományos konferenciát szervezett.
2016. november 18.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Biológia és Kémia Tanszéke és a Fodor István Kutatóintézete szervezésében került sor a Tudomány napja – 2016 rendezvényre.
2016. november 21.	Élő történelemórán vehettek részt a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudomány Tanszékének hallgatói és a Felsőfokú Szakképzési Intézet végzős diákjai a Történelem és Társadalomtudományi Tanszék szervezésében.
2016. november 23.	A főiskola hallgatói önkormányzatának szervezésében került sor az elsőéves hallgatók gólyabáljára .

2016.
december
1.

A Kárpátaljai Református Ifjúsági Szervezet (KRISZ) és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola berkeiben működő Lehoczky Tivadar Kutatóintézet első alkalommal szervezte meg az **I. Kálmáncsehi Sánta Márton Tudományos Diákköri Konferenciát**, mellyel a 2017-ben **500 éves** fennállását ünneplő **reformáció** előtt kívántak tisztelegni.

2016.
december
8.

Az éven már harmadszor csatlakozott a világ legnagyobb oktatással kapcsolatos kezdeményezéséhez, a **Kódolás Órája** akcióhoz a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. A megszervezett eseményen az intézmény matematika és informatika, valamint tanítói szakos hallgatói és szakképző intézetének diákjai vettek részt.

2016.
december
16.

A Szovjetunióba hurcolt magyar politikai foglyok és kényszermunkások emlékére alkalmából a Magyarság Háza és a Pro Cultura Subcarpathica (PCS) civil szervezet közös szervezésében került sor a beregszászi főiskolán a **Magyarok a Szovjetunió táboráiban 1944–1956 című kiállítás** megnyitójára.

A Magyarság Háza és a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet közös szervezésében került sor **Szalóki Ági** a többszörös Fonogram-díjas, Artisjus előadói díjas, Regionális Prima díjas énekesnő **Csak egy nap a világ** című **koncertjére** a főiskolán.

2016.
december 22.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola **Felsőfokú Szakképzési Intézetének karácsonyi ünnepségére** kerül sor a főiskolán az angol szakos tanárok szervezésében.

Karácsonyi ünnepi műsort rendezett a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola **Angol Tanszéki Csoportja**.

2017.
január
10.

Nyílt nap a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.

2017.
február
2.

A Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek **Révész Imre Társasága** (RIT), a Pro Cultura Subcarpathica (PCS) civil szervezet és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola szervezésében került sor a RIT **tagjainak munkáiból** nyílt évösszegző **Téli tárlatára**.

2017.
február
21.

Nyílt nap a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.

2017. február 24.	„ <i>Kárpátaljai tehetségek a kárpátaljai tehetségekért</i> ” mottóval szervezte meg hagyományos jótékonysági farsangi bálját a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a Pro Cultura Subcarpathica (PCS) civil szervezet.
2017. február 27.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és Magyarország Beregszászi Konzulátusának szervezésében “Az 1956-os forradalom hatása és következménye a szomszédos keleti blokk országokban” címmel Kárpát-medencei tudományos konferenciára került sor a Rákóczi Főiskolán.
2017. március 15.	Ünnepi <i>megemlékezés</i> az 1848–49-es forradalom és szabadságharc 169. évfordulója alkalmából.
2017. március 27. – április 2.	Rákóczi Napok rendezvénytársasorozat - Ünnepélyes <i>oklevélátadó</i> a Felnőttképzési Központ által szervezett tanfolyamok végzőseinek. - Felsőoktatási intézmények <i>nemzetközi kórustalálkozója</i>. - S. Benedek András (1947-2009) költő, irodalom- és helytörténész <i>domborművének</i>, Oláh Katalin Kinga alkotásának felavatása. - Veres Péter-gyűjtemény ünnepélyes átadása és emlékkiállítás megnyitója. - C E R E C O 2017 – 6. Kárpátok Eurorégió Környezetvédelmi nemzetközi konferencia. - The Colourful USA – kvíz délután a Filológia Tanszék Angol Tanszéki Szakcsoportjának szervezésében. - 20 éves a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – ünnepi tanácsülés. - XII. Öregdiák-találkozó. A rendezvény keretében fellépett a magyarországi Kállay Saunders Band együttes. - I. Rákóczi Kupa – Megyei Barátságos Röplabda mérkőzés.
2017. április 11.	A Filológia Tanszék Ukrán Tanszéki Szakcsoportjának szervezésében <i>irodalmi estre</i> került sor Leszja Ukrainka ukrán író tiszteletére.
2017. április 12.	„ <i>Egy felhőn ülünk...</i> ” zenés-drámai játék a Filológia Tanszék Magyar Tanszéki Csoportjának szervezésében a Magyar Költészet Napja alkalmából.
2017. április 21.	Húsvéti hagyományörző <i>rendezvény</i> a Pedagógia és Pszichológia Tanszék szervezésében.

2017.
május
18.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Biológia és Kémia, Földtudományi és Turizmus, valamint Matematika és Informatika Tanszéke szervezésében került sor a környezettudatosságra és természetszeretetre ösztönző **Föld napi rendezvénysorozatra**.

2017. május
19.

A szentendrei székhelyű Vigyázók Had- és Kultúrtörténeti Egyesület a Pro Cultura Subcarpathica (PCS) civil szervezettel együttműködve a Magyar Honvédelem és a **Hősök Napja** alkalmából hely- és hadtörténeti **kiállítást** szervezett a beregszászi főiskolán.

2017.
június
14.

A „GENIUS” Jótékonysági Alapítvány szervezésében a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolával és az Országos Tudományos Diákköri Tanács TDK Határok nélkül (HTDK) programjával együttműködve, került megrendezésre a **XI. Kárpátaljai Tudományos Diákköri Konferencia** (KTDK).

A reformáció szellemisége egykor és ma címmel tudományos konferenciára került sor a **reformáció 500. évfordulója** alkalmából, Soós Kálmán történésznek, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola néhai rektorának, a reformáció kárpátaljai kutatójának a tiszteletére.

2017.
június
26.

Dr. Soós Kálmán, a főiskola egykori rektorának kéziratából készült *A reformáció terjedése és megszilárdulása a mai Kárpátalja területén 1517–1600* című könyvének bemutatója.

2017.
június
29.

Tanévzáró és diplomaosztó ünnepség a főiskolán.

2017.
július
8.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tulajdonába került a kárpátaljai magyarság polgárjogi mozgalmának első dokumentumának, a **72-es beadvány eredeti** példányának **bemutatójára** került sor a főiskolán.

2017.
július
18.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felsőfokú Szakképzési Intézetének **oklevélátadó- és tanévzáró ünnepségére** került sor a Rákóczi-főiskolán.

ESEMÉNYNAPTÁR

2017/2018-as tanév

2017.
szeptember
1.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felsőfokú Szakképzési Intézetének ünnepélyes **tanévnyitója**.

2017.
szeptember
25.

A **2017/2018-os tanév** ünnepélyes megnyitója.

2017.
szeptember
27.

Kárpát-medencei Magyarok Zenéje 2017.

2017.
szeptember
28.

Az első évfolyamos hallgatók tiszteletére rendezett **gólyaavató ünnepséget** a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felsőfokú Szakképzési Intézetének diákönkormányzata.

2017.
szeptember
29.

A **Magyar Népmese Napját** méltatták a beregszászi főiskolán a Pedagógia és Pszichológia Tanszék szervezésében.

2017.
október
4.

Kutatók éjszakája – 2017 program a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Biológia és Kémia Tanszéke valamint a Fodor István Kutatóközpont szervezésében.

2017.
október
6.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán az **aradi vértanúk** tiszteletére ünnepi megemlékezést tartottak.

2017.
október
7.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felnőttképzési Központja által **koordinált tanfolyamok** megnyitója.

2017.
október
12–14.

A Károli Gáspár Református Egyetem, a Kárpátaljai Magyar Mentálhigiénés Társaság és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Pedagógia és Pszichológia Tanszékének közös szervezésében került sor a Kárpát-medencei Magyar Lelki Segítő Szolgálat **III. Hálózatépítő Konferenciájára**.

2017.
október
13.

„Egyetem határok felett” előadássorozat keretében **Dr. Forgách Péter** amerikai magyar professzor a Startup-ok vállalkozási szerepével kapcsolatban előadást tartott a főiskolán.

2017.
október
23.

Az **1956-os forradalom és szabadságharc évfordulója** alkalmából megemlékezést tartottak a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.

2017.
október
26.

A főiskola hallgatói önkormányzatának szervezésében került sor az **elsőéves hallgatók gólyabáljára**.

2017.
november
3.

A „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolával együttműködve szervezte meg immáron XIII. alkalommal a **Fiatal Kárpátaljai Magyar Kutatók Konferenciáját**, ahol a doktori cím megszerzése előtt álló fiatal kutatóknak adtak teret, hogy az adott tudományág szakértői és a nyilvánosság előtt mutassák be eredményeiket.

2017.
november
7.

A SZABÓ Nyelviskola és Fordítóiroda az **ECL közép- és felsőfokú nyelvvizsgával** kapcsolatban előadást és könyvbemutatót tartott a főiskolán.

2017.
november
6-8.

A Magyar Tanszéki Csoport *Hős! Idő!* címmel képregény-napokat tartott a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán:

- **Szakál Imre** a Történelem és Társadalomtudományi Tanszék tanára *Képregény történelem – Történelem a képregényekben* címmel tartott előadást.
- **Kész Barnabás** a Történelem és Társadalomtudományi Tanszék tanára *A képregény szerepe a történelmi ismeretek népszerűsítésében (egy képregényrajzoló tanár tapasztalatai)* címmel tartott előadást
- Cosplay bemutató
- Szuperhős kvíz

2017.
november
9.

Tudomány napja – 2017 – Megemlékezés **Prof. Dr. Fodor István** (1907-2000) *születésének 110. évfordulója* alkalmából a 10 éves biológia és kémia tanszék méltatása a Fodor István Kutatóközpont, valamint a Biológia és Kémia Tanszék szervezésében.

II. Rákóczi F. KMF Pedagógia és Pszichológia Tanszéke a Kárpátaljai Magyar Mentálhigiénés Társasággal közösen szervezte meg a **Lelki Egészség Éjszakáját**.

2017.
november
13.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Magyar Tanszéki Csoportja és a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont szervezésében került sor a **MagyarNyelvNapja** tiszteletére szervezett *Állandóan változó – változóan állandó* című rendezvényre.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Angol Tanszéki Csoportja harmadik alkalommal rendezte meg a **„Spelling Competition”** helyesírási versenyt, ahol a főiskola angol szakos hallgatói mérték össze tudásukat.

2017.
november
14.

A Történelem és Társadalomtudományi Tanszék **rendhagyó történelem órát** szervezett a Felsőfokú Szakképzési Intézet hallgatói számára.

2017.
november
16.

A Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközponttal közösen **Indivisibiliter ac Inseparabiliter – Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul** címmel tudományos konferenciát szervezett a **kiegyezés 150. évfordulója** alkalmából.

2017.
november
17.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, a Beregszászi Polgármesteri Hivatal, a kárpátaljai történelmi egyházak és a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet közös szervezésében *megemlékezésre* került sor a *málenyikij robot áldozatairól*.

2017.
december
6.

Immáron 6. alkalommal került megrendezésre a *Soós Kálmán ösztöndíjak* ünnepélyes kiosztása, valamint átadásra kerültek a 2017/2018-as tanév *diplomahonosítási-* és a Zrínyi Ilona Kárpátaljai Magyar Szakkollégium *kutatói ösztöndíjak*.

2017.
december
8.

Kódolás Órája akcióhoz való csatlakozásra került sor a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán a Felsőfokú Szakképzési Intézet diákjainak részvételével.

2017.
december
13.

Jótekonysági *adventi kézművesnapra* került sor a Magyar Tanszéki Csoport szervezésében.

2017.
december
19.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felsőfokú Szakképzési Intézetének *karácsonyi ünnepségére* kerül sor a főiskolán.

2017.
december
21.

Karácsonyi ünnepi műsort rendezett a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Angol Tanszéki Csoportja.

2018.
január
16.

Nyílt nap a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.

2018.
február
13.

Álarcos Bál a Felsőfokú Szakképzési Intézet Diákiönkormányzatának szervezésében.

2018.
február
15.

Farsangi Diák Bál a Hallgatói Önkormányzat szervezésében.

2018.
február
19.

Baranta bemutatóra került sor a főiskolán a **Magyar Baranta Válogatott** közreműködésével.

2018.
február
20.

A Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társasága (RIT) és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola szervezésében került sor a **RIT 2017-s Téli tárlatának válogatott kiállítására**.

2018.
február
22.

Az Angol Tanszéki Csoport szervezésében **„Fasching im deutschsprachigen Raum und in der Welt”** címmel kvíz-délutánra kerül sor a főiskolán.

A Magyar Tanszéki Csoport szervezésében ünnepi műsorra került sor az **anyanyelv nemzetközi napja** alkalmából.

Quiz night és játék est a Hallgatói Önkormányzat szervezésében.

2018.
február
26.

Idegenvezetők Világnapja alkalmából **Berghauer Sándor** Kárpátalja turisztikai értékei címmel tartott előadást

2018.
március
3

Nyílt nap a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.

2018.
március
15.

Ünnepi megemlékezés az **1848–49-es forradalom és szabadságharc** 170. évfordulója alkalmából.

2018.
március
18.

II. Rákóczi Kupa – Megyei Barátságos Röplabdamerkőzés.

2018.
március
22.

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Biológia és Kémia Tanszéke immár második alkalommal rendezte meg a „**Merj kémiázni**” kreatív kémiavetélkedőt magyar tannyelvű középiskolák számára.

Rákóczi Napok

2018.
március
24–28.

- **XIII. Öregdiák-találkozó.** A rendezvény keretében fellépett a magyarországi Leander Kills együttes.
- Ünnepeles **oklevélátadó** a Felnőttképzési Központ által szervezett tanfolyamok végzőseinek.
- „**Multikulturalizmus és diverzitás a 21. században**” nemzetközi tudományos konferencia a II. RF KMF Filológia Tanszéke és az Ungvári Nemzeti Egyetem, Történelem és Nemzetközi Kapcsolatok Karának Multikulturális Oktatás és Fordítás Tanszékének együttműködésével.
- **Soltész István** festőművész, építész egyéni tárlatának megnyitója a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társaságának és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola közös szervezésében.

2018.
március
29.

Húsvéti hagyományőrző rendezvény a Pedagógia és Pszichológia Tanszék szervezésében.

2018.
április
11.

Érdemes volt? Érdemes lesz? – a Filológia Tanszék Magyar Tanszéki Csoportja a **Magyar Költészet Napját** méltatta.

2018.
április
18.

Gazdaságtudományi vetélkedőre került sor a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola falain belül a számvitel és adóügyi szakos hallgatók részvételével.

2018.
április
25.

I. Necsuj-Levickij *A Kajdas család* című művét adták elő az Ukrán tanszéki csoport hallgatói.

2018.
április
26.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hallgató Önkormányzata **jótekonysági akciót** szervezett a Nefelejcs Rehabilitációs Központ megsegítésére.

2018.
május
8.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszékének Magyar Tanszéki Csoportja immár hagyományszerűen rendezte meg a **Magyar helyesírási versenyt**.

2018.
május
18.

Megrendezésre került a **XII. Kárpátaljai Tudományos Diákköri Konferencia** (KTDK) a „GENIUS” Jótekonysági Alapítvány szervezésében a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolával és az Országos Tudományos Diákköri Tanács TDK Határok nélkül (HTDK) programjával együttműködve, a Magyar Kormány, a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkárság, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., az Emberi Erőforrások Minisztériuma, az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő és a Nemzeti Tehetségprogram támogatásával.

2018.
május
23–25.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) szervezésében került megrendezésre a **kárpátaljai szakképzés** helyzetét és fejlesztését összefoglaló háromnapos konferencia.

2018.
május
30.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a Budapesti Egyetemi Atlétikai Club (BEAC) **együttműködési megállapodást** írt alá május 30-án a Kárpát-medencei Egyetemek Kupájának (KEK) fejlesztése kapcsán. A megállapodást **Orosz Ildikó**, a beregszászi intézmény rektora és **Simon Gábor**, a BEAC igazgatója látta el kézjeggyével.

2018.
június
4.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) Számvitel és Auditálás Tanszékére látogatott el **dr. Póla Péter**, a bajai Eötvös József Főiskola Gazdálkodási Intézetének igazgatója és **Pajrok Andor**, a főiskola nemzetközi kapcsolatokért felelős koordinátora. A látogatás az **ERASMUS+ oktatói mobilitás program** keretein belül valósulhatott meg.

2018.
június
22.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola **tanévzáró és diplomaátadó** ünnepsége.

2018.
június
29.

A hatvani **Polifónia Vegyeskar** koncertjére került sor a beregszászi főiskolán.

2018.
július
12.

Diplomaosztó ünnepség a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felsőfokú Szakképzési Intézetében.

[illegible]

[illegible]

Л 67 LIMES. Науковий вісник Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II. 2018/Том V. Редакційна колегія: Ільдико Орос (головний редактор), Єлизавета Молнар Д (відповідальний редактор) [та ін.] – Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф.Ракоці II – ТОВ «РІК-У», 2018. – 220 с. (угорською, українською та англійською мовами)

ISSN 2411-4081

Науковий вісник «LIMES» засновано у 2014 році та видається за рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II. У науковому віснику публікуються наукові статті викладачів та студентів Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II, а також дослідження українських та іноземних учених угорською, українською та англійською мовами. Цей том «LIMES» об'єднує праці з економіки, математики, фізики, біології, педагогіки, історії та суспільствознавства.

УДК 001.89(058)

Наукове періодичне видання

LIMES

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

2018 р.
Том V

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія KB №20762-10562P від 08.05.2014 р.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II
(протокол № 5 від 19.12.2018 р.)*

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Ільдико Орос, кандидат педагогічних наук (кафедра педагогіки та психології, ЗУІ ім. Ф. Ракоці II)

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР:

Елизавета Молнар Д, доктор філософії з гуманітарних наук, спеціальність «історія»
(кафедра історії та суспільних дисциплін, ЗУІ ім. Ф. Ракоці II)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Адальберт Бовді, доктор фізико-математичних наук, професор
(кафедра математики та інформатики, ЗУІ ім. Ф. Ракоці II)

Адальберт Рац, доктор філософії з природничих наук, спеціальність «науки про землю: петрологія»
(кафедра історії та суспільних дисциплін, ЗУІ ім. Ф. Ракоці II)

Бейла Надь, кандидат біологічних наук, доцент (кафедра біології та хімії, ЗУІ ім. Ф. Ракоці II)

Віра Протопопова, доктор біологічних наук, професор (кафедра біології та хімії, ЗУІ ім. Ф. Ракоці II)

Золтан-Шандор Варга, доктор біологічних наук, професор-емерит
(кафедра еволюційної зоології та біології людини, Дебреценський університет)

Йосип Молнар, кандидат географічних наук (кафедра географії та туризму, ЗУІ ім. Ф. Ракоці II)

Лорант-Денеш Давід, габілітований доктор у галузі «регіональні науки», професор
(Інститут економіки та розвитку регіонів, Університет ім. Святого Іштвана)

Маргарета Кейс, кандидат історичних наук (кафедра філології, ЗУІ ім. Ф. Ракоці II)

Марія Ген, кандидат біологічних наук, габілітований доктор у галузі «науки про довкілля»
(кафедра ботаніки, Університет ім. Святого Іштвана)

Олександр Бергхауер, кандидат географічних наук (кафедра географії та туризму, ЗУІ ім. Ф. Ракоці II)

Роберт Бачо, доктор економічних наук (кафедра обліку і аудиту, ЗУІ ім. Ф. Ракоці II)

Юрій Жигуц, доктор технічних наук, професор (кафедра математики та інформатики, ЗУІ ім. Ф. Ракоці II)

ВІДПОВІДАЛЬНИ ЗА ВИПУСК:

Василь Брензович, кандидат історичних наук (Благодійний фонд за ЗУІ)

ТЕХНІЧНЕ РЕДАГУВАННЯ: Олександр Добош

ВЕРСТКА: Вікторія Товтін, Олександр Добош

КОРЕКТУРА: Ільдико Гріца-Варцаба, Томаш Врабель, Олександр Кордонець

ОБКЛАДИНКА: Ласло Вежел

УДК: Бібліотечно-інформаційний центр «Опаці Чері Янош» при ЗУІ ім. Ф. Ракоці II

За зміст опублікованих статей відповідальність несуть автори.

Друк наукового вісника здійснено за підтримки уряду Угорщини.

Засновник: Благодійний фонд Закарпатського угорського педагогічного інституту (від 2016 року Благодійний фонд За Закарпатський угорський інститут)

Видавництво: Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II (Адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90202. Веб-сторінка: www.kmf.uz.ua Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua Тел.: (00 380-3141) 4-28-29) та ТОВ «РІК-У» (Адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88000. Електронна пошта: print@rik.com.ua)

Поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»

Шрифти «Times New Roman» та «Minion pro».

Папір офсетний, щільністю 80 г/м². Ум. друк. арк. 25,6. Формат 60x84/8.

Замовл. № 313. Тираж 300.